

202

K. Ramanuja Iyengar
Tarka Vidwan
Yadavagiri.

121

త్తథాచలక్ష్యతావచ్ఛేదకం పృథివీత్వంపృథివీత్వావచ్ఛిన్నాలక్ష్యతా-
ఏవంశీతస్పర్శవత్త్వాది లక్షణేషు జలాదీనాంలక్ష్యతా జలత్వాదీనాం
లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వంచ బోధ్యం - ఏవంపృథివ్యాది త్రికం నిరూప్యవా
యుంనిరూపయతి - రూపరహితేతి ॥ రూపరహితత్వేసతిస్పర్శవత్త్వం
వాయోర్లక్షణం సామానాధికరణ్య సంబంధేన రూపత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకాభావవిశిష్టస్పర్శవత్త్వంలక్షణమితిఫలితార్థః - విశే
షణానుపాదానే పృథివ్యాది త్రికేతివ్యాప్తిస్తత్రాపిస్పర్శవత్త్వ సత్త్వా
దతస్తద్వారణాయ విశేషణోపాదానం తావన్మాత్రోపాదానే - ఆకా

ఉష్ణస్పర్శవత్తేజః । తద్ద్వివిధం । నిత్యమనిత్యంచేతి । నిత్యం
పరమాణురూపం । అనిత్యం కార్యరూపం । పునస్త్రివిధం ।
శరీరేంద్రియవిషయభేదాత్ । శరీరమాదిత్యలోకే ।ఇంద్రియం
రూపగ్రాహకం చక్షుః । తచ్చ కృష్ణతారాగ్రవర్తి । విష
యశ్చతుర్విధః । భౌమదివ్యౌదర్యాకరజభేదాత్ । భౌమం
వహ్న్యాది । దివ్యమబింధనం విద్యుదాది । భుక్తస్యపరిణామ
హేతురౌదర్యం । ఆకరజం సువర్ణాది ॥ రూపరహిత స్ప
ర్శవాన్వాయుః । సద్వివిధః । నిత్యోఽనిత్యశ్చేతి । నిత్యః పర
మాణురూపః । అనిత్యః కార్యరూపః । పునస్త్రివిధః । శరీ
రేంద్రియవిషయభేదాత్ । శరీరంవాయులోకే । ఇంద్రియం
స్పర్శగ్రాహకంత్వక్ । సర్వశరీరవృత్తిః । విషయోవృక్షా
దికంపనహేతుర్వాయుః । శరీరాంతస్సంచారీవాయుః ప్రా

శాదావతివ్యాప్తిస్తత్రాపిరూపరహితత్వ సత్త్వాదత ఉక్తంస్పర్శవత్త్వ
మితి - అతివ్యాప్తిర్నామాలక్ష్యేలక్షణస్యసత్త్వంయథాగోశ్శృంగిత్వం
లక్షణముక్తంచేదలక్ష్యభూతగోభిన్నమహిషాదావతివ్యాప్తిః - తత్రా
పిశృంగిత్వస్యసత్త్వాత్ - అవ్యాప్తిర్నామలక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వం - ల
క్ష్యతావచ్ఛేదకాశ్రయేక్వచిల్లక్ష్యే లక్షణాసత్త్వమేవాఽవ్యాప్తిరిత్యర్థః
యథాగోః కపిలరూపవత్త్వంలక్షణముక్తంచేచ్ఛ్వేతగవి కపిలరూపాభా
వాదవ్యాప్తిః - అసంభవోనామ లక్ష్యమాత్రేకుత్రాపి లక్షణాసత్త్వం
యథాగోరేకశఫవత్త్వం లక్షణముక్తంచేద్గోసామాన్యస్య ద్విశఫవత్త్వా

నైకశఫవత్వస్యకుత్రాప్యసత్వాదసంభవః- అతివ్యాప్త్యవ్యాప్త్యసంభ
వానాంనిష్కృష్టలక్షణంతు లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమానాధికరణత్వేసతి
లక్ష్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకభేదసామానాధికరణ్యమతి
వ్యాప్తిః లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమానాధికరణత్వేసతి లక్ష్యతావచ్ఛేదకస
మానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగిత్వమవ్యాప్తిఃలక్ష్యతావచ్ఛేదక
వ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వ మసంభవ ఇతి - ఆకాశం లక్షయతి-
శబ్దగుణకమితి - అత్రగుణపదమాకాశే శబ్దఏవవిశేషగుణ ఇతిద్యోతనా
యసత్వతివ్యాప్తివారణాయ సమవాయేన శబ్దవత్వమాత్రస్యసమ్యక్త్వా
త్-తదుక్తం ॥ రూపంగంధోరసస్స్పర్శస్స్నేహస్సాంసిద్ధికోద్రవః-బు
ద్ధ్యాదిభావనాంతాశ్చశబ్దోవైశేషికాగుణాఇతి-తచ్చైకమితి- అనేకత్వే

ణశ్చ। సచైకోప్యుపాధిభేదాత్ప్రాణాపానాదిసంజ్ఞాంలభ
తేశబ్దగుణకమాకాశం।తచ్చైకంవిభునిత్యంచ। అతీతాదివ్య
వహారహేతుఃకాలః। సచైకోవిభుర్నిత్యశ్చ। ప్రాచ్యాదివ్య
వహారహేతుర్దిక్। సాచైకావిభ్వీనిత్యాచ। జ్ఞానాధికరణ
మాత్మాసద్వివిధః। పరమాత్మాజీవాత్మాచేతి। తత్రేశ్వర
స్సర్వజ్ఞః। పరమాత్మైకఏవ। జీవస్తుప్రతిశరీరంభిన్నః।విభు
ర్నిత్యశ్చ। సుఖాద్యుపలబ్ధిసాధనమింద్రియమ్మనః। తచ్చప్ర

మానాభావాదితిభావః - విభ్వితి- సర్వమూర్తద్రవ్యసంయోగిత్వంవిభు
త్వం - మూర్తత్వంచక్రియాశ్రయత్వం - పృథివ్యప్తేజోవాయుమనాంసి
మూర్తానిపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశపంచకం భూతపదవాచ్యం భూత
త్వంనామబహిరింద్రియగ్రాహ్యవిశేషగుణవత్వం - కాలంలక్షయతి- అతీ
తేతి- వ్యవహారహేతుత్వస్యలక్షణత్వేఘటఇతివ్యవహారహేతుభూతఘ
టాదావతివ్యాప్తిస్తద్వారణాయాతీతాదీతి- దిశోలక్షణమాహ-ప్రాచీతి
ఉదయాచలసన్నిహితాయాదిక్సా ప్రాచీఅస్తాచల సన్నిహితాయాది
క్సాప్రతీచీ - మేరోస్సన్నిహితాయాదిక్సోదీచీమేరోర్వ్యవహితాయా
దిక్సావాచీ- ఆత్మానంనిరూపయతి- జ్ఞానాధికరణమితి- అధికరణపదంస
మవాయేనజ్ఞానాశ్రయత్వలాభార్థం - మనోనిరూపయతి - సుఖాదీతి-
ఉపలబ్ధినామసాక్షాత్కారస్తథాచసుఖదుఃఖసాక్షాత్కారకారణత్వే

సతీంద్రియత్వమనసో లక్షణమింద్రియత్వమాత్రోక్తౌ చక్షురాదావతి
వ్యాప్తిరతస్సుఖేత్యాది - విశేష్యానుపాదానే - ఆత్మన్యతివ్యాప్తి రా
త్మనోజ్ఞానాదికం ప్రతిసమవాయికారణత్వాదత ఇంద్రియత్వోపాదా
నం రూపంలక్షయతి - చక్షుర్మాత్రేతి - చక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వ విశిష్ట
గుణత్వంరూపస్యలక్షణం విశేష్యమాత్రోపాదానేన సాధావతివ్యాప్తి
రతశ్చక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వవిశేషణం తావన్మా[illegible]నే రూపత్వ
నీలత్వాదావతి వ్యాప్తిర్[illegible] దింద్రియగ్రాహ్యాస్తన్నిష్ఠా జాతి
రపి తదింద్రియగ్రాహ్యేతి న్యాయాత్ - అతస్తద్వారణాయ విశేష్యో
పాదానం - చక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వన్నామ చక్షుర్భిన్నా గ్రాహ్య
త్వేసతి చక్షుర్గ్రాహ్యత్వం మాత్రపదానుపాదానే సంఖ్యాదావతి
వ్యాప్తిస్సంఖ్యాదావపి చక్షుర్గ్రాహ్యత్వవిశిష్ట గుణత్వస్య సత్వాదత
స్తద్వారణాయమాత్రపదంసంఖ్యాదేస్తు చక్షుర్భిన్నత్వ గింద్రియగ్రా

త్వాత్మనియతత్వాదసంతం పరమాణురూపంనిత్యంచ । చ
క్షుర్మాత్రగ్రాహ్యోగుణోరూపం। తచ్చశుక్లనీల పీత రక్త
హరితకపిశచిత్రభేదాత్సప్తవిధం। పృథివీజలతేజోవృత్తి। త
త్రపృథివ్యాంసప్తవిధం। అభాస్వరశుక్లంజలే। భాస్వరశుక్లం

హ్యత్వాచ్చక్షుర్మాత్ర గ్రాహ్యత్వాన్నాస్తి - అతీంద్రియే గురుత్వాదా
వతివ్యాప్తివారణాయ చక్షుర్గ్రాహ్యేతి - అత్రగ్రాహ్యత్వం ప్రత్య
క్షవిషయత్వం తథాచత్వాచసాక్షాత్కారా విషయత్వేసతి చాక్షుష
ప్రత్యక్షవిషయత్వమితిఫలితోర్థః - నను ప్రభాఘటసంయోగేతి వ్యాప్తి
స్తస్యచక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యగుణత్వాదితిచేన్న - గుణపదస్యవిశేషగుణ
పరత్వాన్నచైవం విశేషగుణత్వఘటితలక్షణే సంఖ్యాదావతివ్యాప్త్య
భావాన్మాత్రపదవైయర్థ్య మితివాచ్యం - సాంసిద్ధికద్రవత్వేతివ్యాప్తి
వారణాయ తదుపాదానాదథవా చక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యజాతి మద్గుణ
త్వస్యలక్షణత్వాన్న ప్రభాఘటసంయోగాదావతి వ్యాప్తిస్సంయో
జాతేశ్చక్షుర్మాత్ర గ్రాహ్యత్వాభావాద్ఘటపట సంయో
ద్రియగ్రాహ్యత్వేన తద్గతజాతేరపి త్వగింద్రియగ్రా
జాతిఘటితలక్షణే గుణత్వానుపాదానే చక్షు

మతిసుపర్ణాదావతి వ్యాప్తిరత స్తద్వారణాయతదుపాదానం - ఏవం రసాదిలక్షణే విశేషణానుపాదానే లక్ష్యభిన్న గుణేతివ్యాప్తిర్విశేష్యానుపాదానేలక్ష్యవృత్తిరసత్వా దావతివ్యాప్తిరతోవిశేషణవిశేష్యయోరుభయోరుపాదానం - స్పర్శంలక్షయతి - త్వగింద్రియమాత్రేతి॥ అత్రాపిమాత్రపదం సంఖ్యాదావతివ్యాప్తివారణాయ - అన్యత్సర్వంపూర్వవద్బోధ్యం ... చతుష్టయం పృథివ్యాం పాకజమితి. ఏత త్తత్వనిర్ణయ శ్చేత్థం- పాకోనామవిజాతీయతేజస్సంయోగస్సచ నానాజాతీయః- రూపజనకో విజాతీయ తేజస్సంయోగ స్తదపేక్షయా రసజనకో విజాతీయ తేజస్సంయోగఏవం గంధజనకో విజాతీయ తేజస్సంయోగ ఏవం

తేజసి । రసనగ్రాహ్యో గుణోరసః । సచమధురామ్లలవణకటుకషాయతిక్త భేదాత్షడ్విధః । తత్రపృథివ్యాం షడ్విధః। జలేమధురఏవ ॥ ఘ్రాణగ్రాహ్యోగుణోగంధః । సద్వివిధః। సురభిరసురభిశ్చేతి । పృథివీమాత్రవృత్తిః । త్వగింద్రియమాత్రగ్రాహ్యోగుణస్స్పర్శః । సత్రివిధః। శీతోష్ణానుష్ణాశీత భేదాత్ । పృథివ్యప్తేజోవాయువృత్తిః।తత్రశీతంజలే । ఉష్ణస్తేజసి । అనుష్ణాశీతఃపృథివీ వాయ్వోః । రూపాదిచతుష్టయం పృథివ్యాంపాకజమనిత్యం। అన్యత్రాపాకజంనిత్యమనిత్యంచ। నిత్యగతం నిత్యమనిత్యగతమనిత్యం ఏకాదివ్యవహార హేతు

స్పర్శజనకోపితథైవ - ఏవంప్రకారేణ భిన్నభిన్న జాతీయాః పాకాః కార్యైకలక్షణ్యేన కల్పనీయాః ॥ తథాహి - తృణపుంజనిక్షిప్తే ఆమ్రాదావుష్ణత్వలక్షణ విజాతీయ తేజస్సంయోగా త్పూర్వహరితరూప నాశే రూపాంతరస్య పీతరూపాదే రేవోత్పత్తిః పూర్వరసస్యామ్లరసస్యైవానుభవాత్ - క్వచిత్పూర్వరూపస్య సత్వేపిరసపరావృత్తిర్దృశ్యతే- విజాతీయతేజస్సంయోగేన పూర్వతనామ్లనాశేమధురరసస్యాను భవాత్ తస్మాద్రూపజనకాపేక్షయా రసజనకో విలక్షణఏవ - ఏవంగంధజన ... ఏవేత్యంగీకార్యః - రూపరసయోర పరావృత్తావపి పూ విజాతీయతేజస్సంయోగేన సురభిగంధోపలబ్ధేః - ఏవం - పాకవశాత్కఠినస్పర్శనాశేమృదు స్పర్శానుభవాత్

తస్మాద్రూపాదీ జనకా విజాతీయా ఏవ పాకాయథాకార్య మన్నే యాః - అతఏవ పార్థివపరమాణూనా మేకజాతీయత్వేపి పాకమహి మ్నావిజాతీయద్రవ్యాంతరానుభవః- యథా - గోభుక్తతృణాదీనామా పరమాణ్వంతరంభంగే తృణారంభక పరమాణుషు విజాతీయ తేజస్సం యోగాత్పూర్వరూపాది చతుష్టయనాశే తదనంతరం దుగ్ధీయాదృశం రూపాదికంవర్తతే తాదృశరూపరసగంధస్పర్శ జనకాస్తేజస్సంయో గాజ్జాయంతే ... సుతరాం తై రేవత్ర్యాంశ్వ మనుభవస్థలలక్షణం - ... పృథి రూపరసాదయ ఉత్పద్యం -

స్సంఖ్యా। నవద్రవ్యవృత్తిః। ఏకత్వాదిపరార్థపర్యంతా। ఏకత్వన్నిత్యగతన్నిత్యం।. అనిత్యగతమనిత్యం।ద్విత్వాదికంతు సర్వత్రానిత్యమేవ। మానవ్యవహారకారణంపరిమాణం।నవ ద్రవ్యవృత్తి। తచ్చతుర్విధం। అణుమహద్దీర్ఘహ్రస్వంచేతి। పృథగ్వ్యవహారకారణంపృథక్త్వం। సర్వద్రవ్యవృత్తి। సం యుక్తవ్యవహారహేతుస్సంయోగః। సర్వద్రవ్యవృత్తిః। సం యోగనాశకోగుణోవిభాగః। సర్వద్రవ్యవృత్తిః। పరాపర వ్యవహార సాధారణకారణే పరత్వాపరత్వే।. తేద్వివిధే। ది క్కృతేకాలకృతేచేతి। దూరస్థేదిక్కృతంపరత్వం। సమీప స్థేదిక్కృతమపరత్వం। జ్యేష్ఠేకాలకృతంపరత్వం। కనిష్ఠే కాలకృతమపరత్వం। ఆద్యపతనాసమవాయికారణం గురు త్వం। పృథివీజలవృత్తి। ఆద్యస్యందనాసమవాయి కారణం ద్రవత్వం।పృథివీజలతేజోవృత్తి।తద్ద్వివిధం।సాంసిద్ధికంనైమిత్తి కంచేతి। సాంసిద్ధికంజలే। నైమిత్తికంపృథివీతేజసోః। పృథి

తాదృశరూపాది విశిష్టపరమాణుభి ర్దుగ్ధద్వ్యణుక మారభ్యతే తత త్ర్యణుకాదిక్రమేణ మహాదుగ్ధారంభః ఏవం దుగ్ధారంభకైః పరమా ణుభిరేవదధ్యారభ్యతే పాకమహిమ్నా - దధ్యారంభకైః పరమాణుభి రేవనవనీతాదికమితిదిక్ - విభాగంలక్షయతి సంయోగనాశకఇతి - సం యోగనాశకత్వవిశిష్టగుణత్వం విభాగస్యలక్షణంవిశేషణమా దా నేక్రియాయామతివ్యాప్తిస్తస్యా అపిసంయోగ నాశకత్వా దత స్తద్వా రణాయవిశేష్యం - గురుత్వంలక్షయతి - ఆద్యేతి - ద్వితీయపతన క్రి

యాయాంవేగస్యా సమవాయి కారణత్వాత్తత్రాతివ్యాప్తిస్స్యాదిత్యత్ర
ఆద్యేతి - ఉత్తరత్రస్యందనేఆద్యవిశేషణమప్యేవం యోజనీయం స్నేహం
లక్షయతి - చూర్ణాదీతి - చూర్ణాదిపిండీభావహేతుత్వేసతిగుణత్వం స్నేహ
హస్యలక్షణం - పిండీభావోనామధారణకర్షణ హేతుభూతో విలక్షణ
సంయోగస్తా దృశసంయోగే స్నేహస్యైవా సాధారణ కారణత్వం
నతుజలాదిగతద్రవత్వస్య తథాసతిద్రుతసువర్ణాదిసంయోగేన చూర్ణా
దేః పిండభావాపత్తేః - అత స్స్నేహో ఘఏవతత్రాసాధారణకారణ ... వి
షణమాత్రోపాదానే కాలాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ విశేష్యో
పాదానం - వస్తుతస్తుద్రుతజల సంయోగస్యైవచూర్ణాది పిండీభావ
హేతుత్వంస్నేహస్య పిండీభావ హేతుత్వే మానాభావాజ్జలే ద్రుతత్వ

> వ్యాఘృతాదావగ్నిసంయోగజన్యద్రవత్వం। తేజసిసువర్ణా
> దౌ। చూర్ణాదిపిండీభావ హేతుర్గుణస్స్నేహః। జలమాత్రవృ
> త్తిః। శ్రోత్రగ్రాహ్యోగుణశ్శబ్దః। ఆకాశమాత్రవృత్తిః। స
> ద్వివిధః। ధ్వన్యాత్మకోవర్ణాత్మకశ్చేతి। ధ్వన్యాత్మకోభేర్యా
> దౌ। వర్ణాత్మకస్సంస్కృతభాషాదిరూపః। సర్వవ్యవహార
> హేతుర్జ్ఞానంబుద్ధిః। సాద్వివిధా। స్మృతిరనుభవశ్చేతి।సం
> స్కారమాత్రజన్యంజ్ఞానంస్మృతిః।తద్భిన్నంజ్ఞానమనుభవః।

విశేషణాత్కారకాదివ్యావృత్తిః - శబ్దంలక్షయతి - శ్రోత్రేతి - శబ్దత్వేతి
వ్యాప్తివారణాయగుణపదం రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ శ్రోత్రే
తి - సత్రివిధః - సంయోగజోవిభాగజశ్శబ్దజశ్చేతి - యథాభేరీదండసం
యోగజన్యో ఢాంకారాదిః - హస్తాభిఘాతసంయోగజన్యో మృదంగాది
శబ్దః - వంశేపాట్యమానే దళద్వయవిభాగజన్యఃపటపటశబ్దః - శబ్దో
త్పత్తిదేశమారభ్యాకర్ణపర్యంతం నిమిత్తపవనేనశబ్దధారా జాయంతే
తత్రోత్తరశబ్దేపూర్వశబ్దఃకారణం - బుద్ధేర్లక్షణమాహ - సర్వవ్యవ
హారేతి - వ్యవహారశ్శబ్దప్రయోగః - జ్ఞానంవినాశబ్దప్రయోగాసంభవా
చ్ఛబ్దప్రయోగరూప వ్యవహారహేతుత్వం జ్ఞానస్యలక్షణం - బుద్ధింవిభ
జతే - స్మృతిరనుభవశ్చేతి - స్మృతింలక్షయతి - సంస్కారేతి - బహి
రింద్రియాజన్యత్వ విశిష్టసంస్కారజన్యత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వంస్మృతే ర్ల

క్షణం - సంస్కారజన్యత్వ విశేషణానుపాదానే నుభవేతివ్యాప్తిరత స్త
ద్వారణాయతదుపాదానం - సంస్కారధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయవిశే
ష్యం - ధ్వంసంప్రతిప్రతియోగినః కారణత్వాత్సంస్కారధ్వంసేపిసంస్కా
రజన్యత్వస్యసత్వాత్ - ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తివారణాయ మాత్రప
దం - అనుభవంలక్షయతి - తద్భిన్నమితి - తద్భిన్నత్వన్నామస్మృతిభిన్న
త్వం - తథాచస్మృతిభిన్నత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వ మనుభవస్యలక్షణం - విశే
షణానుపాదానేస్మృతావతివ్యాప్తిః - విశేష్యానుపాదానేఘటాదా
వతివ్యాప్తిరత స్తద్వారణాయవిశేషణ విశేష్యయో రుపాదానం - అను
భవంవిభజతే - సద్వివిధఇతి - యథార్థానుభవంలక్షయతి - తద్వతీతి
తద్వతీత్యత్రసప్తమ్యర్థోవిశేష్యత్వం - తచ్ఛబ్దేనప్రకారీ భూతధర్మో
గ్రాహ్యః - తథాచతద్వద్విశేష్యకత్వేసతి తత్ప్రకారకత్వే సత్య
త్వంయథార్థానుభవస్యలక్షణం - ఉదాహరణం - రజతత్వవద్వి

> సద్వివిధః । యథార్థోఽయథార్థశ్చేతి। తద్వతితత్ప్రకా
> రకానుభవోయథార్థః । సైనప్రమేత్యుచ్యతే । తదభావవ
> తితత్ప్రకారకానుభవోఽయథార్థః । సఏవభ్రమఇత్యుచ్య
> తే । యథార్థానుభవశ్చతుర్విధః । ప్రత్యక్షానుమిత్యుపమితి

కత్వేసతిరజతత్వప్రకారకంరజతేఇదంరజతమితిజ్ఞానం - తత్వన్నిష్ఠవిశే
ష్యతానిరూపితతన్నిష్ఠప్రకారతా శాల్యనుభవత్వమితి నిష్కర్షః - అన్య
థాయథా శ్రుతేరంగరజతయోరిమేరజతరంగే ఇత్యాకారకసమూహా
లంబనభ్రమేతివ్యాప్తిస్తత్రాపిరజతత్వ వద్విశేష్యకత్వ రజతత్వ ప్రకా
రకత్వయోః - రంగత్వవద్విశేష్యకత్వరంగత్వప్రకారకత్వయోశ్చసత్వా
దుక్తనిష్కర్షేతుదర్శితభ్రమేనాతివ్యాప్తిః - తత్ జ్ఞానస్యరంగాంశే
రజతత్వావగాహిత్వేన రజతాంశేరంగత్వావ. గాహిత్వేనచ రజతత్వ
ప్రకారతాయా రంగత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితత్వేపి రంగత్వనిష్ఠ
ప్రకారతాయా రజతత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితత్వేపి రజతత్వప్ర
కారతాయా రజతత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వాభావాద్రంగత్వ
ప్రకారతాయా రంగత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వాభావాచ్చ - అ
యథార్థానుభవంలక్షయతి - తదభావవతీతి, అత్రాపిపూర్వవత్తదభా

వవన్నిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితతన్నిష్ఠప్రకారతా శాల్యనుభవత్వం వి
ష్ణణీయం - అన్యథాయథార్థశుక్తేరంగరజతయోరిమే రంగరజతే ఇత్యా
కారక సమూహాలంబన ప్రమాయామతివ్యాప్తిస్తస్యా రజత రంగో
యవిశేష్యకత్వేన రజతత్వరంగత్వోభయప్రకారకత్వేనచరజతత్వాభ
వవద్రంగవిశేష్యకత్వరజతత్వప్రకారకత్వయో రంగత్వాభావవద్రజ
విశేష్యకత్వరంగత్వప్రకారకత్వయోశ్చసత్వాదుక్తనిష్కర్షేతునతత్రా
వ్యాప్తిస్తాదృశప్రమాయా రజతాంశేరజతత్వావ గాహిత్వేన రంగాం
శేరంగత్వావగాహిత్వేనచ రజతత్వప్రకారతాయా రజతత్వాభావ
ద్రంగనిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితత్వాభావా ద్రంగత్వప్రకారతాయా రం
గత్వాభావవద్రజతనిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపికత్వాభావాచ్చ - ఉదాహ
రణం - రజతత్వాభావవద్విశేష్యకత్వేసతి రజతత్వప్రకారకం శుక్తా
వంరజతమితిజ్ఞానం - యథార్థానుభవంవిభజతే - యథార్థానుభవ

శాబ్దభేదాత్ । తత్కరణమపిచతుర్విధం। ప్రత్యక్షానుమానో
పమానశబ్దభేదాత్ । అసాధారణకారణంకరణం । కార్యని
యతపూర్వవృత్తికారణం । కార్యంప్రాగభావ ప్రతియోగి।
కారణంత్రివిధం । సమవాయ్యసమవాయినిమిత్తభేదాత్। య

తత్కరణమితిఫలీభూతప్రత్యక్షాదికరణంచతుర్విధమిత్యర్థః- ప్రత్యక్షా
దిచతుర్విధప్రమాణానాం ప్రమాకరణత్వం సామాన్యలక్షణం - ఏకై
ప్రమాణలక్షణంతువక్ష్యతేప్రత్యక్షజ్ఞానేత్యాదినా - కరణలక్షణమాహ
అసాధారణకారణమితి - వ్యాపారవదసాధారణకారణం కరణమి
ర్థః - అసాధారణకారణత్వంచ - కార్యత్వాతిరిక్త ధర్మావచ్ఛి
కార్యతానిరూపిత కారణతాశాలిత్వం - యథా - దండాదేర్ఘటం
త్యసాధారణకారణత్వం - కార్యత్వాతిరిక్తోఘటత్వ రూపోధర్మః -
దవచ్ఛిన్న కార్యతాఘటే తన్నిరూపిత కారణతాదండే - అతోఘట
ప్రతిదండోసాధారణ కారణంభ్రమ్యాది రూపవ్యాపార వత్వాచ్చక
ణ - సాధారణకారణత్వంచ - కార్యత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపి
కారణతాశాలిత్వం - యథా - ఈశ్వరాదృష్టాదేఃకార్యత్వావచ్ఛిన్న
ప్రత్యేవకారణత్వాత్సాధారణకారణత్వం - కారణంలక్షయతి - కా

నియతేతి - కార్యంప్రతి నియతత్వేసతి పూర్వవృత్తిత్వం కారణత్వం.
నియతత్వ విశేషణా నుపాదానే పూర్వవర్తినో రాసభాదేరపి కారణ
త్వంస్యాదతో నియతత్వేసతీతి విశేషణం - నియతపూర్వవర్తినో దండ
రూపాదేరపి ఘటకారణత్వంస్యాదిత్యతోఽనన్యథాసిద్ధత్వ మపికారణ
లక్షణేనివేశనీయం - ఏవంచ - దండరూపాదీనా మన్యథాసిద్ధత్వాన్నత
త్రాతివ్యాప్తిః - కార్యంలక్షయతి - కార్యమితి - ప్రాగభావప్రతియోగి
త్వంకార్యస్య లక్షణం - ఉత్పత్తే పూర్వమిహఘటో భవిష్యతీతియాప్ర
తీతిర్జాయతే తత్ప్రతీతివిషయోఽభావఃసప్రాగభావః - తత్ప్రతి
యోగిఘటాదికార్యం - కారణం - విభజతే - కారణంత్రివిధమితి - సమ
వాయికారణంలక్షయతి - యత్సమవేతమితి - యస్మిన్ సమవేతంసత్సమ
వాయసంబంధేన వర్తమానం సత్కార్యముత్పద్యతే తత్సమవాయికా
రణమిత్యర్థః - ఉదాహరణం - తంతవ ఇతి- యేషుతంతుషుసమవాయేన

> త్సమవేతంకార్యముత్పద్యతేతత్సమవాయికారణం । యథా.
> తంతవఃపటస్య । పటశ్చస్వగతరూపాదేః। కార్యేణకారణేన
> వాసహైకస్మిన్నర్థే సమవేతంసత్కారణ మసమవాయికా
> రణం ।-యథాతంతుసంయోగఃపటస్య ।తంతురూపంపటగత

సంబద్ధంసత్పటాత్మకకార్యముత్పద్యతేత త్తంతవస్సమవాయి కారణమి
త్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నకార్యతాని
రూపితతాదాత్మ్య సంబంధావచ్ఛిన్న కారణత్వం సమవాయికారణ
త్వమితి - సమవాయసంబంధేన ఘటాద్యధికరణే కపాలాదౌకపాలాదే
స్తాదాత్మ్యసంబంధేనైవ కారణత్వాత్సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్నఘ
టత్వాద్యవచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత తాదాత్మ్య సంబంధావచ్ఛిన్నక
పాలత్వాద్యవచ్ఛిన్న కారణతాయాః కపాలాదౌసత్వాల్లక్షణ సమన్వ
యః- సమవాయేనజన్యభావత్వా వచ్ఛిన్నం ప్రతితాదాత్మ్య సంబంధే
నద్రవ్యస్యైవ హేతుత్వాజ్జన్య భావేషు ద్రవ్యగుణకర్మసుత్రిషు ద్రవ్యమే
వసమవాయికారణమతో గుణాదావపి ద్రవ్యమేవసమవాయి కారణమి
త్యాశయేనాహ - పటశ్చస్వగతరూపాదేరితి - సమవాయికారణమిత్య
నుషజ్యతే - అసమవాయికారణంలక్షయతి - కార్యేణేతి - అసమవాయి

కారణంద్వివిధం - కార్యేణసహైకస్మిన్నర్థే సమవేతం సత్కారణమస
మవాయి కారణమిత్యేకం - కారణేన సహైకస్మిన్నర్థే సమవేతంస
త్కారణమసమవాయికారణమిత్యపరమిత్యర్థః- అత్ర కారణేనేత్యస్యస్వ
కార్యసమవాయికారణేనేత్యర్థః-జన్యద్రవ్యమాత్రేఽవయవసంయోగ
స్యైవాసమవాయి కారణత్వాత్పటాత్మక కార్యే తదవయవ సంయోగ
స్యైవాసమవాయి కారణత్వమితిదర్శయన్ప్రథమ ముదాహరతి - య
థాతంతుసంయోగః పటస్యేతి - పటాత్మక కార్యేణసహైకస్మిన్నర్థేతం
తౌసమవాయసంబంధేన విద్యమానత్వే సతికారణ త్వాత్పటాత్మ కకా
ర్యంప్రతితంతుసంయోగా సమవాయికారణమిత్యర్థః - ద్వితీయముదా
హరతి - తంతురూపమితి - స్వకార్యసమవాయికారణేన పటేనసహైక
స్మిన్తంతౌ సమవేతత్వేసతి కారణత్వాత్తంతురూపం పటరూపస్యాస
మవాయికారణమిత్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతుసమవాయసంబంధా

> రూపస్యచ।తదుభయభిన్నంకారణంనిమిత్తకారణం। యథా
> తురీవేమాదికంపటస్య । తదేతత్త్రివిధకారణమధ్యే యదసా
> ధారణకారణంతదేవకరణం । తత్రప్రత్యక్షజ్ఞానకరణంప్ర

చ్ఛిన్నకార్యతానిరూపిత సమవాయస్వసమవాయి సమవేతత్వాన్యత
సంబంధావచ్ఛిన్నకారణతాశ్రయత్వం - సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న
ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న
పాలద్వయ సంయోగత్వాద్యవచ్ఛిన్న కారణతాకపాలద్వయసంయో
గాదావర్తతే ఏవమాద్యపతనక్రియాయా మాద్యస్యందనక్రియాయా
చగురుత్వద్రవత్వేఽసమవాయి కారణేభవతః - ఆద్యపతనక్రియాంప్ర
త్యాద్యస్యందనక్రియాంప్రతిచసమవాయ సంబంధేనైవతయోః కారణ
త్వాత్ - అవయవిగుణభూతఘటపటరూపాదౌత్వవయవగుణభూతక
పాలతంతురూపాదేస్స్వపదగ్రాహ్యకపాల రూపతంతురూపాదిసమ
వాయికపాల తంత్వాది సమవేతత్వసంబంధేనైవ కారణత్వాత్తత్సం
బంధావచ్ఛిన్నకారణతాశ్రయత్వ మవయవగుణభూతకపాలరూపతం
తురూపాదావర్తత ఇతిలక్షణసంగతిః - నిమిత్తకారణంలక్షయతి - తదు
భయభిన్నమితి సమవాయి కారణభిన్నత్వే సత్యసమవాయికారణ భిన్న

త్త్వేసతికారణత్వంనిమిత్తకారణస్యలక్షణమిత్యర్థః - కరణలక్షణముపసం
హరతి - తదేతదితి - యదసాధారణకారణమితివ్యాపారవత్త్వేసతీతిపూ
రణీయమన్యథా కపాలతంతు సంయోగయోరతివ్యాప్తిః కపాల తంతు
సంయోగ యోరపికార్యత్వాతిరిక్తఘటత్వపటత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతికార
ణత్వాదసాధారణ కారణత్వమస్త్యేవాతస్తత్రాతివ్యాప్తి వారణా
యవ్యాపార వత్త్వేసతీతికరణలక్షణే విశేషణందేయమేవవ్యాపారత్వం
చతజ్జన్యత్వేసతితజ్జన్యజనకత్వం భవతిహిదండజన్యత్వేసతిదండజన్యఘ
టజనకత్వాభ్రమణాత్మకవ్యాపారస్య - ఏవంకపాలసంయోగతంతుసం
యోగాదేరపి. కపాలతంత్వాదివ్యాపారత్వంకపాల తంత్వాదిజన్యత్వే
సతి కపాలతంత్వాదిజన్యఘట పటాదిజనకత్వాత్ - కరణలక్షణేఽసా
ధారణత్వానుపాదానే ఈశ్వరాదృష్టాదేరపివ్యాపార వత్త్వాత్కరణ
త్వంస్యాదత స్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి - షడ్విధేంద్రి
యభూతప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణమాహ - తత్రేతి - ప్రమాభూతప్రత్య

త్యక్షం । ఇంద్రియార్థసన్నికర్షజన్యంజ్ఞానం ప్రత్యక్షం।
తద్ద్వివిధం। నిర్వికల్పకంసవికల్పకంచేతి।నిష్ప్రకారకంజ్ఞానం

క్షాదిషుప్రత్యక్షాత్మకంయత్ జ్ఞానంచాక్షుషాది ప్రత్యక్షంతత్ప్రతికర
ణంవ్యాపారవదసాధారణ కారణమింద్రియంభవత్యతఃప్రత్యక్షజ్ఞానక
రణత్వంప్రత్యక్షస్యలక్షణం - ఆద్యసన్నికర్షాతిరిక్తచతుర్విధసన్నికర్షా
ణాంసమవాయ రూపత్వేనవ్యాపారత్వం నసంభవతీతీంద్రియమనస్సం
యోగస్యైవ బాహ్యప్రత్యక్షేజననీయే ఇంద్రియవ్యాపారతాబోధ్యా
మానసప్రత్యక్షే త్వాత్మమనస్సంయోగస్యైవసాబోధ్యా - ప్రత్యక్ష
ప్రమాణలక్షణముక్త్వాప్రత్యక్షప్రమాలక్షణమాహ- ఇంద్రియార్థ సన్ని
కర్షేతి - ఇదంలక్షణంజన్యప్రత్యక్షస్యైవలక్ష్యత్వాభిప్రాయేణ - ఈ
శ్వరప్రత్యక్షసాధారణం లక్షణంతుజ్ఞానాకరణకంజ్ఞానమితి- జ్ఞానంవ్యా
ప్తిజ్ఞానం సాదృశ్యజ్ఞానం పదజ్ఞానంచ తదేవకరణం యేషాంతాని
జ్ఞానకరణకాన్యనుమిత్యుపమితిశాబ్దాని తద్భిన్నమిత్యర్థః - ప్రత్యక్షేఇం
ద్రియాణామేవకరణత్వంనజ్ఞానస్య తథాచజ్ఞానాకరణకజ్ఞానత్వస్య ప్ర
త్యక్షసామాన్యఏవవిద్యమానత్వాల్లక్షణసంగతిః-ప్రత్యక్షంవిభజతేనిర్వి

కల్పకమితి - తల్లక్షయతినిష్ప్రకారకమితి - ప్రకారతాశూన్యజ్ఞానత్వమే
వనిర్వికల్పకత్వమిత్యర్థః - నిర్వికల్పకేచతుర్థీవిషయతాస్వీక్రియతేత్రివి
ధవిషయతామధ్యే ఏకాపితత్రనాస్త్యతోవిశేష్యతాశూన్యజ్ఞానత్వంసం
సర్గతాశూన్యజ్ఞానత్వమిత్యపిలక్షణంసంభవతి - సవికల్పకం లక్షయతి
సప్రకారకమితి - విషయతాయా జ్ఞాననిరూపితత్వాత్ జ్ఞానస్యవిష
యతానిరూపకత్వేన ప్రకారతా నిరూపకజ్ఞానత్వంసవికల్పకస్యలక్షణ
మేవంవిశేష్యతా నిరూపకజ్ఞానత్వం సంసర్గతానిరూపకజ్ఞానత్వమిత్య
పిలక్షణంసంభవతి- ఉదాహరతి - యథేతి - ఇదంత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతా
నిరూపకం డిత్థత్వాదిప్రకారకంజ్ఞానం సవికల్పకమిత్యర్థః- చాక్షుషా
దిప్రత్యక్షకారణీభూతాన్ షడ్విధసన్నికర్షాన్ విభజతే సంయోగ

నిర్వికల్పకం । సప్రకారకంజ్ఞానం సవికల్పకం। యథాడిత్థో
యంబ్రాహ్మణోయంశ్యామోయమితి । ప్రత్యక్షజ్ఞానహేతు
రింద్రియార్థసన్నికర్షష్షడ్విధః। సంయోగస్సంయుక్తసమ
వాయస్సంయుక్తసమవేత సమవాయస్సమవాయ స్సమవేత
సమవాయోవిశేషణ విశేష్యభావశ్చేతి । చక్షుషాఘటప్రత్య
క్షజననేసంయోగస్సన్నికర్షః। ఘటరూపప్రత్యక్షేసంయు
క్తసమవాయః । చక్షుస్సంయుక్తేఘటేరూపస్య సమవాయా
త్ । రూపత్వసామాన్యప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవేత సమవా

ఇత్యాదినా - ద్రవ్యవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన చాక్షుషత్వావ
చ్ఛిన్నంప్రతిచక్షుస్సంయోగస్య కారణత్వం - ద్రవ్యసమవేతవృత్తి లౌ
కికవిషయతాసంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి చక్షుస్సంయుక్త
సమవాయస్యకారణత్వం - ద్రవ్యసమవేతసమవేతవృత్తిలౌకిక విషయ
తాసంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి చక్షుస్సంయుక్త సమవేత
సమవాయస్య కారణత్వం - ఏవంద్రవ్యవృత్తిలౌకికవిషయతా సంబం
ధేనత్వాచ ప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిత్వక్సంయోగస్య కారణత్వం-
ద్రవ్యసమవేతవిషయకత్వాచ ప్రత్యక్షేత్వక్సంయుక్తసమవాయస్య కా
రణత్వం - ద్రవ్యసమవేతసమవేతోష్ణత్వాదిజాతిప్రత్యక్షేత్వక్సంయుక్త
సమవేతసమవాయస్యకారణత్వం - ఏవమాత్మమానసే మనస్సంయోగ

స్యకారణత్వం - ఆత్మసమవేత సుఖాదిమానసే మనస్సంయుక్తసమవా
యస్యకారణత్వం - ఆత్మసమవేతసమవేత సుఖత్వాదిమానసేమనస్సం
యుక్తసమవేతసమవాయస్యకారణత్వం- ద్రవ్యగ్రాహకాణీంద్రియాణి
చక్షుస్త్వఙ్మనాంసిత్రీణ్యేవ - అన్యానిఘ్రాణరసన శ్రవణానితు గుణాది
గ్రాహకాణి - తత్రరసనఘ్రాణయోఃరసగంధతద్గతజాతిగ్రాహకత్వేన
ద్వితీయతృతీయయోస్సన్నికర్షయో రేవరసగంధాదిప్రత్యక్షే కారణత్వం
వాచ్యం - శ్రవణేంద్రియస్యాకాశరూపత్వేనశబ్దస్యాకాశగుణత్వేనశ్రవ
ణేంద్రియేణసమంశబ్దస్య సమవాయస్సన్నికర్షః - శబ్దసమవేతశబ్దత్వజా
తివిషయకశ్రావణప్రత్యక్షేసమవేత సమవాయస్య హేతుత్వంచబోధ్యం

యః। చక్షుస్సంయుక్తేఘటేరూపం సమవేతంతత్రరూపత్వ
స్యసమవాయాత్ । శ్రోత్రేణశబ్దసాక్షాత్కారే సమవాయ
స్సన్నికర్షః। కర్ణవివరవృత్యాకాశస్యశ్రోత్రత్వాత్॥ శబ్ద
స్యాకాశగుణత్వా ద్గుణగుణినోస్సమవాయాత్ । శబ్దత్వసా
క్షాత్కారేసమవేతసమవాయస్సన్నికర్షః । శ్రోత్రసమవేతే
శబ్దేశబ్దత్వస్యసమవాయాత్ । అభావప్రత్యక్షేవిశేషణ విశే
ష్యభావస్సన్నికర్షః । భూతలంఘటాభావవదిత్యత్ర చక్షు
స్సంయుక్తేభూతలేఘటాభావస్యవిశేషణత్వాత్। ఏవంసన్ని
కర్షజన్యంజ్ఞానంప్రత్యక్షం । తత్కరణమింద్రియం। తస్మా

అభావప్రత్యక్షఇతి- విశేషణవిశేష్యభావోనామవిశేషణతాసన్నికర్షః-
పంచసన్నికర్షేషు మధ్యేసంయోగస్థానే సంయుక్తపదంఘటత్వా సమ
వాయస్థానేసమవేతపదంఘటయిత్వా అభావస్థలేనిర్వాహ్యం - తథా
హి - ద్రవ్యాధికరణకాభావప్రత్యక్షేసంయుక్తవిశేషణా - ద్రవ్యసమ
వేతాధికణకాభావప్రత్యక్షేసంయుక్తసమవేతవిశేషణతా- ద్రవ్యసమ
వేతసమవేతాధికరణకాభావప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవేతసమవేత విశే
షణతాచసన్నికర్షః- తత్ర- ఘటేపటత్వాభావః సంయుక్తవిశేషణత
యాగృహ్యతే - ఘటసమవేతఘటత్వాదౌ పృథివీత్వాభావః సంయుక్త
సమవేతవిశేషణతయాగృహ్యతే - ఘటసమవేతసమవేత రూపత్వాదౌ

నీలత్వాభావశ్చ సంయుక్తసమవేతసమవేత విశేషణతయా గృహ్యత ఇతిసంక్షేపః॥ఇతిప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ .... ✽

అనుమానంలక్షయతి - అనుమితికరణమితి - అనుమితౌవ్యాప్తిజ్ఞానం కరణం - పరామర్శోవ్యాపారః - అనుమితిఃఫలం - పరామర్శస్యవ్యాప్తిజ్ఞానజన్యత్వేసతివ్యాప్తిజ్ఞానజన్యానుమితి జనకత్వాత్తజ్జన్యత్వేసతి తజ్జన్యజనకత్వరూపవ్యాపారత్వముపపన్నం - అనుమితికరణత్వమనుమానస్యలక్షణం - అనుమానంవ్యాప్తిజ్ఞానం - ఏతస్యపరామర్శరూపవ్యాపారద్వారా అనుమితింప్రత్యసాధారణ కారణతయానుమితి కరణత్వముపపన్నం - పరామర్శజన్యమితి - పరామర్శజన్యత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం - అత్రజ్ఞానత్వ మాత్రోపాదానే ప్రత్యక్షాదావతి వ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ పరామర్శజన్యత్వేసతీతి విశేషణోపాదా

దింద్రియంప్రత్యక్ష ప్రమాణమితిసిద్ధం॥ ఇతిప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ .... ✽

—✽✽✽✽✽—

అనుమితికరణమనుమానం। పరామర్శజన్యంజ్ఞానమనుమితిః। వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానంపరామర్శః। యథా వహ్నివ్యాప్య ధూమవానయం పర్వతఇతిజ్ఞానం పరామర్శః।

నం - పరామర్శజన్యత్వమాత్రోక్తౌపరామర్శధ్వంసేతి వ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ జ్ఞానత్వోపాదానం - అనుమితిలక్షణ ఘటకీభూతపరామర్శలక్షణమాచష్టే - వ్యాప్తివిశిష్టేతి - వ్యాప్తివిశిష్టంచపక్షధర్మతాజ్ఞానంచేతి కర్మధారయః - అత్రవిశిష్టపదస్య ప్రకారతానిరూపకపరత్వాత్పక్షధర్మతాయాః జ్ఞానమిత్యత్ర షష్ట్యావిషయత్వబోధనాత్-ధర్మతాపదస్య సంబంధార్థకత్వాత్కర్మధారయసమాసేన సమస్యమానపదార్థయోరభేద సంసర్గలాభాచ్చ వ్యాప్తిప్రకారకాభిన్నంయత్పక్షసంబంధ విషయకజ్ఞానంతత్పరామర్శఇతిలభ్యతే - ఏవంసతి - ధూమోవహ్నివ్యాప్యః ఆలోకవాన్పర్వతఇత్యాకారకసమూహాలంబనేప్యుక్తపరామర్శ లక్షణమస్తీత్యతివ్యాప్తిః - తద్వారణాయపక్షనిష్ఠ విశేష్యతానిరూపిత హేతునిష్ఠప్రకారతానిరూపిత వ్యాప్తినిష్ఠప్ర

కారతాశాలిజ్ఞానం పరామర్శఇతి నిష్కర్షః కర్తవ్యః - ఏతాదృశ పరామర్శజన్యత్వేసతి జ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం - అనుమితి పరామర్శయోర్విశిష్యకార్యకారణభావశ్చేత్థం- వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న విధేయతానిరూపిత పర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతాశాల్యనుమితిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతివహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపిత ధూమత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపిత పర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణం - వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాయాః ధూమత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపిత వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతాయాశ్చఅభేదానంగీకర్తృమతే - వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపిత విశేష్యత్వావచ్ఛిన్న వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్న ధూమత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూ

> తజ్జన్యంపర్వతో వహ్నిమానితిజ్ఞానమనుమితిః। యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితిసాహచర్యనియమోవ్యాప్తిః। వ్యాప్యస్యపర్వతాదివృత్తిత్వంపక్షధర్మతా। అనుమానంద్వివిధం। స్వార్థం

పిత పర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణమితివాచ్యం- సచనిర్ణయో వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్ పర్వతఇత్యాకారకో బోధ్యః యత్రయత్రేతి యత్రపదవీప్సాధూమాధికరణే యావతివహ్నిమత్త్వలాభాయ - యావత్త్వమహిమ్నా వహ్నే ధూమవ్యాపకత్వంలబ్ధం - తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్నిః ధూమవతీత్యర్థః - తదేవస్పష్టయతిసాహచర్యనియమ ఇతి - నియతసాహచర్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః - నియతత్వం వ్యాపకత్వం సాహచర్యం సామానాధికరణ్యం తథాచధూమ నియతవహ్ని సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః వహ్నౌ ధూమ వ్యాపకత్వంచ ధూమసమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకధర్మవత్త్వం తథాహి ధూమాధికరణేచ త్వరమహానసాదౌ వర్తతే యోభావః ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావః నతు వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావః కుతః పర్వతాదౌ వహ్నేస్సత్త్వాదేవంసతి ధూమాధికరణే పర్వతాదౌ వర్తమానస్య ఘటాద్యభా

వస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం ఘటత్వాదికమనవచ్ఛేదకం వహ్నిత్వం
తద్వత్త్వం వహ్నౌ వర్తతేఽతో ధూమవ్యాపకత్వం వహ్నౌ వర్తతే
తథాచ ధూమవ్యాపక వహ్ని సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరితి ఫలితం
ఇతీయ మన్వయ వ్యాప్తిస్సిద్ధాంతానుసారేణ - పూర్వపక్షీయవ్యాప్తి
స్తుసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం - సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న
సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక ప్రతియోగితావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న వైయధికరణ్యా

పరార్థంచేతి । స్వార్థంస్వానుమితిహేతుః । తథాహి । స్వయ
మేవభూయోదర్శనేనయత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితి మహానసా
దౌవ్యాప్తింగృహీత్వా పర్వతసమీపంగతస్తద్గతేచాగ్నౌసం
దిహానః పర్వతేధూమం పశ్యన్వ్యాప్తింస్మరతియత్రధూమస్త
త్రాగ్నిరితి । తదనంతరంవహ్నివ్యాప్యధూమవానయంపర్వ
తఇతిజ్ఞానముత్పద్యతే అయమేవలింగపరామర్శఇత్యుచ్యతే త
స్మాత్పర్వతోవహ్నిమానిత్యనుమితిరుత్పద్యతే । తదేతత్స్వా
ర్థానుమానం । యత్తుస్వయమేవధూమాదగ్నిమనుమాయ
పరప్రతిపత్త్యర్థంపంచావయవవాక్యంప్రయుఙ్క్తే తత్పరా
ర్థానుమానం । యథా । పర్వతోవహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వా
ద్యోయో ధూమవాన్ సోఽగ్నిమాన్యథా మహానసస్తథాచా
యంతస్మాత్తథేతి । అనేనవాక్యేన ప్రతిపాదితాల్లింగాత్పరో
ఽప్యగ్నింప్రతిపద్యతే । ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగ
మనానిపంచావయవాః । పర్వతోవహ్నిమానితిప్రతిజ్ఞా । ధూ

వచ్ఛిన్నాభావవన్నిరూపిత హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న వృ
త్తిత్వత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావో వ్యాప్తిరిత్యర్థః - తచ్చ
కేవలాన్వయివ్యాప్తమితి సిద్ధాంతానుసరణం - అనుమానం విభజతే స్వా
ర్థమితి - స్వార్థానుమానం నామ న్యాయాప్రయోజ్యానుమానం
తత్ప్రయోజ్యానుమానం పరార్థానుమానం - న్యాయత్వంచప్రతిజ్ఞా
ద్యవయవపంచకసముదాయత్వం - అవయవత్వంచ ప్రతిజ్ఞాద్యన్యతమ
త్వం - అన్వయేనేతి - సాధ్యసామానాధికరణ్య రూపాన్వయవ్యా

మానిత్యర్థః - వ్యతిరేకేణేతి - వ్యతిరేకో నామాభావ స్తథాచ సాధ్యా
భావ హేత్వభావయోర్వ్యాప్తి ర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః - అయంచ హేతు
ర్యత్రయత్ర వహ్న్యభావ స్తత్ర ధూమాభావ ఇతి యత్రపదవీప్సయా
వహ్న్యభావవతి యావతి ధూమాభావ గ్రహణేయావత్వస్య వ్యాపక
త్వపరతయాధూమాభావే వహ్న్యభావవ్యాపకత్వం లభ్యతేవహ్న్య
భావే ధూమాభావవ్యాప్యత్వంచ లభ్యతే వహ్న్యభావ నిష్ఠ వ్యాప్య
త్వంచ స్వాశ్రయవహ్న్యభావ వ్యాపకీ భూతాభావ ప్రతియోగిత్వ

మవత్వాదితి హేతుః । యోయోధూమవాన్ సోగ్నిమాన్ యథా
మహానసఇత్యుదాహరణం। తథాచాయమిత్యుపనయః।తస్మా
త్తథేతినిగమనం । స్వార్థానుమితిపరార్థానుమిత్యోర్లిం
గపరామర్శఏవకరణంతస్మాల్లింగపరామర్శోనుమానం।లిం
గంత్రివిధం । అన్వయవ్యతిరేకి కేవలాన్వయి కేవలవ్యతిరేకిచే
తి । అన్వయేనవ్యతిరేకేనవ్యాప్తిమదన్వయవ్యతిరేకి । యథా
వహ్నౌసాధ్యేధూమవత్వం । యత్రధూమ స్తత్రాగ్నిర్యథామ
హానసఇత్యన్వయవ్యాప్తిః। యత్రాగ్నిర్నాస్తితత్రధూమోపి
నాస్తియథామహాహ్రదఇతివ్యతిరేకవ్యాప్తిః। అన్వయమాత్ర
వ్యాప్తికంకేవలాన్వయి । యథాఘటోభిధేయఃప్రమేయత్వా
త్పటవదిత్యత్రప్రమేయత్వాభిధేయత్వయోర్వ్యతిరేకవ్యాప్తి
ర్నాస్తిసర్వస్యాపి ప్రమేయత్వా దభిధేయత్వాచ్చ । వ్యతిరే
కమాత్రవ్యాప్తికంకేవలవ్యతిరేకి। యథా। పృథివీతరేభ్యోభి

సంబంధేన ధూమనిష్ఠతయా గృహ్యత ఇతివ్యతిరేకవ్యాప్తి మత్వేనాన్వ
యవ్యాప్తిమత్వేన చాన్వయవ్యతిరేకత్వేనగీయతే - వ్యతిరేకపరామర్శా
కారశ్చ వహ్న్యభావవ్యాపకీ భూతాభావ ప్రతియోగి ధూమవానితి-
కేవలాన్వయినోలక్షణమాహ - అన్వయేతి - వ్యతిరేకవ్యాప్తిశూన్యత్వే
సత్యన్వయవ్యాప్తిమత్వం కేవలాన్వయిత్వం - అథవా కేవలాన్వయిసా
ధ్యకత్వంతత్ - ఏతచ్చలక్షణం హేతోర్వ్యతిరేకిత్వేపిసంగచ్ఛతే - సా
ధ్యస్య కేవలాన్వయిత్వా దేవవ్యతిరేక వ్యాప్తే రభావాదన్వయ మాత్ర
వ్యాప్తికం కేవలాన్వయీతి మూలోక్తలక్షణముపపన్నం - అత్యంతా

భావాప్రతియోగిత్వం - కేవలాన్వయిత్వం - నచైవమాకాశాభావే
సంయోగాభావే చావ్యాప్తిరితి వాచ్యం - స్వవిరోధివృత్తిమదత్యంతా
భావాప్రతియోగిత్వస్యైవ తదర్థత్వాత్ - తథాచ తయోరేక జాతీయ
సంబంధేన సర్వత్ర విద్యమానత్వాన్నావ్యాప్తిః - కేవలవ్యతిరేకిణో
లక్షణమాహ - వ్యతిరేకేతి - నిశ్చితాన్వయవ్యాప్తిశూన్యత్వే సతివ్యతి
రేకవ్యాప్తిమత్త్వం కేవలవ్యతిరేకిత్వం - యథేతి - అత్రపృథివీత్వావచ్ఛి
న్నంపక్షః - పృథివీతరజలాదిభేదస్సాధ్యం - గంధవత్త్వం హేతుః - అ
త్రయద్గంధవత్తదితరేభ్యోభిద్యతే యథేత్యన్వయదృష్టాంతాభావాద్గం
ధవ్యాపకేతరభేదసామానాధికరణ్యరూపాన్వయవ్యాప్తిగ్రహాసంభ
వః కింతుయత్రయత్ర పృథివీతరభేదాభావస్తత్రగంధాభావః - యథాజ
లాదికమితి వ్యతిరేకదృష్టాంతే జలాదావితరభేదాభావరూపసాధ్యా

ద్యతే। గంధవత్త్వాత్। యదితరేభ్యోనభిద్యతేనతద్గంధవద్య
థాజలం। నచేయంతథా। తస్మాన్నతథేతి। అత్రయద్గంధవ
త్తదితరభిన్నమిత్యన్వయదృష్టాంతోనాస్తి। పృథివీమాత్రస్య
పక్షత్వాత్। సందిగ్ధసాధ్యవాన్పక్షః। యథాధూమవత్త్వేహే
తౌపర్వతః। నిశ్చితసాధ్యవాన్సపక్షః। యథాతత్రైవమహా

భావవ్యాపకతా గంధాభావే గృహ్యతే- ఇమమేవార్థం మనసినిధాయ
యదితరేభ్యోనభిద్యతే - నతద్గంధవద్యథాజలమితిగ్రంథేనమూలకారో
వ్యతిరేకవ్యాప్తిమేవ ప్రదర్శితవాన్ - ఏవంప్రకారేణవ్యతిరేకవ్యాప్తి
గ్రహానంతరమితరభేదాభావవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిగంధవతీ
పృథివీత్యాకారకవ్యతిరేక పరామర్శాత్పృథివీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా
నిరూపితేతరభేదత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాకా పృథివీ - ఇతరభేదవతీత్యా
కారకానుమితిర్జాయత ఇతితత్త్వం - యథాశ్రుతమూలార్థస్తు - య
త్ జలం - ఇతరేభ్యోనభిద్యతే ఇతరభేదాభావవత్ -నతద్గంధవత్ జలమిత
రభేదాభావవ్యాపకగంధాభావవత్ - నచేయంతథా - ఇయంపృథివీ
నతథా గంధాభావవతీ నకింతు తదభావగంధవతీ - తస్మాన్నతథా త
స్మాద్గంధాభావాభావవత్త్వాత్ గంధవత్త్వాత్ - నతథా ఇతరభేదా
భావవతీ నకింతు ఇతరభేదాభావాభావవతీ ఇతరభేదవతీతి పర్యవసన్న

ఇతి - పక్షలక్షణమాహ - సందిగ్ధేతి - సాధ్యప్రకారకసందేహవిశేష్య
త్వం పక్షత్వం- సందేహశ్చ పర్వతో వహ్నిమాన్న వేత్యాకారకః - ఇ
దంచలక్షణం అనుమితేః పూర్వం సాధ్యసందేహానియమేన పక్షేజాయ
త ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రాచీనైః కృతం - గగనవిశేష్యకమేఘప్రకారకసం
దేహాభావదశాయామపి గృహమధ్యస్థపురుషస్య ఘనగర్జితశ్రవణేన గగ
నం మేఘవదిత్యాకారక గగనత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా నిరూపిత మేఘ
త్వావచ్ఛిన్న విధేయతాకానుమితిదర్శనాత్ప్రాచీనలక్షణం విహాయ
నవీనైరనుమిత్యుద్దేశ్యత్వం పక్షత్వమితి స్వీకృతం - సపక్షలక్షణమాహ
నిశ్చితసాధ్యేతి - సాధ్యప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం సపక్షత్వం - నిశ్చయ
శ్చ మహానసో వహ్నిమానిత్యాకారకః - విపక్షలక్షణమాహ - నిశ్చితసా
ధ్యాభావవానితి - సాధ్యాభావప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం విపక్షత్వం

> సపక్షః । నిశ్చితసాధ్యాభావవాన్విపక్షః । యథా తత్రైవ మహా
> హ్రదః । సవ్యభిచారవిరుద్ధసత్ప్రతిపక్షాసిద్ధబాధితాః పంచ
> హేత్వాభాసాః । సవ్యభిచారోఽనైకాంతికః । స త్రివిధః । సా
> ధారణాసాధారణానుపసంహారిభేదాత్ । తత్ర సాధ్యాభా
> వవద్వృత్తిః సాధారణః । యథా పర్వతో వహ్నిమాన్ప్రమే
> యత్వాత్ । అత్ర ప్రమేయత్వస్య వహ్న్యభావవతి హ్రదే విద్య

నిశ్చయశ్చ హ్రదో వహ్న్యభావవానిత్యాకారకః - సద్ధేతూన్నిరూప్య
హేత్వాభాసాన్నిరూపయతి సవ్యభిచారేతి - హేతువదాభాసంత ఇతి
హేత్వాభాసాః దుష్టహేతవః - దోషాశ్చ వ్యభిచారవిరోధప్రతిపక్షా
సిద్ధిబాధాః - ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వసంబంధేన
ఘటితద్విశిష్టహేతవ ఇత్యర్థః - యద్విషయకత్వేన జ్ఞానస్యానుమితి తత్కా
రణాన్యతరప్రతిబంధకత్వం తత్త్వం దోషసామాన్యలక్షణం - హేత్వాదో
షజ్ఞానే సత్యనుమితిప్రతిబంధస్తత్కారణప్రతిబంధో వా జాయతేఽతో
వాదినిగ్రహార్థం వాదినోద్భావితహేతౌ దోషోద్భావనార్థం దుష్టని
రూపణమితి భావః - సవ్యభిచారం విభజ్య దర్శయతి సాధారణేతి- సాధా
రణాద్యన్యతమత్వం సవ్యభిచారసామాన్యలక్షణం - సాధారణత్వం సా
ధ్యాభావవద్వృత్తిత్వం - పర్వతో వహ్నిమాన్ప్రమేయత్వాదితి - అత్ర

ప్రమేయత్వరూపహేతౌ వహ్న్యభావవదవృత్తిత్వ రూపవ్యభిచారే
జ్ఞాతే వహ్న్యభావవదవృత్తిత్వ రూపవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం - అ
సాధారణ ఇతి - సర్వసపక్షవ్యావృత్తత్వం సాధ్యవదవృత్తిత్వావచ్ఛి
న్న ప్రతియోగితాకాభావః - హేతౌ సాధ్యవదవృత్తిత్వే నిశ్చితే సాధ్య
వదవృత్తిత్వ రూపవ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధః ఫలం అనుపసంహారిణం లక్ష
యతి - అన్వయేతి - ఉభయదృష్టాంతాభావాదన్వయవ్యాప్తిజ్ఞానవ్యతి
రేకవ్యాప్తిజ్ఞానోభయసామగ్రీ నాస్తీత్యర్థః - కించిద్విశేష్యకనిశ్చయావి
షయసాధ్యకత్వే సతి కించిద్విశేష్యక నిశ్చయావిషయ సాధ్యాభావకత్వ
మ్లైనానుపసంహారిత్వమేతత్ జ్ఞానస్య వ్యాప్తిసంశయ జననద్వారావ్యా

మానత్వాత్ । సర్వసపక్షవ్యావృత్తోఽసాధారణః । యథా శ
బ్దో నిత్యశ్శబ్దత్వాత్ । అత్ర శబ్దత్వం సర్వేభ్యో నిత్యేభ్యో వ్యా
వృత్తం శబ్దమాత్రవృత్తి । అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతరహితో
ఽనుపసంహారీ । యథా సర్వమనిత్యం ప్రమేయత్వాత్ । అత్రాస
ర్వస్యాపి పక్షత్వాద్దృష్టాంతో నాస్తి । సాధ్యాభావ వ్యాప్తో
హేతుర్విరుద్ధః । యథా శబ్దో నిత్యః కార్యత్వాద్ఘటవత్ । యస్య
సాధ్యాభావసాధకం హేత్వంతరం విద్యతే స సత్ప్రతిపక్షః । య
థా శబ్దో నిత్యశ్శ్రావణత్వాచ్ఛబ్దోఽనిత్యః కార్యత్వాద్ఘటవ
త్ । అసిద్ధస్త్రివిధః । ఆశ్రయాసిద్ధస్స్వరూపాసిద్ధో వ్యాప్య
త్వాసిద్ధశ్చేతి । ఆశ్రయాసిద్ధో యథా । గగనారవిందం సురభ్య

ప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలమితి భావః - వస్తుతస్తు అత్యంతాభావా ప్రతియో
గిసాధ్యాదికమేవానుపసంహారిత్వమితి బోధ్యం - విరుద్ధం లక్షయతి - సా
ధ్యాభావవ్యాప్త ఇతి - సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సాధ్యాభావ నిరూపితవ్య
తిరేకవ్యాప్తిస్సాధ్యవ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వం - తథా చ పక్ష
విశేష్యకసాధ్యాభావవ్యాప్యహేతుప్రకారకజ్ఞానాత్ పక్షవిశేష్యకసా
ధ్యప్రకారకానుమితిప్రతిబంధః ఫలం - ఏవం సత్ప్రతిపక్షేఽపి - విరుద్ధసత్ప్ర
తిపక్షయోర్విశేషస్తు హేతోరేకత్వేన హేతోర్ద్విత్వేన చ జ్ఞాతవ్యః
సాధ్యాభావవ్యాప్య ప్రకృతహేతువిరోధః - సాధ్యాభావవ్యాప్యప్ర
తిహేతుమత్పక్షస్సత్ప్రతిపక్ష ఇతి యావత్ - విరుద్ధే సాధ్యాభావసాధకో

హే తుస్సాధ్యసాధకత్వేనోపన్య స్తఇత్యసామర్థ్య సూచనమపి - ఆశ్ర
యాసిద్ధఇతి - పక్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహఆశ్రయాసిద్ధిః - యథేతి - అ
త్రారవిందే గగనీయత్వా భావేనిశ్చితే గగనీయత్వ విశిష్టారవిందే సౌర
భ్యానుమితిప్రతిబంధఃఫలం - స్వరూపాసిద్ధఇతి - స్వరూపాసిద్ధిర్నామ
పక్షే హేత్వభావ స్తథాచ హేత్వభావవిశిష్ట పక్షజ్ఞానాత్పక్షవిశేష్యక
హేతుప్రకారక పరామర్శప్రతిబంధఃఫలం - వ్యాప్యత్వాసిద్ధ - ఇతిప్ర
కృతే ధూమవ్యాపకత్వ మార్ద్రేంధన సంయోగే గృహీతంచేద్ధూమే
ఆర్ద్రేంధనసంయోగవ్యాప్యత్వంగృహ్యతే - ఏవంవహ్నేరవ్యాపకత్వ

> రవిందత్వాత్సరోజారవిందవత్ । అత్రగగనారవిందమాశ్ర
> యః । సచనాస్త్యేవ । స్వరూపాసిద్ధోయథా । శబ్దోగుణ
> శ్చాక్షుషత్వాత్ । అత్రచాక్షుషత్వంశబ్దేనాస్తిశబ్దస్య శ్రావ
> ణత్వాత్ । సోపాధికోవ్యాప్యత్వాసిద్ధః । సాధ్యవ్యాపకత్వే
> సతిసాధనావ్యాపకత్వముపాధిః । సాధ్యసమానాధికరణా
> త్యంతాభావాప్రతియోగిత్వం సాధ్యవ్యాపకత్వం । సాధనవ
> న్నిష్ఠాత్యంతా భావ ప్రతియోగిత్వంసాధనావ్యాపకత్వం।ప
> ర్వతోధూమవాన్వహ్నేరిత్యత్రార్ద్రేంధన సంయోగఉపాధిః
> యత్రధూమస్తత్రార్ద్రేంధనసంయోగ ఇతిసాధ్యవ్యాపకతా।
> యత్రవహ్నిస్తత్రార్ద్రేంధనసంయోగ ఇతినాస్త్యయోగోళ
> కేఆర్ద్రేంధనసంయోగాభావాత్। ఏవంసాధ్యవ్యాపకత్వేస
> తిసాధనావ్యాపకత్వా దార్ద్రేంధనసంయోగఉపాధిః। సో

మార్ద్రేంధనసంయోగే గృహీతంచేద్వహ్నౌతదవ్యాప్యత్వం గృహ్య
తే - తదేవ వ్యభిచరితత్వం - తథాచోపాధివ్యభిచరితత్వం సాధనేగృ
హీతంచే దుపాధిభూతార్ద్రేంధనసంయోగ వ్యాప్యధూమవ్యభిచరిత
త్వంగృహ్యత ఏవ - అనుమానప్రకారశ్చ పూర్వానుమానే హేతుం
పక్షీకృత్యవహ్ని ర్ధూమవ్యభిచారీ ధూమవ్యాపకార్ద్రేంధనసంయోగ
వ్యభిచరితత్వాద్ఘటత్వాదివత్ యోయద్వ్యాపకవ్యభిచారీ ససర్వోపి
తద్వ్యభిచారీ తిరీత్యాబోధ్యః - ఏవంప్రకారేణ ప్రకృతానుమాన హేతు
భూతపక్షేసాధ్యవ్యభిచారోత్థాపకతయా దూషకత్వముపాధేః ఫలం-

తథాచ ధూమాభావవదవృత్తిత్వా భావరూపధూమవ్యభిచారే గృహీ
తేవహ్నౌ ధూమాభావవదవృత్తిత్వ రూపవ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధః ఫ
లం - నచవ్యాప్యత్వాసిద్ధేర్వ్యభిచారాభేద ఇతివాచ్యం - ధూమాభా
వవద్వృత్తిత్వా భావాభావత్వేన వ్యాప్యత్వాసిద్ధిత్వం ధూమాభావవ
ద్వృత్తిత్వత్వే నవ్యభిచారత్వమితిభేదాత్ - యస్యేతి - యస్యహేతో
స్సాధ్యాభావస్సాధ్యబాధః ప్రమాణాంతరేణ ప్రత్యక్షప్రమాణేనపక్షే
నిర్ణీతస్సబాధితఇత్యర్థః - తథాచప్రాత్యక్షిక సాధ్యబాధ నిశ్చయే
జాతేసాధ్యానుమితి ప్రతిబంధఃఫలం - బాధితసాధ్యకత్వాద్బాధితహే
తురిచ్యతే - ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥.......... *

పాధికత్వాద్వహ్నిమత్వంవ్యాప్యత్వాసిద్ధం। యస్యసాధ్యా
భావఃప్రమాణాంతరేణ నిశ్చితస్సబాధితః। యథావహ్నిర
నుష్ణఃపదార్థత్వాత్। అత్రఅనుష్ణత్వంసాధ్యం తదభావఉ
ష్ణత్వంత్వాచప్రత్యక్షేణగృహ్యతఇతిబోధ్యం। వ్యాఖ్యాతమ
నుమానం॥ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥........ *

ఉపమితికరణ ముపమానం। సంజ్ఞాసంజ్ఞిసంబంధ జ్ఞాన
ముపమితిః। తత్కరణంసాదృశ్యజ్ఞానం॥తథాహికశ్చిద్గవయ
శబ్దార్థమజానన్ కుతశ్చిదారణ్యక పురుషాద్గోసదృశోగవయ
ఇతి శ్రుత్వావనంగతోవాక్యార్థం స్మరన్ గోసదృశపిండం
పశ్యతి॥ తదనంతర మయం గవయ పదవాచ్య ఇత్యుపమితి
రుత్పద్యతే వ్యాఖ్యాత ముపమానం॥ ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేద
స్సమాప్తః॥.......... *

ఉపమానంలక్షయత్యుపమితి కరణమితి - ఉపమితింలక్షయతి సంజ్ఞా
సంజ్ఞీతి - సజ్ఞానామపదంసజ్ఞీ అర్థః తయోస్సంబంధశ్శక్తిః - తథాచ
పదపదార్థ సంబంధజ్ఞానముపమితి రిత్యర్థః - ఉపమానం నామాతి
దేశవాక్యార్థ జ్ఞానం అతిదేశవాక్యార్థ స్మరణం వ్యాపారః - ఉప
మితిః ఫలంగోసదృశోగవయ పదవాచ్య ఇత్యాకారక వాక్యాద్గోసాదృ
శ్యావచ్ఛిన్నవిశేష్యక గవయపదవాచ్యత్వ ప్రకారకంయత్ జ్ఞానంజా
యతే తదేవకరణం - ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥........ *

శబ్దంలక్షయతి- ఆప్తేతి - ఆప్తోచ్చరితత్వేసతివాక్యత్వంలక్షణం-ప్ర
మాణశబ్దత్వంలక్ష్యతావచ్ఛేదకం - వాక్యత్వమాత్రోక్తావనాప్తోచ్చరిత
వాక్యేఽతివ్యాప్తిరతఆప్తోచ్చరితత్వనివేశః - తావన్మాత్రోక్తౌజబగడదశా
దావతివ్యాప్తిరతోవాక్యత్వం - ఆప్తత్వంచప్రయోగహేతుభూతయథా
ర్థజ్ఞానవత్వం - తథాచప్రయోగహేతుభూత యథార్థజ్ఞానజన్య శబ్ద
త్వమితిపర్యవసన్నార్థః- వస్తుతస్తుపదజ్ఞానంకరణంవృత్తిజ్ఞానసహకృత
పదజ్ఞానజన్య పదార్థోపస్థితిర్వ్యాపారః - వాక్యార్థజ్ఞానంశాబ్దబోధఃఫ
లం - వృత్తిర్నామశక్తిలక్షణాన్యతరరూపా - శక్తిర్నామఘటాదిపదజ
న్యబోధవిషయత్వప్రకారకేశ్వరసంకేతః - ఈశ్వరసంకేతోనామ ఈశ్వ
రేచ్ఛా - సైవశక్తిరిత్యర్థః - శక్తినిరూపకత్వమేవపదేశక్తత్వం - విషయ
తాసంబంధేనశక్త్యాశ్రయత్వమర్థేశక్యత్వం - శక్యసంబంధోలక్షణా
సాద్వివిధా-గౌణీశుద్ధాచేతి - గౌణీనామసాదృశ్యవిశిష్టేలక్షణా - య

ఆప్తవాక్యంశబ్దః । ఆప్తస్తుయథార్థవక్తా । వాక్యంతు
పదసమూహః । శక్తంపదం । అస్మాత్పదాదయమర్థోబోద్ధ
వ్యఇతీశ్వరసంకేతశ్శక్తిః । ఆకాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధిశ్చవా
క్యార్థజ్ఞానహేతుః । పదస్యపదాంతరవ్యతిరేకప్రయుక్తా

థాసింహో మాణవక ఇత్యాదౌసింహపదస్య సింహసాదృశ్య విశిష్టేల
క్షణా - శుద్ధాత్రివిధా - జహల్లక్షణాఽజహల్లక్షణాజహదజహల్లక్షణా
చేతి - లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణలక్ష్యమాత్రబోధప్రయోజికాలక్షణాజ
హల్లక్షణా - యథా- గంగాయాంఘోషఇత్యత్రగంగాపదశక్యప్రవాహ
సంబంధస్యతీరే సత్వాత్తాదృశ శక్యసంబంధరూప లక్షణాజ్ఞానాద్గంగా
పదాత్తీరోపస్థితిః - లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణలక్ష్యశక్యోభయబోధప్ర
యోజికాలక్షణాఽజహల్లక్షణా - యథాకాకేభ్యోదధిరక్ష్యతామిత్య
త్రకాకపదస్యదధ్యుపఘాతుకేలక్షణాలక్ష్యతావచ్ఛేదకదధ్యుపఘాతుక
త్వేనరూపేణ దధ్యుపఘాతుకానాం కాకబిడాలకుక్కుటాదీనాం శక్యల
క్ష్యాణాంసర్వేషాంబోధాత్ - శక్యతావచ్ఛేదకపరిత్యాగే నవ్యక్తిమా
త్రబోధప్రయోజికాజహదజహల్లక్షణా - యథాతత్వమసీత్యత్రసర్వజ్ఞ
త్వంకించిజ్జ్ఞత్వపరిత్యాగేనవ్యక్తిమాత్రబోధనాజ్జహదజహల్లక్షణా - ఇ

యంచలక్షణాజీవ బ్రహ్మణోరైక్యంబ్రువతాం వేదాంతినాం సిద్ధాంతరీ
త్యా-ఆకాంక్షేతి - అవ్యవహితోత్తరత్వాదిసంబంధేనయత్పదప్రకారక
జ్ఞాన వ్యతిరేక ప్రయుక్తోహియో దృశశాబ్దబోధాభావస్తాదృశశాబ్దబో
ధేతత్పదేతత్పదవత్వమాకాంక్షా - యథాఘటమిత్యాదిస్థలే౽వ్యవహి
తోత్తరత్వాది సంబంధేన అంపదంఘటపద వదిత్యాకారకాం పదవిశే
ష్యకఘటపదప్రకారకజ్ఞానసత్వేఘటీయం కర్మత్వమితిబోధోజాయతే
మ్ఘటఇతి విపరీతోచ్చారణేతు తాదృశజ్ఞానాభావాత్తాదృశశాబ్ద బో

స్వయానను భావకత్వ మాకాంక్షా । అర్థాబాధోయోగ్య
తా । పదానామవిళంబేనోచ్చారణంసన్నిధిః । ఆకాంక్షాదిర
హితంవాక్యంనప్రమాణం । యథాగౌరశ్వః పురుషోహస్తీతి
వాక్యంనప్రమాణం । ఆకాంక్షావిరహాత్ ॥ అగ్నినాసించతీతి
వాక్యంనప్రమాణం। యోగ్యతావిరహాత్।ప్రహరేప్రహరే౽
సహోచ్చరితానిగామాన యేత్యాదిపదానినప్రమాణం। సా
న్నిధ్యాభావాత్ । వాక్యంద్వివిధం । వైదికంలౌకికంచేతి। వై
దికమీశ్వరోక్తత్వాత్సర్వమపిప్రమాణం । లౌకికంత్వాప్తవా
క్యంప్రమాణం । అన్యదప్రమాణం । వాక్యార్థజ్ఞానంశాబ్ద
జ్ఞానం । తత్కరణంశబ్దః । ఏవంయథార్థానుభవో నిరూ
పితః॥ ఇతిశబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ .... *

ధోజాయతే౽తస్తాదృశాకాంక్షాజ్ఞానం శాబ్దబోధేకారణం - అర్థాబా
ధఇతి - బాధాభావోయోగ్యతేత్యర్థః - అగ్నినాసించతీత్యత్ర సేకకరణ
త్వస్యజలధర్మస్యవహ్నౌబాధనిశ్చయ సత్వాన్నతాదృశవాక్యాచ్ఛాబ్ద
బోధః- సన్నిధింనిరూపయతి - అసహోచ్చరితానీతి-అసహోచ్చరితాని
విళంబేనోచ్చరితాని - వైదికమితి - వేదవాక్యమిత్యర్థః - ఇదముపలక్ష
ణంవేదమూలకస్మృత్యాదీన్యపిగ్రాహ్యాణి - లౌకికమితి - వేదవాక్యభిన్న
మిత్యర్థః-ఇతిశబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ .... *

యథార్థానుభవం నిరూప్య యథార్థానుభవం విభజతే - సం
శయేత్యాదినా - ఏకేతి - ఏకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకభావాభావప్రకార
కజ్ఞానం సంశయ ఇత్యర్థః - భావద్వయకోటికసంశయాప్రసిద్ధేః - స్థాణు
ర్వేత్యాదేః స్థాణుత్వస్థాణుత్వాభావ పురుషత్వపురుషత్వాభావ కోటిక
సంశయ ఏవార్థః - మిథ్యాజ్ఞానమితి - అయథార్థజ్ఞానమిత్యర్థః - విప
ర్యయో నామ భ్రమః - వ్యాప్యారోపేణేతి - తర్కే వ్యాప్యస్య వ్యాపకస్య
చ బాధనిశ్చయః కారణం - అన్యథేష్టాపత్తిదోషేణ తర్కానుత్పత్తేః - సుఖం
నిరూపయతి - సర్వేషామితి - ఇతరేచ్ఛానధీనేచ్ఛావిషయత్వమితి నిష్క
ర్షః - యథాశ్రుతే ఘటోऽనుకూల ఇత్యాకారకానుకూలత్వప్రకారకజ్ఞా

అయథార్థానుభవస్త్రివిధః । సంశయవిపర్యయతర్క
భేదాత్ । ఏకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధనానాధర్మవైశిష్ట్యజ్ఞానం సంశ
యః । యథా స్థాణుర్వా పురుషో వేతి । మిథ్యాజ్ఞానం విపర్య
యః । యథా శుక్తావిదం రజతమితి । వ్యాప్యారోపేణ వ్యాప
కారోపస్తర్కః । యథా యది వహ్నిర్న స్యాత్తర్హి ధూ
మోऽపి న స్యాదితి । స్మృతిరపి ద్వివిధా యథార్థాऽయథార్థా చే
తి । ప్రమాజన్యా యథార్థా । అప్రమాజన్యాऽయథార్థా । స
ర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయం సుఖం । ప్రతికూలతయా
వేదనీయం దుఃఖం । ఇచ్ఛా కామః । క్రోధో ద్వేషః । కృతిః ప్ర

నవిశేష్యత్వస్య ఘటాదావపి సత్త్వాత్తత్రాతివ్యాప్తేః సుఖేచ్ఛాధీనే భో
జనాదావతివ్యాప్తివారణాయేతరేచ్ఛానధీనేతీచ్ఛావిశేషణం - సుఖేచ్ఛా
తు సుఖత్వప్రకారకజ్ఞానజన్యైవ - దుఃఖం నిరూపయతి - ప్రతికూలేతి - అ
త్రాపీతరద్వేషానధీనద్వేషవిషయత్వమితి నిష్కర్షః - ద్వేషవిషయత్వ
మాత్రోక్తౌ సర్పాదావతివ్యాప్తిస్తత్రాపి ద్వేషవిషయత్వసత్త్వాదత స్త
త్రాతివ్యాప్తివారణాయేతరద్వేషానధీనేతి ద్వేషవిశేషణం - సర్పజన్య
దుఃఖాద్ద్వేషాత్సర్పే ద్వేష ఇతి సర్పద్వేషస్య సర్పజన్యదుఃఖద్వేషజ
న్యత్వాదన్యద్వేషాజన్యద్వేషవిషయత్వరూపలక్షణస్య సర్పాదౌ నాతి
వ్యాప్తిః - ఫలేచ్ఛా ఉపాయేచ్ఛాం ప్రతి కారణమతః ఫలేచ్ఛావశాదుపా
యేచ్ఛా భవత్యేవం ఫలద్వేషాదుపాయద్వేషః - ధర్మాధర్మౌ నిరూపయ

తి-విహితేత్యాదినా-వేదవిహితేత్యర్థః-నిషిద్ధేతి- వేదనిషిద్ధేత్యర్థః- భావ
నాంలక్షయతి - అనుభవేతి - అనుభవజన్యత్వేసతిస్మృతిహేతుత్వంభావ
నాయాలక్షణం- అత్రానుభవజన్యత్వేసతీతివిశేషణానుపాదానే ఆత్మమ
నస్సంయోగేతి వ్యాప్తిరాత్మమనస్సంయోగస్య జ్ఞానమాత్రం ప్రత్యసమ
వాయికారణత్వేనస్మృతిం ప్రత్యపికారణత్వాదత స్తదుపాదానమాత్మ
మనస్సంయోగస్యాను భవజన్యత్వాభావా న్నాతివ్యాప్తిస్తావన్మాత్రేకృ
తేఽనుభవధ్వంసేతివ్యాప్తిః - ధ్వంసంప్రతిస్వప్రతియోగినఃకారణత్వేనా
నుభవధ్వంసస్యాప్యనుభవజన్యత్వాదతస్మృతిహేతుత్వోపాదానమను
భవధ్వంసేస్మృతిహేతుత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః - నన్వత్రవిశిష్టబుద్ధిం
ప్రతివిశేషణజ్ఞానస్య కారణతాసకలతాంత్రికమత సిద్ధాయథాదండవిశి
ష్టబుద్ధింప్రతిదండజ్ఞానం కారణందండవిశిష్టబుద్ధి ర్నామదణ్డప్రకారకజ్ఞా

యత్నః। విహితకర్మజన్యోధర్మః। నిషిద్ధకర్మజన్యోఽధర్మః।
బుద్ధ్యాదయోష్టా వాత్మమాత్రగుణాః। బుద్ధీచ్ఛాప్రయత్నా
నిత్యానిత్యాశ్చ।నిత్యాఈశ్వరస్య।అనిత్యాజీవస్య। సంస్కార
స్త్రివిధః। వేగోభావనాస్థితస్థాపకశ్చేతి। వేగఃపృథివ్యాదిచ
తుష్టయమనోవృత్తిః। అనుభవజన్యాస్మృతిహేతుర్భావనా।
ఆత్మమాత్రవృత్తిః। అన్యథాకృతస్యపునస్తాదవస్థ్యాపాదకస్థి

నంతథాచదండప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నంప్రతిదండజ్ఞానత్వేన కారణ
త్వమిత్యాపతితందండ ప్రకారకబుద్ధిర్దండీపురుష ఇత్యాకారకబుద్ధి స్త
త్రదండజ్ఞానంకారణం సహిదండమజానానః పుమాన్ దండీపురుష ఇతి
ప్రత్యేతిఏవంచయత్రాయందండఇతి ప్రత్యక్షంజాతం తదనంతరందండీ
పురుషఇత్యాకారక ప్రత్యక్షముత్పన్నంతత్రదండీ పురుషఇత్యాకారకప్ర
త్యక్షేతివ్యాప్తిస్తద్ధిస్వావ్యవహిత పూర్వక్షణోత్పన్నదండ జ్ఞానాత్మకా
నుభవజన్యం జనిష్యమాణే దండీపురుష ఇత్యాకారకస్మరణే కారణంచ
స్మృతింప్రత్యనుభవస్యకారణత్వాత్ - తథాచానుభవజన్యత్వేసతిస్మృతి
హేతుత్వ రూపభావనా లక్షణస్య యథోక్తదండీపురుష ఇత్యాకారకా
నుభవేవిద్యమానత్వాదతివ్యాప్తిరితిచేన్న - అత్రబ్రూమః- అనుభవజన్య
త్వం అనుభవనిష్ఠకారణతా నిరూపితకార్యతాశ్రయత్వం తత్ర కారణ

తాయామనుభవత్వావచ్ఛిన్నత్వం నివేశ్యతే తథాచ అనుభవత్వావచ్ఛి
న్నకారణతానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వమనుభవజన్యత్వమితిఫలితమ
తో నోక్తాతివ్యాప్తిస్తథాహి దండప్రకారక బుద్ధిత్వావచ్ఛిన్న కార్యతా
నిరూపిత దండజ్ఞాననిష్ఠాయాః కారణతాతస్యాం నదండానుభవత్వమ
వచ్ఛేదకం దండానుభవాద్దండస్మరణాదపిదండప్రకారకబుద్ధేరుత్పత్తే
రతో దండ ప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యనుభవస్మరణ సాధారణ
దండజ్ఞానత్వేనైవ దండజ్ఞానస్య కారణతాయాస్స్వీకరణీయత్వేన దం
డజ్ఞానత్వస్యైవతదవచ్ఛేదకత్వాత్తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్న కారణ
తానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వస్య యథోక్తప్రత్యక్షానుభవేఽభావా
న్నాతివ్యాప్తిః - భావనాయాంతు అక్షుణమిదంవర్తతే తథాహి - అను
భవేనైవభావనాఖ్య సంస్కారోత్పత్త్యాభావనాత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్య

తస్థాపకః । కటాదిపృథివీమాత్రవృత్తిః। చలనాత్మకంకర్మ।
ఊర్ధ్వదేశసంయోగహేతురుత్క్షేపణం। అధోదేశసంయోగ
హేతురపక్షేపణం। శరీరసన్నికృష్టసంయోగ హేతురాకుం
చనం। విప్రకృష్టసంయోగహేతుః ప్రసారణం। అన్యత్సర్వం

నుభవస్యానుభవత్వేనైవకారణతయా భావనాత్వావచ్ఛిన్న కార్యతా
నిరూపితానుభవనిష్ఠాయాఃకారణతా తస్యామనుభవత్వ మవచ్ఛేదకమ
తోనుభవత్వావచ్ఛిన్న కారణతానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వంభావనా
యాంవర్తత ఇతినాసంభవః - నన్వేవంస్మృతిహేతుత్వ విశేషణవైయ
ర్థ్యమాపద్యతేతద్ధ్వ్యనుభవధ్వంసేతి వ్యాప్తివారణాయ ప్రాగుపాత్త
న్నహియథోక్తానుభవజన్యత్వ వివక్షాయామనుభవధ్వంసేతి వ్యాప్తిః
ప్రసజ్యతేతథాహి ధ్వంసత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిప్రతియోగినః కారణత్వం
ప్రతియోగిత్వేనరూపేణ తత్తద్ధ్వంసత్వావచ్ఛిన్నంప్రతితత్తత్ప్రతియో
గివ్యక్తేస్తద్వ్యక్తిత్వేనచకారణత్వమిత్యేవధ్వంసప్రతియోగినోః కార్య
కారణభావస్తథాచ ధ్వంసనిష్ఠకార్యతా నిరూపితాయానుభవ నిష్ఠా
కారణతాతస్యాం ప్రతియోగిత్వమవచ్ఛేదకంతత్తద్వ్యక్తిత్వంచనత్వ
నుభవత్వమితీతిసిద్ధాంతాదస్యత్రదూషితత్వాత్తథాచానుభవత్వావ

చ్ఛిన్నకారణతానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వ రూపానుభవ జన్యత్వవిర
హాన్నై వాతివ్యాప్తివారణ సంభవాత్కృతంస్మృతిహేతుత్వ విశేషణే
తిచేన్నస్మృతావతివ్యాప్తివారణాయైవ తద్విశేషణ ప్రవేశాత్తథాహి
స్మృతింప్రత్యనుభవఏవ కారణంనతుస్మృతిరప్యతోఘటస్మృతిత్వావచ్ఛి
న్నంప్రతిఘటానుభవస్య ఘటానుభవత్వేనైవకారణత్వంనతు ఘటజ్ఞా
త్వేనతథాచ ఘటస్మృతినిష్ఠకార్యతా నిరూపితాయా ఘటానుభవనిష్ఠ
కారణతా తస్యాంఘటాను భవత్వ మవచ్ఛేదకం తేనానుభవత్వావచ్ఛి
న్నకారణతా నిరూపితకార్యతాశ్రయత్వస్య స్మృతావిద్యమానత్వాద
వ్యాప్తివారణాయ స్మృతిహేతుత్వ ముక్తంనహిస్మృతిస్మృతిహే
రతోనతత్రాతివ్యాప్తిరిత్యలం పల్లవతల్లజకల్పానల్పజల్పనేన సామాన్యం
నిరూపయతినిత్యమేకమితి - నిత్యత్వేసత్యనేకసమవేతత్వంసామాన్యలక
ణం - నిత్యత్వానుపాదానేసంయోగాదావతి వ్యాప్తిస్తత్రాప్యనేకస

గమనం । నిత్యమేకమనేకానుగతంసామాన్యం । పరంసత్తా।
అపరంద్రవ్యత్వాది।నిత్యద్రవ్యవృత్తయోవ్యావర్తకావిశేషాః।
నిత్యసంబంధస్సమవాయః । అయుతసిద్ధవృత్తిః । యయోర్మ

వేతత్వసత్వాత్తద్వారణాయ నిత్యత్వవిశేషణం - అనేకసమవేతత్వా
నుపాదానే ఆకాశాదావతి వ్యాప్తిస్తద్వారణాయానేక సమవేతత్వవి
శేషణం - అనేకత్వానుపాదానే జలపరమాణురూపాదావతివ్యాప్తి
రతోనేకేతి - నిత్యద్రవ్యవృత్తయఇతి - నిత్యద్రవ్యేషుపరమాణ్వాదిషు
ర్తమానాః అత ఏవవ్యావర్తకా ఇతర భేదానుమితిహేతవః నిత్యద్ర
వ్యవృత్తిత్వరూప పక్షధర్మతా ప్రయోజ్యేతరభేదాను మాపకతాశా
లినఇత్యర్థః - నిత్యద్రవ్యనిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితైకమాత్రవృత్తిభేద
నుమితిజనకతా వచ్ఛేదక ప్రకారతాశ్రయత్వం విశేషాణాంలక్షణమి
భావః - పార్థివపరమాణౌ జలాదిభేదానుమాపక గంధేతివ్యాప్తివా
రణాయ ఏకమాత్రవృత్తిత్వం భేదవిశేషణం - ఘటాదౌతదితరభేదా
మాపకేతద్రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ నిరూపితాంతం ప్రకా
తావిశేషణం - ఏతేనవ్యావర్తకా ఇత్యస్యనిత్యద్రవ్యవిశేష్యకేతర
భానుమితిప్రయోజకా ఇత్యర్థకతయాలక్షణ పరత్వేన సాఫల్యేపినిత్

ద్రవ్యవృత్తయ ఇతి విఫలమేవ స్వరూపాఖ్యానస్యాపి కృతత్వాదితి ప్రత్యు
క్తం - యయోర్మధ్య ఇతి - యన్నిష్ఠకాలనిరూపితాధేయతాసామాన్యం
యదవచ్ఛిన్నం తదుభయాన్యతరత్వమయుతసిద్ధత్వమిత్యర్థః - త్రైకాలి
కేతి - ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వే సతి ధ్వంసాప్రతియోగిత్వే సత్యన్యోన్యా
భావభిన్నత్వే సత్యభావత్వమత్యంతాభావస్య లక్షణం - ధ్వంసప్రాగ
భావాన్యోన్యాభావాకాశాదీనాం వారణాయ యథాక్రమం విశేషణో
పాదానం - వస్తుతస్తు సంసర్గాభావత్వం తాదాత్మ్యభిన్న సంబం
ధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావత్వం - ధ్వంసప్రాగభావయోశ్చన

ధ్యే ఏకమవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠతే తావయుతసి
ద్ధౌ । యథా అవయవావయవినౌ । గుణగుణినౌ । క్రియాక్రియా
వంతౌ । జాతివ్యక్తీ విశేషనిత్యద్రవ్యే చేతి । అనాదిస్సాంతః ప్రా
గభావః । ఉత్పత్తేః పూర్వం కార్యస్య । సాదిరనంతః ప్రధ్వంసా
భావః । ఉత్పత్తేరనంతరం కార్యస్య । త్రైకాలికసంసర్గాభావో
త్యంతాభావః । యథా భూతలే ఘటో నాస్తీతి । తాదాత్మ్యా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావో న్యోన్యాభావః । యథా ఘటః
పటో న భవతీతి ॥ సర్వేషామపి పదార్థానాముక్తేష్వేవాంత
ర్భావాత్సప్తైవ పదార్థా ఇతి సిద్ధం ॥ కాణాదన్యాయమతయో

సంసర్గావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వమితి తేనైవ తద్వారణే త్రైకాలి
కేతి స్వరూపాఖ్యానమేవేతి బోధ్యం తాదాత్మ్యేతి అభావత్రయవార
ణాయ విశేషణం - ఘటాభావవాన్నేతి ప్రతీతివిషయ ఘటాదివారణా
య విశేష్యం - ననుసాదృశ్యాదీనామతిరిక్తపదార్థానామ నిరూపణే
న న్యూనతేత్యత ఆహ - సర్వేషామితి - దద్భిన్నత్వవిశిష్టతద్గతభూయో
ధర్మరూపసాదృశ్యస్యాపి ఘటదటాది రూపత్వేన నాతిరిక్తత్వమేవ మ
న్యేషామప్యూహ్యం - కాణాదేతి - కణాదస్యేదం కాణాదం కాణాదన్యా
యమతే ఇతి ద్వంద్వగర్భకర్మధారయః కణాదప్రోక్తగౌతమప్రోక్తన

తయోరితి యావత్ - కానాదన్యాయాభిన్న మతద్వయ విషయక బా
సమవేతాభిన్న వ్యుత్పత్తిసిద్ధ ప్రయోజకాన్నం భట్టాభిన్న విద్వన్నిష్ఠభ
తకాలీనకృతి విషయాభిన్న స్తర్కసంగ్రహాఖ్యగ్రంథ ఇత్యన్వయబోధ

చార్లవ్యుత్పత్తిసిద్ధమె । అన్నంభట్టేనవిదుషారచిత స్తర్క-
సంగ్రహః॥ఇతితర్కసంగ్రహస్సమాప్తః॥........................❊

కృష్ణావలంబితోగాః పుషోషగోవర్ధన స్తమభ్యర్చ్య । విపులాభీరస
జనజనితబుధేంద్ర స్తవాభిరచనాభిః॥ ....

ఇతితర్కసంగ్రహవ్యాఖ్యాన్యాయబోధిన్యాఖ్యా.

సంపూర్ణః,

శ్రీ ర స్తు.

నీలకంఠప్రకాశసహితతర్కసంగ్రహదీపికాప్రారంభః.

వందేగురుంశివంసాంబందక్షిణామూర్తిమవ్యయం । యద్వందనేన మందోపివిందేద్గురుసమానతాం ॥ ప్రారిప్సితగ్రంథస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్తయేసమాచరితంమంగళమీశ్వరనత్యాత్మకం శిష్యశిక్షాయైనిబధ్నన్ చికీర్షితంప్రతిజానీతే । విశ్వేశ్వరమితి. గిరాంగురుంనిఖిలవిద్యానాముపదేష్టారం - ఇదమపీశ్వరేవిశేషణం - గిరంగురుమితిపాఠేతుసరస్వతీంవిద్యాగురుంచప్రణిపత్యేత్యర్థో బోధ్యః - స్వగ్రంథస్యేతరగ్రంథేనాగతార్థతాందర్శయతి । శిశుహితామితి । తర్కసంగ్రహదీపికాంతర్క

విశ్వేశ్వరం సాంబమూర్తిం ప్రణిపత్యగిరాంగురుమ్। టీకాంశిశుహితాం కుర్వేతర్కసంగ్రహదీపికామ్ ॥ చికీర్షితస్యగ్రంథస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థంశిష్టాచారానుమితశ్రుతిబోధితకర్తవ్యతాకమిష్టదేవతానమస్కారాత్మకంమంగ[ళం]శి[ష్య]శిక్షాయై గ్రంథతో నిబధ్నన్ చికీర్షితంప్రతిజానీతే। ...మేతి । ననుమంగళస్య సమాప్తిసాధనత్వంనాస్తిమంగ...పికిరణావళ్యాదౌ సమాప్త్యదర్శనాన్మంగళాభావే ...దంబర్యాదౌసమాప్తిదర్శనాచ్చాన్వయ వ్యతిరేకా...వ్యభిచారాదితిచేన్న । కిరణావళ్యాదౌ విఘ్నబాహు...

...ర్కప్రకాశికాం । ఆచరితస్యమంగళస్యతన్నిబంధనస్యచఫలం ...చికీర్షితస్యేత్యాదినా- ననుసమాప్తింప్రతిమంగళస్యకారణతా ...దాతదాచరణం యుజ్యతేసైవ నసంభవతీత్యాశ...తే...వ్వతి ...దితి । అన్వయవ్యతిరేకవ్యభిచారజ్ఞానరూపప్రతిబంధకసత్వా...న్వయవ్యతిరేక సహచారనిశ్చయరూప కారణాసంభవేనన...యఇత్యభిసంధిః- సమాప్త్యభావతి । అతోనవ్యభిచారూపా ...- విఘ్నాన్యూనసంఖ్యాకస్యబలవత్తరస్యవానుత్వ లక్షణస్య

శంశి నిధ శ్వే పి భ్యా సంగ్రహ దర్శయతి స్యాచ్చే వ్యభిచార స్తియ త్తా ణత్వనిశ్చ గాన్వయ

రసనద్వారా సమాప్తిసాధనత్వేన తాదృశమంగళాభావాన్నాన్వ
వ్యభిచారఇతిభావః-బహిరేవేతి। జన్మాంతరఏవేత్యర్థః- అతఃకుతశ్చిద్గ్ర
థకర్తుర్నాస్తికత్వేపినక్షతిః । అతఇతి । తాదృశమంగళస్యవిఘ్నధ్వం
ద్వారా సత్వాన్నవ్యతిరేకవ్యభిచారఇత్యర్థః ఏవంచకారణత్వం సిద్ధ
తీతిభావః - పరేతుఅతః ఉక్తహేతుద్వయాన్న వ్యభిచారోనాన్వయవ్య
తిరేకవ్యభిచారఇత్యాహుః - మణికృతస్తుమంగళస్య విఘ్నధ్వంసఏవఫ
లంసమాప్తిస్తుస్వసామగ్రీవశాదేవేత్యాహుః-ఏతత్తత్త్వమస్మదీయచి
తామణివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం - మంగళస్యశ్రుతిబోధితకర్తవ్యతా
కత్వంవ్యవస్థాపయితుంశంకతే నన్వితి- అనుమితశ్రుతేరేవేతి। అత్రాయ
మాశయః - శ్రుతేర్వేదబోధితకర్తవ్యతాకత్వరూపవక్ష్యమాణవిధేయ
కోటిప్రవిష్టత్వేపితదంతర్భావేణవిధేయత్వమభ్యుపగమ్యతేతచ్ఛ్రుతే

> శ్యాత్సమాప్త్యభావఃకాదంబర్యాదౌగ్రంథాద్బహిరేవమం
> గళంకృతమతోనవ్యభిచారః । ననుమంగళస్యకర్తవ్యత్వేకిం
> ప్రమాణమితిచేన్న । శిష్టాచారానుమితశ్రుతేరేవప్రమాణ
> త్వాత్।తథాహిమంగళంవేదబోధితకర్తవ్యతాకమలౌకికా
> విగీతశిష్టాచారవిషయత్వాద్దర్శాదివత్ । భోజనాదౌవ్యభి
> చారవారణాయాలౌకికేతి । రాత్రిశ్రాద్ధే వ్యభిచార

నుమితేః పూర్వమసిద్ధత్వాత్ - ఏతేనవహ్న్యాదిసాధ్యకానుమ
తౌమహానసాదౌవహ్నిత్వాదికమనుమితమితి వ్యవహారాభా
నుమితత్వవ్యవహారః కథమితిశంకాపిరస్తా।శ్రుతౌ విధేయ
మేనతాదృశవ్యవహారేబాధకాభావాత్ - ఏవకారోప్యర్థక
శంకర్తవ్యంసమాప్తిఫలకత్వాదిత్యనుమానరూపప్రమాణా
పినక్షతిః - అన్యేతుస్వబోధితకర్తవ్యతాకత్వసంబంధేనశ్రుతే
తాగ్రిమగ్రంథస్యాత్రైవతాత్పర్యం - ఏవంచశ్రుతేరనుమితత్వ
రిత్యాహుః - అలౌకికేతి - విధిమంతరారాగాదిప్రాప్తభిన్న
గీతేతి - ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధేత్యర్థః - శిష్టేతి- వేదోక్తక
కర్మకారీత్యర్థః - వేదోక్తాహింసాకర్తరిబాహ్యే
రుంతం - ఆచారవిషయత్వాదితి - ఆచారకత్వ

త్వజ్ఞానంతు విశిష్యదూషణత్రయజ్ఞానాధీనం అభావబుద్ధింప్రతిప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిశిష్ట ప్రతియోగిజ్ఞానస్యతం త్రత్వాదిత్యాశయేనదూషణత్రయందర్శయతి-లక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వమితి - లక్షణతావచ్ఛేదకత్వాభిమతసంబంధేనకించిల్లక్ష్యావృత్తిత్వమిత్యర్థః - లక్ష్యమాత్రేతి - మాత్రపదంకృత్స్నార్థకంసంబంధ విశేషావచ్ఛిన్నలక్ష్యవృత్తిత్వసామాన్యాభావస్ఫోరకం । ఏకశఫవత్వమితి - నచాత్రాలక్ష్యవృత్తిత్వరూపాతివ్యాప్తేరపి సత్వాత్సంకర ఇతివాచ్యందుష్టసంకరేపిదోషాసంకర ఇతి న్యాయాత్ - ఏతద్దూషణత్రయరహిత ఇతిఉక్తదూషణాభావత్రయవిశిష్టఇత్యర్థః నన్వసాధారణ ధర్మోలక్షణమితి సిద్ధాంతః తస్మాత్కారణాత్కథందూషణత్రయరహితో ధర్మోలక్షణమిత్యత ఆహ - సఏవేతి - ఉచ్యత ఇతి - అభియుక్తైరితి శేషః ననుసాధారణ్యస్యలక్ష్యాలక్ష్యవ

క్షణం। లక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వమవ్యాప్తిర్యథాగోఃకలపిత్వం అలక్ష్యే లక్షణస్యవర్తనమతివ్యాప్తిర్యథాగోశ్శృంగిత్వం । లక్ష్యమాత్రావృత్తిత్వమసంభవః।యథాగోరేకశఫవత్వం।ఏతద్దూషణత్రయరహితధర్మోలక్షణం । స ఏవాసాధారణధర్మఇత్యుచ్యతే । లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వమసాధారణత్వం । వ్యావర్తకస్యైవ లణత్వే వ్యావృత్తావభిధేయ

తదభావరూపా సాధారణ్యస్యావ్యాప్త్యాదిదోషగ్రస్తధర్మే త్కథందోష త్రయరహిత ఏవాసాధారణ ఇత్యాశంకాంపరి రసాధారణత్వమన్యాత్కృశంనిర్వక్తి - లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమని మితి - లక్ష్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వేసతి లక్ష్యతావచ్ఛేదకవ్యా త్యర్థః - అవ్యాప్త్యసంభవగ్రస్తయోవారణాయసత్యం తివ్యాప్తస్యవారణాయ విశేష్యం - ధర్మపదంలక్షణతాఘటక ధేన వ్యాపకత్వాది తాత్పర్యగ్రాహకమితిభావః అత్రేదంబోధ్య షా అసాధారణత్వస్య విఘటకాః అతివ్యాప్త్యావ్యాప్యత్వస్యేత వ్యాపకత్వస్యచభంగాత్ - ఏతేషాందూషకతాబీజంలక్షణేనే సాధనేతి వ్యాప్తార్థ్యభిచారః ఇతరయోశ్చభాగాసిద్ధి స్వరూపా - లక్ష్యతావచ్ఛే. సమనియతత్వస్య లక్షణలక్షణత్వే లక్షణస్య

వ్యావృత్తిరేవ ప్రయోజనమితిమతేవ్యావర్తకస్యైవలక్షణలక్షణలక్ష్యత యావ్యావృత్త్యాదావతి వ్యాప్తిరిత్యాశంకాంతన్మతానుసారేణ నిరా కరోతి - వ్యావర్తకస్యైవేతి- ఇతరభేదానుమితిజనకస్యేత్యర్థః- ఇత రభేదవిధేయకాను మితిజనకతావచ్ఛేదక విషయ తావిశేషాశ్రయస్యే తియావత్ - ఏతేనవ్యావహారికవ్యవచ్ఛేదః- లక్షణత్వేగవాదిలక్షణత్వే ఉక్తలక్షణలక్షణలక్ష్యత్వఇతియావత్ - లక్ష్యత్వఇతిపారేత్వయమేవా ర్థోబోధ్యః - వ్యావృత్తావితి - గవాదీతరభేదెగొత్వాదిరూపలక్ష్యత వచ్ఛేదకసమనియతత్వస్య అభిధేయత్వప్రమెయత్వాదావదార్థత్వ సునియతత్వస్యచ సత్వేనాతివ్యాప్తివారణా యవ్యావృత్తిభిన్నత్వ మ ధేయత్వాదిభిన్నత్వం చలక్షణే నివేశనీయ మిత్యర్థః - యద్యపివ్యావృ త్తైరపివ్యావహారికత్వస్యవక్ష్యమాణత యాతేనైవరూపేణవ్యావహారి త్వేనసంగ్రహ సంభవాత్పృథగభి ధానమనుచి ం తథాపిహేతుసా యొ రైక్యే హేతుమత్తానిశ్చయకాలే సాధ్యసంశయరూపపక్షతాయా

త్వాదాచాతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయతద్భిన్నత్వంధర్మవిశే

షణత్వేననానుమితిరితిప్రాచీనమతే ఇతరభేదస్యవ్యావర్తకత్వాభావే తత్రాతివ్యాప్తిస్సిసాధయిషావిరహ విశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతేతి సిద్ధా తిమతేతువ్యావృత్తైరపివ్యావర్తకత్వేనలక్ష్యతయా తత్రలక్షణసంగ్ర నస్యేష్టత్వే నాతివ్యాప్తిరిత్యావేదయింతు పృథక్కథనమితిధ్యేయ సుకిమిదంనామలక్షణలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకంవ్యావర్తకత్వం - నకే వత్సామాన్యతోభేదాను మాపకత్వంవ్యావృత్త్యభిధే యత్వాదేరపి క్వించిదుభయత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదానుమాపకతయాఽత తివ్యాప్తికథనాసంగతేః సర్వేషామపి వ్యతిరేకిధర్మాణాం యత్కి ద్వ్యావర్తకతయాఽసాధారణ్యాది ఘటకవ్యాపకత్వాదివైయర్థ్య పాతాచ్చ - నాపివిశిష్యతత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకత్వం థాసతిగోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదాను మాపకస్యసాస్నాదిమత్వస్య గో సమనియతత్వంలక్షణమిత్యేవం రీత్యా విశిష్యతత్తల్లక్షణస్య వక్తవ్య యాగోత్వాదిరూప లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమనియత తత్వస్య గోత్వావ న్నేతరభేదాది రూపవ్యావృత్తావతి వ్యాప్తే -ంభవేస్యభిధే యత్వా

వతివ్యాప్త్యలగ్నకతాప త్తేగోత్వాదిస మనియతత్వస్యతత్రా సత్వా దితిచేన్నైవం - పాస్నాదిమత్వంపక్షీకృత్యగోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదాను మాపకత్వేసాధ్యే విశేషవ్యాప్తావన్వయ దృష్టాంతాలాభేనయద్ధర్మ సమనియతం తత్తదవచ్ఛిన్నవ్యావర్తకమితి రీత్యా సామాన్య ముఖేన వ్యాప్తేరభ్యుప గంతవ్యతయాతత్రసిద్ధసాధనాప్రసిద్ధిభ్యామవ్యావర్త కయోర్వ్యావృత్త్యభిధేయత్వ యోస్తత్తద్ధర్మ సమనైయత్యరూపప్ర కృతహేతో స్తత్తుల్యస్య నాహేతోస్సత్వేన ప్రకృతసాధ్యస్యతత్తుల్యస్య వాసాధ్యస్యాసత్వేనవ్యభిచారస్స్యాదత స్తద్దోష వారణాయ తత్తద్ధ ర్మావచ్ఛిన్నేతరభేద రూపవ్యావృత్తిభిన్నత్వ మభిధేయత్వాది భిన్న త్వంచతాదృశ లక్షణేనివేశనీయ మిత్యభిప్రాయకోయంగ్రంథఃఇతినపూ ర్వోక్తదోషావసరః - అధికవిచార స్త్వన్యత్రానుసంధేయః - ననులక్ష ణస్యవ్యవహారోపి ప్రయోజనంతేనరూపేణ వ్యవహర్తవ్యజ్ఞానంవినా

> షణం దేయం।వ్యవహారస్యాపిలక్షణప్రయోజనత్వేతన్నదేయం వ్యావృత్తేరపి వ్యవహారసాధనత్వాత్ । ననుగుణవత్వంనద్ర వ్యలక్షణ మాద్యక్షణావచ్ఛిన్నఘటే ఉత్పన్నవినష్టఘటే చా వ్యాప్తేరితిచేన్న గుణసమానాధికరణ సత్తాభిన్నజాతిమత్వస్య

తద్రూపావచ్ఛిన్న బోధకశబ్దరూపవ్యవహారా సంభవాదేవంచ వ్యావ హారికలక్షణస్యాపి లక్ష్యత్వాత్తద్భిన్నత్వంనదేయమిత్యాహ - వ్యవహా రస్యాపీతి - ననువ్యావృత్తావతివ్యాప్తివారణాయ తద్భిన్నత్వ మావశ్య కంవ్యావృత్తే ర్వ్యావహారికత్వాభావాదితిభ్రమంవారయతి - వ్యావృ త్తేరపీతి - అపినాభిధేయత్వాది పరిగ్రహః దృష్టాంతలాభాయ - నన్వా ద్యక్షణావచ్ఛిన్నద్రవ్యేగుణవత్వస్యాసత్వేపికాలాంతరావచ్ఛిన్నేతత్ర సత్వమక్షతమేవంచగుణాశ్రయత్వలక్షణంసాధ్వీత్యతఆహ-ఉత్పన్నవి నష్టేతి - యాదృశద్రవ్యారంభక సంయోగజనకక్రియోత్పత్తితృతీయక్ష ణే వయవాంతరేతాదృశ సంయోగనాశికా క్రియాజాతాతాదృశద్ర వ్యే ఇత్యర్థః - నవీనాఃపునరసమవాయికారణస్య కార్యసహభావేనకా రణతామవలంబ్యోత్పన్న వినష్టంనాంగీకుర్వంతి - గుణాదావతివ్యాప్తి వారణాయ గుణసమానాధికరణేతిజాతివిశేషణం - సత్తానామాదాయాతి

వ్యాప్తివారణాయ సత్తాభిన్నేతి - ద్రవ్యగుణాన్యతరత్వ మాదాయా
వ్యాప్తివారణాయ జాతీతి సమవాయేన తాదృశధర్మవత్వ తాత్పర్య
గ్రాహకం - అతఃకాలికాదిసంబంధేన తద్వత్వమాదాయనాతివ్యాప్తిరి
భావః - ఏవమపీతి - ఉక్తవివక్షయావ్యాప్తివారణేపి - ఏకార్థసమవా
యాదేవేతి - ఏకస్మిన్నర్థేసమవాయేనసత్వాదేవేత్యర్థః - గుణానాం
కారాదితి - క్లృప్తేనసమవాయఘటిత సామానాధికరణ్యేనైవ గుణవత్
వ్యవహారోపపత్తౌ తత్రాక్లృప్తగుణవత్వ కల్పనంనసంభవతి గౌరవా
భావః - సామాన్యవానితి - సమవాయేనసామాన్యవత్వంబోధ్యం- తే
కాలికాదిసంబంధేన తద్వత్త్వంసేనాతివ్యాప్తిః - గుణఇతిలక్ష్యనిర్దేశః
లాఘవాదాహగుణత్వజాతిమాన్వేతి - యద్యపిలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేద
యోరభేదస్తథాపి లక్షణేనేతర భేదసాధ్యే హేతౌ సాధ్యసామా

వివక్షితత్వాత్ । నన్వేవమప్యేకంరూపం రసాత్పృథగితివ్య
వహారాద్రూపాదావతి వ్యాప్తిరితిచేన్న । ఏకార్థసమవా
యాదేవ తాదృశవ్యవహారోపపత్తౌగుణేగుణానంగికారాత్।
గుణాన్విభజతే । రూపేతి। ద్రవ్యకర్మభిన్నత్వేసతిసామాన్య
వాన్ గుణః గుణత్వజాతిమాన్వా । ననులఘుత్వ కఠినత్వాప్స
దుత్వాదీనాం విద్యమానత్వా త్కథంచతుర్వింశతిగుణా ఇతి

కరణ్య నిశ్చయేపి హేతుధర్మితావచ్ఛేదక సాధ్యనిశ్చయస్యా ని
త్వాభిప్రాయేణేదంలక్షణమితిసంక్షేపః - ఏవమగ్రేపిబోధ్యం - గుణ
జాతిసిద్ధిస్తుగుణపదశక్యతావచ్ఛేదకతయేతిగుణదీధితౌభట్టాచార్యై
శ్చైవంవిభుపద శక్యతావచ్ఛేద కతయావిభుత్వజాతి స్సిద్ధ్యేదితివా
భూతత్వసంకరస్య బాధకస్యసత్వేనతస్యజాతిత్వా సంభవాత్ జా
నాభిమతసంకరస్యైవ జాతిత్వబాధకత్వాత్-తథాచోక్తంద్రవ్యకి
రణావళ్యాముదయనాచార్యైః ॥ వ్యక్తేరభేద స్తుల్యత్వంసంకరో ధ
తిః । రూపహానిరసంబంధో జాతిబాధకసంగ్రహఇతి- వ్యక్తేరభేదస
త్రయవ్యక్తైరైక్యమాకాశత్వాదేర్జాతిత్వేబాధకం - వ్యక్తేస్తుల
మనుష్యానాసటిరిక్తవ్యక్తికత్వంఘటత్వకలశత్వాదోర్భిన్నజాతిత్వే
కరః పరస్పరాత్యంతాభావ సమానాధికరణ యోర్ధర్మయో

సమావేశః భూతత్వమూర్తత్వాదేర్జాతిత్వే. అనవస్థితిరనన్త
తేర్జాతిమత్వే - రూపహానిస్స్వతో వ్యావర్తకత్వాత్మకరూప
విశేషస్య జాతిమత్వే - అసంబంధో సమవేతత్వమభావాదేర్జా
త్వ ఇతిసంక్షేపః - లఘుత్వాదీనాం ప్రామాణికత్వేపిక్లృప్తేష్వం
వానాయ్యఇతిసమాధత్తే - లఘుత్వస్యేతి - సంయోగాసమవాయి
ణే సంయోగేతివ్యాప్తివారణాయ సంయోగభిన్నత్వేసతీతి - సంయో
సమవాయికారణ ద్రవ్యేతివ్యాప్తివారణాయాసమవాయీతి - భ్రమణా
దీనామిత్యాదినా రేచన స్పందనోర్ధ్వజ్వలన తిర్యగ్గమనానాంసంగ్రహ
గమనేంతర్భావాదితి - నచోత్క్షేపణాదీనామపి గమనేంతర్భావో

చేన్న। లఘుత్వస్యగురుత్వాభావరూపత్వాన్మృదుత్వకఠిన
త్వయోరవయవసంయోగవిశేషత్వాత్। కర్మవిభజతే।ఉత్క్షేప
ణేతి। సంయోగభిన్నత్వేసతి సంయోగాసమవాయికారణం
కర్మకర్మత్వజాతిమద్వా।భ్రమణాదీనామపిగమనేంతర్భా
వాన్నపంచత్వవిరోధః। సామాన్యంవిభజతే। పరమితి। పర
మధికదేశవృత్తి। అపరంన్యూనదేశవృత్తి। సామాన్యాదిచతు
ష్టయేజాతిర్నాస్తి। విశేషంవిభజతే। నిత్యేతి।పృథివ్యాదిచతు
ష్టయపరమాణవః ఆకాశాదిపంచకంచనిత్యద్రవ్యాణి। సమ
వాయస్యభేదోనాస్తీత్యాహ। సమవాయస్త్వితి। అభావం
విభజతే।ప్రాగభావేతి॥ తత్రోద్దేశక్రమానుసారాత్ప్రథమం

తిశంక్యంస్వతంత్రేచ్ఛస్య నియోగపర్యనుయోగా నహ్యస్యమునేస్సవ
తత్వాదితిభావః - పరమిత్యాది - సామాన్యలక్షణంతుమూలకృతైవ
క్త్యతఇతినన్యూనతేతిధ్యేయం - సత్తాయాః - ద్రవ్యత్వాపేక్షయాధి
కవృత్తిత్వేన పరత్వమేవఘటత్వాదీనాం న్యూనదేశవృత్తిత్వేనాప
మేవ ద్రవ్యత్వాదీనాంసత్తాతోఽ పరత్వంఘటత్వాదితః పరత్వమితి
కః- సమవాయస్యభేదోనాస్తీతి- నచసమవాయస్యాభేదేస్పర్శసమవా
వతివాయారూపవత్తాప్రతీతిస్స్యాదితి శంక్యంరూపసమవాయసత్వే
రూపాభావేనతథా ప్రతీతేరభావాదితిదిక్ - పృథివీలక్షణస్యప్రాథ
భిజన్మాహ-తత్రేతి- పృథివ్యాదిమధ్యఇత్యర్థః- గంధసమవాయికారణ

యాపృథివీత్వజాతిసిద్ధిరితిబోధ్యం- నామ్నేతి - తృతీయార్థో
నేప్రతిపాదకశబ్దేన్వేతి - తథాచవస్తుప్రతిపాదకనామమా
తిలక్షణంపర్యవస్యతి - అత్రఘటఇతిపదేతివ్యాప్తివారణాయ
క్షణీయవస్తుపరం - లక్షణీయస్య పృథివ్యాదేస్సామాన్య
ప్రమేయపదేతి వ్యాప్తివారణాయనామపదం లక్ష్యతావచ్ఛే
పరం - లక్షణవాక్యేనామసత్వాదతివ్యాప్తివారణాయ
ధ్యేయ - అరబ్ధజన్యే - పరస్పరవిరోధేనేతి - సురభిగంధం
ధస్యాసురభిగంధం ప్రతిసురభిగంధస్యప్రతిబంధకత్వే నే

వ్యాలక్షణమాహ। తత్రేతి। నామ్నాపదార్థసంకీర్తన
శః।ఉద్దేశక్రమేచసర్వత్రైవనియామికా।ననుసురభ్య
స్య వయవారబ్ధే ద్రవ్యేపరస్పర విరోధేన గంధానుత్పా
వ్యాప్తిః । నచతత్రగంధ ప్రతీత్యనుపపత్తిరితి వాచ్యం
యవగంధస్యైవ తత్రప్రతీతిసంభవేనచిత్రగంధానంగీ
రాత్కించోత్పన్నవినష్టఘటాదావవ్యాప్తిరితిచేన్న। గంధ
నాధికరణ ద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్వస్యవివక్షితత్వాత్।
జలాదావపిగంధప్రతీతిరితిచేన్న అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం
వీగంధస్యైవతత్ర భానాంగీకారాత్ । ననుకాలస్యస
ధారతయా సర్వేషాం లక్షణానాం కాలేతి వ్యాప్తిరితి
స్యసర్వాధారతాప్రయోజకభిన్నసంబంధేనలక్షణసత్వస్య
క్షితత్వాత్। పృథివీంవిభజతే। సాద్వివిధేతి।నిత్యత్వంధ్వం

తీత్యనుపపత్తిరితి - అతశ్చిత్రగంధఏవాప్రతిబధ్యస్స్వకార్య
యవగంధస్యేతి - స్వాశ్రయసమవేతత్వసంబంధేనేత్యర్థః
ర్జనఇతిన్యాయేనాంగీకృత్యాహ - కించేతి - జలత్వాదిక
వ్యాప్తి వారణాయ గంధసమానాధికరణేతి - సత్తావార
త్వాపరేతి-ద్రవ్యత్వన్యూనవృత్త్యర్థకం- తేనద్రవ్యత్వవ్యా
ప్రతీతిరితి- సురభిజలమిత్యాదిప్రతీతిరిత్యర్థః - పృథివీగంధ
యసంయుక్తత్వసంబంధేనేత్యర్థః-తత్రజలాదౌ- యథా
ంకతే - నన్వితి - అనుగతరూపేణలక్షణతాఘటకసంబంధ

వేశ్యకాలాదావతివ్యాప్తింవారయతి-సర్వాధారేతి - వస్తుతః
యాదీనాం సమవాయత్వాదినైవ సంసర్గతయా తే నైవర
త్సంబంధస్యతత్తల్లక్షణఘటకత్వంబోధ్యం - నిత్యపృథివీత్వా
ణగతంనిత్యత్వాదికం దర్శయతినిత్యత్వమితి - ప్రకారాంత
థివీమిత్యనుషజ్యతే - అత్రనిత్యవృథివ్యా శ్శరీరేంద్రియభిన్నః
యలక్షణాక్రాంతత్వేన విషయాంతర్గతత్వమితిపృథివ్యా
మతఏవమూలే పునస్త్రివిధేత్యుక్తిస్సంగచ్ఛత ఇతిధ్యేయం -
త్యపృథివ్యాఏవ త్రైవిధ్యందర్శయంతి - ఉద్దేశక్రమానుసా
శరీరలక్షణమాహ ఆత్మనఇతి - ఆయతనమవచ్ఛేదకం - త
యాదృశంలక్షణంసంపన్నంతాదృశమాహ- యదవచ్ఛిన్నేతి
సాక్షాత్కారావచ్ఛేదకమితియావత్ - అత్రాంత్యావయవి

పాప్రతియోగిత్వం అనిత్యత్వంధ్వంసప్రతియోగిత్వం ।
రాంతరేణవిభజతే । పునరితి । ఆత్మనోభోగాయతనం
యదవచ్ఛిన్నాత్మనిభోగోజాయతేతద్భోగాయతనం
దుఃఖసాక్షాత్కారోభోగః। శబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణ
శ్రయత్వేసతి జ్ఞానకారణమనస్సంయోగాశ్రయత్వమిం
త్వం।శరీరేంద్రియభిన్నోవిషయః । ఏవంచగంధవచ్ఛరీర

షణందేయం - తేనపాదాదీనామవచ్ఛేదకత్వేపితత్రనాతివ్యా
రత్వంనజాతిః పృథివీత్వాదినా సంకరాత్ తథేంద్రియత్వన్నః
యేనాహ - శబ్దేతరోద్భూతేతి-ఆత్మాదావతివ్యాప్తివారణాయ
శ్రోత్రేఽవ్యాప్తివారణాయ శబ్దేతరేతి - చక్షురాదావిశేష
ద్భూతరూపాదేస్సత్వేనావ్యాప్తివారణాయోద్భూతేతి- ఉద
జాతిశ్శుక్లత్వాదినాసాంకర్యాత్ - నచశుక్లత్వాదివ్యాప్యంనా
తత్వమితివాచ్యంచాక్షుషాదావుద్భూతరూపత్వాదినా - కా
పపత్తేః- కింతుశుక్లత్వాదివ్యాప్యమనుద్భూతత్వన్నానాతదభా
త్వముద్భూతత్వంతచ్చసంయోగాదావపి తథాచశబ్దేతరోద
సంయోగమాదాయాసంభవవారణాయవిశేషేతి - కాలాదా
ణారణాయవిశేష్యదళం - తత్రైవాతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞాన

...స్తేవిషయేంద్రియావయవసంగయోస్య ప్రత్యక్షకారణతయా
...శ్రయస్యేం ద్రియావయవస్య నవీనమతేకాలాదౌ రూపాభావప్ర
సన్నికర్ష ఘటకతయాకారణీ భూతచక్షుస్సంయోగా శ్రయస్య
...శేశ్చవారణాయమనఃపదః - సచాత్మాన్యత్వేసతీత్వనై వాత్మనివ్య
...రవారణపంభవే కింగురుతరశబ్దేతరో ద్భూతవిశేషగుణేత్యాదివిశే
...తివాచ్యంతథాసతి చర్మమనస్సంయోగస్య జ్ఞానమాత్రం ప్రతిహే
...త్త్రాతివ్యాప్తేరిత్యలంవిస్తరేణ - ఏవంచేతి - తత్తదర్థస్యశరీరా
...న్యలక్షణత్వేనేత్యర్థః - ననుగంధవత్వనివేశేనైవతల్లక్షణసామం
గంధగ్రాహకత్వ నిశేశనమనుచితమేవంచేంద్రియంగంధగ్రాహ

ర్థివశరీరంగంధవదింద్రియంపార్థివేంద్రియం గంధవాన్
విషయఃపార్థివవిషయఇతితత్తల్లక్షణంబోధ్యం - పార్థివ
శరీరందర్శయతి । శరీరమితి । ఇంద్రియందర్శయతీంద్రియ
మితి॥ గంధగ్రాహకమితి ప్రయోజనం।ఘ్రాణమితిసంజ్ఞా। నా
సాగ్రేత్యాశ్రయోక్తిః ఏవముత్తరత్రజ్ఞేయం । పార్థివవిష
యందర్శయతి । మృత్పాషాణాదీతి। అపాంలక్షణమాహ।
శీతేతి । ఉత్పన్నవినష్టజలే అవ్యాప్తివారణాయ శీత స్పర్శ
సమానాధికరణద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్వవివక్షితం। శీతంశిలా
తలమిత్యాదౌ జలసంబంధాదేవ శీతస్పర్శభానమితి నాతి
వ్యాప్తిః । అన్యత్సర్వం పూర్వరీత్యావ్యాఖ్యేయం । తేజసో

...తిమూల ననుచితమిత్యాశంకాం పరిజిహీర్షు స్తన్మూలం తత్ప్రయో
...జనపురస్సరతయావ్యాచష్టే - గంధగ్రాహకమితి - ఉత్తరత్రఇంద్రి
...రసగ్రాహమిత్యాదౌ - శీతస్పర్శసమానాధికరణేతి - తత్రవిశేష
...యోజనం పూర్వోక్తరీత్యా ఊహ్యం - జలత్వజాతి సిద్ధిస్తుస్నేహ
...తావచ్ఛేదకతయేతిధ్యేయం - అన్యత్సర్వంపూర్వరీత్యేతి- నిత్యాత్మ
, జలశరీరాదిలక్షణంచ గంధవత్వస్థానేశీతస్పర్శవత్వం నివేశ్యస్ప
...రూపణోక్తరీత్యేత్యర్థః - ఏవమగ్రేప్యూహ్యం - మూలేఅబింధన
...ద్భిరింధనందీపనంయస్యేత్యర్థః - భుక్తస్యాదనాదేఃపరిణామఃప
...స్తత్రస్థోఽగ్నిరిత్యర్థః - ఆకరజమితి - ఆకరఃఖనిః తత్రజాతమిత్యర్థః

సువర్ణస్యతైజసత్వంవ్యవస్థాపయితుంశంకతే దీపికాయాం - నన్వితిపార్థివత్వసాధకం పీతత్వహేతుముక్త్వా తేజస్త్వాభావసాధకం హేతుమాహ-గురుత్వాదితి- ఏతేన సువర్ణస్య తేజసోవిజాతీయపీతరూపసంస్క్రియతే పీతంసువర్ణమిత్యాద్యబాధిత ప్రతీతిబలాదేవంచ తైజసత్వస్య నిర్బాధతయా పృథివీత్వంన సిధ్యతీతి కస్యచిద్భ్రాంతిర్నిరస్తాగురుత్వస్యాప్రత్యక్షత్వేన తథావక్తుమశక్యత్వాదితిదిక్ - సువర్ణస్య పీతిమగురుత్వాశ్రయతోతిరిక్తత్వంవ్యవస్థాపయితుమనుమానే అప్రయోజకశంకావారణాయ కార్యకారణభావమనుకూల తర్కంవ్యవస్థాపయతి అత్యంతానలేతి - సువ

లక్షణమాహ। ఉష్ణస్పర్శవదితి। ఉష్ణంజలమితి ప్రతీతేస్తైజసస్సంయోగానువిధాయిత్వాన్నాతివ్యాప్తిః । విషయంవిభజతే। భౌమేతి । ననుసువర్ణంపార్థివం పీతత్వాద్గురుత్వాత్ హరిద్రావదితిచేన్న । అత్యంతానలసంయోగేసతి ఘృతాదౌద్రవత్వనాశదర్శనేన జలమధ్యస్థఘృతాదౌ తన్నాశాదర్శనేన చాసతిప్రతిబంధకే పార్థివద్రవత్వనాశాగ్నిసంయోగయోః కార్యకారణభావావధారణాత్సువర్ణస్యాత్యంతానలసంయోగే సత్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వేన పార్థివత్వానుపపత్తేఃపీతద్రవ్యద్రవత్వనాశప్రతిబంధకతయా ద్రవద్రవ్యాంతరసిద్ధౌ నైమిత్తికద్రవత్వాధికరణతయా జలత్వానుపపత్తేః రూపవత్తయా వాయ్వాదిష్వనంతర్భావాత్ తేజస్త్వసిద్ధిస్తస్యోష్ణస్పర్శ భాస్వరరూపయోరుపష్టంభకపా

ర్ణస్యేత్యాదిః .. అనుమానప్రయోగస్త్వేవమవసేయః- సువర్ణమపార్థివమసతి ప్రతిబంధకే అత్యంతానలసంయోగే సత్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వాద్యన్నైవంతన్నైవంయథా పృథివీజలమధ్యస్థ ఘృతాదావ్యభిచార వారణాయాసతి ప్రతిబంధకఇతి - అగ్నిసంయోగాసమానాధికరణద్రవత్వవతి ఘృతాదావ్యభిచార వారణాయాత్యంతానలసంయోగేసతీతి - ద్రవద్రవ్యాంతరసిద్ధావితి - అత్యంతానలసంయోగేపీతిమాత్రయః ద్రవత్వనాశ ప్రతిబంధకద్రవద్రవ్యాంతర సంయుక్తః అత్యంతానలసంయోగేప్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వే సతిగురుత్వాజ్జలమధ్యా

ష్ఠఘృతాదివదిత్యనుమానేన తత్సిద్ధిర్ద్రష్టవ్యా- జలాదికమాదాయార్థాం
తరపర్యవసానంవారయతి - నైమిత్తికేతి - ననూష్ణస్పర్శభాస్వరరూప
యోరుపలబ్ధ్యభావేనసువర్ణస్యతైజపత్వమనుపపన్నమిత్యతఆహ - త
స్యేతి - ప్రతిబంధాదితి- దోషవిధయేత్యాదిః-శరీరేతీతి-తథాచప్రాణస్య
విషయేంతర్భావ ఇతిభావః- స్థానభేదాదితి - హృదిప్రాణఇత్యాదికోశో
క్తస్థానభేదాదిత్యర్థః- స్వమతందర్శయతి- స్పర్శానుమేయఇతిఅస్యోప
లభ్యమానస్పర్శస్యాశ్రయఃపృథివీనచేత్యన్వయః - చతుష్టయమితి- ఇద

> ర్థివ రూపస్పర్శాభ్యాం ప్రతిబంధాదనుపలబ్ధి స్తస్మాత్సు
> వర్ణంతైజసమితిసిద్ధం। వాయుంలక్షయతి। రూపరహితేతి।
> ఆకాశాదావతివ్యాప్తి వారణాయస్పర్శవానితి । పృథివ్యా
> దావతివ్యాప్తివారణాయరూపరహితేతి । ప్రాణస్యకుత్రాం
> తర్భావ ఇత్యత ఆహ । శరీరేతి । సచేతి । ఏకఏవప్రాణః
> స్థానభేదాత్ ప్రాణాపానాదిశబ్దైర్వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః।
> స్పర్శానుమేయోవాయు స్తథాహి । యోయంవాయౌవాతి
> సత్యనుష్ణాశీతస్పర్శఃఉపలభ్యతే। సక్వచిదాశ్రితఃగుణత్వా
> ద్రూపవన్నచాస్యాశ్రయఃపృథివీ ఉద్భూతస్పర్శవత్పార్థి
> వస్యోద్భూతరూపవత్వనియమాత్ । నజలతేజసీ । అనుష్ణా
> శీతస్పర్శవత్వాత్ । నవిభుచతుష్టయం సర్వత్రోపలబ్ధిప్రసం
> గాత్ । నమనఃపరమాణుస్పర్శస్యాతీంద్రియత్వాత్ । తస్మా
> ద్యః ప్రతీయమాన స్పర్శాశ్రయ స్సవాయుః ననువాయుః
> ప్రత్యక్షఃప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయత్వాద్ఘటవదితిచేన్న। ఉద్భూ

మాకాశాదిప్రత్యేకభేదసాధనాభిప్రాయేణ - సర్వతోపలబ్ధిప్రసంగా
తిస్పర్శస్యేత్యాదిః - ఆకాశాదీనాం విభుత్వాదితిభావః - ప్రత్యక్షఃబహి
రింద్రియజన్యప్రత్యక్షవిషయః - అనుద్భూతస్పర్శాశ్రయేత్వగింద్రియే
వ్యభిచారవారణాయప్రత్యక్షేతి - ఉపాధిత్వాదితి- తథాచ - హేతౌ
పాథేర్వ్యభిచారేణ సాధ్యవ్యభిచారోన్నయనసంభవాన్నప్రత్యక్షత్వసి
ద్ధిరితిభావః - ననుతాదృశప్రత్యక్షత్వస్యగునాదావపిసత్వేనతత్రోద్భూ
తరూపాభావేన సాధ్యావ్యాపకత్వాత్కథంతస్యోపాధిత్వమిత్యతఆహ

యత్రేతి - తథాచపక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్య వ్యాపకోయ ముపాధిరితిభా
వః - ఏవం ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయస్యాప్యుద్భూతరూపా భావేన ప్రత్యక్ష
త్వానంగీకారే - అప్రత్యక్షత్వాప త్తిరితి - ఉద్భూతరూపా భావాదితిభా
వః - ననుపరమాణుపుంజస్యైవ ఘటాదిరూప త్వేనాతిరిక్తావయవినోఽస
త్వాత్పృథివ్యాది చతుష్టయస్య నిత్యత్వా నిత్యత్వాభ్యాం విభాగకథనమ
నుపపన్నమిత్యాశంకాం వారయతి - ఇదానీమితి - పృథివ్యాదిచతుష్టయని

తద్రూపస్యోపాధిత్వాద్యత్ర ద్రవ్యత్వే సతిబహిరింద్రియజన్య
ప్రత్యక్షత్వం తత్రోద్భూత రూపవత్వమితి సాధ్యవ్యాపకత్వం
పక్షే సాధనావ్యాప కత్వం। నచైవంత ప్తవారిస్థ తేజసోఽప్యప్ర
త్యక్షత్వాప త్తిరిష్టత్వాత్త స్మాద్రూప రహిత త్వాద్వాయుర
ప్రత్యక్షః । ఇదానీంకార్యరూప పృథివ్యాదిచతుష్టయస్యోత్ప
త్తివినాశక్రమః కథ్యతే। ఈశ్వరస్యచికీర్షావశాత్పరమాణు
షుక్రియాజాయతే। తతఃపరమాణుద్వయసంయోగేద్వ్యణుక
ముత్పద్యతే । త్రిభిర్ద్వ్యణుకైస్త్ర్యణుకముత్పద్యతే। ఏవం
చతురణుకాదిక్రమేణమహతీపృథివీ మహత్యఆపోమహత్తేజో
మహాన్వాయురుత్పద్యతే । ఏవముత్పన్నస్యకార్యస్యసంజిహీ
ర్షావశాత్క్రియయా। పరమాణుద్వయవిభాగేద్వ్యణుకనాశ
ఇత్యేవంపృథివ్యాదినాశః। అసమవాయికారణనాశాద్ద్వ్యణు
కనాశస్సమవాయికారణ నాశాత్త్ర్యణుకనాశ ఇతిసంప్రదా
యః। సర్వత్రాసమవాయికారణనాశాద్ద్రవ్యనాశ ఇతినవీనాః।
కింపునఃపరమాణుసద్భావేప్రమాణం। ఉచ్యతే। జాలసూర్యమ
రీచిస్థం సర్వతస్సూక్ష్మతమం యద్ద్రవ్యముపలభ్యతే తత్సావ

రూపణానంతరమిత్యర్థః - ద్వ్యణుకనాశ ఇత్యస్య పరమాణుద్వయసం
యోగనాశ ఇత్యాదిః - సర్వత్రేతి- జన్యద్రవ్యసామాన్యఇత్యర్థః-ఏకరీతిరే
వోచితేతిభావః - చాక్షుషద్రవ్యత్వాదితి-చాక్షుషత్వే సతిద్రవ్యత్వాదిత్య
ర్థః - రూపాభావాత్మనిచవ్యభిచారవారణాయవిశేష్యవిశేషణే - నచేద
మప్రయోజకమితిశంక్యం చాక్షుషం ప్రతికారణస్య మహత్వస్య త్రుటావ
పేక్షితతయాసావయవత్వం వినావయవసంఖ్యాజన్యస్యతస్యస్వీకర్తుమశ

క్యత్వాది సంక్షేపః - యత్కించిజ్జన్యధ్వంసస్యేదానీమపి సత్వాత్స
తి - నిత్యద్రవ్యాణాంధ్వంసాసంభవాత్కార్యేతి - పరమాణునిష్ఠరూ
దీనాంతదానీమపిసత్వాద్ద్రవ్యేతి - ధ్వంసానాంధ్వంసాసంభవే నను
ప్రళయేపిసత్వాద్భావేతిదిక్ - శబ్దగుణకమిత్యత్రశబ్దవదితివక్తవ్యేత
కథనమాకాశేశబ్దఏవ విశేషగుణ ఇతిద్యోతనాయ - ఘటాకాశోమఠాకా
శ ఇత్యాదివ్యవహారస్యోపాధికృతత్వేనాసాధకత్వాదాకాశస్యాది-
త్వేప్రమాణంనేత్యాహ - భేదఇతి - ఏకత్వాదితి- ఆకాశస్యేత్యాదిః-న
కత్వేప్యవిభుత్వమస్త్విత్యతఆహ - సర్వత్రేతి - సర్వత్రిగవచ్ఛేదే నేత్యత

యవంచాక్షుషద్రవ్యత్వాద్ఘటవత్ త్ర్యణుకావయవోపి సావ
యవః మహదారంభకత్వాత్తంతువత్ యోద్వ్యణుకావయవ
స్సపరమాణుస్సచనిత్యః కార్యత్వేఽనవస్థాప్రసంగాత్సృష్టిప్ర
ళయసద్భావే ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితిశ్రుతిరేవప్ర
మాణం।సర్వకార్యద్రవ్యధ్వంసోవాంతరప్రళయః సర్వభావ
కార్యధ్వంసోమహాప్రళయఇతివివేకః।ఆకాశంలక్షయతి। శబ్ద
గుణకమితి। నన్వాకాశమపిపృథివ్యాదివన్నానాకింనేత్యాహ।
తచ్చైకమితి। భేదేప్రమాణాభావాదిత్యర్థః।ఏకత్వాదేవస
ర్వత్రశబ్దోపలబ్ధేర్విభుత్వమంగీకర్తవ్యమిత్యాహ। విభ్వితి।
సర్వమూర్తద్రవ్యసంయోగిత్వంవిభుత్వం। మూర్తత్వంపరి
చ్ఛిన్నపరిమాణవత్త్వంక్రియావత్త్వంవా। విభుత్వాదేవాత్మవ
న్నిత్యమిత్యాహ। నిత్యంచేతి। కాలంలక్షయతి।అతీతేతి॥సర్వా

పరిచ్ఛిన్న పరిమాణవత్త్వమితి - యదిపరిచ్ఛిన్నత్వస్యాప కర్షాత్ర
త్వాత్మకతయాపరమాణో రణుతరత్వేన ద్వ్యణుకపరిమాణాపేక్ష
పరమాణు పరిమాణస్యాప కృష్టత్వాభావాత్ పరమాణుష్వ వ్యా
దంలక్షణమిత్యుచ్యతేతదాహ - క్రియావత్త్వమితి- వస్తుతస్తులాఘవ
త్తరకల్పానుసరణే బీజమితిధ్యేయం - అతీతాదివ్యవహారహేతుః కా
తిమాలేఆదినానాగతాది పరిగ్రహః। అతీతత్వంచ వర్తమానధ్వం
ప్రతియోగిత్వం - వర్తమానత్వమిహశబ్దప్రయోగాధికరణకాలవ
త్త్వం- భవిష్యత్త్వంచవర్తమానప్రాగభావప్రతియోగిత్వం-అత్రసర్వ

లస్యఘటకతయా ఽతీతాదివ్యవహారహేతుత్వంతస్యేతి ధ్యేయం - నచ
తాదృశవ్యవహారస్సూర్య పరిస్పందోపాధిమాదాయ సంభవతీతి వా
చ్యంఅనుగతస్య వ్యవహారస్యానుగతవిషయంవినా ఽసంభవేనాతిరిక్త
కాలస్వీకారాదితిక్ - సర్వాధారఇతికాలికసంబంధే నేత్యాదిః - అత్ర
విభిన్న కాలికయోరాధారాధేయ భావవిరహాత్క్రియాదేస్సర్వాధా
రత్వశంకైవ నావతరతీతిభావః - ప్రాచ్యాదివ్యవహార హేతురితిమూలేఆ
దినా ప్రతీచ్యాదిపరిగ్రహః - ఉదయాచలసన్నిహిత మూర్తావచ్ఛిన్నాది
క్ప్రాచీ - అస్తాచలసన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నాదిక్ప్రతీచీ- మేరోస్సన్నిహి
తమూర్తావచ్ఛిన్నాదిగుదీచీ - తద్వ్యవహితమూర్తావచ్ఛిన్నాతుదక్షిణా-
మూలేజ్ఞానాధికరణమితి - సమవాయేనజ్ఞానవదిత్యర్థః - తత్రద్వయోర్మ
ధ్యే- దీపికాయాంనిత్యజ్ఞానాధికరణత్వమితి - నచనిత్యంవిజ్ఞానమానందం

ధారః కాలస్సర్వకార్యనిమిత్తకారణం । దిశోలక్షణమాహ।
ప్రాచీతి । దిగపికార్యమాత్రనిమిత్తకారణం। ఆత్మనోలక్షణ
మాహజ్ఞానేతి ।ఆత్మానంవిభజతే।సద్వివిధఇతి।పరమాత్మనో
లక్షణమాహ । తత్రేతి । నిత్యజ్ఞానాధికరణత్వమీశ్వరత్వంన
స్వీశ్వరసద్భావేకింప్రమాణం। నతావత్ప్రత్యక్షం।తద్ధిబాహ్య
మాంతరంవా। నాద్యః। అరూపిద్రవ్యత్వాత్ ।నద్వితీయఃఆత్మ
సుఖదుఃఖాదివ్యతిరిక్తత్వాత్ । నాప్యనుమానం లింగాభావా

బ్రహ్మేతి శ్రుత్యావిరోధ ఇతివాచ్యం ఆనందపదస్యానందవదర్థక తా
యా ఇవవిజ్ఞానపదస్యాపి విజ్ఞానవదర్థకతా స్వీకారేణావిరోధాత్ - న
చానందపదస్యైవ తా దృశార్థకత్వమసిద్ధమితివాచ్యం - అర్శఆద్యజంత
త్వాంగీకారేణ తాదృశార్థసిద్ధేరన్యథానపుంసకత్వానుపపత్తేః - అత్రా
నందోభారాపగమేసుఖీసంవృత్తోహమితి వద్దుఃఖాభావేఉపచర్యతే - న
వినాస్తునిత్యసుఖమీశ్వరస్యాంగీకుర్వంతీత్యలమధికజల్పనేన - అరూపిద్ర
వ్యత్వాదితి - బాహ్యప్రత్యక్షంప్రత్యుద్భూతరూపస్య హేతుత్వాదితిభా
వః - ఆత్మసుఖదుఃఖాదీతి- విజాతీయాత్మమనస్సంయోగస్యమానసప్రత్య
క్షహేతోరీశ్వరేఽభావాదితిభావః - ప్రమాణత్వాదితి - నచేదమప్రయో
జకమితి శంక్యంకార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతికృతిత్వావచ్ఛిన్నస్య హేతుత్వే

నాప్రయోజకత్వాభావాదితిదిక్ - ఉపాదానేతి - యద్యపికృతిమత్వే
సంభవతితథాప్యపరోక్షజ్ఞానాదేశ్చికీర్షాదికంప్రతికారణత్వ ప్రదర్శ
నాయతథోక్తిరితిధ్యేయం - సర్వవిదితి - విదధాత్వర్థోవిశేషరూపేణ
నం - లక్షణమాహేతి - స్వరూపమాహేత్యర్థః - మూలేప్రతిశరీరంభి
ఇతి - నచావయవోపచయాపచయాభ్యాంతత్తచ్ఛైత్రాది శరీరాణా
విభిన్నత్వేపి జీవభేదాభావాదిదమసంగతం ఏవంకాయవ్యూహస్థలే
హాచ్యంసమానకాలిక యోగజధర్మాజన్యశరీర భేదేనజీవభేదస్యై
వక్షితతయా ఉ దోషాదేవంచైత్రైతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవాన్ సమ

ఢితిచేన్న। అంకురాదికంసకర్తృకంకార్యత్వాద్ఘటవదిత్యను
మానస్యైవప్రమాణత్వాత్। ఉపాదానగోచరాపరోక్షజ్ఞా
నచికీర్షాకృతిమత్వంకర్తృత్వముపాదానం సమవాయికార
ణంసకలపరమాణ్వాది సూక్ష్మవస్తుదర్శిత్వాత్సర్వజ్ఞత్వం।
యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాగమోపితత్రప్రమాణం॥ జీవస్యలక్ష
ణమాహ। జీవఇతి। సుఖాదికంజీవలక్షణం। ననుమనుష్యోహం
బ్రాహ్మణోహమిత్యాదౌ సర్వత్రాహం ప్రత్యయేశరీరస్యై
వవిషయత్వాచ్ఛరీరమేవాత్మేతిచేన్నశరీరస్యాత్మత్వేకరపా
దాదినాశేశరీర నాశాదాత్మనోపినాశప్రసంగాత్। నాపీంద్రి
యాణామాత్మత్వం। యోహంఘటమద్రాక్షంసోహమిదానీం
స్పృశామీత్యనుసంధానాభావప్రసంగాదన్యానుభూతేర్థేన్య
స్యానుసంధానాయోగాత్। తస్మాద్దేహేంద్రియవ్యతిరిక్తాత్మే

కాలికయోగజధర్మాజన్యతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవద్భిన్న ఇతిరీత్యా
తిశరీరంజీవభేదస్సాధ్యఇత్యలం- శరీరస్యైవేతి - అన్యథామనుష్యో
నాంశరీరధర్మత్వేనతథాప్రత్యయస్యైవాసంగతిరిత్యభిమానః - న
ప్రసంగాదితి- సమవాయికారణనాశస్యద్రవ్యనాశకత్వాదితిభావః-
హమితి - భూతకాలికదర్శనప్రతివర్తమానకాలిక స్పార్శనవత్వ
త్వాయ్యతేతచ్చభవతాంమతేనసంభవతి చాక్షుషస్పార్శనవతో
దాదితిభావః - అనుసంధానాయోగాదితి - అన్యథాచైత్రేణానుభూ
నస్తునోమైత్రేణస్మరణాపత్తేరితిభావః - ననుసర్వశరీరావచ్ఛేదేన

నిసుఖాని సాక్షాత్కారోపపత్తయే సర్వశరీర వ్యాపిత్వమాత్మనో స్తుత
థాపివిభుత్వాంగీకారేప్రయోజనాభావఇత్యతఆహ - నమధ్యమేతి - అని
త్యత్వప్రసంగేనేతి యన్మధ్యమపరిమాణం తదనిత్యమితివ్యాప్తే రితిభావః-
కృతస్యేతి-కృతస్యయాగాదినాసంపాదితస్యధర్మస్య దేహనాశేననాశః అకృ
తస్యాభ్యాగమః ప్రాప్తిః తత్ప్రసంగాదిత్యర్థః - కర్తురాత్మనః ఉత్తరజ
న్మన్యసత్వాదకర్తుశ్చ సత్వాదితిభావః - ననుజీవస్యాణుత్వమే వాస్తాం
తావతానోక్తదోష స్సూక్ష్మదీపస్య సర్వగృహావచ్ఛేదేనే వాణురూప
స్యాపిజీవస్య ప్రభాప్రసరణాంగీకారాదితిచేన్న - తథాసతికాయవ్యూ
హస్థలేసుఖాది సాక్షాత్కారానుపపత్తేరితిదిక్- మనస్సంయోగాద్యతి

వస్సుఖదుఃఖాదిచైత్రాత్మప్రతి శరీరంభిన్నః సచనపరమా
ణుస్సర్వశరీరవ్యాపిసుఖాద్యనుపలబ్ధిప్రసంగాత్ । నమధ్యమ
పరిమాణస్తథాసత్యనిత్యత్వ ప్రసంగేనకృతహానాకృతాభ్యా
గమప్రసంగాత్తస్మాన్నిత్యోవిభుర్జీవః । మనసో లక్షణమా
హ ।సుఖేతి।స్పర్శరహితత్వేసతిక్రియావత్వంమనసోలక్షణం।
తద్విభజతే। తచ్చేతి।ప్రత్యేకస్యాత్మనఃప్రత్యేకంమనఇత్యాత్మనా
మనేకత్వాన్మనసోప్యనేకత్వమిత్యర్థః॥ పరమాణురూపమి
తి।మధ్యమపరిమాణత్వేఅనిత్యత్వప్రసంగాదిత్యర్థః। ననుమ
నోవిభుస్పర్శరహితత్వేసతిద్రవ్యత్వాదాకాశాదివదితిచేన్న
మనసోవిభుత్వే ఆత్మమనస్సంయోగస్యాసమవాయి కారణ

వ్యాప్తివారకేంద్రియత్వ ఘటితమూలోక్త లక్షణాపేక్షయాలఘులక్షణ
మాహ- స్పర్శరహితత్వేసతీతి-ప్రత్యేకంమనఇతి - సర్వాత్మనామేకస్యమన
సస్స్వీకారేఏకస్యజ్ఞానదశాయామ పరస్యతదనుపపత్తిస్తస్యాణుత్వేనస
కలేంద్రియైరేకదాసంయోగాభావాదితిభావః - విభ్వితి- తథాచతస్యపర
మమహత్పరిమాణవత్వేన పూర్వోక్తదోషానవకాశఇతిభావః - అభా
వాదితి - విభుద్వయసంయోగానభ్యుపగమాదితిభావః జ్ఞానానుత్పత్తీతి-
భావకార్యస్యాసమవాయి కారణజన్యత్వ నియమాదితిభావః - విభుద్వ
యసంయోగోస్త్వితి - తస్యనిత్యత్వేనాసమవాయికారణక్రియాద్యసత్వే
పినష్టేరితిభావః - మాత్రపదమితి - యద్యపిచక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వం

చక్షురితరాగ్రాహ్యత్వేసతి చక్షుర్గ్రాహ్యత్వం తచ్చనరూపే సంభవతి
తథాపిత్వగింద్రియాగ్రాహ్యత్వేసతి చక్షుర్గ్రాహ్యత్వంతదితి ధ్యేయం-
గుణపదమితి - నచైవమపిప్రభాభిత్తిసంయోగేతి వ్యాప్తిరితివాచ్యం త్వ
గగ్రాహ్యచక్షుర్గ్రాహ్య గుణవిభాజకధర్మవత్త్వపర్యవసానే నాదోషా
త్ - అతఏవపరమాణురూపాదౌ నావ్యాప్తిరితిబోధ్యం - సముదాయఏ
వేతి- ఏవకారేణాతిరిక్తచిత్రరూపవ్యవచ్ఛేదః - వ్యాప్యవృత్తిత్వేతి- దే
శికవ్యాప్యవృత్తిత్వేత్యర్థః- ఇదముపలక్షణమేకైకచిత్రరూప స్థలేనేక
రూపాణా మేకైకతత్ప్రాగభావాది స్థలేచానేక ప్రాగభావాదీనాంక

స్యాభావాత్ జ్ఞానానుత్పత్తిప్రసంగః। నచవిభుద్వయసంయో
గోస్తీతివాచ్యం।తత్సంయోగస్యనిత్యత్వేనసుషుప్త్యభావ
ప్రసంగాత్పురీతద్వ్యతిరిక్తస్థలే ఆత్మమనస్సంయోగస్య సర్వ
దావిద్యమానత్వాత్ అణుత్వేతుయదామనః పురీతత్ప్రవిశతిత
దాసుషుప్తిర్యదానిస్సరతి తదా జ్ఞానోత్పత్తిరిత్యణుత్వసి
ద్ధిః। రూపంలక్షయతి। చక్షురితి। సంఖ్యాదావతివ్యాప్తివార
ణాయమాత్రపదం। రూపత్వేతి వ్యాప్తివారణాయ గుణప
దం। నన్వవ్యాప్యవృత్తినీలాదిసముదాయఏవచిత్రరూపమితి
చేన్నరూపస్య వ్యాప్యవృత్తిత్వనియమాత్। ననుచిత్రపటే-
వయవరూపస్యైవప్రతీతిరితిచేన్న। రూపరహితత్వేనపట
స్యాప్రత్యక్షత్వప్రసంగాత్। నచరూపవత్సమవేతత్వంప్రత్య
క్షత్వప్రయోజకంగౌరవాత్। తస్మాత్పటస్యప్రత్యక్షత్వాను

ల్పనేనానేకరూపేషుచిత్ర ఇత్యాకారకప్రతీతివిషయత్వ కల్పనేనచగౌర
వమితి - రూపరహితత్వేనేతి -"సమవాయేనేత్యాదిః-ప్రసంగాదితి-ద్రవ్య
చాక్షుషప్రతిసమవాయేన రూపస్యకారణత్వాదితిభావః - రూపవత్స
మవేతత్వమితి - స్వాశ్రయసమవేతత్వసంబంధేనరూపం- ప్రత్యక్షత్వప్ర
యోజకమితి- ప్రత్యక్షవిషయత్వప్రయోజకమస్త్విత్యర్థః - గౌరవాది
తి - సాక్షాత్సంబంధేనకారణత్వాపేక్షయా గౌరవాదిత్యర్థః - చిత్రావ
యవకాపయపక కపాలైరారబ్ధఘటస్యచాక్షుషత్వానురోధేన స్వసమ
వాయిసమవేతసమవేతత్వసంబంధేనరూపస్యతత్ప్రయోజకత్వ మంగీక

ర్తవ్యం ఏవంచత్రుటేశ్చాక్షుషత్వానుపపత్తిరపి ద్రష్టవ్యా - ప్రత్యక్ష
త్వానుపపత్త్యేతి - ఏతేనచిత్రరూపవచ్చిత్రరసోపిసిద్ధ్యేదితి శంకానిర
స్తా - ద్రవ్యలౌకికరాసనస్య ప్రసిద్ధ్యాఃదనుపపత్త్యభావేన నచిత్రర
సాంగీకారఇతిసంక్షేపః - రసత్వఇతి - రసనగ్రాహ్యగుణవిభాజకోపాధి
మత్వేతాత్పర్యం - ఏవంగంధలక్షణేపి - మాత్రపదమితి - చక్షుర్గ్రాహ్య
త్వగింద్రియగ్రాహ్య! గుణవిభాజకోపాధిమత్వమితి ఫలితోర్థః - పర
మాణుష్వేవపాకఇతి - పరమాణుష్వేవ పూర్వరూపపరావృత్త్యావిజ
నకతేజస్సంయోగఇత్యర్థః-ఏవకారవ్యవచ్ఛేద్యంస్పష్టయతి - నద్వ్యణు

పపత్త్యాచిత్రరూపసిద్ధిః। రూపస్యాశ్రయమాహ । పృథివీతి।
ఆశ్రయంవిభజ్యదర్శయతి। తత్రేతి। రసంలక్షయతి।రసనేతి।ర
సత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం । రసస్యాశ్రయమాహ।
పృథివీతి । ఆశ్రయంవిభజ్యదర్శయతి । తత్రేతి।గంధంలక్షయ
తి।ఘ్రాణేతి। గంధత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం।స్పర్శం
లక్షయతి। త్వగితి। స్పర్శత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం।
సంయోగాదావతివ్యాప్తివారణాయమాత్రపదం। పాకజమి
తి। పాకస్తేజస్సంయోగస్తేనపూర్వరూపంనశ్యతి। రూపాం
తరముత్పద్యతఇత్యర్థః। తత్రపరమాణుష్వేవపాకోనద్వ్య
ణుకాదౌ ఆమనిక్షిప్తేఘటే పరమాణుషు రూపాంతరోత్ప
త్తౌశ్యామఘటనాశే పునర్ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ రక్తఘటోత్పత్తి
స్తత్రపరమాణవస్సమవాయికారణం। తేజస్సంయోగోసమ
వాయికారణమదృష్టాదికంనిమిత్తకారణం ద్వ్యణుకాదిరూ

కాదావితి - ఆమనిక్షిప్తేఘటఇతి - ఘటేఆమనిక్షిప్తేసతిశ్యామఘటనాశేప
రమాణుషురూపాంతరోత్పత్తావిత్యన్వయః - తత్రపరమాణురూపే - అ
వయవినిపాకానంగీకారాదాహ - కారణరూపమితి- పరమాణుష్వేవ
పాకంవదతాంవైశేషికాణామయమాశయః - వేగాతిశయవతా తేజ
సాపరమాణూనామభిఘాతసంయోగే సత్యవశ్యంతేషు క్రియాజాయతే
తతోవిభాగస్తతఃఆరంభకసంయోగనాశే సత్యవశ్యంయావదవయవినా
శస్తతస్స్వతంత్రేషు పరమాణుషు రూపాంతరోత్పత్తౌ పునరదృష్టాదిఘ

టితసామగ్రీవ శ్యామపరమాణుషు క్రియావిభాగాదిక్రమేణ యథాస్థితమ
రావయవిపర్యంతముత్పత్తిరితి - అవయవిన్యపి పాకం వదతాం నైయా
యికానాంత్వయమాశయః - తేజసాం పరమాణూనామభిఘాతేసంయో
గేపితస్య నియమతః ఆరంభకసంయోగప్రతిద్వంద్వ విభాగజనకక్రియో
నకత్వే మానాభావేనా ఽవయవిన్యపి పాకస్వీకారః ఉచితః అతఏవసో
యంఘటఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాపి సంగచ్ఛతే ఽనంతావయవినాశాద్య కల్పనే
లాఘవంచేతి - నచావయవిరూపం ప్రత్యవయవరూపస్యతన్నాశం
త్త్వాశ్రయనాశస్య చ హేతుతాయాం వ్యభిచార ఇతివాచ్యం కార్యత్వా

ప్పే కారణరూపమసమవాయికారణమితి పీలుపాకవాదినో
వైశేషికాః । పూర్వఘటస్యనాశం వినైవావయవిష్వవయవే
షుచ పరమాణుపర్యంతేషు యుగపద్రూపాంతరోత్పత్తిరితి
పిఠరపాకవాదినో నైయ్యాయికాః । అతఏవపార్థివపరమా
ణురూపాదికమనిత్యమిత్యర్థః । అన్యత్రజలాదావిత్యర్థః।
నిత్యగతమితి।పరమాణుగతమిత్యర్థః। అనిత్యగతమితి।ద్వ్య
ణుకాదిగతమిత్యర్థః। రూపాదిచతుష్టయముద్భూతంప్రత్య
క్షమనుద్భూతమప్రత్యక్షం।ఉద్భూతత్వంప్రత్యక్షత్వప్రయోజ
కోధర్మః।తదభావోఽనుద్భూతత్వం । సంఖ్యాంలక్షయతి । ఏకే
తి। పరిమాణంలక్షయతి। మానేతి।పరిమాణంవిభజతే।తచ్చేతి।
భావప్రధానోనిర్దేశః। అణుత్వంమహత్త్వందీర్ఘత్వంహ్రస్వ

చ్ఛేదకకోటౌ వై జాత్యనివేశనేన వ్యభిచారవారణసంభవాత్ - అన్యత్ర
లాదావిత్యర్థ ఇతి - యద్యపిరూపాది చతుష్టయంజలాదౌ బాధిత
థాపియథాయోగమన్వయేతాత్పర్యం - ఉద్భూతత్వమితి - ఉద్భూతత్వ
జాతిర్నచశుక్లత్వాదినా సాంకర్యంగుణగతసాంకర్యం నదోష ఇతిని
మతాభిప్రాయకోఽయంగ్రంథ ఇతినదోషః - కేచిత్తుశుక్లత్వాదివ్యా
మనుద్భూతత్వం నానాతదభావకూటత్వమేవోద్భూతత్వమిత్యాహుః
మహాభేద్విత్వాదితం సర్వత్రానిత్యమేవేతి - హేతుభూతాపేక్షా బుద్ధి
శేన ద్విత్వాదినాశాదితిభావః - పరిమాణస్యగుణికబోధకశబ్దైర్విభా
మసంగతమతో దీపికాయాం భావప్రధాన ఇతి - అసాధారణేతి -

లాదేస్సాధారణకారణత్వే నతత్రనాతివ్యాప్తిరితిభావః - స్వాత్యంతాభావేతి - స్వప్రతియోగిత్వస్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేనాభావవత్త్వమితినిష్కర్షః - సంయోగనాశక ఇతీతి - నచతథాపిసంయోగేతివ్యాప్తిస్తస్య పతియోగివిధయానాశం ప్రతికారణత్వాదితివాచ్యం - ప్రతియోగితాసంబంధానవచ్ఛిన్న నాశనిష్ఠజన్యతానిరూపితజనకత్వ వివ

త్వంచేత్యర్థః । పృథక్త్వంలక్షయతి । పృథగితి । ఇదమస్మాత్పృథగితివ్యవహారకారణంపృథక్త్వమిత్యర్థః । సంయోగంలక్షయతి । సంలోక్తేతి । ఇమౌసంయుక్తావితివ్యవహారహేతురిత్యర్థః - సంఖ్యాదిలక్షణేసర్వత్రదిక్కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతివిశేషణీయం - సంయోగోద్వివిధః । కర్మజస్సంయోగజశ్చేతి । ఆద్యోహస్తక్రియయాహస్తపుస్తకసంయోగః ద్వితీయోహస్తపుస్తకసంయోగాత్కాయపుస్తకసంయోగః - అవ్యాప్యవృత్తిస్సంయోగః । స్వాత్యంతాభావసమానాధికరణత్వమవ్యాప్యవృత్తిత్వం విభాగంలక్షయతి - సంయోగేతి । కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయగుణఇతి । రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయసంయోగనాశకఇతి । విభాగోపిద్వివిధఃకర్మజోవిభాగజశ్చేతి । అద్యోహస్తపుస్తకవిభాగః ద్వితీయోహస్తపుస్తకవిభాగాత్కాయపుస్తకవిభాగః । పరత్వాపరత్వయోర్లక్షణమాహ । పరాపరేతి । పరవ్యవహారాసాధారణకారణంపరత్వం అపరవ్యవహారాసాధారణ కారణమపరత్వమిత్యర్థః । తేవిభజతే । తేద్వివిధే ఇతి । దిక్కృతయోరుదాహరణమాహ । దూరస్థఇతి । కాలకృతేఉదాహరతి । జ్యేష్ఠఇతి । గురుత్వంలక్షయతి- ఆద్యేతి । ద్వితీయాదిపతనస్యవేగాసమ

వాయిక్షణేనాదోషఇతిచేచిత్ - పరేతుసంయోగనాశత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న కారణత్వమితి నిష్కర్షః - ఏతత్తాత్పర్యగ్రాహకంగుణపదమిత్యాహుః - విభాగఇతి - అయమప్యవ్యాప్యవృత్తిరితిబోధ్యం- ఆద్యేతి- ఆద్యత్వమిహస్వసమానాధికరణపతన ప్రయోగికధ్వంసాసమానకాలికత్వం - ద్వితీయపతనాదీనాంప్రాథమికప

తనధ్వంససమానకాలికత్వాన్నిరాసఇతిభావః- తదాహేతి - నైమిత్తి
మాహేత్యర్థః - పిండీభావేతి - పిండీభావస్సంయోగవిశేషః-భేరీదం
సంయోగజన్యఇతి - ఆద్యేఽసమవాయికారణంభేర్యాకాశసంయోగః
మిత్తకారణంభేరీదండసంయోగః ద్వితీయేవంశదళాకాశ విభాగో ఽ
వాయికారణందళద్వయవిభాగో నిమిత్తకారణంతృతీయేతుపూర్వ శ
ర్వశబ్దోఽసమవాయికారణంపవనాదిర్నిమిత్తకారణమితివివేకః - జా
మీతీతి- జ్ఞానత్వమాత్రంలక్షణం- జానామీత్యనువ్యవసాగమ్యత్వంతు

వాయికారణకత్వాద్వేగేతివ్యాప్తివారణాయాద్యేతి । ద్రవ
త్వంలక్షయతి - ఆద్యేతి - స్యందనంస్రవణం తేజస్సంయోగజం
నైమిత్తికం । తద్భిన్నంసాంసిద్ధికం । పృథివ్యాంనైమిత్తికముదా
హరతి । ఘృతాదావితి । తేజసితదాహ । సువర్ణాదావితి। స్నే
హంలక్షయతి । చూర్ణేతి । కాలాదావతివ్యాప్తి వారణాయ
గుణపదంరూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ పిండీభావేతి । శ
బ్దంలక్షయతి । శ్రోత్రేతి। శబ్దత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం
రూపాదావతి వ్యాప్తివారణాయ శ్రోత్రేతి । శబ్దస్త్రివిధస్సం
యోగజోవిభాగజశ్శబ్దజశ్చేతి । తత్రాద్యోభేరీదండ సంయోగ
జన్యః ద్వితీయోవంశపాట్యమానే దళద్వయవిభాగ జన్యశ్చట
చటశబ్దః - భేర్యాదిదేశమారభ్య శ్రోత్రదేశపర్యంతం ద్వితీయా
దిశబ్దాశ్శబ్దజాః। బుద్ధేర్లక్షణమాహ । సర్వవ్యవహారేతి । జా
నామీత్యనువ్యవసాయగమ్యం జ్ఞానత్వమేవలక్షణ మితిభావః ।
బుద్ధింవిభజతే। సేతి। స్మృతేర్లక్షణమాహ సంస్కారేతి।భావ

నత్వస్యాప్రమాణసిద్ధత్వసూచనాయ - తథాహిఘటంజానామీత్యను
నువ్యవసాయస్యానుగతధర్మమంతరానుపపన్నత్వేనతస్యస్వీకర్త
త్వేనలాఘనాజ్ఞాతిత్వసిద్ధిః- ఇత్థంచ మూలేసర్వ వ్యవహార హారహే
తిబుద్ధిస్స్వరూపకథనమితిభావః - సంస్కారస్యత్రివిధత్వాదాహ-
వనాఖ్యఇతి - ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తిరితి - సోఽయందేవదత్త ఇతిప్ర
భిజ్ఞాయాంతద్దేశకాలవృత్తిత్వరూపతత్తాసంస్కారజన్యత్వస్య స
తత్రాతివ్యాప్తిరితిభావః - మాత్రేతి - యద్యపిసంస్కారమాత్రజన్య

సంస్కారేతరాజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వం తచ్చ స్మృతావసంభవి
తత్ర సంస్కారేతరాత్మాదిజన్యత్వస్య సత్వాత్తథాపి చక్షురాద్యజ
న్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వే తాత్పర్యమవసేయం - మూలే తద్వతి తత్ప్ర
కారక ఇతి - సప్తమ్యర్థో విశేష్యిత్వమాశ్రయతాసంబంధే నానుభవాన్వ
యి - తథా చ తద్వద్విశేష్యకతత్ప్రకారకానుభవత్వం యథార్థానుభ
వస్య లక్షణం - తత్పదార్థః ప్రకారస్తద్వత్వం ప్రకారతావచ్ఛేదకసం
బంధేన గ్రాహ్యం తేన కాలికసంబంధేన శుక్త్యాదౌ రజతత్వసత్వేపిదం రజత
మితి భ్రమే నాతివ్యాప్తిః - న చ తథాపి రంగత్వేన రజతావగాహి నిరజత
త్వేన రంగావగాహిని ఇమే రంగరజతే ఇత్యాకారకసమూహాలంబనభ్ర
మేతివ్యాప్తిస్తత్ర రంగవిశేష్యకత్వరంగత్వప్రకారకత్వయోః రజతవిశే
ష్యకత్వరజతత్వప్రకారకత్వయోశ్చ సత్వాదితి వాచ్యం తద్వద్విశేష్యక

నాఖ్యస్సంస్కారః । సంస్కారధ్వంసేతి వ్యాప్తి వారణాయ
సంస్కారజన్యమితి । ప్రత్యభిజ్ఞాయామతి వ్యాప్తి వారణాయ
మాత్రపదం । అనుభవం లక్షయతి । తద్భిన్నమితి - స్మృతిభిన్నం
జ్ఞానమనుభవ ఇత్యర్థః - అనుభవం విభజతే । స ద్వివిధ ఇతి । య
థార్థానుభవస్య లక్షణమాహ । తద్వతీతి । నను ఘటే ఘటత్వ
మితి ప్రమాయామవ్యాప్తిః ఘటత్వే ఘటాభావాదితి చేన్న । య

త్వావచ్ఛిన్నతత్ప్రకారకత్వరూపార్థవివక్షణే నాదోషాత్తథా హి య
యోర్వైషయికయోర్నిరూప్యనిరూపకభావస్తన్నిరూపితవిషయితయో
రవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావ ఇతి సిద్ధాంతకదర్శితభ్రమే రంగత్వప్రకార
తాయాం రంగవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య రజతత్వప్రకారతాయాం రజ
తవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య చాభావేన రంగవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నరం
గత్వప్రకారకత్వ రజతవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నరజతత్వప్రకారకత్వయో
శ్చాసత్వాన్నాతివ్యాప్తిః - స్మృతివ్యావృత్తయే అనుభవత్వనివేశః ఏత
త్ఫలమనుపదం స్ఫుటీభవిష్యతి - నను తద్వతీత్యస్యాధికరణ ఇత్యర్థకతయా
ఘటే ఘటత్వమితి ప్రమాయామవ్యాప్తిరాధేయతాయా వృత్త్యనియా
మకతయా తేన సంబంధేన ఘటరూపప్రకారాధికరణాప్రసిద్ధేరిత్యాశ
యేనాశంకతే - నను ఘటే ఘటత్వమితీతి - తద్వతీత్యస్య తత్సంబంధిన్యర్థః

ఏపంచఘటత్వస్యాపిఘటితసంబంధితయా తాదృశ ప్రమాయామాధే
తయాఘటసంబంధిఘటత్వవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న ఘట ప్రకారకత్వస్య
త్వాన్నావ్యాప్తిరితిసమాధత్తే- యత్రేతి- యథార్థానుభవఏవేతి -
కారేణయథార్థస్మృతివ్యవచ్ఛేదః - యథార్థజ్ఞానమాత్రస్య ప్రమ
త్వేస్మృతికరణస్యప్రమాణాంతరతాపత్తేరితిభావః - అతివ్యాప్తిరితి-
యోగాభావవతిసంయోగప్రకారకత్వస్యసత్వాదితిభావః - యదవ
చ్ఛేదేనేతి - యదవచ్ఛేదేనయత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక యద
వస్తదవచ్ఛేదేనతత్సంబంధేనతత్ప్రకారకానుభవస్యవివక్షితత్వా
ర్థః- సంయోగాభావావచ్ఛేదేనేతి- సంయోగాభావావచ్ఛేదకావచ్ఛే

త్రయత్సంబంధోస్తితత్ర తత్సంబంధాను భవ ఇత్యర్థా ద్ఘట
త్వేఘటసంబంధోస్తీతినావ్యాప్తిః । సైవేతి । యథార్థానుభ
వఏవశాస్త్రే ప్రమేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః । అయథార్థానుభ
వంలక్షయతి । తదభావవతీతి । నన్విదంసంయోగీతి ప్రమాయా
మతివ్యాప్తిరితిచేన్న । యదవచ్ఛేదేనయత్సంబంధాభావ వస్త
దవచ్ఛేదేనతత్సంబంధజ్ఞానస్య వివక్షితత్వా త్సంయోగా భా
వావచ్ఛేదేనసంయోగజ్ఞానస్యభ్రమత్వా త్సంయోగావచ్ఛేదే
నసంయోగసంబంధస్య సత్వాన్నాతివ్యాప్తిః । యథార్థాను
భవంవిభజతే । యథార్థేతి । ప్రసంగాత్ప్రమాకరణంవిభజ
తేతత్కరణమపీతి । ప్రమాకరణమిత్యర్థః । ప్రమాకరణంప్ర

నేత్యర్థః-సంయోగావచ్ఛేదేనేతి-సంయోగావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనే
సంయోగసంబంధస్యేతి- సమవాయసంబంధేనసంయోగస్యేత్యర్థః
త్రేదమవధేయమిదమవ్యాప్యవృత్తిసంయోగాదిప్రకారకభ్రమా సా
ధేన- వ్యాప్యవృత్తిగజత్వాదిప్రకారకభ్రమలక్షణంతుయత్సం బంధా
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతదభావవాన్ యస్తద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్ర
కారకత్వవిశిష్టానుభవత్వం - ప్రతియోగితాయాం ప్రకారతాయాంచ్ఛే
సంబంధావచ్ఛిన్నత్వనివేశాత్పర్వతోవహ్నిమానితి ప్రమాయాం స
వాయావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావవత్పర్వతవిశేష్యకత్వస్య సత్వే పినాతివ్యా
ప్తిః - విశేష్యత్వప్రకారిత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావవివక్షణే నే

రంగరజతే ఇత్యాకారకప్రమాయాంరంగత్వాద్యభావవద్రజతాదిశే
ష్యకత్వరంగత్వాదిప్రకారకత్వయోస్సత్వేపినాతివ్యాప్తిరిత్యలమతివిస్త
రేణ - ప్రసంగాదితి- స్మృతేస్యోపేక్షానర్హత్వం ప్రసంగస్తస్మాదిత్య
ర్థః - సామాన్యతో౽వగతస్యైవవిశేషరూపేణప్రతిపాదనంసంభవతీతి
సామాన్యలక్షణంస్ఫుటయతి- ప్రమాయాఃకరణంప్రమాణమితీతి - అసా
ధారణేతీతి - దిక్కాలాదృష్టాదేఃకార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవకారణ
త్వాదనుభవత్వవ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రమావృత్తికార్యతానిరూపిత
కారణత్వస్యాసత్వాన్నాతివ్యాప్తిః - వ్యాపారవత్వేసతీత్యపివక్తవ్యమ
తశ్చక్షుస్సంయోగాదౌనాతివ్యాప్తిః - శ్రోత్రమనస్సంయోగశ్శబ్దోదా
వ్యాపారస్సంభవతితేన నశ్రోత్రేంద్రియేకరణలక్షణానాక్రాంతిరితివ
దంతి- యద్విలంబాత్ప్రకృతకార్యానుత్పాదస్తత్కారణత్వస్యైవాసా

మాణమితి - ప్రమాణసామాన్యలక్షణం। కరణలక్షణమాహ।అ
సాధారణేతి ।దిక్కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయాసాధార
ణేతి । కారణలక్షణమాహ । కార్యేతి। పూర్వవృత్తికారణమి
త్యుక్తేరాసభాదావతివ్యాప్తిస్స్యాదతో౽నియతేతి । తావన్మా
త్రేకృతేకార్యేతివ్యాప్తిరతఃపూర్వవృత్తీతి । ననుతంతురూపమ
పిపటంప్రతికారణంస్యాదితిచేన్న । అనన్యథాసిద్ధత్వేసతీతివిశే
షణాత్ । అనన్యథాసిద్ధత్వమన్యథాసిద్ధిరహితత్వం । అన్యథా

ధారణకారణత్వాత్మకతయా కాలాదిషు తాదృశకారణత్వాభావా
న్నాతివ్యాప్తిః వ్యాపారత్వేనాభిమతేంద్రియసంయోగాదికమేవకరణ
మేతచ్చలింగపరామర్శఏవానుమానమితిమూలఏవస్ఫుటీభవిష్యతి, అత
ఏవమణికృద్భిరుక్తంతచ్చలింగపరామర్శఇతిగ్రంథేనేతితునవ్యాః- అధిక
మస్మదీయచింతామణిప్రభాయామనుసంధేయం- నియతేతీతి - నియత
త్వంహివ్యాపకత్వంతచ్చరాసభాదేర్నసంభవతీతితత్రనఘట కారణ
త్వాతిప్రసక్తిరితిభావః-పూర్వవృత్తీతీతి- స్వవ్యాపకత్వస్యస్వస్మిన్సత్వే
పిస్వపూర్వకాలవృత్తిత్వస్యాసత్వేననాతిప్రసంగ ఇతిభావః - కార్యతా
వచ్ఛేదకసంబంధేనకార్యాధికరణేకార్యావ్యవహితప్రాక్క్షణావచ్ఛే
దేనవిద్యమానాత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకతద్ధర్మవత్వం

తేనరూపేణకారణత్వమితిసముదితోఽర్థోబోధ్యః-కారణంస్యాదితి-
స్యనియత పూర్వవృత్తిభావః - నిబంధాంత రేష్వన్య థాసిద్ధేః ప
చకథత్వేపిమణికారమతాభిప్రాయేణాహ-త్రివిధేతి - యేనసహేత్యా
ది- యేనతంతునాసహైవయస్యతంతురూపస్యాయంపటంప్రతిపూర్వవృ
త్తిత్వమవగమ్యతేతంపటం ప్రతితత్తంతురూపం తేనతంతునాన్య థాసి
మిత్యర్థః-సహితత్వమేకజ్ఞానవిషయత్వంబోధ్యం-తంతు రూపస్య ప
పూర్వవృత్తిత్వజ్ఞానే అనతి ప్రసక్తతంతురూపత్వేనైవ విషయతా వ
చ్యాతథాచతంతురూపమన్యథాసిద్ధమితి - ఏవంతంతుత్వస్య పూర్వవృ
త్తిత్వజ్ఞానమపితంతువిషయకమేవేతితదన్యథాసిద్ధమితిభావః - అత్రత
న్యేస్యస్వతంత్రాన్వ యవ్యతిరేకశాలినేతియస్యేత్యస్యచస్వతంత్రా

> సిద్ధిస్త్రివిధా । యేనసహైవయస్యయంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వ మవ
> గమ్యతేతం ప్రతితత్తేనాన్య థాసిద్ధం । యథాతంతు నాతంతు
> రూపంతంతుత్వంచపటం ప్రతి । అన్యం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వే
> జ్ఞాతఏవయస్యయం ప్రతిపూర్వ వృత్తిత్వమవగమ్యతే। తం ప్ర
> తితదన్యథాసిద్ధం । యథాశబ్దంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వే జ్ఞాత ఏవ
> పటంప్రత్యాకాశస్య । అన్యత్రక్లృప్తనియతపూర్వవర్తిన ఏవ
> కార్యసంభవేతత్సహభూతమన్యథాసిద్ధం । యథాపాకజస్థలే
> గంధంప్రతిరూపప్రాగభావః । ఏవమనన్యథాసిద్ధ నియతపూ

యవ్యతిరేకశూన్యస్యేతి విశేషణంబోధ్యం - తేనాతథాభూతేన తంతు
త్వేనతంతోరనన్య థాసిద్ధిర్నవాతంతుసంయోగస్య తంతునాన్యథా సి
రితిసంక్షేపః - ఇతరాన్వయవ్యతిరేక ప్రయుక్తాన్వయ వ్యతిరేక శాలిత
త్తదన్యథాసిద్ధమితితుపరే-శబ్దంప్రతీతి - ఆకాశత్వంహిశబ్ద సమవాయి
కారణత్వంతథాచశబ్దకారణత్వ మగృహీత్వా కాశత్వే నఘటపూర్వ
వృత్తిత్వంగృహీతుమశక్యమిత్యాకాశోఽన్యథాసిద్ధ ఇత్యర్థః- అన్యత్రక్లృప్తే
తి - అపాకజస్థలేగంధం ప్రతిక్లృప్తనియతపూర్వవృత్తినాగంధ ప్రాగభా
వేనైవ పాకజస్థలేపితత్సంభవేరూపప్రాగభావోఽన్యథాసిద్ధ ఇత్యర్థః- అ
త్రైవంనియతపదం వ్యర్థమనియత రాసభాదేస్తృతీయాన్యథాసిద్ధత్వే
సత్త్వాంతేనైవవారణసంభవాదితిచేన్న ఘటసామాన్యం ప్రత్యన్య థాసి

ధ్యసంభవాదన్యత్ర ఘటభిన్నే పటాదౌక్లృప్తపూర్వ వర్తినస్తంత్వాది
తో ఘటోత్పత్త్య సంభవాదితి నవీనాః పునరేవ మాహుర్లఘునియత పూ
ర్వవర్తిన ఏవ కార్య సంభవేతద్భిన్నత్వమన్యథాసిద్ధత్వంలఘుత్వంచ శ
రీరకృతముపస్థితికృతసంబంధ కృతంచతత్రప్రథమమనేక ద్రవ్యసమవేత
త్వాపేక్షయామహత్త్వేద్వితీయం గంధం ప్రతిరూప ప్రాగభావాపేక్ష
యాగంధప్రాగభావేగంధస్య ప్రతియోగినః ఉపస్థితత్వేనశీఘ్రం తదుప
స్థితేః తృతీయందండత్వ దండరూపాద్యపేక్షయాదండాదౌస్వాశ్రయ
దండసంయోగాది రూపపరంపరాయాగురుత్వాదేవంచైతావతైవని
ర్వాహేఽన్యథాసిద్ధిస్త్రివిధాపంచవిధాచేతి ప్రపంచోవ్యుత్పత్తివైచి
త్ర్యాయ - నచానియతరాసభాదేస్తృతీయాన్యథాసిద్ధత్వేనైవవా

ర్యవృత్తిత్వంకారణత్వం । కార్యలక్షణమాహ । కార్యమితి। కా
రణంవిభజతే। కారణమితి। సమవాయికారణలక్షణమాహ ।
యత్సమవేతమితి। యస్మింత్సమవేతమిత్యర్థః । అసమవాయి
కారణంలక్షయతి । కార్యేణేతి । కార్యేణేత్యేతదుదాహరతి ।
తంతుసంయోగ ఇతికార్యేణపటేనసహ ఏకస్మిన్తంతౌ సమవే
తత్వాత్తంతుసంయోగః పటస్యాసమవాయి కారణ మిత్య
ర్థః। కారణేనేత్యేతదుదాహరతి । తంతురూపమితి। కారణే
నపటేనసహ । ఏకస్మిన్తంతౌసమవేతత్వాత్తంతురూపం పట

రణాన్నియతపదంవ్యర్థమితివాచ్యంయతోఽన్యథాసిద్ధత్వస్యానుగతస్య
దుర్వచతయాయత్ర ప్రామాణికానామన్యథాసిద్ధత్వ వ్యవహారస్తత్త
ద్భేదకూటంనివేశనీయం లఘునియతేత్యాదికంతత్తద్భేద ప్రతియోగిత
త్తద్వ్యక్తిపరిచాయకమిత్థంచానియతానంతరాసభాదీనామేకైకశనియ
తత్వవిశేషణేనైవవారణాద్భేదకూటనివేశేగౌరవం నియతానాం దం
డత్వాదీనాంతుతత్తద్భేదకూటవత్త్వంనివేశనీయమిత్యభిసంధిః - యస్మిన్
సమవేతమిత్యర్థ ఇతి - యద్ధర్మావచ్ఛిన్నంయద్ధర్మావచ్ఛిన్నేసమవా
యేనోత్పద్యతేతద్ధర్మావచ్ఛిన్నంప్రతితద్ధర్మావచ్ఛిన్నంసమవాయికా
రణమితిపరమార్థః- కారణేనపటేనేతి-స్వకార్యకారణేనపటేనేత్యర్థః
స్వంతంతురూపం- పటాదికంప్రతితురీతంతుసంయోగాదీనామసమవా

యికారణత్వవారణాయతత్తదసమవాయికారణ లక్షణేతత్తద్భిన్నత్వప
దేయమితిదిక్ - ననుతురీయవిషయతానిరూపకస్య నిర్వికల్పకజ్ఞానస్యప్ర
రూపకతాసంబంధేన ప్రకారతాశూన్యత్వమివవిశేష్య తాశూన్యత్వ
సంసర్గతాశూన్యత్వమపిలక్షణంభవతి వినిగమనా విరహాదిత్యతో లక్ష
ణత్రయందర్శయతి- విశేష్యవిశేషణేతి - విశేష్యాదివిధయావిశేష్యాద్య
నవగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః - తథాచజ్ఞానత్వఘటితంవిశేష్యతాశూన్యత్వం
విశేషణతాశూన్యత్వంసంసర్గతాశూన్య త్వంచలక్షణంపర్య వసిత
తిభావః - కేచిత్తునిష్ప్రకారకత్వం ప్రకారతాశూన్యత్వం ప్రకార

రూపస్యా సమవాయికారణమిత్యర్థః । నిమిత్తకారణంలక్ష
యతి। తదుభయేతి। సమవాయ్యసమవాయిభిన్నంకారణం నిమి
త్తకారణమిత్యర్థః । కరణలక్షణముపసంహరతి। తదేతదితి ।
ప్రత్యక్షలక్షణమాహ । తత్రేతి। ప్రమాణచతుష్టయమధ్యఇత్య
ర్థః । ప్రత్యక్షజ్ఞానస్యలక్షణమాహ। ఇంద్రియేతి। ఇంద్రియం
చక్షురాదిక మర్థోఘటాదిస్తయో స్సంనికర్ష స్సంయోగా
దిస్తజ్జన్యంజ్ఞానమిత్యర్థః। తద్విభజతే । తద్ద్వివిధేతి। నిర్వికల్ప
కస్యలక్షణమాహ। నిష్ప్రకారకమితి। విశేష్యవిశేషసంబంధా
నవగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః । నను నిర్వికల్పకేకింప్రమాణ మితిచే
న్నగౌరితివిశిష్టజ్ఞానంవిశేషణజ్ఞానజన్యం । విశిష్ట జ్ఞానత్వాద్దం
డితిజ్ఞానవదిత్యనుమానస్యప్రమాణత్వాత్ । విశేషణజ్ఞానస్యా
పిసవికల్పకత్వేఅనవస్థాప్రసంగాన్నిర్వికల్పకత్వసిద్ధిః। సవికల్ప

చభాసమానవైశిష్ట్య ప్రతియోగిత్వం సంసర్గావచ్ఛిన్న విషయతే
యావత్ తథాచసంసర్గానవగాహిజ్ఞానత్వ మేవసంసర్గతా శూన్య
జ్ఞానత్వ మేవవాలక్షణమస్తాంలాఘ వాదిత్యత స్తథైవమూలార్థమా
హ- విశేష్యవిశేషణేతీత్యాహుః - తచ్చింత్యంసిద్ధాంతేసంసర్గతాయా
ఇవ ప్రకారతాయా అపివిలక్షణవిషయతాత్మకత్వే ననిష్ప్రకారకత్వ
రూపలక్షణేగౌరవానవకాశాదిత్తిదిక్ - నిర్వికల్పకజ్ఞానస్యాతీంద్రియ
యాతత్రప్రత్యక్షప్రమాణాసంభవాదనుమానంప్రమాణయతి - గౌరి
తి - విశిష్టజ్ఞానత్వాదితి-విశిష్టబుద్ధింప్రతివిశేషణజ్ఞానస్యకారణత్వాన

ప్రయోజకతాశంకేతిభావః-సవికల్పకస్యవిశిష్టబుద్ధిత్వేన విశేషణజ్ఞానజ
న్యత్వనియమాదితిభావః - విశేష్యవిశేషణసంబంధావగాహీతి - అత్రా
వ్యాప్త్యతివ్యాప్త్యాలక్షణత్రయంబోధ్యం- మనఇంద్రియేణేతి - సంయుజ్యతఇత్య
నేనాన్వయః- ఏవమగ్రేపి- ఆత్మప్రత్యక్షసంగ్రహస్తుఆత్మామనసాసంయు
జ్యతేతతః ప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యత ఇతియోజనాంతరేణ - కథంశ్రోత్రసం
బంధఇతి - నచశ్రోత్రస్య నభోరూపత్వేనతత్సమవాయో దూరస్థశబ్దప్ర
త్యక్షజనకఇతివాచ్యంఅతిప్రసంగభంగాయకర్ణవివరావచ్ఛిన్ననభోను
యోగికత్వవిశిష్టసమవాయస్యైవప్రత్యక్షహేతుత్వాంగీకారేణతాదృశ
సంబంధస్య దూరస్థశబ్దే౽భావాదితిభావః- ప్రథమతో భేరీదండసంయో

కంలక్షయతి । సప్రకారకమితి । నామజాత్యాది విశేష్యవిశే
షణసంబంధావగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః సవికల్పకముదాహరతి।
యథేతి । ఇంద్రియార్థసన్నికర్షంవిభజతే । ప్రత్యక్షేతి । సం
యోగసన్నికర్ష ముదాహరతి । చక్షుషేతి । ద్రవ్యప్రత్యక్షే
సర్వత్రసంయోగ స్సన్నికర్షః । ఆత్మామనసాసంయుజ్యతే ।
మనఇంద్రియేణ । ఇంద్రియమర్థేన । తతఃప్రత్యక్షజ్ఞానముత్ప
ద్యతఇత్యర్థః । సంయుక్తసమవాయముదాహరతి । ఘటరూ
పేతి। తత్రయుక్తిమాహ । చక్షుస్సంయుక్తఇతి। సంయుక్తసమ
వేత సమవాయముదాహరతి । రూపత్వేతి । సమవాయముదా

గేననభసిశబ్దఉత్పద్యతే తేనశబ్దాస్తైశ్చపునశ్శబ్దాఇత్యేవం క్రమేణనిఖిలదిగ్
వచ్ఛేదేనశబ్దోత్పత్తే రంగీకరణపరతయా తదంశేపిసామ్య నిర్వాహాయా
హ । కదంబేతి । ద్రష్టవ్యమితి । అత్రేదమవధేయం । విశేషణతానాంసం
యుక్తవిశేషణతాత్వాదిరూపేణబహువిధత్వేపివిశేషణతాత్వేనైవపరిగ్
ణనాన్నషడ్విధత్వహానిః । నచైవంసమవాయత్వేనైవ సంయుక్తసమవా
యాదీనామనుగమః కుతోనకృతఇతివాచ్యం స్వతంత్రేచ్ఛస్యేత్యాది న్యా
యానుసారేణాదోషాదితి। ఏతేనఅభావప్రమాయావిశేషణవిశేష్యభావ
సన్నికర్షజన్యత్వ ప్రదర్శనేన- ప్రమాణాంతరత్వం ప్రత్యక్షావ్యతిరిక్త
ప్రమాణత్వం । నన్వనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వానంగీకారేఘటోపలబ్ధి
దశాయాంతదభావ ప్రత్యక్షాపత్తిర్నమమతేత్వనుపలబ్ధ్యాత్మకప్రమా

ణాంతరాభావాన్నాస్తీతిరితి భాట్టశంకాంపరిజిహీర్షుర్యోగ్యానుపల
రింద్రియసహకారిత్వమాత్రేణైవ నిర్వాహేతిగి క్తప్రమాణత్వంనసంభ
తీత్యాహ । యద్యత్రేత్యాదినా - అత్రచక్షుస్సంయోగాది మద్భూత
తర్కస్యాపాదకాభావసాధకవిపర్యయప్రతియోగ్యాపాద్యకత్వరూప
విపర్యయేతత్కోటి పర్యవసాయిత్వందర్శయతి - దర్శనాభావాన్నా
తి తద్దర్శనాభావాన్నాస్తీత్యర్థః - తర్కితాఆపాదితా ప్రతియోగినో
టాదేస్సత్వస్యసత్వప్రసక్తేర్విరోధినీయా ఉపలబ్ధిస్తత్ప్రతియోగికోభావ
నుపలబ్ధిసత్సహకృతేనేత్యర్థః - విరోధిత్వవిశేషణ ముపలబ్ధేరనాహా

హరతి । శ్రోత్రేణేతి । తదుపపాదయతి । కర్ణేతి । ననుదూర
స్థశబ్దస్యకథం శ్రోత్రసంబంధఇతిచేన్న । వీచీతరంగన్యాయేనక
దంబముకుళ న్యాయేనవాశబ్దాంతరోత్పత్తి క్రమేణశ్రోత్రదేశే
జాతస్యశ్రోత్రేణసంబంధాత్ప్రత్యక్షసంభవః। సమవేతసమవా
యముదాహరతి । శబ్దత్వేతి । విశేషణవిశేష్యభావముదాహ
రతి అభావేతి । తదుపపాదయతి । ఘటాభావవదితి । భూతలే
ఘటోనాస్తీత్యత్రాభావస్యవిశేష్యత్వంద్రష్టవ్యం । ఏతేనానుప
లబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వంనిరస్తం । యద్యత్రఘటోభవిష్యత్త
ర్హిభూతలమివ ద్రక్ష్యేతద్దర్శనాభావాన్నాస్తీతితర్కిత ప్రతి
యోగిసత్వ విరోధ్యనుపలబ్ధిసహకృతేంద్రియేణైవాభావజ్ఞానో

త్పసూచనాయ - ప్రతియోగిసత్తాపాదనాపాదితోపలంభ ప్రతియోగి
త్వరూపయోగ్యతావిశిష్టానుపలబ్ధిసహకృతేనేతితుపరమార్థః - ఆలో
సంయోగాద్యసత్వదశాయాం యద్యత్రఘటస్స్యాత్తర్హ్యుపలభ్యేతే
పాదనాసంభవేనయోగ్యానుపలబ్ధ్యభావాన్నతత్రఘటాభావప్రత్యక్ష
తసంక్షేపః - కేచిత్తుతర్కితేత్యాది - తర్కితమారోపితం యత్ప్రతియో
సత్వం తద్విరోధినీయానుపలబ్ధి స్తత్సహకృతేనేత్యర్థః - ఏతావతా ప్ర
యోగి సత్వరూపకారణాభావ ప్రయోజ్యోపలబ్ధ్యభావోభావ ప్రత్యక్ష
కారణం నత్వితరకారణ విరహప్రయోజ్యోపలబ్ధ్యభావ ఇతిసూచితమ
ఎవాంధకారే ఉపలంభాభావసత్వేపి నఘటాభావ ప్రత్యక్షమిత్యాహు
నన్వభావ ప్రమాయా మింద్రియస్య కరణత్వ మనుపలబ్ధేస్సహకారిత్వం

త్వయాకల్పనీయ్యంతదపేక్షయానుపలబ్ధేరేవకరణత్వకల్పనంవరమిత్యా
శంక్యాభావాధికరణభూతలప్రత్యక్షే ఇంద్రియస్యావశ్యమపేక్షణీయత
యాక్లృప్తస్యైవేంద్రియకరణత్వేనాభావ ప్రత్యక్షోత్పత్తావనుపలబ్ధేర్విజా
తీయప్రమితికరణత్వకల్పనమయుక్తమిత్యాహ - అధికరణేతి - నను విశేష
ణవిశేష్యభావాఖ్యోఽతిరిక్తస్సంబంధః కల్ప్యస్త్వయేత్యతఆహ - విశేష
ణవిశేష్యభావేతి - అత్రేదంబోధ్యంప్రత్యక్షంద్వివిధం. లౌకికమలౌకికంచే
తిలౌకికత్వంచ విషయతావిశేషః-లౌకికే షోఢాసన్నికర్షాః కారణం-అ
లౌకికేతుసామాన్యలక్షణాజ్ఞానలక్షణాయోగజధర్మాశ్చేతిత్రివిధప్రత్యా
సత్తిస్తత్రసామాన్యలక్షణా ధూమత్వాదిరూపాతత్ జ్ఞానరూపా వాసా

త్పత్తావనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వాసంభవాత్ । అధికరణ
జ్ఞానార్థమపేక్షణీయేంద్రియస్యైవకరణత్వోపపత్తావనుపలబ్ధేః
కరణత్వాయోగాత్ । విశేషణవిశేష్యభావో విశేషణవిశేష్య
స్వరూపమేవ। నాతిరిక్తస్సంబంధః । ప్రత్యక్షజ్ఞానముపసంహ
రన్తస్యకరణమాహ । ఏవమితి । అసాధారణకారణత్వాదిం
ద్రియంప్రత్యక్షజ్ఞానకరణమిత్యర్థః । ప్రత్యక్షప్రమాణముప
సంహరతి । తస్మాదితి । ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

అనుమానంలక్షయతి । అనుమితికరణమితి । అనుమితింలక్ష
యతి । పరామర్శేతి । ననుసంశయోత్తరప్రత్యక్షేతివ్యాప్తిః స్థా

ణుత్వంజాతిస్తత్జ్ఞానంవాలక్షణంస్వరూపంవిషయోవాయస్యా ఇతివ్యు
త్పత్తేస్సాచాశ్రయాణాంనిఖిలధూమాదీనామలౌకికప్రత్యక్షే ఉపయుజ్య
తేఽతీతానాగతధూమాదిమచక్షుస్సంయోగాదేరభావాదింద్రియాణామస
న్నికృష్టానాంప్రత్యక్షాజనకత్వాత్ - జ్ఞానలక్షణాతుసురభిచందనమితిచా
క్షుషోపనీతభానేసౌరభేణచక్షుషోయోగ్యసన్నికర్షాభావాదేవంయోగి
నాందేశకాలవిప్రకృష్టపదార్థప్రత్యక్షేయోగజధర్మః ప్రత్యాసత్తిరితి
సంక్షేపః - ఇతి తర్కసంగ్రహదీపికాప్రకాశే భగవదర్పితే ప్రత్యక్షప
రిచ్ఛేద స్సమాప్తః,

అనుమానంలక్షయతీతి - ప్రత్యక్షోపజీవకత్వసంగత్యానుమానం ని
రూపయతీత్యర్థః - పరామర్శేతి - తథాచప్రత్యక్షప్రమిత్యపేక్షయాను

మితేర్నిలక్షణ ప్రమాత్వాదనుమానస్య ప్రమాణాంతరత్వం సిద్ధ్యతీతిభా
వః - విపరీతజ్ఞానోత్తరప్రత్యక్షం ప్రతివిశేషదర్శనస్య హేతుత్వమంగీక
ర్వాణాంమతమవలంబ్యాశంకతే - నన్వితి - స్థాణుపురుషసంశయేతి- ఇదంవిరు
ద్ధభావద్వయకోటికసంశయాంగీకారేణ- వరేతుస్థాణుపురుషేతి- స్థాణు
త్వతదభావపురుషత్వతదభావకోటికేత్యర్థ ఇత్యాహుః - పురుషఏవే
నిర్ణయసూచనాయ-తత్రసంశయోత్తరప్రత్యక్షస్థలే- అనువ్యవసాయ
రోధాదితి-ఇదముపలక్షణం-పురుషమనుమినోమీత్యనువ్యవసాయాభావే
ప్రమాణాభావాదిత్యపిద్రష్టవ్యం - సంశయోత్తరప్రత్యక్షేజననీయేప
తాయాఃపరామర్శసహకారిత్వే ప్రయోజనాభావేనపక్షతాసహకృత
రామర్శజన్యత్వ వివక్షణాన్నాతివ్యాప్తిరిత్యాహ- పక్షతేతి- ఏతేనవహ్ని

ణుపురుషసంశయానంతరంపురుషత్వవ్యాప్యకరాదిమానయమి
తిపరామర్శేసతిపురుషఏవేతిప్రత్యక్షజననాత్ । నచతత్రానుమి
తిరేవేతివాచ్యం।పురుషంసాక్షాత్కరోమీత్యనువ్యవసాయవిరో
ధాదితిచేన్న । పక్షతాసహకృతపరామర్శజన్యత్వస్యవివక్షిత
మూ త్వాత్।సిషాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావఃపక్షతా।సాధ్యసిద్ధి
రనుమితిప్రతిబంధికా । సిద్ధిసత్త్వేప్యనుమినుయామితీచ్ఛాయామ
నుమితిదర్శనాత్సిషాధయిషోత్తేజకా। తతశ్చోత్తేజకాభావవిశి

వ్యాప్యధూమవత్పర్వతవానయందేశ ఇతివిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధింప్ర
తివిశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిర్ణయవిధయావహ్నివ్యాప్యధూమవా
న్పర్వత ఇతిపరామర్శస్యకారణత్వేపినతత్రాతివ్యాప్తిః।పక్షతాసహకృ
తపరామర్శజన్యత్వస్యాపత్తేర్నాతివ్యాప్తేరభావాదితిసంక్షేపః। యద్యపి
సాధ్యసంశయస్యపక్షతాత్వేపిసాధ్యసిద్ధ్యయకాలేనుమితివారణంసంభ
తితథాపిఘనగర్జితేనమేఘానుమితౌవ్యభిచారః- అతో న్యాదృశీంపక్షతా
మాహ-సిసాధయిషేతి- సిసాధయిషాయాస్సాధ్యానుమితీచ్ఛాయాస్స
నాయేనయోభావస్స్వరూపసమవాయోభయఘటితసామానాధికరణ్య
సంబంధేన తద్విశిష్టాయాస్సిద్ధేస్సమవాయేనాభావయిత్యర్థః-సాధ్య
ద్ధిః పక్షతావచ్ఛేదక విశిష్టేసాధ్యతావచ్ఛేదక విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి
శ్చయః - సిద్ధౌసిసాధయిషావిరహవైశిష్ట్యనివేశనస్య ప్రయోజనంద

యతి- సిద్ధిసత్త్వేపీతి - అత్రసిద్ధిశ్చపర్వతోవహ్నిమాన్ వహ్నివ్యాప్యధూ
మవాంశ్చేతి సమూహాలంబనరూపా - అతఃపరామర్శ సంపత్తిరితిధ్యే
యం - వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానమిత్యత్రవ్యాప్తివిశిష్టేపక్షధర్మ
తావ్యాప్తివిశిష్టపక్ష ధర్మతాతత్ జ్ఞానమితిసప్తమీ తత్పురుషాంగీకారే
వ్యభిచారిలింగకానుమితౌవ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానజన్యత్వా భావే
నావ్యాప్తిరతోవ్యాప్తివిశిష్టపదస్యవ్యాప్తివిషయకేత్యర్థమవలంబ్యజ్ఞానాం
తపదేనకర్మధారయమంగీకరోతివ్యాప్తివిషయకమితి-వ్యాప్త్యవచ్ఛిన్న
ప్రకారతానిరూపితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిశ్చయప
రామర్శఇతితునిర్గళితార్థః - అభినేయఅభిలాపకశబ్దముచ్చార్య-నియ
తసామానాధికరణ్యంసాధ్యాభావపదవృత్తిత్వాదిరూపంనసంభవతి ఇ
దంవాచ్యంజ్ఞేయత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేఃసాధ్యాభావాప్రసిద్ధేరిత్యాలో
చ్యాహ- హేతుసమానాధికరణేతి వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌధూమ

> ష్టసుణ్యాభావస్యచాహకారణత్వ వత్సి సాధయిషావిరహవిశిష్ట
> సిసృక్ష్యభావస్యాప్యనుమితికారణత్వం - పరామర్శంలక్షయతి ।
> వ్యాప్తీతి । వ్యాప్తివిషయకంయత్పక్షధర్మతాజ్ఞానంసపరామ
> ర్శఇత్యర్థః।పరామర్శమభినీయదర్శయతి।యథేతి।అనుమితి
> మభినీయదర్శయతి।తజ్జన్యమితి।పరామర్శజన్యమిత్యర్థః।వ్యా
> ప్తిలక్షణమాహ। యత్రేతి। యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితివ్యాప్తేర

సమానాధికరణోయోత్యంతాభావఃఘటాత్యంతాభావఃతదప్రతియోగివ
హ్నిఃతత్సామానాధికరణ్యంధూమేస్తీతిలక్షణ సమన్వయః ధూమవాన్వ
హ్నేరిత్యాదౌధూమసామాన్యాభావస్యహేతుసమానాధికరణతయా త
త్ప్రతియోగ్యేవధూమఇతినాతివ్యాప్తిః-నచవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌత
త్తద్వహ్న్యభావస్యచాలినీన్యాయేనధూమసమానాధికరణతయాతాదృ
శాభావాప్రతియోగిత్వంనకస్యాపి వహ్నేరిత్యవ్యాప్తిరితివాచ్యం - అ
ప్రతియోగిసాధ్యేత్యస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్నేత్యర్థతాత్పర్యకతయాఽదోషాత్ ప్రతియోగితాయాం సాధ్య
తావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వంనివేశనీయం.తేనవహ్నిమాన్ధూమాది
త్యాదౌసమవాయేన వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావ స్యధూ

మసమానాధికరణత్వేపినక్షతిః హేతుపదం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న
పరం అతో ద్రవ్యం విశిష్టసత్వాదిత్యాదౌ విశిష్టస్య శుద్ధానతిరేకితయా హే
త్వధికరణగుణాదినిష్ఠత్వేపి ద్రవ్యత్వాభావస్య నావ్యాప్తిః - హేత్వధికర
ణతా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నా గ్రాహ్యా తేన వహ్నిమాన్ధూ
మాదిత్యాదౌ వహ్నిసామాన్యాభావస్య ధూమసమవాయినిష్ఠత్వేపి నావ్యా
ప్తిః- నచైవమపి కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః సాధ్యస్య
హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న
త్వాదితి వాచ్యం హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావే ప్రతియోగివైయ్యధి
కరణ్యస్య నివేశనీయత్వాత్ । కేవలాన్వయిసాధ్యకే తాదృశస్య ఘటాభా
వాదేః ప్రసిద్ధత్వాన్నావ్యాప్తిరితి - అధికమస్మదీయ మణిదీధితి వ్యాఖ్యా
యాంబుద్ధికుశలైరనుసంధేయం- స్వార్థానుమానమితి - స్వస్యార్థః
ప్రయోజనం సాధ్యసంశయనివృత్తిరూపం యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా స్వీయసం

భినయః సాహచర్యనియమ ఇతి లక్షణం। సాహచర్యం సామానాధి
కరణ్యం। తస్య నియమః హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావా
ప్రతియోగిసాధ్యసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః। పక్షధర్మ
తాస్వరూపమాహ। వ్యాప్యస్యేతి। అనుమానం విభజతే। అనుమా
నమితి । స్వార్థానుమానం దర్శయతి స్వయమేవేతి। నను పార్థి

శయనివృత్తిప్రయోజనకానుమానమిత్యర్థః- మూలే పశ్యన్నితి - ఏకసం
బంధిజ్ఞానమపరసంబంధిస్మారకమితి రీత్యా దర్శనస్య స్మృతిహేతుత్వాది
త్యర్థః-కథం వ్యాప్తిగ్రహ ఇతీతి- వ్యభిచారజ్ఞానదశాయాం నకశ్చిదపి వ్యా
ప్తినిశ్చయమభ్యుపైతీతి భూయోదర్శనస్య వ్యాప్తినిశ్చయహేతుత్వం నసం
భవతీతి భావః- ఇదముపలక్షణం భూయోదర్శనమిత్యస్య భూయస్సాంద
ర్శనానాం సమాహార ఇతి భూయసాం సాధ్య హేతూనాం దర్శనమితి
భూయస్స్వధికరణేషు దర్శనమితి వార్థః నాద్యః ఏకత్రైవ సహచారద
ర్శనధారయా వ్యాప్తినిశ్చయప్రసంగాత్ నద్వితీయతృతీయావేత ద్రూప
వానేతద్రసాదిత్యాదౌ సాధ్య హేత్వోరధికరణే చ భూయస్త్వాభావేన
వ్యాప్త్యనిశ్చయప్రసంగాదిత్యపి బోధ్యం మణికార సిద్ధాంత మవలంబ్యా
హ- వ్యభిచారజ్ఞానవిరహేతి- వ్యాప్తిగ్రాహకత్వాదితి - వ్యాప్తిశ్చ హేతు

వ్యాప్యంశే కర్తృత్వే ...

సమానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్య తావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నసాధ్యాధికరణవృత్తితావిశిష్టహేతుతావచ్ఛేదక రూపైవ
సామానాధికరణ్యాంతస్య రాసభాదిసాధారణ్యాత్। ధూమత్వాదేస్స్వ
రూపతో వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వం తాదృశధూమత్వత్వాదిరూపేణచ
వ్యాప్తిత్వమిస్యవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకయోరైక్యేపినక్షతిః-ఇత్థంచసాధ్యతావ
చ్ఛేదకేతథావిధప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వరూపవ్యభిచార గ్రహాభావో
విపరీతగ్రహాభావవిధయా హేతుః సాధ్యసమానాధికరణ వృత్తిహేతుతా
వచ్ఛేదకాంశగ్రహే హేతువిశేషణజ్ఞానవిధయాసామానాధికరణ్యజ్ఞానం హే
తురితిరీత్యావ్యభిచారజ్ఞానాభావ సామానాధికరణ్యజ్ఞానయోర్వ్యాప్తిగ్ర
హహేతుత్వమితిధ్యేయం-వస్తుతస్తు-హేతువ్యాపకసాధ్యసామానాధికర
ణ్యమేవవ్యాప్తిః-నచవ్యాప్తేః రాసభాదిసాధారణ్యేన ప్రమాత్మకరాసభ
లింగకపరామర్శాద్భ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యాపత్తిః ప్రమాత్మకపరా

> వత్వాల్లోహలేఖ్యత్వాదౌశతశస్సహచారదర్శనేపివజ్రమణౌవ్య
> భిచారోపలబ్ధేః ధూమయోదర్శనేనకథం వ్యాప్తిగ్రహ ఇతిచేన్న।
> వ్యభిచారజ్ఞానవిరహసహకృతసహచారజ్ఞానస్యవ్యాప్తిగ్రాహ
> కత్వాద్వ్యభిచారజ్ఞానంనిశ్చ యశ్శంకాచతద్విరహఃక్వచిత్తర్కా
> త్క్వచిత్స్వతస్సిద్ధ ఏవ । ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహేకార్య
> కారణభావభంగ ప్రసంగలక్షణస్తర్కో వ్యభిచారశంకా నివ

మర్శస్యభ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యజనకత్వనియమసత్వేనేష్టాపత్తేరయో
గాదితివాచ్యం-యద్ధర్మావచ్ఛిన్నవ్యాపకత్వంవ్యాప్తిఘటకంతద్ధర్మధర్మితా
వచ్ఛేదకవ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయస్యైవానుమితిహేతుత్వోపగమేనా దో
షాదతఏవవ్యాప్తిశరీరేధూమత్వాప్రవేశేనలాఘవమితిదిక్ - శంకాచేతి
వ్యభిచారసంశయస్యాపివ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధకత్వానుభవాత్తత్సాధార
ణవ్యభిచారజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నాభావో హేతురితిహృదయం- తద్విరహఃవ్య
భిచారశంకావిరహః-క్వచిదితి - తర్కాభావేతరనిఖిలకారణసమవధాన
స్థలఇత్యర్థః- క్వచిత్స్వతస్సిద్ధఏవేతి-యితరకారణవిరహస్థలేతాదృశకా
రణవిరహప్రయుక్తఏవేత్యర్థః-తథాచతత్రతర్కాపేక్షానేతిభావః-ధూ
మాగ్న్యోరితి - ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహే ఉత్పత్స్యమానేవ్యభిచా

రశంకానివర్తకః కార్యకారణభావభంగప్రసంగలక్షణస్తర్క ఇత్యన్వ
యః స చ తర్కః ధూమో యది వహ్నివ్యభిచారీ స్యాత్తర్హి జన్యో న స్యాది
త్యాకారకో బోధ్యః - నను మహానసీయవహ్నిధూమయోస్సన్నికృష్టత్వేన
సహచారగ్రహేప్యన్యేషాం వహ్నిధూమానామసన్నికర్షేణ సహచా
రప్రత్యక్షాసంభవేన నిఖిలధూమేషు వ్యాప్తిప్రత్యక్షం న సంభవతి తథా
పర్వతీయధూమదర్శనేన వ్యాప్తిస్మరణాసంభవాత్పరామర్శానుపపత్తి
రిత్యాశయేనాశంకతే- నన్వితి - సకలవహ్నిధూమేషు లౌకికసన్నికర్షా
భావేపి సామాన్యప్రత్యాసత్త్యాత్మకాలౌకికసన్నికర్షసద్భావాద్వహ్ని
త్వావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యత్వేన నిఖిలవహ్నిధూమసహచారప్రత్యక్ష
సంభవాన్నిఖిలధూమేషు వ్యాప్తిగ్రహస్సంభవతి - ఎవంచ పర్వతీయధూ
మేపి వ్యాప్తేర్గృహీతత్వేన ధూమదర్శనేన వ్యాప్తిస్మరణ సంభవాన్న ప

ర్కః । నను సకలవహ్నిధూమయోరసన్నికర్షాత్కథం వ్యా
ప్తిగ్రహ ఇతి చేన్న। వహ్నిత్వధూమత్వరూపసామాన్యప్రత్యాస
త్త్యా సకలవహ్నిధూమజ్ఞానసంభవాత్ । తస్మాదితి। లింగపరామ
ర్శాదిత్యర్థః। పరార్థానుమానమాహ। యత్త్వితి। యచ్ఛబ్ద
స్య తత్పరార్థానుమానమితి తచ్ఛబ్దేనాన్వయః। పంచావయవ
వాక్యముదాహరతి। యథేతి। అవయవస్వరూపమాహ। ప్రతి

రామర్శానుపపత్తిరితి సమాధత్తే - వహ్నిత్వధూమత్వేతి - యద్యపి ప
రార్థానుమానశబ్దస్య పరస్యమధ్యస్థస్యార్థః ప్రయోజనం సాధ్యాను
మితిరూపం - యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా పరసమవేతానుమితికరణం లింగప
రామర్శోర్థః - అత ఏవ స్వార్థానుమితి పరార్థానుమిత్యోర్లింగప
రామర్శ ఏవ కరణమిత్యగ్రే మూలం సాధు సంగచ్ఛతే తథాపి పరార్థా
నుమానప్రయోజకే పంచావయవవాక్యే పరార్థానుమానశబ్దస్యౌపచా
రికప్రయోగ ఇతి మనసి కృత్వా మూలమవతారయతి - పరార్థానుమా
నమాహేతి- పంచావయవ వాక్యమిత్యనేన పంచ అవయవాః యస్య వా
క్యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రతిజ్ఞాద్యవయవపంచకసముదాయత్వం న్యాయ లక్ష
ణం బోధ్యం- అనేన ప్రతిపాదితాల్లింగాదితి మూలస్య ప్రతిజ్ఞాద్యవ
యవపంచక సముదాయప్రయోజ్యలింగపరామర్శాదిత్యర్థః - స్వార్థ

వత్తయాపక్షవచనమితి- సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సాధ్యప్రకారకప
క్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపక్ష విశేష్యకబోధజనకవాక్యమిత్యర్థః-ఉదా
హరణాద్ధేతువిశిష్టే సాధ్యతావచ్ఛేదక విశిష్టవైశిష్ట్యజ్ఞానంనపక్షతావ
చ్ఛేదకవిశిష్టే-ఉపనయాచ్చపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టే హేతుతా వచ్ఛేదక
విశిష్టవైశిష్ట్యజ్ఞానంనతుసాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టజ్ఞానమితితయో ర్నిరా
సః- వాక్యపదస్యన్యాయావయవవాక్యపరత్వాన్నాన్య య బహిర్భూత
వాక్యవ్యుదాసః . ఏవమగ్రేపి - అయన్నదండాద్దండసంయోగాజన్య ద్ర
వ్యత్వాదిత్యాదౌప్రతిజ్ఞాయాంపంచమ్యం తత్వస్య సత్వాదతివ్యాప్తేర్వా
రణాయలింగప్రతిపాదకమితి- హేతుప్రతిపాదకమిత్యర్థః-వ్యాప్తిప్రతి
పాదకమితి - ప్రకృతే హేతుమతిప్రకృతహేతువ్యాపక సాధ్యబోధకవా
క్యమిత్యర్థః - కథముదాహరణస్యవ్యాపకత్వబోధకతేతిచేదిత్థంసాన్య

జ్ఞేతి । ఉదాహృతవాక్యే ప్రతిజ్ఞాదివిభాగమాహ । పర్వతోవ
హ్నిమానితి । సాధ్యవత్తయాపక్షవచనం ప్రతిజ్ఞా। పంచమ్యం
తంలింగప్రతిపాదకం హేతుః । వ్యాప్తిప్రతిపాదకముదాహర
ణమ్ । వ్యాప్తివిశిష్టలింగ ప్రతిపాదకంవచనముపనయః। హేతు
సాధ్యవత్తయాపక్షప్రతిపాదకంవచనంనిగమనం।అబాధితత్వా
దికంనిగమనప్రయోజనంఅనుమితికరణమాహ। స్వార్థేతి।నను

పదస్య హేతువ్యాపకత్వవిశిష్టే సాధ్యేనిరూఢలక్షణయా- నచద్వితీయస్త్వయ
త్పదస్యవైయర్థ్యమితిశంక్యం తాదృశతాత్పర్యగ్రాహకతయా సార్థ
క్యాత్- అథవా ప్రథమయత్పదార్థేమహానసేద్వితీయయత్పదార్థేఽను
హానసాన్యస్మిన్ప్రకృతహేతుమత్వస్యతత్పదార్థేతస్మిన్సాధ్యస్య శాబ్ద
బోధేజాతేఉత్తరకాలేవ్యాపకతాబోధో మానసఃతథాచవ్యాప్తిప్రతిపత్తి
పరత్వముదాహరణ వాక్యస్యాక్షతమితినకశ్చిద్దోష ఇతిదిక్ -వ్యాప్తివిశిష్ట
లింగప్రతిపాదకమితి- పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టవిశేష్యకప్రకృతసాధ్యవ్యా
ప్యహేతుప్రకారకబోధజనకవాక్యమిత్యర్థః - పక్షధర్మతాజ్ఞానార్థ
ముపనయ ఇతి పాఠేతు ప్రయుజ్యత ఇతి శేషపూరణేన ప్రదర్శితార్థ ఏవ
యథాకథంచిత్సంగమనీయః- హేతుసాధ్యవత్తయాపక్షవచనమితి- హే

తుజ్ఞానజ్ఞాప్యత్వవిశిష్టసాధ్యవద్విషయకబోధజనకవాక్యమిత్యర్థః-ఉత్త
రకాలమనుబాధితాసత్ప్రతిపక్షితత్వవిషయకబోధో మానసోఽద్రష్టవ్యః-నను
విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిపరామర్శస్యానుమితింప్రతి హేతుత్వే తత్రానన్య
థాసిద్ధత్వనియతపూర్వవృత్తిత్వయోర్ద్వయోః కల్పనీయతయాగౌరవం
వహ్నివ్యాప్యోధూమఃధూమవాన్పర్వతఇతిజ్ఞానద్వయస్యైవమతేవిశిష్టప
రామర్శంప్రతికారణత్వేనక్లృప్తస్యకారణత్వేత్వనన్యథాసిద్ధత్వ మాత్ర
స్యకల్పనీయతయాలాఘవమితి ప్రాభాకరశ్శంకతే - నన్వితి - వహ్ని
వ్యాప్యవానయమితి - అత్రత్వదభిమతకారణస్యాసత్త్వేన వ్యభిచారాన్న
జ్ఞానద్వయస్యకారణత్వంసంభవతీతిభావః- కథంచిదపివ్యాప్యతావచ్ఛేద
కధూమత్వాదేర్భానసంపరామర్శేనసంభవతీతిస్ఫోరణాయశాబ్దేతి- లా
ఘవేనేతి - కల్పనాలాఘవేనేత్యర్థః- తథాహిజ్ఞానద్వయే నన్యథాసిద్ధ

వ్యాప్తిస్మృతిపక్షధర్మతాజ్ఞానాభ్యామేవానుమితిసంభవేవిశిష్ట
పరామర్శఃకిమర్థమంగీకర్తవ్యఇతిచేన్న। వహ్నివ్యాప్యవా
నయమితిశాబ్దపరామర్శస్థలేపరామర్శస్యావశ్యకతయాలా
ఘవేనసర్వత్రపరామర్శస్యైవకారణత్వాత్ । లింగన్నకరణ

త్వనియతపూర్వవృత్తిత్వయోఃకల్పనాపేక్షయావిశిష్టపరామర్శేతత్క
ల్పనస్యైవలఘీయస్త్వమితి - వస్తుతస్తు - తద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యక
వ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయవిశిష్టతద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారకపక్షతావచ్ఛేద
కావచ్ఛిన్నవిశేష్యక నిశ్చయత్వస్యైవకారణతావచ్ఛేదకత్వం జ్ఞానద్వ
యసాధారణ్యేనతన్మతేమంతవ్యంనైయ్యాయికమతేతువ్యాప్తివిశిష్టవై
శిష్ట్యావగాహినిశ్చయత్వంకారణతావచ్ఛేదక మితికారణతావచ్ఛేదక
లాఘవమవధేయం- వినిగమనావిరహేణజ్ఞాయమాన లింగత్వేనాపికార
ణత్వంవదతామాచార్యాణాంమతంనిరస్యతి- లింగంనకరణమితి - వ్యభి
చారాదితి- తత్రాప్యనుమితేరనుభవసిద్ధత్వేనతదవ్యవహితపూర్వంభూ
తభవిష్యద్ధూమాదేరసత్త్వాదితిభావః- మతఇతి- ఫలాయోగవ్యవచ్ఛిన్నం
కారణంకరణమితిమతేపరామర్శఏవకరణమితిధ్యేయం- కరణేతివ్యాప్తి
వారణాయతజన్యత్వేసతీతి- యద్యప్యనుమాననిరూపణస్యైవప్రతిజ్ఞాత

త్వేనతద్విభాగ ఏవోచితస్తథాపిలింగస్య త్రైవిధ్యే ప్రదర్శితేతద్జ్ఞా
స్యత్రైవిధ్యంఫలతీతిమనసికృత్యాహ- లింగంవిభజతఇతి-అన్వయేనవ్యతి
రేకేణవ్యాప్తిమదితిమూలస్యాన్వయసహచారగ్రహగ్రాహ్య వ్యాప్తిమ
త్వేసతివ్యతిరేకసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమదిత్యర్థంమనసికృత్వా
తాదృశవ్యాప్తిద్వయంప్రకాశయతి- హేతుసాధ్యయోరితి- అన్వయమా,
త్రవ్యాప్తికత్వరూపకేవలాన్వయిలక్షణేమాత్రపదేనవ్యతిరేకవ్యాప్తేర్వ్య
వచ్ఛేద్యతయాసిద్ధ్యసిద్ధిభ్యాంవ్యాఘాతఇత్యాలోచ్యప్రకారాంతరేణ పరి
ష్కరోతి- కేవలాన్వయిసాధ్యకమితి- కేవలాన్వయిసాధ్యకవ్యతిరేకిహే.

మతి తాదావ్యభిచారాత్ । వ్యాపారవత్కారణం కరణమితిమ
తేపరామర్శద్వారావ్యాప్తిజ్ఞానంకరణం । తజ్జన్యత్వేసతితజ్జ
న్యజనకోవ్యాపారః । అనుమానముపసంహరతి। తస్మాదితి;లిం
గంవిభజతే। లింగమితి। అన్వయవ్యతిరేకిణంలక్షయతి।అన్వయే
నేతి। హేతుసాధ్యయోర్వ్యాప్తిరన్వయ వ్యాప్తిస్తదభావయో
ర్వ్యాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః। కేవలాన్వయినోలక్షణమాహాన్వ
యేనేతి । కేవలాన్వయిసాధ్యకంలింగంకేవలాన్వయిఅత్యంతా
భావాప్రతియోగిత్వంకేవలాన్వయిత్వం। ఈశ్వరప్రమావిషయ
త్వంసర్వవచాభిధేయత్వంచసర్వత్రాస్తీతి । వ్యతిరేకోభావః ।

తోస్సంగ్రహాయసాధ్యేకేవలాన్వయిత్వంనివేశితంతదేవనివర్త్తి- అత్యం
తాభావేతి- నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిమదత్యంతాభావేత్యర్థః - తేనగగనాభావ
సంయోగాభావాది సాధ్యకహేతోస్సంగ్రహః- ఘటపదాభిధేయత్వస్య
ఘటాభావసత్వేసర్వత్రసత్వాసంభవాదాహ- సర్వపదాభిధేయత్వమి
తి- మూలేవ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమితి నిశ్చితవ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమి.
త్యర్థః- తేనపృథివీతరేభ్యోభిద్యతేగంధవత్వాదిత్యాదావన్వయవ్యాప్తే
స్సత్వేపినలక్షణాసంగతిః- ఇతరభేదఃపృథివీతరత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగి
తాకభేదః- అన్వయిత్వమితి- అన్వయసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమ
త్వంస్యాదిత్యర్థః- తథాచప్రసిద్ధానుమానమివ ఏతదప్యన్వయ వ్యతిరే
క్యేవస్యాదితిభావః- అసాధారణ్యమితి - సపక్షవ్యావృత్తత్వరూపాసా

ధారణ్యాక్రాంతత్వాదితిభావః- అప్రసిద్ధసాధ్యకేపిసాధ్యవిశేషణకాను
మితిరేవేత్యభిప్రాయేణాహ- సాధ్యేత్యాది- వ్యతిరేకవ్యాప్తీతి- సాధ్యా
భావవ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వరూపేత్యర్థః- పృథివీతరసామాన్యభే
దోనసాధ్యతే అపితుజలాదిభేదకూటంసాధ్యతే తథాచనోక్తదోషావస
రఃఇత్యాహ - జలాదీతి - జలాదీనాంయేత్రయోదశాన్యోన్యాభావాస్తే
షాంకూటంసాధ్యతఇత్యర్థః-సముదాయస్యాప్రసిద్ధ్యసంభవాదాహ-ప్ర
త్యేకమితి- త్రయోదశత్వావచ్ఛిన్నేతి- అనుమితేః పూర్వంనిశ్చితసాధ్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవతోధర్మిణఏవాప్రసిద్ధ్యానతత్రహేతోస్సత్త్వాస

కేవలవ్యతిరేకిణోలక్షణమాహ । వ్యతిరేకేతి । తదుదాహరతి ।
యథేతి । నన్వితరభేదఃప్రసిద్ధోవానవాఆద్యేయత్రప్రసిద్ధస్తత్ర
హేతుసత్త్వేన్వయిత్వంఅసత్త్వేఅసాధారణ్యం । ద్వితీయేసాధ్య
జ్ఞానాభావాత్కథంతద్విశిష్టానుమితిర్విశేషణజ్ఞానాభావే విశిష్ట
జ్ఞానానుదయాత్ప్రతియోగిజ్ఞానాభావాద్వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానమ
పినస్యాదితిచేన్న। జలాదిత్రయోదశాన్యోన్యాభావానాంత్రయో
దశసుప్రత్యేకంప్రసిద్ధానాంమేళనంపృథివ్యాంసాధ్యతే। త్రయో
దశత్వావచ్ఛిన్నభేదాత్మకసాధ్యస్యైకాధికరణవృత్తిత్వాభా

త్వనిబంధనేఅన్వయిత్వాసాధారణ్యేఇతిసముదితార్థః- ప్రత్యేకంప్రసి
ద్ధావపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వరూపసముదాయత్వవిశిష్టజ్ఞానంసంభవతి
తథాచవిశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిర్ణయస్యసద్భావాత్ సాధ్యతావ
చ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహ్యనుమితిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానంచసంభవతీ
త్యాహ-ప్రత్యేకాధికరణేత్యాదినా-యద్యపిజలాదిచతుర్దశాన్యోన్యాభా
వానాంచతుర్దశసుప్రత్యేకమితిరీత్యాపక్షముచితంతథాప్యర్థాపత్తే
ప్రమాణాంతరత్వమంగీకుర్వంతంప్రాభాకరమతేపివ్యతిరేకవ్యాప్తే
రనుమిత్యంగత్వస్యప్రదర్శనీయతయాతన్మతసాధారణ్యేనవ్యతిరేక
వ్యాప్తిందర్శయితుంజలాదిత్రయోదశేత్యాదికథనం- నచతన్మతేచతుర్ద
శాన్యోన్యాభావాఃప్రసిద్ధాఃఅభావస్యాధికరణాత్మకస్యతేనాంగీకారా
దితిధ్యేయం- కేచిత్తుజలభేదాదీన్యేషాంత్రయోదశానామితివిగ్రహేణజలా
దిప్రతియోగికానాంచతుర్దశానామిత్యర్థః- త్రయోదశస్వితి - జలా

త్యాదిః- ఉక్తవిగ్రహేణచతుర్దశస్విత్యర్థః అగ్రేప్యేవంబోధ్యమిత్యా
హుః - మూలేసన్దిగ్ధసాధ్యవానితి- విశేష్యతాసంబంధేనసాధ్యప్రకార
కసంశయవిశిష్టఇత్యర్థః-సపక్షలక్షణాదికమప్యేవంపరిష్కర్తవ్యంప
క్షలక్షణస్యావ్యాప్తిమాశంకతేటీకాయాం- నన్వితి- సంశయవిఘటకశా
బ్దబుద్ధిస్థలేవ్యాప్తిముక్త్వాప్రత్యక్షస్థలేతామాహ - కించేతి - ఉక్తేతిసిషాధ
యిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావరూపపక్షతాశ్రయత్వస్య పక్షలక్షణత్వా
దిత్యర్థః-సద్ధేతుంనిరూప్యవ్యాప్త్యాదివిశిష్టహేతుంనిరూప్యేత్యర్థః- స
ద్ధేతునిరూపణేఅసద్ధేతుస్మరణాత్ప్రసంగత్యాతన్నిరూపణమితిభావః మూ
లేహేత్వాభాసాఇతి - హేతువదాభాసంతఇతిహేత్వాభాసాఃదుష్టహే
తవోనిరూప్యంతఇత్యర్థః- ననుసామాన్యధర్మప్రకారకజ్ఞానమంతరా
విశేషజిజ్ఞాసానుదయేనసవ్యభిచారేత్యాదినావిభాగోనుచిత ఇత్యాశం
కాంపరిజిహీర్షుర్దోషలక్షణేఽభిహితేదోషవత్త్వరూప దుష్టలక్షణస్యాతి

వాన్నాన్వణఇత్యాసాధారణ్యా। ప్రత్యేకాధికరణప్రసిద్ధ్యాసాధ్య
విశిష్టానుమితివ్యతిరేకవ్యాప్తినిరూపణంచేతి। పక్షలక్షణమా
హ। సందిగ్ధేతి। ననుశ్రవణానంతరభావిమననస్థలే అవ్యాప్తిః త
త్ర వేదవాక్యైరాత్మనోనిశ్చితత్వేనసందేహాభావాత్కించప్రత్య
క్షేపివహ్నౌయత్రేచ్ఛయానుమితిస్తత్రావ్యాప్తిరితిచేన్న। ఉక్త

స్ఫుటత్వాల్లాఘవోభవతీత్యాశయేనదోషసామాన్యలక్షణమాహ - అనుమి
తీతి- హేత్వాభాసత్వమితి- హేతోరాభాసాః హేత్వాభాసాః హేతు
నిష్ఠాదోషాః తేషాంభావస్తత్త్వమిత్యర్థః - హ్రదోవహ్నిమానిత్యాద్య
నుమితింప్రతివహ్న్యభావవాన్హ్రదఇత్యాదిబాధనిశ్చయఃప్రతిబంధకఃప్ర
మాత్మకతాదృశనిశ్చయవిషయత్వంవహ్న్యభావవద్ధ్రదాదావక్షతమితి
లక్షణసమన్వయః-అత్రానుమితిపదమజహల్లక్షణయానుమితితత్కారణాన్య
తరపరంతేనవ్యభిచారాదిజ్ఞానస్యపరామర్శప్రతిబంధకతయైవదనిర్వాహా
దనుమిత్యప్రతిబంధకత్వేపివ్యభిచారాదిషునావ్యాప్తిః- పర్వతోనిర్వహ్ని
రితిబాధభ్రమస్యపర్వతోవహ్నిమానిత్యనుమితిప్రతిబంధకత్వాత్తద్విష
యేవహ్న్యభావాదావతివ్యాప్తిరతోయథార్థేతి-భ్రమభిన్నేత్యర్థః - అ
థైవమపివహ్న్యభావవద్ధ్రదాత్మకబాధైకదేశే వహ్న్యభావాదావతి

వ్యాప్తిః- వహ్న్యభావవాన్ హ్రద ఇత్యాకారకయథార్థ జ్ఞానవిషయ
త్వస్య తత్ర సత్త్వాదితి చేన్న యద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయకజ్ఞానసామాన్యమ
నుమితిప్రతిబన్ధకం తద్రూపావచ్ఛిన్నత్వం దోషత్వమిత్యర్థః పర్యవసానే
నాదోషాత్ వహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నవిషయకస్య వహ్న్యభావవాన్హ్ర
దఇతిజ్ఞానస్యానుమితిప్రతిబన్ధకత్వేపి తాదృశజ్ఞానసామాన్యాన్తర్గతస్య
వహ్న్యభావవానిత్యాకారకజ్ఞానస్యాప్రతిబన్ధకత్వేన వహ్న్యభావ
త్వాదేః యద్రూపపదనోపాదానాసమ్భవాత్- నచ తర్హి యథార్థప
దం వ్యర్థం పర్వతో నిర్వహ్నిరితి భ్రమవిషయేపి వహ్న్యభావాదావతి
వ్యాప్తేరుక్తరీత్యైవ వారణాదితి వాచ్యం జ్ఞానపదస్య జ్ఞానవిశేషతాత్పర్య
గ్రాహకతయా యథార్థపదసార్థక్యాత్ ఏవం చ యద్రూపావచ్ఛిన్న
విషయకాహార్యాప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్దితనిశ్చయ సామాన్యం
ప్రకృతానుమితిప్రతిబన్ధకం తద్రూపావచ్ఛిన్నత్వం దోషత్వమిత్యర్థః పర్య

> పక్షతాశ్రయత్వస్య పక్షలక్షణత్వాత్। సపక్షలక్షణమాహ। ని
> శ్చితేతి। విపక్షలక్షణమాహ। నిశ్చితేతి। ఏవం సద్ధేతుం నిరూప్యా
> సద్ధేతుం నిరూపయితుం విభజతే। సవ్యభిచారేతి। అనుమితిప్రతి
> బన్ధకయథార్థజ్ఞానవిషయత్వం హేత్వాభాసత్వం సవ్యభిచా.

వసితః తేన వహ్న్యభావవద్ధ్రదవిషయకస్యాహార్యస్యాప్రామాణ్యజ్ఞాన
విశిష్టస్య సంశయస్య చానుమిత్యప్రతిబన్ధకత్వేపి నాసమ్భవ ఇత్యలం పల్ల
వితేన- పరే తు ఇదం దుష్టానామేవ లక్షణం పరం తు జాయమాన వ్యభిచా
రాదేః ప్రతిబన్ధకత్వమభ్యుపేత్య తదర్థస్త్వనుమితిప్రతిబన్ధకాః యే వ్య
భిచారాదయః ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వసంబన్ధేన
తత్ప్రకారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వం- ధూమవాన్వహ్నిరిత్యాద్యధూ
మాభావవద్వృత్తిత్వవిశిష్టవహ్నిర్వ్యభిచారః ఉక్తసంబన్ధేన తద్వాన్వ
హ్నిరిత్యాకారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వమస్తీతి లక్షణసమన్వయః - అ
నుమితిపదస్య ప్రకృతానుమితిపరతయా సద్ధేతావనుమితిప్రతిబన్ధకీభూ
తవ్యభిచారాదీనామప్రసిద్ధత్వాన్నాతివ్యాప్తిర్యథార్థపరానుపాదానే
దర్శితసంబన్ధేన వ్యభిచారప్రకారకభ్రమవిశేష్యత్వస్య సద్ధేతావపి సత్త్వే

నాతివ్యాప్తిస్స్యాదితితన్నివేశ ఇత్యాహుః - సత్రివిధ ఇతీతి - సామాన్య లక్షణంతుసాధారణాద్వన్యతమత్వంస్ఫుటం-మూలేతత్రేతి- సాధారణాదిమధ్య ఇత్యర్థః- సాధ్యాభావవద్వృత్తిరితి - సాధ్యతావచ్ఛేదక ధర్మ సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవన్నిరూపితహేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతావానిత్యర్థః- లేసవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ హేతుమతిపర్వతాదావాత్మత్వాత్సాధ్యాభావస్యసంబంధాంతరావచ్ఛిన్న సాధ్యసామాన్యాభావస్యచసత్వేపినాతివ్యాప్తిః - తత్రచసాధ్యాభావవత్తాయాంసంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశేవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌవహ్న్యాద్యభావస్యకాలికసంబంధేనపర్వతాదావృత్తేగతి వ్యాప్తిః- దైశికవిశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశేఘటత్వాభావాదిసాధ్యకవ్యభిచారిణిసాధ్యాభావస్యఘటత్వాదేర్విశేషణతా విశేషేణాధికరణాప్రసిద్ధ్యావ్యాప్తిరతస్స్వస్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్యవత్తాగ్రహం ప్రతి

రంవిభజతే। సత్రివిధ ఇతి। సాధారణంలక్షయతి । తత్రేతి । ఉదాహరతి। యథేతి। అసాధారణంలక్షయతి సర్వేతి। అనుపసంహారిణోలక్షణమాహ। అన్వయేతి । విరుద్ధంలక్షయతి । సా

యేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్తానిశ్చయఃప్రతిబంధకస్తేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్వం వివక్షణీయంవహ్న్యాదౌసాధ్యే తాదృశసంబంధోదైశికవిశేషణతా- ఘటత్వాభావాదౌచసాధ్యేసమవాయ సంబంధేనదోషః - కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌ తాదృశసంబంధోఽనవచ్ఛిన్నదైశికవిశేషణతేతిదిక్ - సచవిరుద్ధేతివ్యాప్తిరితిభావ్యమితవ్యం- ఉపధేయసంకరేప్యుపాధేరసంకర ఇతిన్యాయాత్తస్యవిరుద్ధసాసాధారణ్యేపికుతివిరహాత్ -సర్వసపక్షవ్యావృత్త ఇతి- సపక్షవృత్తిత్వసామాన్యాభావవానిత్యర్థః- సర్వపదంసపక్షవృత్తిత్వసామాన్యాభావనివేశస్ఫోరకంసపక్షపదంనిశ్చితసాధ్యవదర్థకంశబ్దేఅనిత్యత్వసాధకశబ్దత్వాదిసచేతావపిపక్షేసాధ్య సందేహదశాయామసాధారణ్యస్యేష్టత్వాదితిసంప్రదాయవిదః-నవీనాస్తుసద్ధేతావపిపక్షేసాధ్యసందేహదశాయామసాధారణ్యస్యప్రకృతపరామర్శకాలికవిరుద్ధపరామర్శదశాయాంసత్ప్రతిపక్షస్యచ స్వీకారేబాధభ్రమదశాయాంబాధస్యాప్యంగీకారాపత్తేః - సహివైషమ్యేయుక్తింపశ్యామః

ఏవంచాత్రసపక్షపరం కేవలసాధ్యవత్పరం శబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాదితి సాధ్యవ
దవృత్తిహేతో కేవలత్క్యతేతినదోషఇతిప్రాహుః - అన్వయేతి - అన్వయ
వ్యతిరేకదృష్టాంతరహితత్వంచకించిద్విశేష్యనిశ్చయావిషయసాధ్యకత్వే
సతికించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యాభావకత్వం-నవీనమతేత్వన్య
తాభావాప్రతియోగిత్వవిశిష్టసాధ్యాదికత్వమేవానుపసంహారిత్వంతత్ జ్ఞా
నస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకతా- సాధ్యాభావవ్యాప్త ఇతి- సా
ధ్యాభావవ్యాప్తిస్సాధ్యవదవృత్తిత్వమసాధారణ్యస్యతునిశ్చితసాధ్యవద
వృత్తిత్వరూపతయానాభేదః నవీనమతేతుసాధ్యాభావస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తి
స్సాధ్యవ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వరూపేతినాసాధారణ్యా భేదః ఏతా
దృశవిశిష్టహేతుమత్తాజ్ఞానంసాక్షాదనుమితిప్రతిబంధకమితిధ్యేయం- య
స్యసాధ్యాభావేత్యాది- యత్సంబంధిసాధ్యంతదభావవ్యాప్యహేత్వంత
రస్యజ్ఞానంపక్షేప్రసక్తిసత్ప్రతిపక్షఇత్యర్థః ప్రకృతసాధ్యవ్యాప్యత్వే
జ్ఞాయమానోఽన్యః ప్రకృతహేతుస్తతోఽన్యస్మిన్హేతౌసాధ్యాభావవ్యాప్యత్వే

ధ్యేతి। సత్ప్రతిపక్షంలక్షయతి। యస్యేతి। అసిద్ధంవిభజతే। అసి
ద్ధఇతి। ఆశ్రయాసిద్ధముదాహరతి। గగనేతి। స్వరూపాసిద్ధము
దాహరతి। యథేతి॥ వ్యాప్యత్వాసిద్ధస్యలక్షణమాహ। సోపా

జ్ఞానదశాయామేవతస్యసత్ప్రతిపక్షతేతిసూచనాయహేత్వంతరేతి ప్రా
చః-నవీనాఃపునరేవంవర్ణయంతియత్సంబంధిసాధ్యాభావ వ్యాప్యహే
త్వంతరస్యపక్షేసత్వంతథావిధయిత్యర్థఃయితి-ఆశ్రయాసిద్ధోయథేతి-ఆ
శ్రయాసిద్ధిశ్చపక్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహఃపక్షతావచ్ఛేదకవిరహవా
న్పక్షోవా- సచనాస్త్యేవేతి - అరవిందస్య ప్రసిద్ధత్వాత్సవిశేషణే హే
న్యాయమేనారవిందేగగనీయత్వంనాస్తీతిపర్యవసితోఽర్థః - స్వరూపా
శ్చపక్షేహేత్వభావః హేత్వభావవాన్పక్షోవా - ననుసోపాధికస్యా
రిక్తస్యసధ్భావాత్కథంపంచహేత్వాభాసాయిత్యతఆహ - సోపా
యితివ్యాప్యత్వాసిద్ధిర్వ్యాప్త్యభావస్తస్యాస్సోపాధికహేతౌనియమే
సత్వాత్సోపాధికోవ్యాప్యత్వాసిద్ధఏవనత్వతిరిక్తోహేత్వాభాస ఇతి
వః ఉపాధేర్దోషత్వంనసంభవతీతిదీపికాయాంవ్యక్తీభవిష్యత్యగ్రే-అ
మవధేయంసాధ్యసాధ్యతావచ్ఛేదకాభావస్సాధ్యాప్రసిద్ధిహేతౌ

తావచ్ఛేదకాభావస్సాధనాప్రసిద్ధిర్యథా కాంచనమయవహ్నిమాన్ కాంచనమయధూమాదిత్యాదౌతద్గ్రహదశాయాం హేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్టే సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవ్యాప్తిగ్రహ ప్రతిబంధఃఫలంతయోర్వ్యాప్య త్వాసిద్ధావంతర్భావాన్న హేత్వాభాసాధిక్యమితి- సాధ్యవ్యాపకత్వఇతి- సాధ్యవ్యాపకత్వసాధనావ్యాపకత్వేఏకరూపేణైకసంబంధేనచగ్రాహ్యే తేనవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌతత్తద్వహ్న్యవహ్నిత్వేనసాధ్యవ్యాపకత్వస్యతత్తద్వహ్నిత్వేనసాధనావ్యాపకత్వస్యచసత్వేపినాతివ్యాప్తిఃనవా సంయోగేనసాధ్యవ్యాపకస్యవహ్నేస్సమవాయేనసాధనావ్యాపకత్వేపిత

ధికఇతి। ఉపాధిలక్షణమాహ । సాధ్యేతి । ఉపాధిశ్చతుర్విధః కేవలసాధ్యవ్యాపకఃపక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపక స్సాధనావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకః ఉదాసీనధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకశ్చేతి । ఆద్యఃఆర్ద్రేంధనసంయోగః। ద్వితీయోయథావాయుఃప్రత్యక్షః ప్రత్యక్ష స్పర్శాశ్రయత్వాదిత్యత్ర బహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నప్రత్యక్షత్వవ్యాపకముద్భూతరూపత్వం।తృతీయో యథాప్రాగభావోవినాశీజన్యత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకంభావత్వం । చతుర్థోయథాప్రాగభావో వి వినాశీప్రమెయత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకం భావత్వం । బాధితస్యలక్షణమాహ । యస్యేతి । అత్రబాధస్యగ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వేనసత్ప్రతిపక్షస్య విరోధిజ్ఞానసామగ్రీత్వేనసాక్షాదనుమితి ప్రతిబంధకత్వం ఇతిరేషాంతుపరామర్శప్రతిబంధకత్వం । తత్రాపీసాధారణస్యావ్యభిచారభావ

త్రాతివ్యాప్తిః- మూలోక్తోపాధిలక్షణే ఽ వ్యాప్తింవారయితుంలక్షణభేదంప్రదర్శయతి- ఉపాధిశ్చతుర్విధ ఇతి-యద్ధర్మవిశిష్టసాధ్య వ్యాపకత్వంతద్ధర్మవిశిష్టసాధనావ్యాపకత్వంలక్షణేనివేశనీయ్య మన్యథా పర్వతత్వాత్మకపక్షధర్మావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకస్యకస్యచిద్ధూమత్వావచ్ఛిన్నావ్యాపకత్వాదతివ్యాప్తిస్స్యాదితిధ్యేయం - ఉదాసీనేతి - పక్షధర్మసాధనాభ్యాంభిన్నేత్యర్థః - బహిర్ద్రవ్యత్వమాత్మాన్యద్రవ్యత్వం - ఇదంకేవలప్రత్యక్షత్వస్యైవసాధ్యత్వానుసారేణ - ప్రాగభావో వినాశిజ

స్యత్వాదితి- అత్రజన్యత్వంపక్షధర్మోనభవతీతిసానావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యా
పకత్వఘటితలక్షణం- అనిత్యత్వవ్యాపకమితి - వినాశిత్వ వ్యాపక మిత్య
ర్థః- జన్యత్వస్యోపాసీనత్వంసంపాదయితుంప్రమేయత్వాదితి - బాధ
స్యసాధ్యాభావవత్తానిశ్చయస్య- గ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వే నేతి - అను
మితిప్రతిబంధకత్వమిత్యనేనాన్వయి- విరోధిజ్ఞానసామగ్రీత్వేనేతి - ఇదం
ప్రాచీనమతే- వస్తుతస్తు-విరోధిపరామర్శస్య సాధ్యాభావవ్యాప్యవ
త్తానిశ్చయత్వేనైవప్రతిబంధకత్వంలాఘవాదితిధ్యేయం - ఇతరేషాంవ్య
భిచారాదిగ్రహాణాం-తత్రాపివ్యభిచారాదిగ్రహేష్వపిసాధారణస్యేతిభా
వప్రధానయాసాధారణ్యస్యేత్యర్థః-అవ్యభిచారాభావతయా - తద్గ్ర
హస్యేతిశేషః వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకత్వమిత్యనేనాన్వయః- ఏవమగ్రేపి.
హేతౌసాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వస్యైవసాధ్యతావచ్ఛేదకే హేతు సమా
నాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్యాపివ్యభిచారతయా

రూపతయావిరుద్ధస్య సామానాధికరణ్యా భావతయావ్యాప్య
త్వాసిద్ధస్యవిశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా అసాధారణానుపసంహా
రిణోర్వ్యాప్తిసంశయాధాయకత్వేన వ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధక
త్వంఆశ్రయాసిద్ధిస్వరూపాసిద్ధ్యోఃపక్షధర్మతాజ్ఞాన ప్రతిబం
ధకత్వం । ఉపాధిస్తు వ్యభిచారజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతి

తద్గ్రహస్య హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదక
త్వాభావరూపేయోఅవ్యభిచారస్తద్గ్రహప్రతిబంధకతేతిభావః - హేతౌ
సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వప్రకారకగ్రహస్యవ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధకత్వే
తుమణిమంత్రాదిన్యాయేన- విశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా హేతువ్యాపకతా
వచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సామానాధికరణ్యాభావరూప
యా - వ్యాప్తిసంశయాధాయకత్వేనేతి హేతావసాధారణ్యాదిజ్ఞా
దశాయాంహేతుసాధ్యయోస్సామానాధికరణ్యనిశ్చయాసంభవేన [illegible]
తభావేనచసాధ్యసంశయసత్త్వేనవ్యాప్తిసంశయసంభవాన్న వ్యాప్తి
ర్ణయఇతిప్రాచీనమతాభిప్రాయేదం-పక్షధర్మజ్ఞానప్రతిబంధకత్వమితి
పక్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహస్యహేతువిరహస్యచనిశ్చయదశాయాం హే
తౌపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టపక్షవృత్తిత్వగ్రహాసంభవాదితిభావః-ననుపం

త్వోక్తిరసంగతా హేతావుపాధిగ్రహదశాయామపి వ్యాప్తినిశ్చయాసం
భవేనోపాధిజ్ఞానస్యవ్యాప్తినిశ్చయప్రతిబంధకతాయా అవశ్యంవక్తవ్యత
యోపాధేరపి హేత్వాభాసలక్షణాక్రాంతత్వాదతఆహ-ఉపాధిస్త్వితి-
వ్యభిచారజ్ఞానద్వారేతి-తథాచ హేత్వాభాసలక్షణేసాక్షాదనుమితితత్క
రణాన్యతర ప్రతిబంధకత్వస్యైవనివేశనియ్యతయాపరముఖనిరీక్షకస్యో
పాధేర్నహేత్వాభాసత్వమితిభావః- ననుతథాపిసిద్ధిసత్త్వేప్య నుమిత్యను
దయాత్తద్విషయస్యసాధ్యవత్పక్షస్యాపి హేత్వా భాసత్వ మావశ్యకమి
త్యాశంకాంజరన్నైయ్యాయి కానాంమత మవలం బ్యేష్టా పత్త్యా పరి
హరతి- సిద్ధసాధనంత్వితి- పక్షతావిఘటకతయేతి - తన్మతేపక్షతా యా
స్సాధ్యసంశయరూపతయాతద్విఘటకత్వంసాధ్యనిశ్చయస్యాక్షతమితిభా
వః- అంతర్భవతీతి- తథాచనవిభాగవ్యాఘాత ఇతిభావః-దర్శితమపిశి
థిలమిత్యాలోచ్యాహ-నిగ్రహేతి- నచసిద్ధాంతే ఽ నుమితింప్రతిసిద్ధేఃప్రతి
బంధకతయాతద్విషయస్యకథంహేత్వాభాసతానేతివాచ్యంసి సాధయి

బంధకఃసిద్ధసాధనంతుపక్షతావిఘటకతయాశ్రయాసిద్ధావంత
ర్భవతీతిప్రాంచః-నిగ్రహస్థానాంతరమితినవీనాఃఇత్యనుమాన
పరిచ్ఛేదసమాప్తః.

ఉపమానంలక్షయతి । ఉపమితికరణమితి ఇత్యుపమానపరి
చ్ఛేదస్సమాప్తః,

షాయాస్సిద్ధినిష్ఠప్రతిబంధకతాయాముత్తేజకతయా కేవలంసిసాధ యిషా
సహితసిద్ధాప్రతిబంధకత్వాభావేనతద్విషయే ఉక్తహేత్వాభాసలక్షణా
సంస్పర్శాదధికమస్మదియ్యాభినవదీధితివ్యాఖ్యాయాంతర్కకర్కశ విచా
రచాతురీధురీణైరనుసంధేయం- ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

ఉపమానంలక్షయతీతి- అవసరసంగత్యోపమానంనిరూపయతీత్య
ర్థః- ఉపమితిస్వరూపంవ్యుత్పాదయతి - మూలేసంజ్ఞేతి- సంజ్ఞాగవయ
పదంసంజ్ఞీగవయస్తయోస్సంబంధశ్శక్తిఃతద్జ్ఞానమిత్యర్థః-లక్షణం తూ
పమినోమీత్యనువ్యవసాయగమ్యోపమితిత్వమేవ-వాక్యార్థస్మరణ గో
సదృశత్వవిశిష్టపిండంపశ్యతీతి-ఏతేనస్మరణంసాదృశ్యదర్శన సహకారిస
క్షుసాదృశ్యదర్శనజన్యమేవస్మరణంసహకారీతిసూచితం - ప్రాంచస్తు,

వాక్యార్థంసరిస్మిత్యత్రవర్తమాన సామీప్యే ప్రత్యయః వాక్యార్థం
స్మరిష్యన్నిత్యర్థః - ఏవంచవాక్యార్థస్మరణస్య సాదృశ్య దర్శనజన్య
తాలాభేనవ్యాపారతాలాభ ఇత్యాహుః - తదనంతరమిత్యాది - సాదృ
శ్యదర్శనానంతరంగవయోగవయపదవాచ్యఇత్యాకారికాగవయత్వరూ
పలఘుధర్మధర్మితావచ్ఛేదకకోపమితిరుత్పద్యతఇత్యర్థః - ఇదముప
లక్షణంవైధర్మ్యదర్శనేనాప్యుపమితిరితిధ్యేయం వైశేషికాస్తుపదవాచ్య
త్వవ్యాప్యసాదృశ్యాదిపరామర్శాత్పదవాచ్యత్వస్యానుమితిరేవాతో నో
పమానం ప్రమాణాంతరమిత్యాహుః - తచ్చింత్యంవ్యాప్తిజ్ఞానమంతరా
పిపదవాచ్యత్వప్రమితేరనుభవసిద్ధత్వాదిత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః
శబ్దంలక్షయతీతి- ఉపజీవ్యోపజీవకత్వంసంగత్యా శబ్దంనిరూపయ
తీత్యర్థః- అత్రజ్ఞాయమానశబ్దస్యశబ్దప్రమాణతయాశబ్దే ఉపమానోప
జీవకత్వాభావాదుపమితిశాబ్దబోధరూపఫలయోస్సంగతిర్బోధ్యాతథా

శబ్దంలక్షయతి । ఆప్తేతి । ఆప్తంలక్షయతి । ఆప్తస్త్వితి ।
వాక్యలక్షణమాహ । వాక్యమితి. పదలక్షణమాహ । శక్తమితి
అర్థస్మృత్యనుకూలపదపదార్థసంబంధశ్శక్తిస్సాచ పదా

హిశక్తిపరిచ్ఛిత్తిరూపా ఉపమితిసస్యాశ్చ శాబ్దబోధోపజీవ్యత్వేన ఫ
లయోరుపజీవ్యోపజీవకత్వ సంభవస్తాదృశసంగతేశ్చఫలనిష్ఠత్వేపిస్వాశ్ర
యకరణత్వాత్మకపరంపరాసంబంధేనకరణనిష్ఠత్వాత్ కరణయోరనంత
రాభిధానప్రయోజకత్వం- శబ్దజ్ఞానస్యప్రమాణత్వాంగీకర్తౄన వీనమ
తేఉపమితేశ్శక్తపదవిషయకత్వేనశబ్దప్రమాణతయాతత్రోపమానజన్య
త్వస్యాక్షతతయాస్వరూపయోరపిసంగతిరితి మంతవ్యం - మూలే ఆప్త
వాక్యంశబ్దఇతి- శబ్దఇతిలక్ష్యనిర్దేశః- ప్రమాణశబ్దఇతితదర్థః - ఆప్త
వాక్యమితిలక్షణం- భవతిహిపయసాసించ తీత్యాదిశబ్దః ఆప్తోక్తవాక్యం
నతువహ్నినాసించతీత్యాదిశబ్దస్తదుచ్చారణకర్తుర్యథార్థవక్తృత్వరూ
పాప్తత్వాభావాత్ప్రకృతవాక్యార్థగోచరయథార్థజ్ఞానజన్యవాక్యం
ప్రమాణశబ్దఇతితునిష్కర్షః- వాక్యప్రయోగే వాక్యార్థజ్ఞానస్యహే
తుత్వాల్లక్షణసంగతిస్స్ఫుటమేతచ్ఛబ్దమణౌ- మీమాంసకమతనిరాసకత్వే
నాగ్రేమూలమవతారయితుంతన్మతసాధారణ్యేనశక్తిపదార్థమాహ

అర్థస్మృత్యనుకూలేతి - శాబ్దబోధజనకార్థస్మృత్యనుకూలో ఘటాది
పదఘటాదిరూపార్థయోస్సంబంధశ్శక్తిరిత్యర్థః- అనుకూలత్వమిహ
ప్రయోజకత్వంతచ్చ కారణతావచ్ఛేదకపదపదార్థసంబంధస్యాస్తి అతః
పదపదార్థసంబంధస్య శాబ్దబోధజనకస్మృతిజనకత్వాభావేపినక్షతిః -
అర్థస్మృత్యనుకూలత్వస్యాదృష్టాదిసాధారణ్యాద్విశేష్యమితిధ్యేయం -
పదార్థాంతరమితి-తత్తత్పదార్థతావచ్ఛేదకాభావకూటవదిత్యర్థః -
తేనాతిరిక్తపదార్థస్యాన్యమతాప్రసిద్ధత్వేపినవ్యాఘాతః - అస్మాత్పదా
దయమర్థోబోద్ధవ్యఇత్యాదిమూలస్యఏతత్పదజన్యబోధవిషయోయమ
ర్థఇత్యాకారికేశ్వరేచ్ఛాశక్తిరిత్యర్థః- సతుపదార్థాంతరమితి న చే
శ్వరీయ్యజ్ఞానస్యేచ్ఛాయాఃకృతేర్వాశక్తిరూపత్వమితివినిగమనావిరహాద
తిరిక్తైవశక్తిరితివాచ్యం ఆధునికసంకేతస్యేచ్ఛారూపతయా శక్తేరపీచ్ఛా
రూపత్వేసంకేతజ్ఞానస్యానుగతకార్యకరణభావస్సంభవతినాన్యథాత్వేవ

> ర్థాంతరమితిమీమాంసకాస్తస్నైరాసార్థమాహ- అస్మాదితి
> డిత్థాదీనామివఘటాదీనామపిసంకేత ఏవశక్తిఃనతుపదార్థాం
> తరమిత్యర్థః నను గవాదిపదానాంజాతావేవశక్తిర్విశేషణత
> యాజాతేఃప్రథమోపస్థితత్వాద్వ్యక్తిలాభస్త్వాక్షేపాదితి కేచి

వినిగమకసంభవేనేచ్ఛాయాఏవశక్తిత్వస్వీకారాత్ -నచభగవదిచ్ఛాయా
స్సకలవిషయిణ్యాశ్శక్తిత్వస్వీకారేఘటపదబోద్ధవ్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛా
యాఃపటేపిసత్వాద్ఘటపదవాచ్యత్వస్యాతిప్రసంగః ఏవంగంగాపదజన్య
బోధవిషయత్వప్రకారకేచ్ఛాయాస్తీరేపిసత్వేనశక్త్యైవతద్బోధసంభవే
లక్షణోచ్ఛేదాపత్తిరితివాచ్యం యతస్తత్తత్పదవాచ్యత్వంతత్తత్పదజన్యబో
ధవిషయత్వప్రకారతానిరూపితేశ్వరేచ్ఛీయ్యవిశేష్యతావత్వంతాదృశ
ప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేనతదిచ్ఛావత్వంవాతథాచతాదృ
శఘటపదవాచ్యత్వస్యపటేఽసత్వాన్నాతి ప్రసంగఃగంగాదిపదజన్యత్వ
స్యబోధాంశేబోధవిషయత్వస్యచతీరాంశేసత్వాత్తంత్యేఽణభాన మీశ్వరే
చ్ఛాయాముపేయతేఇద్ధంచవిశకలితభానస్థలేనిరూప్యనిరూపకభావాప
న్నవిషయతాయాఅభావేనగంగాపదజన్యత్వప్రకారతానిరూపితబోధవి
షయతానిరూపితవిషయత్వప్రకారతానిరూపిత విశేష్యతా సంబంధేనే

చ్ఛేదకత్వస్యాతిరేకేఽసత్త్వేన న తథేతి సంక్షేపః-విశిష్టే శక్తిం వ్యవస్థాపయితుం
మీమాంసకమతముపన్యస్య దూషయతి-గవాదీతి-విశేషణీభూతజాతిగ్రహ
మంతరా విశిష్టగ్రహాసంభవేన విశిష్టే శక్తికల్పనం న సంభవతి అతో జాతిగ్ర
హస్య ప్రథమమపేక్షితత్వేన జాతావేవ శక్తికల్పనముచితం లాఘవాదిత్యా
హ విశేషణతయేతి-విశిష్టగ్రహాత్పూర్వమవగతత్వాదిత్యర్థః కథం తర్హి వ్యక్తి
లాభ ఇత్యత ఆహ-వ్యక్తిరితి-ఆక్షేపాదితి అర్థాపత్తిప్రమాణాదిత్యర్థః-వ్యక్తా
వేవ సంభవేనేతి- అనుపపత్తిప్రతిసంధానశూన్యతాదశాయామపి వ్యక్తిభా
నస్యానుభవసిద్ధత్వేనేత్యపి బోధ్యం-విశిష్టవ్యక్తావేవేత్యేవకారేణ కేవలజా
తికల్పనవ్యవచ్ఛేదః-అత్రేదం బోధ్యం జాతితద్వైశిష్ట్యతదాశ్రయేషు త్రి
ష్వశక్తిః కల్పనీయా ఉపస్థితద్వయసంబంధస్యైవ పదద్వయసమభివ్యాహారల

త్ తన్న గామానయేత్యాదౌ వృద్ధవ్యవహారేణ సర్వత్రానయనా
దేర్వ్యక్తావేవ సంభవేన జాతివిశిష్టవ్యక్తావేవ శక్తికల్పనాత్। శక్తి
గ్రహశ్చ వృద్ధవ్యవహారేణ। వ్యుత్పిత్సుర్బాలో గామానయేత్యు
త్తమవృద్ధవాక్యశ్రవణానంతరం మధ్యమవృద్ధస్య ప్రవృత్తిముపల

భ్యత్వేనాస్యాశక్యస్య శాబ్దబోధే భానాసంభవాదితి-నవ్యాస్తు లక్ష్యతా
వచ్ఛేదకస్య గ్రహమాత్రేణ లక్ష్యతావచ్ఛేదకస్యేవ శక్యతావచ్ఛేదకత్వ
గ్రహమాత్రేణ శక్యతావచ్ఛేదకస్యాపి శాబ్దబోధే భానం సంభవతీతి శక్య
తావచ్ఛేదకే శక్తిర్న కల్పనీయేతి వదంతి - శక్తిగ్రహశ్చ వృద్ధవ్యవహా
రేణేతి - శక్తిగ్రహస్తు వృద్ధవ్యవహారాదినా సంభవతీత్యర్థః- ఆదినా వ్యా
కరణాదిపరిగ్రహః - అత ఏవ - శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్త
వాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ. వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధ
పదస్య వృద్ధా ఇత్యభియుక్తోక్తిస్సంగచ్ఛతే-వ్యాకరణాత్ప్రకృతిప్రత్యయా
దీనాం శక్తిగ్రహః-ఉపమానాచ్ఛక్తిగ్రహస్త్వధస్తాద్దర్శితః - అప్యేక
దంతహేరంబలంబోదరగజాననా ఇతి కోశాదేకదంతాదిశబ్దాః గణేశత్వ
విశిష్టే శక్తా ఇత్యర్థః కాద్గణేశత్వవిశిష్టే శక్తిగ్రహః-తత్రైకదంతాదిశబ్దా
నామేవార్థకతయా తేషాం విభిన్నత్వేన ద్వంద్వోపపత్తిః - కోకిలః పికపద
వాచ్య ఇత్యాప్తవాక్యాత్పికపదస్య కోకిలే శక్తిగ్రహః - వ్యవహారతశ్శక్తి
గ్రహముపపాదయతి- వ్యుత్పిత్సురితి- శక్తిగ్రహేచ్ఛావానిత్యర్థః -

త్తమవృద్ధేతి-ప్రయోజకవృద్ధేత్యర్థః - మధ్యమవృద్ధస్యేతి - ప్రయోజ్య వృద్ధస్యేత్యర్థః- గవానయనందృష్ట్వాప్రవృత్తిముపలభ్యేత్యన్వయః ఉప లభ్యేత్యస్యానుమాయేత్యర్థః-ఇయంక్రియా ప్రయత్నపూర్వికా కావిలక్ష ణక్రియాత్వాత్ స్వకీయక్రియావదిత్యనుమాన ప్రయోగో బోధ్యః - ప్రవృ త్తిజనకజ్ఞానస్యగవానయనగోచర ప్రయత్నజనకగవానయనజ్ఞానస్య ॥ వాక్యస్యవిశిష్టార్థేశక్తినిర్ణయః కల్పనీయేత్యాదృశార్థస్యసమభివ్యాహారల భ్యత్వాదనన్యలభ్యోహిశబ్దార్థ ఇతిన్యాయాదిత్యభిసంధిమాహ - అశ్వ మానయేత్యాది - ఆవాపోద్వాపాభ్యామితి - ఆవాపస్సంగ్రహః ఉద్వా పస్త్యాగః-వ్యుత్పద్యత ఇతివ్యుత్పత్త్యాశ్రయోభవతీత్యర్థః - వాక్యశే

భ్యగవానయనంచదృష్ట్వామధ్యమవృద్ధప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్యాన్వ యవ్యతిరేకాభ్యాంవాక్యజన్యత్వంనిశ్చిత్య అశ్వమానయగాంబ ధానేతివాక్యాంతరేణావాపోద్వాపాభ్యాంగోపదస్యగోత్వవి శిష్టేశక్తిరశ్వపదస్యాశ్వత్వవిశిష్టేశక్తిరితివ్యుత్పద్యతే। ననుస ర్వత్రకార్యపరత్వాద్వ్యవహారస్యకార్యపర ఏవవ్యుత్పత్తిర్నసి సిద్ధపరఇతిచేన్న కాశ్యాం త్రిభువనతిలకోభూపతిరాస్తేయిత్యా దౌసిద్ధేపివ్యవహారాద్వికసితపద్మేమధుకరస్తిష్ఠతీత్యాదౌ ప్రసిద్ధ పదసమభివ్యాహారాత్సిద్ధేపిమధుకరపదాదౌ వ్యుత్పత్తిదర్శనా చ్చ। లక్షణాపిశబ్దవృత్తిశ్శక్యసంబంధోలక్షణా। గంగాయాం

పాద్యథాయవమయశ్చరుర్భవతీత్యత్రయవశబ్దః ఆర్యవ్యవహారాద్దీర్ఘ శూకవిశిష్టస్యవాచకః మ్లేచ్ఛవ్యవహారాత్ప్రియంగోర్వాచకోనేతి సందే హేవసంతేసర్వసస్యానాంజాయతేపత్రశాతనం-మోదమానాశ్చతిష్ఠం తియవాఃకణిశశాలినయితి- వాక్యశేషాద్దీర్ఘశూక విశిష్టేశక్తినిర్ణయః ప్రియంగౌతుశక్తిభ్రమాత్ప్రయోగః-వివరణాద్యథాపచతి పాకం కరో తీత్యత్రయత్నార్థకకరోతినాసవాఖ్యాతవ్యాఖ్యానాదాఖ్యాతస్యయ త్నత్వవిశిష్టేశక్తిగ్రహః-సిద్ధపదసాన్నిధ్యాచ్ఛక్తిగ్రహస్తు వికసిత పద్మే మధుకరయిత్యాద్యగ్రిమగ్రంథేనస్ఫుటీభవిష్యతీత్యలంపల్లవితేన-వ్యవహా రస్యకార్యపరత్వాదితియోజనా- కార్యపరత్వంచకృతిసాధ్యానయనాది రూపక్రియాతాత్పర్యకత్వంవ్యుత్పత్తిశ్శక్తిగ్రహః- వ్యవచ్ఛేద్యంస్ఫుటయ

తినసిద్ధేతిగ్ధేపివ్యవహారాదితి ·తథాచసిద్ధేపిశక్తిగ్రహస్త్వావశ్యకః అన్య
థాతత్రానుభవసిద్ధస్యశాబ్దబోధస్యాపలాపాపత్తేరితిభావః-తీరేపిశక్తిర్న
కల్ప్యతయితి-గంగాపదస్యేతిశేషః-నన్వేవంసైంధవాదిపదానాం నానా
ర్థకత్వానుపపత్తిరేక త్రశక్త్యాన్య త్రలక్షణయైవ నిర్వాహాదత ఆహ.
సైంధవాదావితి-ఆదినాహర్యాదిపరిగ్రహః- సంబంధాభావాదితి - సం
యోగాదిరూపసంబంధాభావాదిత్యర్థః-యిదముపలక్షణం ప్రసిద్ధయో
రర్థయోఃకుత్రశక్తిఃకుత్రలక్షణేత్యత్రవినిగమకాభావేనో భయత్రశక్తి
కల్పనస్యావశ్యకతేతి-మంచాయితిమంచపదంమంచస్థపురుషే లాక్షణికం
వాచ్యార్థస్యక్రోశనకర్తృత్వాన్వయాభావాదిత్యర్థః - వాచ్యార్థ
స్యాపీత్యపినాలక్ష్యసముచ్చయః-ఛత్రిణయితి- ఏకసార్థవాహిత్వేనచ్ఛ
త్ర్యచ్ఛత్రిషుగమనకర్తృత్వాన్వయః - తాత్పర్యానుపపత్తి రేవలక్షణాబీ
జం- నచచ్ఛత్రీత్యస్యమతుబర్థకేనిప్రత్యయాంతస్యపదసమూహ రూప

ఘోష ఇత్యత్రగంగాపదవాచ్యప్రవాహసంబంధాదేవతీరోపస్థి
తౌతీరేపిశక్తిర్నకల్ప్యతేసైంధవాదౌతులవణాశ్వయోఃపరస్పర
సంబంధాభావాన్నానాశక్తికల్పనం। లక్షణాత్రివిధా। జహల్ల
క్షణా అజహల్లక్షణాజహదజహల్లక్షణాచేతి। యత్రవాచ్యా
ర్థస్యాన్వయాభావస్తత్రజహతీయథామంచాఃక్రోశంతీతి।య
త్రవాచ్యార్థస్యాప్యన్వయస్తత్రాజహతీయథాఛత్రిణోగచ్ఛం

త్వేనతచ్ఛక్యాప్రసిద్ధ్యాతత్సంబంధరూపలక్షణాయా అభావేనకథమిద
ముదాహరణమితివాచ్యంప్రతిపాద్యసంబంధఏవలక్షణేత్యేతదభిప్రాయే
ణతదుదాహరణదర్శనాదన్యథా కాకేభ్యోదధిరక్ష్యతామిత్యుదాహర్త
వ్యమత్రకాకపదస్యకాకతదితరసాధారణదధ్యుపఘాతుకత్వావచ్ఛిన్న
పరత్వాత్ కేచితుఛత్రపదస్యైకసార్థేలక్షణాతద్ధితార్థః సబంధీ తథా
చైకసార్థసంబంధినోగచ్ఛంతీత్యన్వయబోధ యిత్యాహుః- తత్త్వమ
సీతి-తత్పదవాచ్యేసర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టేత్వంపదవాచ్యస్యాంతఃకరణాదివిశి
ష్టస్యాభేదాన్వయానుపపత్త్యాఉభయత్రవిశేషణాంశపరిత్యాగతథాచత
త్పదలక్ష్యస్యశుద్ధస్యత్వంపదలక్ష్యేణసహాభేదాన్వయోపపత్తిరిత్యభిప్రా
యః-యిదముదాహరణంజీవబ్రహ్మణోరైక్యంబ్రువతాంబ్రహ్మవాదినాం

మతాభిప్రాయేణ నైయాయికమతేతస్యాసమ్మతత్వాత్ నైయాయికమత
రీత్యాతుసోయం దేవదత్తఇత్యాదౌ తత్తాంశస్యేదానీమసంభవాద్దానం
ఇదంత్వాంశస్యాసంభవాద్దహానమితి జహదజహల్లక్షణామాచక్షతే,
పరేతుఘటోఽనిత్య ఇత్యాదౌఘటత్వస్యేవసోయం దేవదత్త ఇత్యాదౌత
త్తాంశస్యోపలక్షణతయా భానేనకించిద్బాధకమితికింజహదజహల్లక్షణ
యేతివదంతి- గౌణ్యాఃవృత్త్యంతరత్వంనిరాచష్టే - గౌణ్యపీతి - నను గం
గాయాం ఘోష ఇత్యత్రతీరేశక్యస్యప్రవాహస్యేవాగ్నిర్మాణవక ఇత్యా
దౌమాణవకస్యశక్యస్యాగ్నేస్సాక్షాత్సంబంధోన సంభవతీతికథం లక్షణ
యానిర్వాహ ఇత్యతఆహ - లక్ష్యమాణేతి - లక్ష్యమాణోయోగుణశ్శుచి
త్వాదిస్తత్సంబంధరూపేత్యర్థః-అయమభిప్రాయఃశక్యసంబంధో లక్ష
ణాసచక్వచిత్సాక్షాత్సంబంధఃక్వచిత్పరంపరాసంబంధః ఏవంచశక్య
స్యాగ్నేస్స్వనిష్ఠశుచిత్వవత్త్వసంబంధోలక్షణేతి - ఆలంకారికాః పునరే
వమాహుః తీరేఘోష ఇతిశబ్దప్రయోగేస్యాద్యత్తే గంగాయాం ఘోష

తీతి। యత్రవాచ్యైకదేశత్యాగేనైకదేశాన్వయస్తత్రజహదజహ
తియథాతత్త్వమసీతి। గౌణ్యపిలక్షణైవలక్ష్యమాణగుణసంబం
ధరూపా। యథాగ్నిర్మాణవక ఇతి। వ్యంజనాపిశక్తిలక్షణాం

ఇత్యనన్వితాభిధానం శైత్యపావనత్వాదిప్రతీత్యర్థంనచసా ప్రతీతిర్లక్ష
ణయోపపద్యతే కేవలతీరలక్షణయైవాన్వయానుపపత్తిపరిహారే శైత్యపా
వనత్వాది విశిష్టతీరలక్షణాయాంమానాభావాత్ తస్మాద్వ్యంజనావృత్తి
రంగీకర్తవ్యేతి - తన్మతంనిరస్యతి-వ్యంజనాపీతి-శక్తిలక్షణాంతర్భూ
తేతి- అయంభావఃనానార్థకస్థలేదూరస్థోభూధర ఇత్యాదౌ భూధరశ
బ్దేనపర్వతానామివరాజ్ఞామపిశక్త్యైవప్రతీతిస్సంభవతిగంగాయాం ఘో

ష ఇత్యాదౌ శైత్యపావనత్వాదివిశిష్టతీరప్రతీతిరపి లక్షణాసామర్థ్యా
దేవతత్రలక్షణాకల్పనాయాస్తాత్పర్యానుపపత్తేరేవసద్భావాత్కింవ్యం
జనయేతి-శబ్దశక్తిమూలాయాఃవ్యంజనాయా అన్యథాసిద్ధత్వేప్యర్థశక్తి
మూలాయాస్తస్యాఅనన్యథాసిద్ధిస్తథాహి-గచ్ఛగచ్ఛసిచేత్కాంత పం
థానస్సంతుతేశివాః-మమాపిజన్మతత్రైవభూయాద్యత్రగతోభవానిత్యా
దౌహిప్రియతవగమనోత్తరంమమప్రాణనాశోభవిష్యత్యతోనగంతవ్యా

మిత్యాద్యర్థో వ్యజ్యతే నహ్యత్ర శక్తిలక్షణాభ్యాం నిర్వాహః ఇత్థంచ
వ్యంజనాయాః ఆవశ్యకతేత్యత ఆహ- అర్థశక్తిమూలా చేతి-చస్త్వర్థః
అనుమానాదినేతి - అనుమానప్రయోగస్తు ఇయం మదీయగమనోత్తర
కాలప్రాణవియోగవతీ విలక్షణశబ్దప్రయోక్తృత్వాదిత్యాదిరూపః- ఆది
నాసంభావనాదిపరిగ్రహః ఉత్కటైకతరకోటికస్సంశయస్సంభావనా ఔ
త్కట్యంచ విషయతావిశేషః-యదిపునరానుభావికోలోకానాంస్వరసవా
హిశబ్దాదముమర్థం ప్రత్యేమీత్యనుభవస్తదా వైయ్యంజికీ వృత్తిర్గీర్వా
ణగురుణాప్యశక్యవారణేతి వ్యంజనావృత్తిర్నిష్ప్రత్యూహైవేతి మంతవ్యం
అన్వయానుపపత్తేర్లక్షణాబీజత్వే యష్టీః ప్రవేశయేత్యాదౌ లక్షణానుప ప
త్తిస్తాత్పర్యానుపపత్తేస్తథాత్వే తస్యాస్తత్రాపిసత్త్వేన యష్టిపదస్య యష్టి
ధరే లక్షణాసంభవతీత్యాశయేనాహ-తాత్పర్యానుపపత్తిరితి-తత్ప్రతీతీ
తీరాదిరూపార్థప్రతీతిరిత్యర్థః నానార్థేతి - సైంధవమానయేత్యా

> తభూతా। అర్థశక్తిమూలాచానుమానాదినాన్యథాసిద్ధా ।
> తాత్పర్యానుపపత్తిర్లక్షణాబీజం తత్ప్రతీతీచ్ఛయోచ్చరితత్వం
> తాత్పర్యం। తాత్పర్యజ్ఞానంచ వాక్యార్థజ్ఞానహేతుర్నానా
> ర్థానురోధాత్। ప్రకరణాదికం తాత్పర్యగ్రాహకం। ద్వార

దినానార్థకస్థలే సైంధవపదస్యాశ్వేలవణేచశక్తేస్తుల్యతయా శాబ్దబో
ధతాత్పర్యగ్రహస్యకారణత్వమంతరానియతకాలే తత్తద్బోధోపపత్తిర్నా
స్తీతి తత్ర తత్కారణత్వస్యావశ్యకత్వేన తదనురోధేన సర్వత్ర తదావశ్య
కతేతి భావః- సచమాస్మిన్ శ్లోకాదౌ శాబ్దబోధానుపపత్తిః తత్ర నిరుక్తతాత్ప
ర్యస్యాసత్త్వాదితి వాచ్యం తాత్పర్యస్య తత్ప్రతీతీచ్ఛారూపత్వపర్యవసా
నతత్ర తాదృశతాత్పర్యస్య సత్త్వేనాదోషాన్నచ తథాపి తత్ప్రతీతీచ్ఛార
హితశుకాద్యుచ్చరితవాక్యాదపి శాబ్దబోధస్యానుభావికతయా తత్రానుప
పత్తేః పరిహారాసంభవ ఇతి వాచ్యం తత్రేశ్వరేచ్ఛామాదాయానుపపత్తే
పరిహారసంభవాదిత్యలమధికజల్పనేన-ప్రకరణాదికమితి, ఆదినాసశంఖ
చక్రోహరిః పూజ్య ఇత్యాదౌ హరిశబ్దస్య భగవతి తాత్పర్యనిర్ణాయక
స్యసశంఖచక్రోతి విశేషణాదేః పరిగ్రహః కథం ప్రకరణాదేస్తాత్పర్య గ్రా

హకత్వమితిచేదిత్థంఇదంసైంధవపదంలవణబోధేచ్ఛయోచ్చరితంభోజన
ప్రకరణేఉక్తత్వాదితిరీత్యాగృహాణ- ప్రాభాకరంనిరాకరిష్యమాణస్స్వ
సిద్ధాంతంప్రదర్శయతి - ద్వారమితి - అర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యేతి -
శబ్దజ్ఞానస్యార్థజ్ఞానఫలకత్వాదిత్యర్థఃఏతావతాప్రథమత ఏవార్థా
నుసంధానేలాఘవమితిసూచితం- కించార్థంబుధ్వాశబ్దరచనేతిన్యాయే
నార్థజ్ఞానమంతరాకాంక్షాదిమచ్ఛబ్దానుసంధానరూపశబ్దాధ్యాహార
స్యైవాసంభవాత్ప్రథమతో ర్థాధ్యాహారస్యైవావశ్యకతేత్యాహ.
అర్థమితి-యథాకథంచిదుపస్థితపదార్థానాంశాబ్దబోధానుదయేనప
దజన్యత్వస్యోపస్థితివిశేషణతాయా ఆవశ్యకతయా తాదృశోపస్థితిసం
పూర్తయేశబ్దాధ్యాహారఏవానాయత్యా నుసర్తవ్యఇత్యాహ - పదవి
శేషేతి-విశేషపదస్యాపిప్రయోజనందర్శయితుంఘటఃకర్మత్వ మిత్యా
ద్యనుసంధానంతత్రకర్మత్వాదిపదజన్యకర్మత్వాద్యుపస్థితేస్సత్వేపిఘ

> మిత్యాదావపిథేహీతిశబ్దాధ్యాహారః।నన్వర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛ
> బ్దస్యార్థమవిజ్ఞాయశబ్దాధ్యాహారాసంభవాదర్థాధ్యాహార
> ఏవయుక్తఇతిచేన్న।పదవిశేషజన్యపదార్థోపస్థితేశ్శాబ్దజ్ఞాన
> హేతుత్వాదన్యథాఘటః। కర్మత్వమానయనంకృతిరిత్యత్రాపి

టపదోత్తరంపదజన్య కర్మత్వాద్యుపస్థితేరసత్వేననసిద్ధాంతి మతే శా
బ్దబోధప్రసంగఇతిభావః - పదవిశేషజన్యేత్యత్రవృత్యాపదవిశేషజన్యే
త్యపిబోధ్యంతేనఘటమానయేత్యాదౌఘటాదిపదాదాకాశాదేరుపస్థితా
వపినశాబ్దబోధ ఇతిదిక్ - యద్యపిపదంతావచ్చతుర్విధంయౌగికం రూ
ఢంయోగరూఢం యౌగికరూఢంచేతి- యోగోవయవశక్తిస్తన్మాత్రేణా
ర్థప్రతిపాదకం యౌగికంయథాపాచకాదిపదం - రూఢిస్సముదాయ
శక్తిస్తన్మాత్రేణార్థప్రతిపాదకంద్వితీయం యథాగవాది పదంయోగ
రూఢిభ్యాంపరస్పరసహకారేణార్థ ప్రతిపాదకం తృతీయం .యథా
పంకజాదిపదం-యోగశక్త్యా శముదాయశక్త్యా చపరస్పరా సహాయేన
విభిన్నార్థప్రతిపాదకంచతుర్థంయథా ఉద్భిత్పదంయోగేనతరుగుల్మా
దేఃరూఢ్యాతుయాగవిశేషస్యచవాచకం- తథాపియోగరూఢింప్రదర్శ్య
తత్రయోగరూఢ్యోస్స్వరూపప్రదర్శనేతద్రీత్యాన్యత్రాపిబోద్ధుం శక్య

మిత్యభిప్రాయేణపంకజాదిపదేయోగరూఢింప్రదర్శయతి- పంకజాదీతి
యోగరూఢీతి - యోగసహితా రూఢిరిత్యర్థః - ననుపంకజాదిపదేషు
యోగ ఏవాస్తుతావతైవనిర్వాహాదిత్యాశంక్య పంకజశబ్దస్య పద్మత్వా
వచ్ఛిన్నేవృత్తిమంతరానియమేనపద్మత్వావచ్ఛిన్నభానమనుభవసిద్ధంసని
ర్వహతీతిపద్మత్వావచ్ఛిన్నభానానుభవేనిప్రతిపన్నంప్రత్యాహ- అస్య
ఫేతి- నియతపద్మత్వావచ్ఛిన్నభానోపయోగిసముదాయశక్త్యనంగీకార
ఇత్యర్థః-ప్రయోగ ఇతి-పంకజపదప్రయోగ ఇత్యర్థః-యద్యపికార్యా
న్వితేశక్తిరితిప్రాభాకరమతంతథాపిసిద్ధార్థపరవాక్యేవ్యుత్పత్తేర్వ్యవ
స్థాపితత్వేనతత్సాధారణ్యాయతన్మతం పరిష్కృత్యదర్శయతి · ఇతరా
న్విత ఇతి - అన్వితేశక్తిరిత్యర్థః . అయమభిప్రాయఃకథం చిదుపస్థితప
దార్థానాంశాబ్దబోధవారణాయతద్విషయకశాబ్దబోధం ప్రతివృత్తిజ్ఞా

> శాబ్దజ్ఞానప్రసంగాత్ । పంకజాదిపదేషు యోగరూఢిః । అవ
> యవశక్తిర్యోగస్సముదాయశక్తిరూఢిః । నియతపద్మత్వజ్ఞానా
> ర్థంసముదాయశక్తిరన్యథాకుముదేపి ప్రయోగప్రసంగాత్ ।
> ఇతరాన్వితేశక్తిరితి ప్రాభాకరాః । అన్వయస్యవాక్యార్థత
> యాభాస సంభవాదన్వయాంశేపిశక్తిర్నకల్పనీయేతి గౌతమీ

నజస్యతదుపస్థితిత్వేన హేతుతాయాఃకల్పనీయ తయాన్వయాంశేపిశ
రపేక్షితాన్యథాయాదృశసామాన్యకార్యకారణభావభంగ ప్రసంగాత్
పసంసర్గవిషయతాభిన్నశక్తిద్విషయతాకశాబ్దబోధంప్రతివృత్తిజ్ఞానా
ధీనతదుపస్థితిత్వేన హేతుత్వమాస్థాంతథాచాన్వయాంశేశక్త్య నంగీకా
రేపినక్షతిరితివాచ్యంతథాసతికార్య తావచ్ఛేదకగౌరవాపత్తేః ఏవంచా
త్వితోఘటపదవాచ్య ఇత్యాకారకశక్తిజ్ఞానమేవశాబ్దబోధప్రయోజకమి
తికేచిత్తైవితరాన్వితేశక్తిరిత్యస్యకార్యాన్వితేశక్తిరిత్యర్థమాహుః -
యుక్తికంనైయ్యాయికమతందర్శయతి- అన్వయస్యేతి - పదార్థసం
సర్గస్య పదసమభివ్యాహారబలాదేవశాబ్దబోధేభాన సంభవాత్తాదృ
సంసర్గాంశేశక్తిర్నకల్పనీయేతి పముదితార్థనిష్కర్షః - అయమా
శయః- తత్తద్విషయకశాబ్దబుద్ధిం ప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతత్తదుపస్థితే

నానుగతకార్య కారణభావోనసంభవతిశక్తిలక్షణోభయ సాధారణస్య
వృత్తిత్వస్యదుర్వచత్వాత్ అపితుతచ్ఛక్తపదజ్ఞానజన్య తదుపస్థితిత్వేనై
కాకారణతాతల్లాక్షణికపదజ్ఞానజన్య తదుపస్థితిత్వేనచాపరాకారణతా
స్వీకర్తవ్యాపరస్పరతదుపస్థితిజన్యశాబ్దబోధేవ్యభిచారవారణాయతత్త
త్కారణావ్యవహితోత్తరత్వంతత్తత్కార్యతావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశ
నీయం ఏవంచవృత్త్యనుపస్థితస్యాపిపదార్థద్వయసంసర్గస్య శాబ్దబో
ధోపగమేవ్యభిచారాప్రసక్త్యదర్శితద్ద్వివిధకార్యకారణభావస్య నిష్ప్ర
త్యూహతేతికిమన్వయాంశేశక్తికల్పనేన - అకాంక్షాదిరహితపదసముదా
యాచ్ఛాబ్దబోధవారణాయాకాంక్షాదేశ్శాబ్దధీహేతుత్వమభిహితం మూ
లకృతాతచ్చనవీనమతేనసంభవతీతితద్జ్ఞానస్యహేతుతామాహ - ఆకాం

యాః । ఆకాంక్షేతి । ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమిత్యర్థః । అన్యథా
ఆకాంక్షాదిభ్రమాచ్ఛాబ్దధీర్నస్యాత్ । ఆకాంక్షాంలక్షయతి ।
పదస్యేతి। యోగ్యతాలక్షణమాహ । అర్థేతి। సన్నిధిలక్షణమా
హ। పదానామితి । అవిళంబేనపదార్థోపస్థితిస్సన్నిధిః। ఉచ్చా
రణంతుతదుపయోగితయోక్తం। గౌరశ్వ ఇతి। ఘటః కర్మత్వమిత్య
నాకాంక్షోదాహరణం ద్రష్టవ్యంవైదికస్యవిశేషమాహ । వై
దికమీశ్వరోక్తత్వాదితి । ననువేదస్యానాదిత్వాత్కథ మీశ్వరో
క్తత్వమితిచెన్న వేదఃపౌరుషేయఃవాక్య సమూహత్వా ద్భార

క్షాదిజ్ఞానమితి - ఆదినాయోగ్యతాదిసంగ్రహః - అన్యథాఅకాంక్షాదే
శ్శాబ్దబోధహేతుత్వే. మూలేయత్పదస్యేత్యాది- యత్పదస్య యత్పదా
భావప్రయుక్తమన్వయబోధాజనకత్వంతత్పదసమభివ్యాహృత తత్పద
త్వమాకాంక్షేత్యర్థః ప్రయుక్తత్వంచకారణాభావాత్కార్యాభా
వ ఇతిప్రతీతిసాక్షికస్స్వరూపసంబంధవిశేషః అజనకత్వాంతం పరిచా
యకంఏకపదార్థేఽపరపదార్థవత్త్వం యోగ్యతేతిమతే సంశయని
శ్చయసాధారణతత్తద్జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నం శాబ్దధీ హేతుఃబాధనిశ్చ
యాభావోయోగ్యతేతి నవీనమతేతుస్వరూపసత్యేవయోగ్యతాతద్ధీరి
తిదిక్-మీమాంసకశ్శంకతే-నన్వితి-వేదస్యేశ్వరోక్తత్వంవ్యవస్థాపయత్యా
హానేన-వేదయితి-నన్వష్టాదశపురాణానాంకర్తాసత్యవతీసుత ఇతివైజ

యంత్యాదిప్రమాణబలేనభారతాదౌపాకర్తా ఉపలభ్యతేనహి వేదేతథా
చస్మర్యమాణకర్తృకత్వస్యభారతాదౌసాధ్యవ్యాపకత్వేనపక్షేసాధనా
వ్యాపకత్వేనచకథమనుమానంసాధకంభవేదిత్యాశంకతేనచేతి - గౌత
మాదిభిశ్శిష్యపరంపరయావేదేకర్తురుపదేశేపిపదంతంప్రత్యాహతస్మా
దితి-సఏవాయంగకారయితి-అత్రైతత్కాలికగకారాభేదో భాసతే స
చవర్ణానామనిత్యత్వేనసంభవతీతిభావః- అనిత్యత్వాదితి - తర్హిప్ర
త్యభిజ్ఞానవిరోధయిత్యతఆహ-సోయమితి- ఉత్పత్తివినాశప్రత్యయయో
రన్యార్థకత్వకల్పనాపేక్షయాతత్ప్రత్యయస్యతథాకల్ప నేలాఘవమితి
హృదయం-అగ్నిమీడఇత్యాదావానుపూర్వీ అకారోత్తరగ కారోత్తర
నత్వాదిరూపాతతోత్తరత్వమవ్యవహితోత్తరత్వవృత్తిత్వం వాచ్యం

తాదివన్నచస్మర్యమాణకర్తృకత్వముపాధిఃగౌతమాదిభిశ్శిష్య
పరంపరయావేదేఽపికర్తృస్మరణేనసాధనవ్యాపకత్వాత్తస్మా
త్తేపానాత్త్రయోవేదాఅజాయంతేతిశ్రుతేతిశ్రుతేశ్చ।ననువర్ణాః
నిత్యాఃసఏవాయంగకారయితిప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్తథాచ కథంవే
దస్యానిత్యత్వమితిచేన్న। ఉత్పన్నోగకారోవినష్టోగకార యితి
ప్రతీత్యావర్ణానామనిత్యత్వాత్ సోయంగకార ఇతిప్రత్యభిజ్ఞా
యాస్సేయందీపజ్వాలేతివజ్జాత్యాలంబనత్వాద్వర్ణానాంని
త్యత్వేప్యానుపూర్వీవిశిష్టవాక్యస్యానిత్యత్వాచ్చతస్మాదీశ్వరో
క్తోవేదఃమన్వాదిస్మృతీనామాచారానాంచ వేదమూలకతయా

ఇష్టంచవర్ణానామనిత్యత్వానంగీకారేప్యనిత్యత్వఘటితాయా ఆనుపూ
ర్వ్యాఅనిత్యత్వాత్తద్విశిష్టవాక్య సముదాయాత్మకవేదస్యత్వదభిహిత
నిత్యత్వంనసంభవతీతి వర్ణానామ నిత్యత్వమేవోచిత మిత్యాహ వర్ణా
నామితి-యద్యపిస్మృత్యాదీనామాప్తోక్తత్వాదేవప్రామాణ్యంసిద్ధ్యతి - త
త్కర్తృమన్వాదీనామాప్తత్వాత్తథాపితేషామాప్తత్వేవిప్రతిపన్నంప్ర
త్యాహమన్వాదీతి - ఆచారనామితి - ఆచారప్రతిపాదకశిష్టవాక్యానా
మిత్యర్థః-ఏతేనప్రమాణవిభాగవ్యాఘాతశంకానిరస్తా - వేదార్థజ్ఞై
స్త్రైవమన్వాదిభిస్తదర్థకస్మృత్యాదీనివిరచితానిఅతస్తేషాంప్రామాణ్య
మనసికృత్యాహవేదమూలకతయేతి- ననుతర్హివేదఃకుతో నోపలభ్యత
ఇత్యతఆహ- స్మృతిమూలేతి-తన్మూలేత్యాది-స్మృత్యాదిమూల భూత

కాచిచ్ఛాఖా పాఠతః పరిభ్రష్టేత్యనుమీయత ఇత్యర్థః - వాక్యోత్సాదన స్యవాక్యోచ్ఛేదస్య - ననుసమానానుపూర్వీక వేదపాఠస్యసంప్రదాయసిద్ధత్వాత్తాదృశవేదైకతిపయవాక్యోచ్ఛేదస్యకల్పయితుమశక్యత్వేపి పఠ్యమానవేద ఏవ విశకలితతయా విద్యమానవేదానాం స్మృతిమూలత్వమస్త్విత్యత ఆహ - విప్రకీర్ణేతి - అయుక్తత్వాదితి స్మృత్యాదిసమానార్థక వాక్యానాం పఠ్యమానవేదేఽనుపలంభాదితిభావః - నిత్యానుమేయ ఇతి నిత్యమనుమీయత ఇత్యర్థః వర్ణానుపూర్వీజ్ఞానాభావేనేతి తాదృశజ్ఞానస్యాపిశాబ్దధీహేతుత్వాదన్యథానదీదీనాదిశబ్దైరర్థవిశేషబోధనాపత్తేరితిభావః -

ప్రామాణ్యం స్మృతిమూలవాక్యానామిదానీమనధ్యయనాత్తన్మూలభూతా కాచిచ్ఛాఖోత్సన్నైవేతి కల్ప్యతే। ననుపఠ్యమాన వేదవాక్యోత్సాదనస్యకల్పయితుమశక్యతయా విప్రకీర్ణ వాదస్యాయుక్తత్వాన్నిత్యానుమేయో వేదో మూలమితి చేన్న కదాపి వర్ణానామానుపూర్వీజ్ఞానాసంభవేన బోధకత్వాసంభవాత్ ।

నన్వేతాని పదాని స్మారితార్థసంసర్గవంతి అకారత్తాదిమత్పదకదంబకత్వాత్ మద్వాక్యవదిత్యనుమానాదేవ సంసర్గజ్ఞానసంభవాచ్ఛబ్దో న ప్రమాణాంతరమితి చేన్న। అనుమిత్యపేక్షయా విలక్షణస్య శాబ్దజ్ఞానస్య శబ్దాత్ప్రత్యేమీత్యనువ్యవసాయసాక్షి

శబ్దస్య పృథక్ప్రమాణత్వమనంగికుర్వతాం వైశేషికాణాం మతం దూషయితుముపన్యస్యతి - నన్వేతానీత్యాదినా - ఏతాని పదాని ఘటమానయేత్యాదిపదాని స్మారితార్థసంసర్గజ్ఞానపూర్వకాణీత్యర్థః - సంసర్గేతాత్పర్యవిషయత్వం నివేశనీయం తేన సంసర్గాంతరమాదాయ సార్థాంతరతా - ఆకాంక్షాదీత్యాదినా యోగ్యతాసన్నిధ్యోః పరిగ్రహః - ఆకాంక్షాదివిరహితే పదకదంబే వ్యభిచారవారణాయాకాంక్షాదీతి - సర్వసమ్మతత్వాదితి - తథాచ కార్యవైలక్షణ్యానురోధేన శబ్దః ప్రమాణాంతరమితిభావః - మీమాంసకశ్శంకతే నన్వితి - దివానభుంక్తే ఇత్యర్థే - దృష్టే ప్రత్యక్షతో జ్ఞాతే - శ్రుతే శబ్దావగతే - ఏతేన దృష్టార్థాపత్తిః శ్రుతార్థాపత్తిశ్చేత్యర్థాపత్తేర్ద్వైవిధ్యం సూచితం - పీనత్వాన్యథానుపపత్త్యేతి - పీనత్వస్య రాత్రిభోజనం వినానుపపత్త్యేత్యర్థః - అత్రేదమవధేయం యద్వినా యదనుపపన్నం తత్తదుపపాదకమితి రాత్రిభోజనముపపాదకం పీనత్వముపపాద్యం

ఉపపాదకజ్ఞానంఫలం ఉపపాద్యజ్ఞానంకరణంఫలః కరణయో రర్థాప
త్తిశబ్దోవర్తతేఫలే అర్థస్యాపత్తిఃకల్పనేతివ్యుత్పత్త్యాకరణేతు అర్థ
స్యాపత్తిఃకల్పనాయస్మాదితివ్యుత్పత్త్యేతి - వ్యతిరేక్యనుమానేనైవగతా
ర్థత్వాదర్థాపత్తేః ప్రమాణాంతరత్వ మనుచితమితిసమాధత్తే - దేవ
దత్తయితి- దివామాత్రభోజినిపీనేవ్యభిచారనాయ సత్యంతం - అహోరా
త్రాభోజిన్యపీనేవ్యభిచారవారణాయవిశేష్యం రోగాద్యజన్యపీన
త్వపరం- తేనభోజనశూన్యే రోగినిపీనేనవ్యభిచారః - సంభవైతిహ్య
యోరతిరిక్తప్రమాణత్వ మంగీకుర్వతాంపౌరాణికానాంమతం దూషయ
తి- శతేపంచాశదిత్యాదినా - అనుమానమేవేతి - అనుమానమేవనతుప్ర

కస్యసర్వసమ్మతత్వాత్ । నన్వర్థాపత్తిరపి ప్రమాణాంతరమ
స్తిపీనోదేవదత్తోదివానభుంక్తేయితిదృష్టే శ్రుతేవాపీనత్వాన్యథా
నుపపత్త్యారాత్రిభోజనమర్థాపత్త్యాకల్ప్యతయితిచేన్నదేవద
త్తోరాత్రౌభుంక్తేదివా అభుంజానత్వే సతిపీనత్వాదిత్యనుమానే
నైవరాత్రిభోజనస్యసిద్ధత్వాత్ । శతేపంచాశదితి సంభవోప్య
నుమానమేవ-యిహవటేయక్షస్తిష్ఠతీత్యైతిహ్యమస్యజ్ఞాతమూ
లవక్తృకశబ్దఏవ । చేష్టాపిశబ్దానుమానద్వారవ్యవహారహే
తురితినప్రమాణాంతరం । తస్మాత్ప్రత్యక్షానుమానోపమాన
శబ్దాశ్చత్వార్యేవప్రమాణాని- యితిశబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥

మానాంతరమిత్యర్థః- శతవానిత్యుక్తేపంచాశద్వానితిజ్ఞానంసంభవతిత
స్యానుమానేనైవ నిర్వాహాచ్ఛతస్య పంచాశద్వ్యాప్యత్వాదితి భావః
అజ్ఞాతమూలేతి- విశిష్యానిశ్చిత ప్రథమవక్తృకశ్శబ్దోనతు ప్రమాణాంత
రమిత్యర్థః- తాదృశశబ్దస్యయథార్థత్వే శబ్దప్రమాణమధ్యేంతర్భా
వఃఅన్యథాత్వప్రమాణమేవేతిహృదయం - నన్వనయాచేష్టయాయమర్థో
బోద్ధవ్యయితిసంకేతతఃచేష్టయావిజాతీయ ప్రమాజననాచ్చేష్టాయా అపి
ప్రమాణాంతరత్వంవదంతంనిరస్యతి- చేష్టాపీతిశబ్దానుమానద్వారేతి
శబ్దాద్వారానుమానద్వారానతుస్వాతంత్ర్యేణేత్యర్థః - చేష్టయాకల్పిత
స్యశబ్దస్య ప్రమాపకత్వే గౌరవాదనుమానానుసరణం- వ్యవహారేతి
ప్రమాత్మకజ్ఞానేత్యర్థః - ఉపసంహరతి-తస్మాదితి-యితితర్కసంగ్రహ
దీపికాప్రకాశేభగవదర్పితేశబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

ప్రమాణప్రసంగాత్ప్రమాత్వస్య పరతో గ్రాహ్యత్వంవ్యవస్థాప యిష్యన్నాహ-జ్ఞానానామితి- షష్ఠ్యర్థః ఆధేయత్వంతస్య చాన్వయ స్తద్వతితత్ప్రకారకత్వేతచ్చతద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారక త్వంతచ్ఛబ్దార్థోఘటత్వాది రూపః - స్వతోగ్రాహ్యమితి జ్ఞానగ్రాహక సామగ్రీజన్యగ్రహవిషయఇత్యర్థః- పరతయితి-గ్రాహ్యమిత్యనుష్య జ తే - అనుమానాదిజన్యగ్రహవిషయ ఇత్యర్థఃతత్రవిచారె - ప్రయోజ కత్వంసప్తమ్యర్థఃవిప్రతిపత్తావస్వేతి- కథంతస్యావిచారప్రయోజకత్వ మితిచేదత్రవదంతి-విరుద్ధార్థప్రతిపాదకవాక్యద్వయంహివిప్రతిపత్తిః అప్రామాణ్యశంకాకబళితతత్తద్వాక్యార్థబోధద్వారా మధ్యస్థస్య సం శయోజన్యతఇత్యేకతరకోటినిశ్చయాయన్యాయప్రయోగరూపో విచారః ఏవంచవిచారోపయోగిత్వమక్షతమితి - జ్ఞానప్రామాణ్యమితిపక్షనిర్దే శః. అత్రతద్వతీతత్ప్రకారకజ్ఞానత్వరూపమేవప్రామాణ్యం పక్షోనతు

జ్ఞానానాంతద్వతితత్ప్రకారకత్వంస్వతో గ్రాహ్యం పరతోవేతి
విచార్యతే।తత్రవిప్రతిపత్తిర్జ్ఞానప్రామాణ్యంతదప్రామాణ్యా
గ్రాహకయావద్జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీగ్రాహ్యంనవేతి । అత్ర

ప్రమితి కరణత్వరూపమితితాత్పర్యగ్రాహకంజ్ఞానపదం- వస్తుతస్తుతద్వ తితత్ప్రకారకత్వస్య ఘటత్వ పటత్వరూపార్థభేదేనభిన్నతయాకస్యాపి ప్రమాత్వస్యయావద్ జ్ఞానగ్రాహక సామగ్రిగ్రాహ్యత్వన్నసంభవతీత్య తోయద్ధర్మఘటితప్రామాణ్యంయదాపక్షస్తదాతద్ధర్మప్రకారజ్ఞాన గ్రాహకయావద్గ్రాహ్యత్వమేవసాధనీయంనతు సామాన్యతో జ్ఞానగ్రా హకయావద్గ్రాహ్యత్వమితి తాత్పర్యగ్రాహకం జ్ఞానపదంతదప్రామా ణ్యేత్యాది-తదప్రామాణ్యాగ్రాహికాయావతీజ్ఞాన గ్రాహికాయాసామ గ్రీతజ్జన్యగ్రహవిషయోనవేత్యర్థః- తాదృశగ్రహః గురుమతే వ్యవసా యః-మురారిమిశ్రాణామ్మతేనువ్యవసాయః- భాట్టమతేచ జ్ఞాతతాలింగ కానుమితిః-అత్రగురుమతేసర్వస్మిన్నేవజ్ఞానేమితిమాతృమేయత్రితయావ భాసతేతన్మతేఘటమహంజానామీత్యాకారకస్యైవవ్యవసాయస్యోత్ప త్తేః ఏవంచ వ్యవసాయస్య స్వప్రకాశాత్మకతయా స్వేనైవస్వగతప్రా

మాణ్యస్యగ్రాహ్యత్వంవిశిష్టబుద్ధిం ప్రతివిశేషణజ్ఞానస్య కారణతాయా
స్తైరనంగీకారాదనుపస్థితస్యాపిప్రామాణ్యస్య భానసంభవాత్ - మిశ్ర
మతే అయంఘట ఇతిజ్ఞానానంతరంఘటత్వేనఘటమహం జానామీతిజ్ఞాన
విషయకలౌకికమానస సముత్పద్యతే తేనప్రామాణ్యగ్రహణం భాట్టమతే
జ్ఞానస్యాతీంద్రియతయాజ్ఞాతతాలింగకానుమితేరేవ ప్రాథమికగ్రహ
రూపతయాప్రామాణ్యంగృహ్యతే అనుమాన ప్రయోగస్తుఘటోఘటత్వ
వద్విశేష్యకఘటత్వప్రకారకజ్ఞానవిషయః ఘటత్వప్రకారక జ్ఞాతతావ
త్వాత్- యన్నైవంతన్నైవమితిజ్ఞాతతాచ సవిషయకోజ్ఞాన జన్యాతి
రిక్తఃపదార్థఇతితుమతవివేకః - యావత్వ విశేషణేసత్యేవా గ్రాహ
కాంతంసార్థకమిత్యభిప్రేత్యప్రథమత స్తస్యైవప్రయోజనం దర్శయ
తి - అనుమానేతి - ప్రామాణ్యస్యేత్యాదిః - సిద్ధసాధనమి నైయ్యా
యికమతే పీదంజ్ఞానంప్రమాసమర్థప్రవృత్తిజనకత్వాదిత్యను మానే

విధికోటిస్వతస్త్వం। నిషేధకోటిర్గపరతస్త్వం। అనుమానా
దిగ్రాహ్యత్వేనసిద్ధసాధనవారణాయయావదితి। యిదంజ్ఞానమ
ప్రమేతిజ్ఞానేనప్రామాణ్యాగ్రహాద్బాధవారణాయా ప్రామా
ణ్యాగ్రాహకేతి।యిదంజ్ఞానమప్రమేత్యనువ్యవసాయ నిష్ఠప్రా

నేదంజ్ఞానంప్రమేత్యాప్తవాక్యే నచగ్రాహ్యత్వాదితిభావః - నైయ్యా
యిక మతేపినిషేధసాధ్యేబాధవారణాయేత్యపిబోధ్యం - యావదితీతి.
ననుసామగ్ర్యాయావత్వవిశేషణమయుక్తంయావత్సామగ్రీజన్య గ్రహ
ప్రసిద్ధేఃనహిసర్వాభిర్జ్ఞానసామగ్రీభిరేకం జ్ఞానంజన్యతే- నచయావ
త్సామగ్రీవిశిష్యోపాదాయతత్తజ్జన్యగ్రహవిషయత్వంసాధ్యత ఇతివా
చ్యమనువ్యవసాయదిసామగ్రీణాంతాద్రూప్యేణనివేశేమతత్రయసాధా
రణ్యానిర్వాహాదితిచెన్నయతో యావదితిఫలతోగ్రహవిశేషణం తథా
జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీజన్యయావద్గ్రహవిషయత్వమితిఫలితంతద్ధర్మప్రకా
రకజ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీజన్యగ్రహత్వ వ్యాపకవిషయతాప్రతియోగిత్వ
తీతినిష్కర్షఇతిసంక్షేపః- ప్రామాణ్యగ్రహాదితి-వ్యవసాయనిష్ఠేత్యా
దిః ప్రామాణ్యావిషయీకరణాదిత్యర్థః- అప్రామాణ్యాగ్రాహ
తితు - తథాచతాదృశజ్ఞానసామగ్ర్యాస్సాధ్యకోట్యప్రవిష్టత్వాత్తయా

ప్రామాణ్యస్యాగ్రహణేపిన బాధయితిభావః - అనువ్యవసాయ నిష్ఠే
త్యాది-తాదృశానువ్యవసాయనిష్ఠంయదప్రామాణ్య వద్విశేష్యకత్వ విశి
ష్టప్రామాణ్యప్రకారత్వ రూపప్రామాణ్యంతద్గ్రాహకస్యేత్యర్థః సా
మాన్యేనపుంసకమితి నపుంసకనిర్దేశః స్వతస్త్వంనస్యాదితి - యదాని
రుక్తప్రామాణ్యస్యపక్షతాతదా ఽ ప్రామాణ్యాగ్రాహకప్రామాణ్య
గ్రాహక సామగ్ర్యా ఏవ సాధ్యకోటానివేశనీయతయా తాదృశ సామ
గ్ర్యా అప్రసిద్ధత్వాత్తస్యస్వతోగ్రాహ్యత్వంనసిద్ధ్యే దిత్యర్థః-సప్తమీ
తత్పురుషమభిప్రేత్యాహ- తస్మిన్నితి- ఏతస్యైవవివరణంగ్రాహ్య ప్రా
మాణ్యాశ్రయయితి-యాదృశప్రామాణ్యం ప్రకృతానుమితావుద్దేశ్యం
తాదృశప్రామాణ్యాశ్రయవిశేష్యకాప్రామాణ్యప్రకారక జ్ఞానాజనకేత్య
గ్రాహకాంతార్థఃయిదంజ్ఞానమప్రమేత్యనువ్యవసాయనిష్ఠప్రామాణ్య.

మాణ్యాగ్రాహకస్య ప్రామాణ్యా గ్రాహకత్వాభావాత్స్వత
స్త్వంనస్యాదతస్తదితి । తస్మిన్గ్రాహ్య ప్రామాణ్యా శ్రయేఽ
ప్రామాణ్యాగ్రాహకేత్యర్థః । ఉదాహృతస్థలేవ్యవ సాయా
ప్రామాణ్య గ్రాహకస్యాపిఅనువ్యవసాయేతద గ్రాహకత్వే
నస్వతస్త్వసిద్ధిః। ననుస్వత ఏవ ప్రామాణ్యంగృహ్యతేఘట మ
హంజానామీత్యనువ్యవసాయేనఘటఘటత్వయోరివతత్సంబంధ

గ్రహసామగ్ర్యాః వ్యవసాయ విశేష్యకాప్రామాణ్య గ్రహ జనకత్వే
ప్యనువ్యవసాయ విశేష్యకాప్రామాణ్య గ్రహాజనకత్వాద్జ్ఞాన గ్రాహ
కత్వాచ్చా ప్రామాణ్యవద్విశేష్యకత్వాదిఘటిత ప్రామాణ్యస్వ స్వతో
గ్రాహ్యత్వ సిద్ధిరిత్యాహ - ఉదాహృతస్థలయితి-యిదమప్రమేతిజ్ఞానం
ప్రమేత్యత్ర- అధికమస్మదీయమణిదీధితివ్యాఖ్యాయామను
సంధేయం - ఇత్థంవిప్రతిపత్తిముపన్యస్య మీమాంసకమతముపన్యస్యతి -
నన్వితి స్వతఏవేత్యాది-ఘటత్వాదిఘటితప్రామాణ్యంనిరుక్తసామగ్రీత
ఏవగృహ్యతయిత్యర్థః- అప్యర్థకేనైవకారేణానుమానాదిపరిగ్రహః
అనువ్యవసాయేనేతి-యిదంచమిశ్రమతాభిప్రాయేణ- మతత్రయసాధా
రణ్యేనతుప్రాథమికజ్ఞానగ్రహేణేతిధ్యేయం - తత్సంబంధస్యాపీతి - ఘ
టఘటత్వయోర్యస్సంబంధస్తస్యాపీత్యర్థః నన్వనువ్యవసాయేకథంసంబం

ధస్య భానమిత్యాశంక్య యథా ఘటఘటత్వయో ర్వ్యవసాయరూప ప్ర
త్యాసత్త్యా భానం తథా తత్సంబంధ స్యాపి వ్యవసాయరూప ప్రత్యాసత్తే
రవిశేషాదిత్యాహ - వ్యవసాయేత- తావతా కథం ప్రామాణ్యస్య భాన
మత ఆహ-పురోవర్తిని ప్రకారసంబంధస్యైవేతి- పురోవర్తిని యః ప్ర
కారసంబంధ స్తద్ఘటితస్యైవేత్యర్థః - నైయ్యాయికా అప్యనువ్యవసా
యే విశేష్యత్వప్రకారత్వయోర్భాన మంగీకుర్వంతి పురోవర్తినం ఘట
త్వేన జానామీత్యాకారకస్యైవానువ్యవసాయస్య తైరంగీకారాత్ప రంతు
పురోవర్తిని ఘటాదౌ ఘటత్వాదిరూపప్రకార సంబంధ భానంనాంగీ కు
ర్వంత్యత స్తత్ర ప్రకార సంబంధభానస్య వ్యవస్థాపనేకిమపీనావశిష్టమితి
ప్రామాణ్యస్యభానంసిధ్ధ్యత్యనుపస్థితయోరపి విశేష్యత్వప్రకారత్వయో
ర్భానస్యసర్వసమ్మతత్వాదితి-జలజ్ఞానమిత్యాది-జలజ్ఞానం ప్రమాణవే

త్యాపివిషయాకరణాత్ వ్యవసాయ రూప ప్రత్యాసత్తేస్తుల్య
త్వాత్పురోవర్తిని ప్రకారసంబంధస్యైవ ప్రమాత్వ పదార్థ
త్వాదితిచేన్న స్వతః ప్రామాణ్యగ్రహే జలజ్ఞానం ప్రమానవే
త్యనభ్యాసదశాయాం ప్రమాత్వసంశయోనస్యాత్ అనువ్యవసా
యేన ప్రామాణ్యస్యనిశ్చితత్వాత్తస్మాత్స్వతో గ్రాహ్యత్వాభా
వాత్పరతో గ్రాహ్యత్వ మేవతథాహి ప్రథమంజలజ్ఞానా నంత

త్యాకారకః అనభ్యాసదశాయాం ప్రాథమిక జలజ్ఞాన గ్రహోత్తర దశా
యామనుభవసిద్ధః ప్రామాణ్యసంశయోనస్యాదిత్యర్థః- నిశ్చితత్వాదితి
తద్వత్తానిశ్చయస్య తదభావవత్తాజ్ఞానం ప్రతి ప్రతిబంధకత్వాదిత్యర్థః -
అత్రజ్ఞాతో ఘటయితి ప్రతీతేర్జ్ఞాన విషయతావిషయకత్వ కల్పనేనైవ
నిర్వాహేతిరిక్తజ్ఞాతతాసకల్పనీయా గౌరవాన్నా భావాచ్చేతితన్నిరస
నప్రకారోబోధ్యః- తస్మాదితి- అనభ్యాసదశాయాం సంశయానుభవాది
త్యర్థః - ఎవస్యస్వతో గ్రాహ్యత్వాభావేన్వయః - పరతో గ్రాహ్యత్వ
మితి-ప్రామాణ్యస్యానుమానాదిత ఎవ గ్రాహ్యత్వ మిత్యర్థః - ప్రవృ
త్త్యావితి - ఏతేనమీమాంసకైరభ్యుపగతాయాం ప్రామాణ్య నిశ్చయస్య
ప్రవృత్తిహేతుతాయాంవ్యభిచారోదర్శితః- నచనిష్కంప ప్రవృత్తావే

వప్రామాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతాసకంపప్రవృత్తౌతుప్రామాణ్యసంక
యస్యనిష్కంపత్వంసకంపత్వంచ విషయతావిశేషః - ఏవంచతత్రసకం
పప్రవృత్త్యంగీకారేపిప్రామాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతాయాంకథం వ్యభి
చారఇతివాచ్యంతథాపియత్రప్రామాణ్యస్యాప్రామాణస్య వాజ్ఞానం
నాసీదాసీచ్చ కేవలజవాదిజ్ఞానంతత్రప్రవృత్తిదర్శనేనప్రామాణ్యనిశ్చ
యహేతుతాయాంవ్యభిచారస్య దుర్వారత్వాత్ - సచైవంజలాదిజ్ఞానే
అప్రామాణ్యనిశ్చయకాలేప్రవృత్తిస్స్యాదితిశంకనీయమగృహీతా ప్రా
మాణ్యకజలాదిజ్ఞానత్వేనతద్ధేతుతాస్వీకారేణాదోషాదితిసంక్షేపః- జల
లాభేసతీతి. ఎతావతావత్ప్రమాణస్యవ్యవస్థాపకహేతోస్స్వరూపాసిద్ధి
శంకానిరాకృతా-తదానీంపక్షప్యాసత్వాదాహ-పూర్వోత్పన్నమితి - స
మర్థేతి- తద్వద్విశేష్యకతత్ప్రకారకేత్యర్థః, అన్వయ్యుదాహరణా

రం ప్రవృత్తౌసత్యాంజలలాభేసతి పూర్వోత్పన్నంజలజ్ఞానంప్ర
మాసఫలప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవంతన్నైవంయథాఅప్ర
మేతికేవలవ్యతిరేకిణాప్రమాత్వం నిశ్చియతేద్వితీయ్యాదిజ్ఞానే
షుపూర్వదృష్టాంతేన తత్సజాతీయత్వలింగేనాన్వయవ్యతిరేకి
ణాపిగృహ్యతే । ప్రమాయాఃగుణజన్యత్వముత్పత్తౌపరతస్త్వం
ప్రమాఽసాధారణకారణంగుణః।అప్రమాఽసాధారణకార

సంభవాద్వ్యతిరేక్యుదాహరణంసదృష్టాంతమాహ-యన్నైవంతన్నైవ
మితియదప్రమాతత్సమర్థప్రవృత్త్యజనకమిత్యర్థః-వ్యతిరేకిణావ్యతిరేక
వ్యాప్తిమతా-నిశ్చియతేనుమీయతే-ద్వితీయ్యాదిజ్ఞానేషు ద్వితీయ్యాదిజల
జ్ఞానేషు-తత్సజ్జాతీయత్వలింగేపూర్వజ్ఞానసజాతీయత్వ లింగేనసమర్థ
ప్రవృత్తిజనకత్వేనేతియావత్- గృహ్యతఇతిప్రామాణ్యమనుమీయతఇ
త్యర్థః-ఎవంప్రమాత్వేపరతస్త్వంవ్యవస్థాప్యోత్పత్తౌపరతస్త్వంనిరూ
పయతి-ప్రమాయాఇతి-ప్రమాసాధారణకారణమితి.ప్రమాత్వాదికదే
శావృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రమానిష్ఠకార్యతానిరూపితకారణతాశాలీత్యర్థః
తేనజ్ఞానమాత్రహేత్వాత్మమనస్సంయోగాదేర్భ్రమజనకపిత్తాదిదోషా
ణాంచవ్యుదాసః - అప్రమాసాధారణకారణత్వంతుస్యేవం పరిష్కార్తం

వ్యం- చతుర్విధప్రమాయాం హేతుభూతంగుణం క్రమేణోపపాదయతి తత్రేతి-చతుర్విధప్రమామధ్య ఇత్యర్థః-ఇత్యాద్యూహనీయమితి - పీత శ్శంఖ ఇత్యాదావిత్తాదిదోషః ఇదం రజతమిత్యాదిభ్రమే చాకచక్యాదిరి త్యూహనీయమిత్యర్థః - అప్రమాత్వస్య పరతస్త్వం సయుక్తికం దర్శ యతి పురోవర్తినీతి-అనుపస్థితత్వాదితి-అవిషయీకరణాదిత్యర్థః- తథా చ ప్రత్యాసత్తేరభావాదప్రమాత్వస్యానువ్యవసాయేన గ్రహణం న సంభ వతీతి భావః, అప్రమాత్వం తదభావవద్విశేష్యకత్వవిశిష్టతత్ప్రకారకత్వం పరత ఏవ గృహ్యత ఇత్యర్థః. అనుమానప్రయోగస్త్విదం జ్ఞానమప్రమా విసంవాదిప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవం తన్నైవం యథా ప్రమేతి గురుమత

ణం దోషః- తత్ర ప్రత్యక్షే విశేషణవద్విశేష్యసన్నికర్షో గుణః। అనుమితౌ వ్యాపకవతి వ్యాప్యజ్ఞానం । ఉపమితౌ యథార్థసాదృశ్యజ్ఞానం। శాబ్దజ్ఞానే యథార్థయోగ్యతాజ్ఞానమిత్యాదికమూహనీయం పురోవర్తిని ప్రకారాభావస్యానువ్యవసాయేనానుపస్థితత్వాదప్రమాత్వం పరత ఏవ గృహ్యతే। పిత్తాదిదోషజన్యత్వముత్పత్తౌ పరతస్త్వం । నను సర్వజ్ఞానానాం యథార్థత్వాదయథార్థజ్ఞానమేవ నాస్తి । న చ శుక్తావిదం రజతమితి జ్ఞానాత్ప్రవృత్తిదర్శనాదన్యథాఖ్యాతిసిద్ధిరితి వాచ్యం రజతస్మృతిపురోవర్తిజ్ఞానాభ్యామేవ ప్రవృత్తిసంభవాత్స్వతంత్రోపస్థితేష్టభే

న్నిరస్యాన్యథాఖ్యాతిం వ్యవస్థాపయతి- నన్విత్యాదినా- యథార్థత్వో త్ప్రజ్ఞాతత్వాత్। అయథార్థజ్ఞానమేవ నాస్తీతి తదభావవద్విశేష్యకత్వా దిరూపాయథార్థత్వం జ్ఞానవృత్తి నేత్యర్థః- తేన న సిద్ధ్యసిద్ధిభ్యాం వ్యా ఘాతః- అయథార్థత్వస్య ప్రసిద్ధిరిచ్ఛాదౌ బోధ్యా। అన్యథాఖ్యాతీతి-తద నంగీకారే పురోవృత్తివిశేష్యకరజతత్వాదిరూపేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారక జ్ఞానస్యసంవాదివిసంవాదిసాధారణప్రవృత్తిజనకతయా తత్ర ప్రవృత్తిరే వ న స్యాదితి భావః-రజతస్మృతీతి-క్లృప్తనియతపూర్వవర్తిభ్యామిత్యాదిః సంభవాదితి-తథా చ ప్రవృత్తిం ప్రతి విశిష్టజ్ఞానత్వేన కారణత్వైవ నాస్తీతి లా నురోధే నాన్యథాఖ్యాతికల్పనన్నసంభవతీతి భావః-నన్వేవం శుక్త్ర నేదం రజ

తమిత్యాదిబాధగ్రహస్తత్రాపిప్రవృత్తిస్స్యాదిత్యతఆహ-ఉపస్థితేతి,ఎతా
వతాస్మృతిరూపకారణాపేక్షాస్ఫుటీకృతా-ఇష్టభేదాగ్రహస్యరజతాది
రూపేష్టభేదగ్రహాభావస్యైవ,ఏవకారేణవిశిష్టజ్ఞానస్యప్రవర్తకత్వవ్య
వచ్ఛేదః-సర్వత్రేతి-రపతేశుక్తౌచేత్యర్థః- సత్యరజతస్థలేవిశిష్టజ్ఞానత్వే
నైవప్రవృత్తింప్రతికారణత్వమేష్టవ్యమన్యథాధర్మధర్మిజ్ఞానయోరిష్టభే
దాగ్రహత్వ రూపగురు ధర్మావచ్ఛిన్నస్యచకారణతాపత్తేరేవంచ తత్ర
ప్రవృత్తింప్రత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంవిశిష్టజ్ఞానస్యకారణతాయాంలాఘ
వాత్సామాన్యతః ప్రవృత్తిత్వా వచ్ఛిన్నం ప్రతివిశిష్టజ్ఞానత్వేనానుగత
కార్యకారణభావస్యైవకల్పనీయతయాపి సంవాది ప్రవృత్తేర్ వితత్కా
ర్య తావచ్ఛేద కావలీఢతయా తత్పూర్వంవిశిష్టజ్ఞానస్యకల్పనీయత్వాద

దాగ్రహస్యైవసర్వత్రప్రవర్తకత్వేననేదంరజతమిత్యాదావతి
ప్రసంగాభావాదితిచేన్నసత్యరజకస్థలేపురోవర్తివిశేష్యకరజత
త్వప్రకారకజ్ఞానస్యలాఘవేనప్రవృత్తిజనతతయాశుక్తావపిరజతా
ర్థిప్రవృత్తిజనకత్వేనవిశిష్టజ్ఞానస్యైవకల్పనాత్। అయథార్థాను
భవంవిభజతే।అయథార్థేతి। స్వప్నస్య మానసవిపర్యయరూప
త్వాన్న త్రైవిధ్యవిరోధః।సంశయలక్షణమాహ । ఏకేతి। ఘట
పటావితిసమూహాలంబ నేతివ్యాప్తివారణాయైకేతి - ఘటోద్ర
వ్యమిత్యాదావతివ్యాప్తివారణాయవిరుద్ధేతి। ఘటత్వవిరుద్ధప

న్యథాఖ్యాతిర్నిరాబాధైవేతిసమాధత్తే-సత్యరజతేతి - రజతత్వ ప్రకా
రకజ్ఞానస్యేతి - తాదృశజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నస్యేత్యర్థః ప్రవృత్తిజనకత
యాప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నజనకతయా - విశిష్టజ్ఞానస్యైవపురోవర్తివిశే
ష్యకేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానస్యైవ-ఏతేనషభేదాగ్రహస్య వ్యావ
చ్ఛేదః-కల్పనాదనుమానాత్, ప్రయోగస్త్వి యమిష్టతావచ్ఛేదకప్రకా
రకజ్ఞానజన్యాప్రవృత్తిత్వాద్రజతస్థలీయ ప్రవృత్తివదితి - స్యాదేతత్ప్ర
త్యక్షేసన్నికర్షస్యకారణతయారజతత్వాంశేదతభావేనకథంశుక్తావిదం
రజతమితిప్రత్యక్షమితిచెన్నైవమలౌకికసన్నికర్షస్యాపి। ప్రత్యక్షజనక
తాయావ్యవస్థాపితత్వేనజ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తేరేవ ప్రకృతే సంభవా

త్ - నన్వయథార్థానుభవస్యత్రైవిధ్యకథనమయుక్తం స్వప్న
జ్ఞానస్యానుభూతపదార్థస్మరణపిత్తాదిరూపదోషశుభాశుభాదృష్టైర్జ
యమానస్యబాధితార్థవిషయకస్యానుభవసిద్ధత్వాదత ఆహ - స్వప్న
స్యేతి-యద్యపి ప్రదేశవిశేషావస్థితమనస్సంయోగాస్స్వప్నస్తథాపితదస
మవాయికారణకజ్ఞానే స్వప్నశబ్దో భాక్త ఇత్యవధేయం - చాక్షుషాదిరూ
పత్వాసంభవాదాహ - మానసేతి-యత్తుస్మృతిరూపంస్వప్నజ్ఞానమితి
తద్భాష్యవిరుద్ధమిత్యుపేక్షితం-కోట్యోర్వ్యాప్యవృత్తిత్వ జ్ఞానోత్తరంజా
యమానేఏకస్మిన్ధర్మిణిఘటతదభావోభయప్రకారకసముచ్చయే తివ్యా
ప్తివారణాయవిరోధివిషయకత్వస్యనివేశేపినానేత్యస్యావశ్యకతేతిదర్శ
యితుమాహ-ఘటత్వవిరుద్ధేతి-నానేతీతి-ఏకధర్మినిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితవి
రుద్ధనానాధర్మనిష్ఠప్రకారతాకత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిరితిభావః-నచవిభి

టత్వవానిత్యత్రాతివ్యాప్తివారణాయనానేతి। విపర్యయలక్షణ
మాహ। మిథ్యేతి। తదభావవతితత్ప్రకారకనిర్ణయ ఇత్యర్థః
తర్కంలక్షయతి।వ్యాప్యేతి।యద్యపితర్కోవిపర్యయేంతర్భవ
తితథాపిప్రమానానుగ్రాహకత్వభేదేనసంకీర్తనం । స్మృతిం

న్నరూపేణైకధర్మివిశేష్యకవిరుద్ధానేకధర్మప్రకారకజ్ఞానేతివ్యాప్తి
రితిశంక్యమేకధర్మ్యావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాఘటితపరిష్కారకరణేనాదోషా
దితిదిక్ - తంత్రాంతరేబుభుక్షాభిన్నేసర్వస్మిన్నేపమిథ్యాశబ్దస్యప్రయోగ
దర్శనాదాహ-తదభావవతీతి-ప్రమావారనాయేదం- తదభావవద్వి
శేష్యకత్వావచ్ఛిన్నతత్ప్రకారకత్వేత్యాద్యర్థవివక్షునాన్నసమూహాలంబనే
తిప్రసంగః-సంశయస్యేచ్ఛయాశ్చవారనాయసంశయ్యా జ్ఞానార్థకం
నిశ్చయపదమితిసంక్షేపః।మూలేవ్యాప్యారోపేణేతి ఆహార్యవ్యాప్యవత్తా
భ్రమజన్యఃఆహార్యవ్యాపకవత్తాభ్రమస్తర్కఇత్యర్థః,ఆహార్యజ్ఞానమా
త్రేతిప్రసంగవారనాయతజ్జన్యఇతి- యత్రనాయంపురుష ఇత్యాహార్యా
రోపస్తత్రాతివ్యాప్తివారనాయ ప్రథమమాహార్యపదం - రజతత్వవ్యా
ప్యాభావవత్త్వాగ్రహకాలేఆహార్యంయదరజతత్వవ్యాప్యవత్త్వాజ్ఞానం తజ్జ
న్యే ఇదంరజతమిత్య నాహార్యేతివ్యాప్తివారనాయ ద్వితీయమాహార్య

పదం-తర్కేణ ఆపాద్యవ్యతిరేకనిశ్చయః ఆపాద్యాపాదకయోర్వ్యాప్తి
శ్చయశ్చకారణమితిధ్యేయం-తర్కస్తుమానసవిపర్యయరూప ఏవేతికథమ
యథార్థస్యాత్రైవిధ్యకథనమిత్యాహ-యద్యపీతి - ప్రమాణానుగ్రాహ
కత్వం ప్రమాణేన ప్రమాయాంజననీయాయాం ప్రతిబంధకవిఘటనద్వా
రోపయోగిత్వం । భేదేనేతితర్కత్వరూపవైలక్షణ్యే నేత్యర్థః - తర్క
స్యప్రమాణానుగ్రాహకత్వజ్ఞాపనాయతథాకథనమితిభావః - ననుసర్వే
షామనుకూలతయా వేదనీయమిత్యాదిమూలంసుఖాదిలక్షణపరంన సం
భవతిపరద్రవ్యోపభోగాదిజన్యసుఖేసాధూనాంద్వేషదర్శనాద వ్యాప్తే
రిత్యా శంకాయాంసుఖ్యహమిత్యాది ప్రత్యక్షసిద్ధం సుఖత్వా దికమేవల
క్షణమిత్యాహ-సుఖ్యహమిత్యాద్యనువ్యవసాయేతి-సుఖత్వా దీత్యాదినా
దుఃఖత్వ పరిగ్రహః-యథాశ్రుతంత్వితి సర్వేషామను కూలేత్యాదికమి

విభజతే।స్మృతిరితి। సుఖంలక్షయతి । సర్వేషామితి । సుఖ్యహ
మిత్యాద్యనువ్యవసాయగమ్య సుఖత్వాదిక మేవలక్షణం । య
థాశ్రుతంతుస్వరూపకథనమితిద్రష్టవ్యం।సంస్కారంవిభజతే।
సంస్కారఇతి।సంస్కారత్వజాతిమానస్సంస్కారః । వేగస్యా
శ్రయమాహ। వేగఇతి । వేగత్వజాతిమాన్వేగః।భావనాంలక్ష
యతి। అనుభవేతి। ఆత్మా దావతివ్యాప్తివారణాయానుభవేతి ।

త్యర్థః- అనుభవేతీతి-స్మృతింసంస్కారం ప్రతిచానుభవత్వేనైవకారణ
త్వంవదతాంప్రాచామయమభిప్రాయః తత్తద్విషయకస్మృతిం ప్రతితత్త
ద్విషయకసంస్కారంప్రతిచతత్తద్విషయకానుభవత్వేనైవహేతుతానతు
తత్తద్విషయకజ్ఞానత్వేనానుభవత్వస్యాపి జాతిత్వేనజ్ఞానత్వాపేక్షయా
గౌరవాసంభవాత్ నచవినిగమనావిరహఇతిశంక్యంవ్యాప్యధర్మపురస్కా
రేణకారణత్వసంభవేవ్యాపకధర్మస్యాన్యథాసిద్ధినిరూపకత్వాదితి-నవీ
నాఃపునరనుభవానాంతత్తద్విషయకస్మృతింతాదృశసంస్కారఃప్రతిచతా
దృశజ్ఞానత్వేనైవహేతుతానత్వనుభవత్వేనసంస్కారస్యఫలనాశ్యతయా
ప్రథమస్మరణేనైవానుభవజన్యసంస్కారస్యనాశేనసకృదనుభూతస్యస్మర
ణోత్తరమస్మరణప్రసంగాత్ నచస్యజన్యస్మరణస్వసంస్కారనాశ కత్వే

స్మృతిసాధారణేనజ్ఞానత్వేన హేతుత్వేపిఘటపటాదిరూపనానావిషయా
వగాహినానుభవేనజనితస్య తావద్విషయకసంస్కారస్యఘటాద్యేకైకగో
చరస్మరణేనాపి వినాశాత్తదుత్తరం పటాదిస్మరణానుపపత్తిస్తద్విషయ
కసంస్కారాభావాత్ స్మృతిజన్యఘటాదిగోచరసంస్కారస్య భిన్నవిష
యకతయాపటాదిస్మారకత్వాయోగాదతస్స్వజన్యచరమస్మృతేరేవానా
యత్యాత్తద్వ్యక్తిత్వేనతత్తత్సంస్కారనాశకతాయా అంగీకర్తవ్యత
యానుభవత్వేన జనకతాయామపినదోష ఇతివాచ్యం అన్యూనవిషయక
స్యైవఫలస్యనాశకత్వాంగీకారేణాదోషాత్ జాయతేచపునఃపునస్స్మరణా
ద్దృఢతరస్సంస్కారః దార్ఢ్యంచసంస్కారగతో జాతివిశేషఃఝటితిస్మృ
త్యుత్పాదప్రయోజకఃనచదైవవశ సంపన్నాఝ్ఝటిత్యుద్బోధక సమవధా

అనుభవధ్వంసేతీవ్యాప్తివారణాయస్మృతీతి। స్మృతేరపిసంస్కా
రజనకత్వంనవీనైరుక్తం। స్థితస్థాపకంలక్షయతి। అన్యథేతి।
సంఖ్యాదయోష్టానైమిత్తికద్రవత్వ వేగస్థితస్థాపకాస్సామాన్య
గుణాః। అన్యేరూపాదయో విశేషగుణాః। ద్రవ్యవిభాజకో
పాధిద్వయసమానాధికరణావృత్తిజాతిమద్గుణత్వంవిశేషగుణ
త్వం। కర్మణోలక్షణమాహ।చలనేతి। ఉత్క్షేపణాదీనాంకార్య
భేదమాహ। ఊర్ధ్వేతి। శరీరేతి। వక్రతాసంపాదకమాకుం

నాదేవఝటితిస్మృతినియమోపపత్తౌతత్ప్రయోజకతయాసంస్కారగతో
జాతివిశేషోనసిద్ధ్యతీతివాచ్యంఝటితిస్మృతేర్దైవాధీనఝటిత్యుద్బోధక
సమవధానాధీనత్వస్యాభ్యుపగమ్యసంస్కారాతిశయఖండనేశాస్త్రాదావ
భ్యాసస్యైవానాపత్తేఃకించపరిత్యజ్యచనిశ్చితావ్యభిచారకంగృహ్యమాణ
వ్యభిచారేణకారణత్వకల్పనన్నసంభవతీతినానుభవత్వేనస్మృతి సంస్కా
రహేతుతాసంభవఇత్యాహుస్తన్మతందర్శయతి-స్మృతేరపీతి- అపినానుభ
వపరిగ్రహఃఏతన్మతేలక్షణేచానుభవజన్యేతిస్థానేజ్ఞానజన్యేతినివేశనీయం
ద్రవ్యవిభాజకోపాధీతి-పృథివీత్వజలత్వాదిరూపంయద్ద్రవ్యవిభాజకోపా
ధిద్వయంప్రత్యేకంతత్తత్సమానాధికరణాఃద్విత్వద్విపృథక్త్వసంయోగాద
యస్తదవృత్తిజాతిమద్గుణత్వమిత్యర్థః రూపాదిషుచతుర్షు నీలత్వాదికం

సాంసిద్ధికద్రవత్వేచద్రవ్యత్వావాంతరజాతింస్నేహాదిషుదశసుస్నేహత్వాదికంభావనాయాంసంస్కారత్వావాంతరజాతి మాదాయలక్షణస మన్వయః-నన్వేతల్లక్షణమేకత్వాదిష్వతివ్యాప్తమేకత్వత్వాదిజాతేరపితాదృశత్వాన్నచతాదృశోపాధిద్వయసమానాధికరణవృత్తిగుణత్వన్యూన వృత్తిజాతిశూన్యగుణత్వమిత్యర్థః ఏవంచైకత్వాదిషుసంఖ్యాత్వాదేస్స త్వాత్తాదృశజాతిశూన్యత్వస్యాసత్వేననాతివ్యాప్తిరితివాచ్యమేవమపి పరిమాణాదిష్వతివ్యాప్తేఃపరిమాణత్వాదేస్తాదృశజాతిత్వాసంభవాదితిచేద త్రప్రవదంత్యభిజ్ఞాఃయద్యద్రూపావచ్ఛిన్నసమానాధికరణం యత్కించిద్విభాజకోపాధిద్వయంతత్తద్భిన్నాస్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నాచయాజాతిస్తద్వత్వేసతిగుణత్వమిత్యర్థః-యద్రూపావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యస్యసమవాయసంబంధఘటితస్యైవనివేశనీయతయాయద్రూపపదేనఘటత్వాదేర్ధర్తుమశక్యత్వాద్ఘటాదావతివ్యాప్తిరతోవిశేష్యంస్థితస్థాపకే

చనం । ఋజుతాసంపాదకంప్రసారణమిత్యర్థః- సామాన్యం లక్షయతి । నిత్యమితి । సంయోగేతివ్యాప్తివారణాయనిత్యమితి పరమాణుపరిమాణాదావతివ్యాప్తివారణాయనేకేతి । అనుగ

తివ్యాప్తివారణాయస్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నేతి-స్థితస్థాపకస్యపృథివ్యాదిచతుష్టయవృత్తిత్వమతేతుసదేయం-రూపత్వాదేర్యద్రూపపదేనధర్తుమశక్యత్వేప్యవాంతరజాతీశాద్భాయరూపాదిషులక్షణసమన్వయః పార్థివాను ష్ణాశీతస్పర్శస్యాపిపాకజ వ్యాపేక్షయా విజాతీయస్యైవానుభవసిద్ధత్వాత్ సంఖ్యాదయస్తుసామాన్యగుణాఇతినతత్రవై జాత్యంజల పృథివ్యాదిభేదేనసిద్ధాంతసిద్ధమతస్తత్రనాతివ్యాప్తిః- తాదృశజాతిమద్భిన్నగుణత్వమేవసామాన్యగుణానాంలక్షణమవధేయం- మూలోక్తంసర్వసంగ్రాహకంనసంభవతీత్యాహ-వక్రతేతి-నిత్యమితీతి - అత్రనిత్యత్వం ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వంధ్వంసాప్రతియోగిత్వంవాఏకతరనివేశనాదపి సంయోగాదేర్వారణాద్ద్వికపదంస్వరూపకీర్తనమాత్రపరమితిద్రష్టవ్యం- మూలేవ్యావర్తకాఇతి-నిత్యద్రవ్యాణాంపరస్పరంభేదసాధకాఇత్యర్థః అథవిశేషపదార్థేకింప్రమాణంనచాత్యంతంసంకీర్ణానాంపరమాణూనాంభేదక

ధర్మంవినాభేదాసిద్ధిగతోవిశేషాఅంగీకర్తవ్యాఇతివాచ్యమేకత్వాదివ్యక్తే రేవభేదకత్వసంభవాదితిచెన్న యతఃఏతత్పరమాణౌతత్పరమాణుభేదసాధనేఏకత్వాదేర్వ్యభిచరితత్వమైతదకత్వాదేరేవ హేతుతావాచ్యా నచతయోఃపరమాణ్వోర్భేదాసిద్ధావేకత్వాదావేతత్వంసంగ్రహమేతత్పరమాణుసమవేతత్వంహితస్యైతత్వంతస్మాత్వ్యతినిత్యద్రవ్యమేత్తవ్యోవిశేషపదార్థస్సవఏవస్వసజాతీయానాంపరస్పరంభేదసాధకఇతితత్రాపివిశేషాంతరాపేక్షానాస్త్యతోనానవస్థేతిసంప్రదాయః-వైశేషికమతసాధారణ్యేనసమవాయేనుమానంప్రమాణయతి-నీలఇతి-సమవాయి కారణత్వస్యావయ

తత్వంసమవేతత్వం తేననాభావ దావతివ్యాప్తిః । విశేషంలక్షయతి. నిత్యేతి. సమవాయంలక్షయతి॥ నిత్యేతి । సంయోగేతివ్యాప్తివారణాయనిత్యేతి । ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయసంబంధేతి । అయుతసిద్ధలక్షణమాహ । యయోరితి।నీలోఘట ఇతి విశిష్టబుద్ధిర్విశేషణవిశేష్యసంబంధవిషయావిశిష్టబుద్ధిత్వాద్దండీతివిశిష్టబుద్ధివదితిసమవాయసిద్ధిః । అవయవావయవినావితి। ద్రవ్యసమవాయికారణమవయవః। జన్యద్రవ్యమవయవి।ప్రాగభావంలక్షయతి । అనాదిరితి - ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయ సాంతఇతి । ఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయానాదిరితి। ప్రతియోగిజనకః । భవిష్యతీతివ్యవహారహేతుఃప్రాగభావః॥ ధ్వంసంలక్షయతి । సాదిరితి । ఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయ నంతేతి ।

వినిసత్వాద్రవ్యేతిపరమాణువారణాయజన్యేతిఅవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠతేవినశ్యదవస్థనునాశ్రితం-క్షణమవతిష్ఠతేయథాతంత్వాదినాశేపటాదిరితిమనసికృత్వా మూలే ౨ వినశ్యదిత్యుక్తం - ప్రాగభావేప్రమాణమాహ- భవిష్యతీతి- సంసర్గేతి - తాదాత్మ్యేతరిక్తసంసర్గేత్యర్థః- ధ్వంసప్రాగభావయోరపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధోవర్తత ఇతిమతాభిప్రాయేణత్రైకాలికనిశేషణమన్యథాన్యోన్యాభావవారకేనైవతయోర్వారణాతద్వ్యర్థతాపత్తేర్వ్య దిసంసర్గేత్వా భావే

న్యోన్యాభావభిన్నాభావ ఇత్యర్థః స్తదా త్రైకాలికేతి సిద్ధాంతే సార్థకం త్రైకాలికత్వన్నిత్యత్వరూపం -మూలే భూతలే ఘటో నాస్తీతి - తత్రఘటాభావాంశే భూతలస్య విశేష్యత్వం సంబంధః ఘటాభావ వద్భూతలమిత్యత్ర తు భూతలాంశేऽభావస్య విశేషణత్వం సంసర్గ ఇతి వదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః-విశేష్యత్వవిశేషణత్వే స్వరూపసంబంధ విశేషానజ్ఞానీయవిషయతా విశేషానచవిశేషణతాఖ్యస్స్వరూప సంబంధ ఏక ఏవాస్తు భూతలే ఘటో నాస్తీతి ప్రతీతౌ భూతలం ఘటాభావవదితి ప్రతీతితో వైలక్షణ్యస్య విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయత్వ విషయకత్వకల్పనేనైవ నిర్వాహాదితి వాచ్యం తాదృశ ప్రతీతితో వైలక్షణ్యాయ ప్రథమాయాం విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయతా సన్నికర్షః ద్వితీయాయాం విశేషణ

ఆకాశాదావతివ్యాప్తిజ్ఞారణాయ సాదిరితి। ప్రతియోగిజన్యః ప్రతియోగి సమవాయికారణ వృత్తిః। ధ్వస్త ఇతి వ్యవహార హేతుర్ధ్వంసః। అత్యంతాభావం లక్షయతి। త్రైకాలికేతి। అన్యోన్యాభావేతివ్యాప్తివారణాయ సంసర్గేతి। ధ్వంస ప్రాగభావయోరతివ్యాప్తివారణాయ త్రైకాలికేతి। అన్యోన్యాభావం లక్షయతి। తాదాత్మ్యేతి। ప్రతియోగితావచ్ఛేదకారోప్యసంసర్గ భేదాదేక ప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయోర్భిన్నత్వం ।

త్వావచ్ఛిన్నాధారతేత్యత్ర వినిగమకస్య దుర్లభత్వాన్నచ తాదృశ ప్రతీత్యోస్సంసర్గాంశే విలక్షణత్వేపి విశేషణవిశేష్య భావభేదాద్వైలక్షణ్యోపపత్తిరిత్యుభయత్ర విశేషణ తాయా ఏవ సంబంధతాస్త్వితి వాచ్యం తావతాపి భూతలే ఘటో నాస్తి భూతలవాన్ ఘటాభావ ఇత్యనయోర్భూతలం ఘటాభావవద్ఘటాభావే భూతల మిత్యనయోశ్చ ప్రతీత్యోర్వైలక్షణ్యానిర్వాహాత్తస్మాద్విశేష్యత్వ విశేషణత్వ నామకయోరుభయోస్స్వరూపసంబంధవిశేషయోస్సంసర్గతా తథాచ భూతలవాన్ ఘటాభావ ఇత్యత్ర ఘటాభావాంశే భూతలస్య విశేష్యత్వం సంసర్గః ఘటాభావే భూతలమిత్యత్ర చ భూతలాంశేऽభావస్య విశేషణతా సంసర్గోః బాధితో భ్రష్టత్వ నివార్హా ఇతిసంక్షేపః - ధ్వంసప్రాగభావయోరివైక

ప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయోరేకవిధత్వస్నేత్యాహ-ప్రతి
యోగితేతి -ఆరోప్యేతిప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ- అత్రయథా యోగ్యం
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మభేదయివసంసర్గభేదోప్యత్యంతాభావబ
హుత్వప్రయోజకః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మభేదో న్యోన్యాభావబ
హుత్వప్రయోజకయితిద్రష్టవ్యం-తదేవవర్ణయతి:కేవలేతి - కేవలదేవ
దత్తాభావాద్విశిష్టాభావోతిరిక్తయిత్యన్వయః అన్యథా కేవలదేవదత్త
వతిదండీనాస్తీతి ప్రత్యయానాపత్తేః-ఉభయాభావస్యాతిరిక్తత్వే ప్రతీతిం
ప్రమాణయతి-ఏకసత్వేపీతి- ఘటపటౌ ద్వౌనస్త యిత్యాద్యౌ ఘటత్వం
పటత్వముభయత్వంచైతత్త్రితయం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకంకేవల ఘట
వతికేవలపటవతియత్కించిదుభయవతిచతథాప్రత్యయాత్- సంబంధభే

కేవలదేవదత్తాభావాద్దండ్యభావప్రతీత్యావిశిష్టాభావః ఏకస
త్వేపిద్వౌనస్తయితిప్రతీత్యాద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావః । సంయో
గేనఘటవతిసమవాయేనఘటాభావస్తత్తద్ఘటాభావా ద్ఘటత్వా
వచ్ఛిన్నసామాన్యాభావశ్చాతిరిక్తః । ఏవమన్యోన్యాభావేపి
ఘటత్వేన పటోనాస్తీతిప్రతీత్యావ్యధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్నా
భావోనాంగీక్రియతేపటేఘటత్వంనాస్తీత్యర్థాత్ । అతిరిక్త
త్వే కేవలాన్వయీ । సామయికాభావోత్యంతాభావమేవసమ

దేనాభావస్యాతిరిక్తత్వంవర్ణయతి - సంయోగేనేతి- సామాన్యావిశే
షాభావయోర్భేదం దర్శయతి-తత్తదితి- అతిరిక్తయితి- అన్యథాయ
త్కించిద్ఘటవతిఘటోనాస్తీతి ప్రత్యయాపత్తేః-యేవమన్యోన్యాభావేపీతి
అవచ్ఛేదకభేదాత్తత్తద్ఘటభేదోఘటభేదాత్పృథక్ భేదత ఉభయభేద
శ్చాతిరిక్తయిత్యర్థః- ప్రసంగాదాహ - ఘటత్వేనేతి-నాంగీక్రియత ఇ
తి- అభావధియోవిశిష్టవయిశిష్ట్యావగాహిమర్యాదోపబృంహితయాఘ
టత్వేనపటోనాస్తీతిప్రతీతేర్ఘటత్వావచ్ఛిన్న పటనిష్ఠప్రతియోగితా
వగాహిత్వస్యాసంభవతీతిభావః- అతిరిక్తత్వయితి- అయంభావః అసతి
బాధకేతచ్ఛబ్దోల్లిఖిత ప్రతీతే స్తచ్ఛబ్ద ప్రతిపాద్యార్థవిషయకత్వ పరి
త్యాగాయోగాత్పటాధికరణకఘటత్వాభావస్య ఘటత్వేన పటోనాస్తి

తిశబ్దాత్కథంప్రతీతిఃకింవ్యవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేనాభా
వాంశేస్వాతంత్ర్యేణఘటత్వావగాహిత్వమేవాభావబుద్ధిర్విశిష్టవైశి
ష్ట్యావగాహిమర్యాదాన్నాతిశేత ఇతినియమస్తునయేవంచవ్యధికరణధ
ర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావఃకేవలాన్వయీప్రతియోగితావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నప్రతియోగిరూపవిరోధివిరహాదితి - ననుభూత
లాదౌఘటసత్వదశాయాన్న తదభావబుద్ధిరన్యథాతుజాయతేతస్సామయి
కాభావోతిరిక్తయేవాంగీకర్తవ్య యితివదంతంనిరాకర్తుమాహ- సా
మయికేతి- ప్రతియోగివిరహసమయేప్రతీయమానోత్యంతాభావయేవసా
మయికాభావఃసతూత్పాదవినాశశాల్యతిరిక్తయితిసముదితార్థః-నన్వే
వంభూతలేఘటస్యానయనదశాయామపితదభావస్యానిత్యత్వేన తత్ప్రతీత్య

యవిశేషే ప్రతీయమానః । ఘటాభావవతిఘటానయనేఽత్యం
తాభావస్యాన్యత్రగమనాభావేపితదప్రతీతేః ఘటాపసరణేస
తి ప్రతీతేర్భూతలఘటసంయోగప్రాగభావధ్వంసయోరత్యం
తాభావప్రతీతినియామకత్వంకల్ప్యతేఘటవతితత్సంయోగప్రా
గభావయోరసత్వాదేవాత్యంతాభావస్యాప్రతీతిఃఘటాపసర
ణేతుసంయోగధ్వంసస్య సత్వాత్ప్రతీతిఃఘటానయనాత్పూర్వం
సంయోగప్రాగభావ్యసత్వాత్ప్రతీతిరితి। కేవలాధికరణేనయివ

యాపత్తిరతఆహ- ఘటాభావవతీతి - నియామకమేవసముపపాదయతి
ఘటవతీతి - తత్కాలావచ్ఛిన్నభూతలాదేరేవఘటాత్యభావసంసర్గత
యాఘటకాలేచతచ్ఛూన్యకాలవిశిష్టభూతలాదిరూపసంసర్గాభావేనత
దానతదత్యంతాభావబుద్ధిరిత్యపిద్రష్టవ్యం - నన్వభావోనాస్త్యతిరిక్తఃప
దార్థఃయస్మిన్నధికరణేఘటోనాస్తీత్యాదిప్రత్యయస్తస్మిన్నధికరణేఘ
టాభావత్వకల్పనేనైవతథాప్రతీతినిర్వాహాత్ క్లృప్తధర్మిణిధర్మకల్పనా
యాఅక్లృప్తధర్మికల్పనతోలఘీయస్త్వాదితిగురుమతమాశంక్యనిరాచ
ష్టే । కేవలేతి- యద్యప్యనేకేష్వధికరణేషుధర్మకల్పనతోఽతిరిక్తైకధర్మి
కల్పనస్యైవలఘీయస్త్వాదతోఽతిరిక్తస్యాయిస్యానవతారః కించాభావ
స్యాధికరణస్వరూపత్వేజలాదావిద్యమానస్యగంధాద్యభావస్య జలాది

రూపత్వాదితరేంద్రియ గ్రాహ్యతాపత్తిరిత్యాదిదూషణాని ప్రస్ఫురంతి
తథాపి కేవలాధికరణాదేవేతి తద్వచననిరాసాదేవ తన్నివృత్తిసంభవే కిమే
తాన్యపేక్షితానీత్యాలోచ్యైతదేవ నిరాకరోతి. అభావానంగీకారయితి అ
తిరిక్తాభావానంగీకారయిత్యర్థః- అథ కిమిదం కైవల్యం భూతలస్వరూపమి
తిచేద్ఘటవద్భూతలస్యాపి తదభావస్వరూపతాపత్త్యా తదానీం ఘటాభావ
వత్తాబుద్ధిప్రసంగః ఘటాభావవత్త్వమితి చేత్సిద్ధమతిరిక్తాభావే నాతః కైవ
ల్యనిర్వచనమశక్యమిత్యాహ-కైవల్యస్యేతి నన్వభావస్యాతిరిక్తత్వే తద
భావోఽప్యతిరిక్తస్తస్యాభావస్తథేత్యనవస్థా స్యాదత ఆహ- అభావాభావ
ఇతి ధ్వంసేత్యాది - ధ్వంసప్రాగభావః ప్రతియోగిస్వరూపస్తత్ప్రాగభా

నాస్తీతివ్యవహారోపపత్తౌ అభావో న పదార్థాంతరమితి గురువ
స్తన్న అభావానంగీకారే కైవల్యస్యనిర్వక్తుమశక్యత్వాత్ । అ
భావాభావా మేవ నాతిరిక్తో నవస్థాప్రసంగాత్ । ధ్వంస ప్రాగభా
వః ప్రాగభావధ్వంసశ్చ ప్రతియోగ్యేవ । అభావా భావోఽతిరి
క్తమేవ తృతీయాభావస్య ప్రథమత్వాదతో నానవస్థేతి నవీనాః ।
నను ప్రమాణప్రమేయసంశయప్రయోజనదృష్టాంతసిద్ధాంతావ
యవతర్కనిర్ణయవాదజల్పవితండాహేత్వాభాసచ్ఛలజాతిని

వస్వరూపశ్చ ప్రాగభావధ్వంసస్తు ప్రతియోగిరూపస్తద్ధ్వంసరూపశ్చేత్య
థోఽవసేయస్తేన ప్రతియోగి ప్రాగభావదశాయామపి ధ్వంసో భవిష్యతీతి
ప్రత్యయస్య ప్రతియోగి ధ్వంసతయామపి ప్రాగభావో నష్ట ఇతి ప్రత్యయస్య
చోపపత్తిః-నను కాలే ద్రవ్యత్వం నాస్తీతి ప్రత్యయో యజాతే - ద్రవ్యత్వా
భావ ఇతి తు జాయత ఇతి వైషమ్యనిర్వాహాయ నాస్తీతి ప్రత్యయే దైశికసంబం
ధావచ్ఛిన్నాధేయత్వాభావః కల్పనీయస్తథాచ ఘటాభావాభావా దేశఘ
టాదిరూపత్వేత్విహ ఘటాభావో నాస్తీతి ప్రత్యయస్య భ్రమత్వ మేవ స్యా
ద్భావస్య విశేషణతావిశేషేణవృత్త్యనంగీకారాదతోఽభావాభావో
తిరిక్తః నతు భావస్వరూప ఇతి నవీనమతం దర్శయతి-అభావేతి-తస్యా
నవస్థేత్యత ఆహ-తృతీయేతి-పరమకారుణికేన మునినా దుఃఖపంక నిమగ్న
జనముద్దిధీర్షుణా ప్రణీతం ప్రమాణప్రమేయేత్యాదిసూత్రం తత ద్వారో

పరిశేషమాత్రేపేత-నన్వితి - ప్రత్యక్ష ప్రమాణస్య ద్రవ్యేఽనుమానా
దీనాంచ గుణేంతర్భావస్య స్ఫుటత్వాత్ప్రమేయాదీనాం ద్రవ్యాదిష్వంత
ర్భావమాహ- ఆత్మేత్యాదినా - ఆత్మశరీరేంద్రియాణాం ద్రవ్యే - అర్థ
స్య పృథివ్యాదిరూపస్య ద్రవ్యాదిషు బుద్ధేర్గుణేంతరింద్రియస్య మనసో ద్ర
వ్యేంతర్భావః - ఏవమగ్రేపి యథాయథమంతర్భావో ద్రష్టవ్యః-ధర్మా
ధర్మావితి-తజ్జనికేత్యర్థః , ఏతచ్చ స్ఫుటమాకరే-రాగః ఇచ్ఛావిశేషః
మరణమితి-మరణానంతర భావిజననమిత్యర్థః - తథాచ పదవ్యుత్పత్తిః
ప్రేత్యమృత్వా-భావోజననమిత్యర్థః - చరమప్రాణశరీరసంయోగధ్వం
సోమరణంఆద్యశరీరప్రాణసంయోగోజననంముక్తాత్మసంయోగ ధ్వంసవ

ప్రహస్థానానాంతత్త్వజ్ఞానాన్నిశ్రేయసాధిగమ ఇతిన్యాయసూ
త్రేషోడశపదార్థానాముక్తత్వాత్కథంసప్తైవేత్యత ఆహ ।

సర్వేషామితి । సర్వేషాంసప్తస్వేవాంతర్భావ ఇత్యర్థః ॥
ఆత్మశరీరేంద్రియార్థ బుద్ధిమనఃప్రవృత్తిదోషప్రేత్యభావఫల
దుఃఖాపవర్గాస్తుప్రమేయమితిద్వాదశవిధంప్రమేయం - ప్రవృ
త్తిర్ధర్మాధర్మౌ । రాగద్వేషమోహాదోషాః । రాగః ఇ
చ్ఛా । ద్వేషోమన్యుః । మోహశ్శరీరాదావాత్మభ్రమః। ప్రేత్య
భావోమరణం । ఫలంభోగః । అపవర్గోమోక్షః। సచస్వస
మానాధికరణదుఃఖప్రాగభావాసమానకాలీన దుఃఖధ్వంసః ।

తో ఘటస్యముక్తత్వాపత్తివారణాయ దుఃఖధ్వంస ఇతి - దుఃఖధ్వంసవ
తామస్మదాదీనామపిముక్తత్వాపత్తివారణాయ కాలీనాంతం , అస్మదీ
యదుఃఖప్రాగభావసమానకాలీనదుఃఖధ్వంసవతాంశుకాద్యాత్మనామ
ముక్తత్వప్రసంగాత్స్వసమానాధికరణేతి-దుఃఖ ప్రాగభావవిశేషణం-
సచస్వసమానాధికరణదుఃఖాసమానకాలీనేత్యనేనైవ సుషుప్తికాలిక
ధ్వంసస్యాప్యగ్రిమక్షణవృత్తేర్వారణాత్ప్రాగభావేతివ్యర్థమితివాచ్యం ,
యథాసన్నివేశేవైయర్థ్యాభావాదితిదిక్ । సంశయస్య నిరూపితత్వా
త్ప్రయోజనస్వరూపందర్శయతి.- ప్రయోజనమితి - ఉభయసాధనవతీతి
పరపక్షనిరాకరణస్వపక్షసాధనవతీ - ఇదంచవితండాతివ్యాప్తివారణా

యేతిశ్చేయం- స్వపక్షేతి. అత్రవిజిగీషు కథేత్యనువర్తతే-నానేతి.ఏకేన పూర్వపక్షః క్రియతేఽన్యేనచసమాధానమితి నానావక్తృకత్వం వాక్యస్యావసేయం - ఛలమితి - యథానవకంబలోఽయందేవదత్త ఇతినూతనతాత్పర్యేణప్రయుక్తస్యనవత్వసంఖ్యావిశిష్టమర్థాంతరం పరికల్ప్యకశ్చిద్దూషయతినాస్యనవకంబలాస్సంత్యతిదరిద్రత్వాదితి:-' అసదుత్తరమితి. ఉత్తరస్యాసత్వంతుస్వాసాధకతా సాధారణ్యేన పరా సాధకతా సాధకతయాస్వవ్యాఘాతుకత్వాత్ తథాచస్వవ్యాఘాతుకముత్తరంజాతిరితిలక్షణంపర్యవస్యతీ-తదవాంతరభేదందర్శయతి- సాధర్మ్యేత్యాదినా-ద్వంద్వాంతేశ్రూయమాణసమాశబస్యప్రత్యేకంయోగః - సాధ

ప్రయోజనంసుఖప్రాప్తిర్దుఃఖహానిశ్చ । దృష్టాంతో మహానసాదిః । ప్రామాణికత్వేనాభ్యుపగతోఽర్థస్సిద్ధాంతః । నిర్ణయోనిశ్చయః । ప్రమాణఫలతత్వబుభుత్సోఃకథావాదః। ఉభయసాధనవతీవిజిగీషుకథాజల్పః । స్వపక్షస్థాపనాహీనాపరపక్షవిదళనమాత్రావసానావితండా। కథనామనానావక్తృకపూర్వోత్తరపక్షవాక్యసందర్భః । అభిప్రాయాంతరేణప్రయుక్తస్యార్థాంతరంపరికల్ప్యదూషణంఛలం। అసదుత్తరంజాతిః । సాధర్మ్యవైధర్మ్యోత్కర్షాపకర్షవ

ర్మ్యసమావైధర్మ్యసమేత్యాదయశ్చతుర్వింశతిర్జాతయః-సాధర్మ్యేణస్థాపనాహేతుదూషకముత్తరంసాధర్మ్యసమా-యథాఆత్మా సక్రియః క్రియాహేతుగుణవత్వాల్లోష్ఠవత్- క్రియాహేతుగుణశ్చాత్రక్రియాజనకవాయుసంయోగాదిరేవేతిస్థాపనాయాముత్తరంయదిశక్రియసాధర్మ్యాత్సక్రియస్తదా విభుత్వరూపాన్నిష్క్రియసాధర్మ్యాన్నిష్క్రియ ఏవకిన్నస్యాల్-చాత్రకించిద్వినిగమకమస్తీతి ॥ ౧ ॥ వైధర్మ్యేణ తద్దూషకముత్తరంవైధర్మ్యసమా - యథాతత్రైవక్రియావతో లోష్ఠస్య సాధర్మ్యాద్యదిక్రియావానాత్మతదా విభుత్వరూపాద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియఏవకిన్నస్యాత్-నహితత్సాధర్మ్యాత్క్రియావతా భవితవ్యంతద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియేణనభవితవ్యమిత్యత్రకించిన్నియామకమస్తి॥

౨ ॥ పరోక్తసాధనాదేవ తదవ్యాపకధర్మస్య పక్షే ఆపాదనముత్క
ర్షసమా- యథా శబ్దోఽనిత్యః కృతకత్వాద్ఘటవదిత్యాదౌ కశ్చిదేవమా
హ- యది కృతకత్వేన హేతునా శబ్దో ఽనిత్యస్స్యాత్తర్హి తేనైవ హేతు
నా శబ్దో ఘటవత్సావయవస్స్యాదితి ॥ ౩ ॥ పరోక్తదృష్టాంతసాధర్మ్యే
ణ పక్షే పరాభిమతధర్మాంతరస్యాభావసాధనమపకర్షసమా- యథా
తస్మిన్నేవానుమానే యది కృతకత్వేన శబ్దో ఘటవదనిత్యస్స్యాత్తర్హి
తేనైవ శబ్దో ఘటవదశ్రావణస్స్యాదితి ॥ ౪ ॥ వర్ణ్యస్య స్థాపనీయస్య
దృష్టాంతధర్మస్య పక్షే సాధనం వర్ణ్యసమా॥ యథా పూర్వోక్తానుమా
క్రియాజనకనోదనాఖ్య సంయోగవత్త్వాల్లోష్టాదేర్భవతు క్రియావత్త్వ
మాత్మనస్తు క్రియావత్త్వే తజ్జనక నోదనాఖ్య సంయోగవత్త్వ మపిస్యా
దితి ॥ ౫ ॥ సాధ్యహేత్వోర్ధర్మయో రపి పక్షే తుల్యతా సాధనమవ
ర్ణ్యసమాః యథా తత్రైవానుమానే లోష్టాదిగతనోదనాదిరూప క్రియా

ర్ణ్యావర్ణ్య వికల్పసాధ్య ప్రాప్త్యప్రాప్తిప్రసంగ ప్రతిదృ
ష్టాంతానుత్పత్తిసంశయ ప్రకరణ హేత్వర్థాపత్త్య
విశేషోపపత్త్యుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధినిత్యానిత్య కార్యసమాజా

హేతుగుణవత్త్వ మాత్మన్యసిద్ధం- తథా చ తుల్యతయా యథాఽసిద్ధేన క్రి
యాహేతుగుణేనాత్మని క్రియావత్త్వం సాధ్యతే తథా తాదృశేన క్రియావత్త్వే
న తజ్జనకగుణవత్త్వమపి కిమితి న సాధ్యతే నియామకాభావాదితి ॥ ౬ ॥ దృ
ష్టాంతవికల్పం ప్రదర్శ్య దార్ష్టాంతికవికల్పకథనం వికల్పసమా యథా
తత్రైవానుమానే క్రియాహేతుగుణయుక్తం కించిద్గురు యథా లోష్టాదికం
చిల్లఘు యథా వాయురేవం క్రియాహేతుగుణయుక్తం కించిత్క్రియావ
త్స్యాద్యథా లోష్టాది కించిదక్రియం యథాఽఽత్మా పూర్వవికల్పో భవత్వ
యం తు న భవతీత్యత్ర కిన్నియామకం స్యాదితి ॥ ౭ ॥ దృష్టాంతస్య పక్షతు
ల్యతాకథనం సాధ్యసమా - సాధ్యశబ్దోఽత్ర పక్షవాచీ యథా తత్రైవ యది
యథా లోష్టస్తథాఽఽత్మేతి త్వముచ్యతే తదా యథాఽఽత్మా తథా లోష్ట ఇత్య
ప్యాగతం తథా చ యద్యాత్మని క్రియావత్త్వం సాధ్యతే తర్హి లోష్టేఽపి
తత్సాధనీయం నేతి చేత్తర్హి యథా లోష్టస్తథాఽఽత్మేతి న వాచ్యం లోష్టస్య ॥

ఆత్మా ఆత్మసదృశోనలోష్ట ఇత్యత్రనియామకాభావాదితి ॥ ౮ ॥ ప్రాప్త్యా
ప్రత్యవస్థానంప్రాప్తిసమా - ప్రాప్తిశ్చసాధ్యహేత్వోస్సామానాధికర
ణ్యం - యథాత్మత్రైవక్రియాహేతు గుణవత్త్వేనైవకిమితి క్రియావత్త్వం
సాధ్యతేకిమితి క్రియావత్త్వేన తాదృశగుణవత్త్వస్య ఉభయావిశేషాదితి ॥
౯ ॥ అప్రాప్త్యాప్రత్యవస్థానమప్రాప్తిసమా - యథాత్మత్రైవపూర్వో
క్తదోషాదప్రాప్తస్యహేతోస్సాధ్యసాధకత్వం వాచ్యం తథాచాప్రా
ప్తత్వావిశేషాత్సర్వస్సర్వంసాధయతీత్యయమేవ హేతుస్సాధ్యాభా
వంకిమితినసాధయేత్సాధ్యమేవతుసాధయేదిత్యత్రవినిగమకాభావాదితి ॥
౧౦ ॥ సాధనపరంపరప్రశ్నః ప్రసంగసమా యథాక్రియావత్త్వే క్రియా
హేతుగుణవత్త్వంసాధనంతత్రకింసాధనం నహిసాధనం వినాకస్యచిత్సిద్ధి
రస్తీపునస్తత్రాపికింసాధనమిత్యాది ॥ ౧౧ ॥ దృష్టాంతాంతరేణసాధ్యా
భావసాధనం ప్రతిదృష్టాంతసమా - యథాత్మత్రైవలోష్టదృష్టాంతేనక్రి
యావత్త్వేసాధితేనిష్క్రియాకాశదృష్టాంతేనాత్మనోనిష్క్రియత్వమేవ
కిన్నస్యాల్లోష్టదృష్టాంతేన క్రియావత్త్వమాకాశదృష్టాంతేననిష్క్రియత్వ
న్నేత్యత్రనియామకాభావాదితి ॥ ౧౨ ॥ అనుత్పత్త్యాప్రత్యవస్థానమనుత్ప
త్తిసమా-యథాఘటోఽనిత్యనిజనైల్యకత్వాదిత్యాక్షేపకశ్చిదాహ- యదిజ
నైల్యకత్వమనిత్యత్వేప్రయోజకంతదాఘటే ఏకతోత్పత్తేః పూర్వంతద
భావాన్నైల్యత్వంనిత్యశ్చేత్తదానుత్పన్నఏవేతి ॥ ౧౩ ॥ సాధారణధర్మం
ప్రదర్శ్యసంశయోద్భావనంసంశయసమా - యథాశబ్దోఽనిత్యఃకార్య
త్వాదిత్యాదౌశబ్దస్యానిత్యఘటేనసహకార్యత్వరూపం సాధర్మ్యంయ
థాస్తితథానిత్యేనశబ్దత్వేనసహశ్రావణప్రత్యక్షవిషయత్వం సాధర్మ్య
మస్తీత్యుభయసాధర్మ్యదర్శనాత్సంశయస్స్యాదేకపరిశేషే నియామ
కాభావాదితి ॥ ౧౪ ॥ వాద్యుక్తహేతోస్సాధ్యవిపరీతసాధకహేత్వంత
రోద్భావనం ప్రకరణసమా- సత్ప్రతిపక్షోదాహరణమేవాత్రోదాహ
రణంబోధ్యం ॥ ౧౫ ॥ కాలత్రయేపిహేతుత్వాసంభవేన హేతుత్వాకథ
నమహేతుసమా - యథాకార్యత్వాదిరూపసాధనంసాధ్యా దనిత్య
త్వాత్పూర్వకాలవృత్తిశ్చేత్తదాఽనిత్యత్వసాధ్యస్యతదానీమసత్త్వాత్

స్యనసాధకమధపశ్చాత్కాలవృత్తిచేత్తదాపూర్వకాలేసాధనాభావాత్త
స్యనసాధ్యమనిత్యత్వం యదిచోభయమేక కాలవృత్తితదాకిం తస్యసా
ధనంకింకస్యసాధ్యంవినిగమకాభావాదితి - హేతుసమేతిపాఠేతుకాలత్ర
యేపి హేతుత్వాసంభవకథనం హేతుసమేతిబోధ్యం ॥ ౧౬ ॥ అర్థాప
త్తిపుస్కారేణసాధ్యాభావోద్భావనమర్థాపత్తిసమా - యథాపూ
ర్వోక్తానుమానేశబ్దస్యానిత్యసాధర్మ్యాదనిత్యత్వం యద్యర్థా
పత్త్యాసిద్ధంతదానిత్యసాధర్మ్యాన్నిత్యత్వమప్యేకతరావధారణేనియా
మకాభావాదితి ॥౧౭॥ సర్వావిశేషప్రసంగోద్భావనమవిశేషసమాయ
థాత్రైవయదికృతకత్వాదినాసాధర్మ్యేణ శబ్దస్యానిత్యత్వం తదా
ప్రమేయత్వాదిరూపేణతత్సాధర్మ్యేణసర్వస్యైవానిత్యత్వం స్యాన్న
దుక్తసాధర్మ్యేణతత్సిద్ధ్యతినతుత్వదుక్తేనేత్యత్రనియామకాభావాదితి ॥
౧౮ ॥ ఉభయపక్షసాధర్మ్యేణసాధనోపపత్తిరుపపత్తిసమా-యథాయ
ద్యనిత్యత్వసాధనంకార్యత్వముపపద్యత ఇతిశబ్దస్యానిత్యత్వం తదాని
త్యత్వసాధనమపికించిదుపపద్యత ఇతినిత్యత్వం కిన్నస్యాదితి ॥ ౧౯ ॥ వా
ద్యుపదర్శితసాధనాభావేపి సాధ్యస్యోపలబ్ధికథనముపలబ్ధిసమా.
యథాశబ్దోఽనిత్యఃప్రయత్నానువిధాయిత్వాద్ఘటవదిత్యత్ర ప్రయ
త్నం వినాపివాయునోదనవశాద్వృక్షశాఖాభంగ జన్యస్య శబ్దస్యోపల
బ్ధేర్నప్రయత్నానువిధాయిత్వంశబ్దేస్తీతి ॥ ౨౦ ॥ వాదినోనుపలబ్ధివ
శాదేవవాద్యభిమతస్యాపియత్కించిత్పదార్థస్యాభావసాధనమనుపల
బ్ధిసమా - యథాజలాదేర్విద్యమానస్యాప్యావరణవశాద్యథానుపలబ్ధి
స్తథోచ్చారణాత్పూర్వంశబ్దస్యావరణదశాదనుపలబ్ధిరిత్యేవంమతంవా
దినాదూష్యతేయద్యావరణపశ్చాచ్ఛబ్దోనోపలభ్యతేతదాజలాద్యావరణ
మివశబ్దావరణమప్యుపలభ్యేతేత్యత్రోత్తరంయది భవద్భిరనుపలబ్ధిత ఆ
వరణాన్నాభ్యుపేయతేతదానుపలబ్ధేరప్యనుపలబ్ధ్యాఽభావేసిద్ధేతదభా
వాదావరణాభావాసిద్ధావావరణసిద్ధిరితి ॥ ౨౧ ॥ ధర్మస్యనిత్యత్వాని
త్యత్వవికల్పాద్ధర్మిణోఽనిత్యత్వసాధనంనిత్యసమా - యథాశబ్దస్య యదని
త్యత్వం భవద్భిరుచ్యతేతన్నిత్యమనిత్యంవాయద్యనిత్యంతదాశబ్దవృత్తే

వతస్యసదాతనత్వాచ్ఛబ్దస్యాప్యథాత్వమాగతం యద్యనిత్యం తదాశబ్దేకదా చిదనిత్యత్వాభావో స్తీతి నిత్య ఏవ శబ్ద ఇత్యుభయథాపి శబ్దస్యానిత్యత్వ మితి ౨౨ ॥ అనిత్యదృష్టాంతసాధర్మ్యాత్సర్వానిత్యత్వ ప్రసంగోద్భావనమ నిత్యసమా - యథా యద్యనిత్యే- నఘటేన సాదృశ్యాచ్ఛబ్దో౽నిత్య ఇత్యు చ్యతే తదా యేన కేనచిద్ధర్మేణ సర్వస్యైవ తత్సదృశత్వాత్సర్వస్యానిత్య త్వప్రసంగ ఇతి ॥ ౨౩ ॥ వాద్యుక్తహేతోరన్యకార్యేణసంభవాభి ధానం కార్యసమా యథాతత్రైవ ప్రయత్నానువిధాయిత్వ ముభయథాసం భవతి ఘటాదివచ్ఛబ్దస్య రూపోత్పత్త్యా జలాదివదావరకనివృత్త్యాచ ఉభయ త్రాపి ప్రయత్నానువిధానదర్శనాత్తథాచ తస్యావరకనివృత్తిరూపకా ర్యాంతరసంభవాన్నానిత్యత్వనియతత్వమితి - క్వచిత్కారణసమేతి పా

తయః। వాదినోపజయహేతుర్నిగ్రహస్థానం।తచ్చప్రతిజ్ఞా
హానిః ప్రతిజ్ఞాంతరం ప్రతిజ్ఞావిరోధః ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః హే
త్వంతరమర్థాంతరంనిరర్థకమవిజ్ఞాతార్థకమపార్థకమప్రా
ప్తకాలంన్యూనమధికంపునరుక్తమననుభాషణమజ్ఞానమప్ర
తిభావిక్షేపోమతానుజ్ఞాపర్యనుయోజ్యోపేక్షణం నిరను
యోజ్యానుయోగోపసిద్ధాంతోహేత్వాభాసాశ్చ శేషస్సుగమం.

ఠస్తస్యాపి కారణస్య ప్రయత్నానువిధాయిత్వస్యోభయత్ర శబ్దస్యోత్ప త్త్యాతదావరక నివృత్త్యాచ సమత్వాభి ధానమితిరీత్యోక్త ఏవార్థోపర్యవ సానమవసేయం ॥ ౨౪ ॥ అత్రగ్రంథగౌరవభయాత్సూత్రప్రకారదర్శి తా అభియుక్తైర్గ్రంథాంతరాదనుసంధేయాః॥

నిగ్రహస్థానంలక్షయతి-వాదిన ఇతి . ఇదంచయద్యపి ఛలాదావప్య స్తితథాప్యర్థాంతరాది రూపనిగ్రహస్థానేంతర్భావాన్నదోషః - ఛల త్వాదినాపిజ్ఞానస్యోపయోగిత్వాత్పృథగుపాదానం - హేత్వాభాసవ త్తస్యాప్యవాంతరభేదాన్ దర్శయతి- ప్రతిజ్ఞేత్యాదినా-యత్ర ప్రతిజ్ఞాతా ర్థవిరుద్ధాభ్యుపగమః ప్రతిజ్ఞాతార్థపరిత్యాగో వాతత్ర ప్రతిజ్ఞాహానిః యథా శబ్దో౽నిత్యః ప్రత్యక్షగుణత్వాదిత్యత్ర సో౽యంగకార ఇతిప్రత్యభి జ్ఞాబలాత్పరేణబాధే ఉద్భావితే౽ స్తుతర్హి నిత్య ఏవశబ్ద ఇతినిత్యత్వే

మంగీకుర్వన్నా దీశబ్దస్యానిత్యత్వప్రతిజ్ఞాంజహాతీతి ॥ ౧ ॥ పరోక్తదోషో
ద్దిధీర్షయా పూర్వానుక్తవిశేషణ విశిష్టతయా ప్రతిజ్ఞాతార్థకథనం ప్ర
తిజ్ఞాంతరం-యథాక్షిత్యాదికంగుణజన్యం కార్యత్వాదిత్యత్రాదృష్టజన్య
త్వేనసిద్ధసాధనోద్భావనేసవిషయకేతిగుణవిశేషణదానం ॥ ౨ ॥ స్వోక్త
సాధ్యవిరుద్ధహేతుకథనంప్రతిజ్ఞావిరోధః- యథా ద్రవ్యంగుణభిన్నంరూ
పాదితఃపృథక్త్వేనానుపలభ్యమానత్వాదితి ॥ ౩ ॥ స్వోక్తేర్థేపరేణదూషి
తేతదపలాపఃప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః-యథాశబ్దో ఽ నిత్యః ఐంద్రియకత్వా
దిత్యుక్తేపరేణసామాన్యేవ్యభిచార. ముద్భావ్య దూషితేస్వోక్తమపలపతి
కేనోచ్యతేశబ్దో ఽ నిత్యఇతీతి ॥ ౪ ॥ పరోక్తదూషణోద్దిధీర్షయాపూర్వోక్త
హేతుకోటావిశేషణాంతరోపాదానం హేత్వంతరం - యథాశబ్దో ఽ
నిత్యఃప్రత్యక్షత్వా దిత్యత్ర సామాన్యేవ్యభిచారోద్భావనేజాతిమత్త్వే సతీ
తివిశేషణదానం॥ ౫ ॥ ప్రకృతానుపయుక్తకథనమర్థాంతరం - యథా
నిత్యశ్శబ్దో ఽ స్పర్శవత్త్వాదితి హేతుర్హేతుపదం హినోతేస్తుని ప్రత్య
యేనిష్పన్నపదంచసుప్తిఙంతమిత్యాది ॥౬॥ అవాచకశబ్దప్రయోగోనిరర్థ
కం-యథాజబగడదశేత్యాది॥౭॥పరిషత్ప్రతివాద్యబోధప్రయోజకపదప్ర
యోగో ఽ విజ్ఞాతార్థకం - తచ్చక్లిష్టాన్వయమప్రసిద్ధార్థకంస్వరితోచ్చ
రితమిత్యాదిరూపం ॥ ౮ ॥ పరస్పరానన్వితపదసమూహోఽపార్థకం-య
థాశబ్దఃఘటఃపటఃనిత్యమనిత్యంచప్రమేయత్వాదిత్యాది ॥౯॥ అవయవా
నాంవ్యుత్క్రమేణకథనమప్రాప్తకాలం - యథాశబ్దత్వాచ్ఛబ్దోనిత్య ఇ
త్యాది ॥ ౧౦ ॥ యత్కించిదవయవశూన్యావయవాభిధానంన్యూ నంస్ప
ష్టం ॥ ౧౧ ॥ అధికహేత్వాదికథనమధికం - యథాశబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వా
చ్ఛ్రావణత్వాచ్చేత్యాది ॥౧౨॥ అనువాదంవినాకథస్యపునఃకథనంపునరు
క్తం-యథానిత్యశ్శబ్దోనిత్యఇత్యాది॥ ౧౩ ॥ పరిషదాత్రిరభిహితస్యానను
వాదో ఽ ననుభాషణం ॥ ౧౪ ॥ పరిషదావిజ్ఞాతస్యవాదినాత్రిరభిహితస్య
వాక్యార్థస్యా బోధోఽజ్ఞానం ॥ ౧౫ ॥ ఉత్తరార్హంపరోక్తంబుద్ధ్వా
ప్యుత్తరస్యాస్ఫూర్తివశాత్తూష్ణీంభావఃఅప్రతిభా ॥ ౧౬ ॥ అసంభవ
త్కాలాంతరకార్యవ్యాసంగముద్భావ్యకథావిచ్ఛేదోవిక్షేపః ॥ ౧౭ ॥

స్వపక్షే దోషమనుద్ధృత్య పరపక్షే దోషాభిధానం మతానుజ్ఞా ॥ ౧౮ ॥ వుద్భావనాగ్రా పరకీయనిగ్రహస్థానానుద్భావనం పర్యనుయోజ్యోపేక్షణం॥౧౯॥ నిగ్రహస్థానానవసరే తన్నిగ్రహస్థానాభిధానం నిరనుయోజ్యానుయోగః ॥ ౨౦ ॥ ఏకసిద్ధాంతమాలంబ్య కథాప్రవృత్తౌ తద్విరుద్ధసిద్ధాంతమాలంబ్యోత్తరదానమపసిద్ధాంతః ॥ ౨౧ ॥ ప్రతిజ్ఞాహాన్యననుభాషణాజ్ఞానాప్రతిభావిక్షేపపర్యనుయోజ్యోపేక్షణానామభావే అన్యేషాం హేత్వాభాసవ్యతిరిక్తనిగ్రహస్థానానాం గుణే హేత్వాభాసానాం చ ద్రవ్యాదిష్వంతర్భావో యథాయథం బోధ్యః - అతిరిక్తస్సూత్రార్థస్సుగమ ఇత్యాహ శేషమితి॥

నన్వనలసంయోగే సత్యపి మణ్యాదిసమవధానే దాహో న జాయత ఇతి మణ్యాదేః ప్రతిబంధకతావాచ్యా సా చ వహ్నిగతదాహానుకూలశక్తిస్వీకారాదేవ నిర్వహతి ప్రతిబంధకతాయాః కార్యానుకూలశక్తివిఘటకత్వ

జ్యానుయోగోపసిద్ధాంతో హేత్వాభాసాశ్చ శేషం సుగమం ।
ననుకరతలానలసంయోగే సత్యపి ప్రతిబంధకే సతి దాహానుత్పత్తే
శ్శక్తిః పదార్థాంతరమితి చేన్న ప్రతిబంధకాభావస్య కార్య
మాత్రే కారణత్వే సశక్తేరనుపయోగాత్ కారణత్వస్యైవ శక్తి

రూపత్వాత్తదన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధాయాశ్శక్తేరతిరిక్తత్వాత్స్సైవ పదార్థ ఇత్యసంగతమితి ప్రాభాకరశ్శంకతే-నన్వితి- నన్వేవం శక్తేస్సిద్ధావపి తస్యా అతిరిక్తత్వాసిద్ధిరితి చేన్న యతో న ద్రవ్యాతి కా శక్తిర్గుణాదివృత్తిత్వాదత ఏవ న శక్తిర్గుణకర్మాన్యతరరూపా నాపి సామాన్యాద్యన్యతమరూపా ఉత్పత్తివినాశశాలిత్వాదేవం చాతిరిక్తపదార్థత్వసిద్ధిరితి-నను ప్రతిబంధకత్వం న కార్యానుకూలశక్తివిఘటకత్వం కింతు కారణీభూతాభావప్రతియోగిత్వం తచ్చ మణ్యభావస్య హేతుత్వాదేవోపపద్యతే మణిసమవధానదశాయాం చ తదభావరూపకారణాభావాదేవ దాహానుత్పత్తిసంభవః ఇత్థం చాతిరిక్తశక్తిస్వీకారోऽనుచిత ఇతి సమాత్తే-ప్రతిబంధకాభావస్యేతి-నను దాహోత్పాదే వహ్నేశ్శక్తిరితి వ్యవహారాన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధ్యత్యతిరిక్తా శక్తిరిత్యాశంక్య తస్యాః కారణత్వరూపత్వేపి వ్యవహారోపపత్తేర్నాతిరిక్తశక్తిరిత్యాహ- కారణత్వస్యేతి

ననుమణ్యాద్యభావస్య హేతుత్వే మణిసమవధానదశాయాం సత్యుత్తేజ
కేదాహాభావస్యాస్మన్మతేతుమణ్యాద్యపసరణదశాయామివోత్తేజకసమ
వధానదశాయామపివహ్నేర్దాహానుకూలశక్త్యంతరోత్పత్త్యంగీకా
రేణాదోషఇతిచేన్న ఉత్తేజకాభావవిశిష్టమణ్యాద్యభావస్యకారణత్వాం
గీకారేణాదోషాన్నచోత్తేజకానామననుగతత్వాత్తత్తదుత్తేజకాభావ
కూటవిశిష్టమణ్యాద్యభావస్య కారణతాయాఃకల్పనీయతయాగౌరవమితి
వాచ్యందాహానుకూలశక్తింప్రత్యేతాదృశకారణతాయాస్త్వయాప్యావశ్య
కత్వాదనంతశక్తితత్ప్రాగభావతద్ధ్వంసకల్పనేగౌరవాదితిసంక్షేపః -
నన్వేవమపికాంస్యాదావస్పృశ్యవస్తుస్పర్శేసతినభోజనాదిరూపకార్యా
ర్హతాశక్తిమత్త్వాత్కాంస్యాదేరేవతదర్హత్వాదస్పృశ్యస్పర్శేసతిశక్తే
ర్నాశాద్భస్మసంయోగేతుపునశ్శక్తేరుత్పాదాత్తదర్హతా ఏవంచకాం

పదార్థత్వాత్ । ననుభస్మాదినాకాంస్యాదౌశుద్ధిదర్శనా
దాధేయశక్తిరంగీకార్యేతిచేన్న ।భస్మాదిసంయోగసమాన
కాలీనాస్పృశ్యస్పర్శప్రతియోగికయావదభావసహితభస్మా
దిసంయోగధ్వంసస్య శుద్ధిపదార్థత్వాత్ । స్వత్వమపినపదా

స్యాదావాధేయశక్తిరంగీకార్యా- నచకాంస్యాదౌభోజనాదికం ప్రత్య
స్పృశ్యస్పర్శస్యప్రతిబంధకత్వకల్పనాదేవోపపత్తౌతదనంగీకారఇతివా
చ్యంప్రకృతేచాస్పృశ్యస్పర్శస్యాస్పృశ్యసంయోగరూపతయాసతిత
న్నాశేప్రతిబంధకాభావసద్భావాత్కాంస్యాదావంతరాభస్మాది
సంయోజనం భోజనాద్యర్హతాప్రాప్తిరితిపునఃప్రత్యవతిష్ఠతే-ననుభస్మాది
నేతి ప్రథమేనాదిశబ్దేనామ్లాదేర్ద్వితీయేనచతామ్రాదేఃపరిగ్రహఃక్లప్త
ధ్వంసవిశేషేణైవకాంస్యాదేశ్శుద్ధత్వోపపత్తావతిరిక్తశక్త్యంగీకా
రోనుచితఇతిసమాధత్తే- భస్మాదిసంయోగేతి-యత్రకాంస్యాదౌభస్మాది
సంయోగధ్వంసానంతరంపునరస్పృశ్యస్పర్శస్తత్రాపిభస్మాదిసంయోగ
ధ్వంసస్యసత్త్వాచ్ఛుద్ధ్యాపత్తిరతస్సహితాంతం ధ్వంసవిశేషణం- సాహి
త్యంచాత్రసంబంధవిశేషనియంత్రితం సామానాధికరణ్యం - అస్పృశ్య
స్పర్శానామనుగమకరూపస్య దుర్వచతయాసామాన్య ధర్మావచ్ఛిన్నే

భావనివేశాసంభవాద్యత్కించిదస్పృశ్యస్పర్శాభావస్యచతత్రసత్వాత్త
దాపత్తిస్తదవస్థైవేత్యతోయావదితి - తత్రయావతామస్పృశ్యస్పర్శా
భావానాంనిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతా సంబంధేనాసత్వాన్నోక్తదోష ఇతి
భావః- యత్రభస్మాదిసంయోగాస్పృశ్యవస్తుస్పర్శాయుగపదేవోత్పన్న
వినష్టౌతత్రతత్తదస్పృశ్యస్పర్శాభావకూట సామానాధికరణ్యవిశిష్ట
భస్మాది సంయోగ ధ్వంసమాదాయయదతాపత్తిరతోభస్మాదిసంయోగ
కాలావచ్ఛేదేన తత్రవిద్యమానార్థకం కాలీనాంతమభావ విశేషణం -
తథాచతత్రభస్మాదిసంయోగక్షణావచ్ఛేదేనయావత్తదభావానామసత్వా
న్నదోషఇతిభావః-చైత్రస్య దండనమిత్యాదావధనాదౌయత్స్వత్వం ప్రతీ
యతేతత్పదార్థాంతరమితిమతన్నిరస్యతి- స్వత్వమపీతి - అపినానుక్త
సముచ్చాయకేనప్రతియోగిత్వాదిపరిగ్రహః- ననుతర్హిస్వత్వం కింస్వ

ర్థాంతరం। యథేష్టవినియోగయోగ్యత్వస్య స్వత్వరూపత్వా
త్తదవచ్ఛేదకంచ ప్రతిగ్రహాదిలబ్ధత్వమేవేతి। అథవిధిర్నిరూ
ప్యతే। ప్రయత్నజనకచికీర్షాజనకజ్ఞాన విషయోవిధిస్తత్ప్రతి
పాదకోలిఙాదిర్వా । కృతస్యాధ్యే ప్రవృత్త్య దర్శనాత్కృతి
సాధ్యతాజ్ఞానం ప్రవర్తకంనచవిషభక్షణాదౌ ప్రవృత్తిప్రసం

రూపమిత్యతఆహ-యథేష్టేతి-తదవచ్ఛేదకంచేతి తాదృశయోగ్యత్వ ప్ర
యోజక మిత్యర్థః- ప్రతియోగిత్వం ప్రతియోగిరూపం ప్రతియోగిత
వచ్ఛేదకంవేత్యాదికంబహుతర మూహనీయం - సర్వేషాంపదార్థా
నాముక్త పదార్థేషుయథాయథమంతర్భావంనిరూప్య మూలస్య న్యూ
నతాం పరిహర్తుంవిధిం నిరూపయిష్యమాణశ్శిష్యావధానార్థంతన్ని
రూపణం ప్రతిజానీతేఅథేతి- స్వపరమతసాధారణం విధిత్వంనిర్వక్తి
ప్రయత్నేతి-ప్రయత్నజనికాయాశ్చికీర్షాయాజ్జనకంయదిజ్ఞానం తద్విషయ
ఇత్యర్థః-గురుమతేకృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్యస్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్ట
సాధనతాజ్ఞానస్య చికీర్షాద్వారా ప్రయత్నజనకత్వాత్తన్మతేకృతిసా
ధ్యత్వేస్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనత్వేచలక్షణసంగతిఃవిధాయ
కత్వంవిధిత్వమితిమతాభిప్రాయేణాహ- తత్ప్రతీతి- తాదృశజ్ఞానవిషయ

కార్యత్వాదిప్రతిపాదక లిఙాదిరిత్యర్థః-లిఙాదీత్యాది నా-లోట్తవ్యాది
పరిగ్రహః- గురుమతమాశంకతే-కృత్యసాధ్య ఇతి- కృత్యసాధ్యత్వేనావ
గత ఇత్యర్థః- ప్రవర్తకమితి - చికీర్షాద్వారా ప్రవృత్తిజనకమిత్య
ర్థః- నచకృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావ ఏవ ప్రవర్తకో స్త్వితిశంక్యం కృత్య
సాధ్యత్వజ్ఞానాభావత్వేనతత్వే గౌరవాత్కృతిసాధ్యత్వాభావకృతిసా
ధ్యభేదతత్తద్వ్యాప్యాది దర్శనానాం ప్రవృత్తౌ ప్రతిబంధకత్వ కల్పనేన
మహాగౌరవాచ్చేతిదిక్-నను విషభక్షణాదౌ ప్రవృత్త్యాపత్తిః కృతిసాధ్యతా
జ్ఞానస్య తత్రాపి సత్వాదిత్యాశంకాన్నిరాకురుతే - నచేత్యాదినా - ఇష్ట
సాధనతాలింగకేతి - అయం మత్కృతిసాధ్యః మత్కృతింవినానుపపద్య
మానిత్వే సతి మదిష్టసాధనత్వాదిత్యానుమానికేత్యర్థః- కామ్యస్థల ఇతి -
ప్రవర్తకత్వాదిత్యనేనాన్వయః- జ్యోతిష్టోమయాగాదావిత్యర్థః-విహిత

గః । ఇష్టసాధనతాలింగకకృతిసాధ్యతా జ్ఞానస్య కామ్యస్థలేవి
హితకాలశుచిజీవిత్వనిమిత్తజ్ఞానజన్యస్యనిత్యనైమిత్తికస్థలే ప్ర
వర్తకత్వాన్నచాననుగమస్స్వవిశేషణవత్తా ప్రతిసంధానజన్య
త్వస్యానుగతత్వాదితిగురవస్తన్న । లాఘవేనకృతిసాధ్యేష్టసా

కాలేత్యాది - విహితకాలశుచిజీవిత్వజ్ఞానాధీనస్యకృతిసాధ్యతా జ్ఞానస్య
నిత్యేసంధ్యావందనాదౌ ఆశౌచాదిరూపనిమిత్తజ్ఞానాధీనస్యతస్యనైమిత్తి
కేస్నానాదౌ ప్రవర్తకత్వాదిత్యర్థః - అహమేతత్కాలకృతి సాధ్య
సంధ్యావందనకః ఏతత్కాలశుచిజీవిత్వాదిత్యేవంరీత్యా కృతిసాధ్యత్వ
జ్ఞానస్యవిహితకాలశుచి జీవిత్వాదిజ్ఞానజన్యత్వమవసేయం. అననుగమ
ఇతి- ప్రవృత్తిసామాన్యప్రయోజకస్యైకస్యాభావాదితిభావః - స్వవిశే
షణవత్తేత్యాది - స్వం ప్రవర్తమానః పురుషస్తస్య విశేషణం తన్నిష్ఠ
ధర్మః కామనాదిః తద్వత్తాయాస్స్వవిషయ సాధనత్వాది రూపత్వస్సం
బంధస్యప్రతిసంధానంజ్ఞానంతజ్జన్యత్వస్యేత్యర్థః-లాఘవేనేతి - కారణ
తావచ్ఛేదకలాఘవేనేత్యర్థః- తన్మతే కారణతావచ్ఛేదకస్య జన్యత్వా
దిఘటితత్వాద్గౌరవమితిభావః- కృతిసాధ్యేష్టసాధనతేతి - అత్ర బలవదని
ష్టాననుబంధిత్వ మప్యంతర్భావనీయం తేనన కృతిసాధ్య త్వేనతృప్తిగు-

ష్టేష్టసాధనత్వే నచావగతే విషసంపృక్తభోజనాదౌ ప్రవృత్త్యాపత్తే
ర్విశిష్టజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న కారణత్వకథనంతు ప్రాచామ్మతేః - నవ్యమతే
కృతిసాధ్యత్వాదిజ్ఞానానాంపృథగేవదండచక్రాదిన్యాయేన కారణత్వాత్
ప్రయత్నేతి- ప్రవృత్తీత్యర్థః - ప్రత్యవాయేతి - ప్రత్యవాయస్యపరిహా
రః ప్రాగభావః తస్య దుఃఖజనకాభావతయాతన్నాశస్యైవేష్టత్వేన ఫలి
త్వమితిభావః-నచకథంతత్ప్రాగభావస్య ఫలత్వం తస్యా జన్యత్వాదితి
వాచ్యం యత్సత్వేయత్సత్వమితివ్యవహారలభ్యస్యస్వ రూపసంబంధరూ
పస్యసంధ్యావందన ప్రయోజ్యత్వస్యతత్రసత్వేన ఫలత్వాత్తు తేరిత్యవధే
యం- లిఙాదేః కార్య ఎవశక్తిరితిగురుమతమాశంకతే- నిన్వితి - ఇష్టసా

ధనతాజ్ఞానస్యైవచికీర్షాద్వారా ప్రయత్నజనకత్వాన్నచ
నిత్యనైమిత్తికస్థలే ఇష్టసాధనత్వాభావాద ప్రవృత్తిప్రసంగస్త
త్రాపిప్రత్యవాయపరిహారస్యపాపక్షయస్యచఫలత్వకల్పనాత్త
స్మాత్కృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వమేవలిఙర్థః । నను జ్యోతిష్టోమేన
స్వర్గకామోయజేతేత్య లిఙా స్వర్గసాధనమపూర్వంకా
ర్యం ప్రతీయతే యాగస్యాశుతరవినాశినః కాలాంతర భావి
స్వర్గసాధనత్వాయోగాత్తద్యోగ్యం స్థాయికార్య మపూర్వ
మేవలిఙర్థః కార్యంకృతిసాధ్యం కృతేస్స్వవిషయత్వాద్విష
యాకాంక్షాయాం యాగో విషయత్వేనాన్వేతి । కస్యకార్య

విశేషరూపస్యయాగస్యాశుతరవినాశినస్స్వర్గసాధనత్వసంభావనాసం
భవత్యయోగ్యత్వాదిత్యపూర్వరూప ఎవకార్యేశక్తిరంగీకార్యేత్యాహ
యాగస్యేతి - ఆశుతరవినాశినస్తృతీయక్షణవృత్తిధ్వంస ప్రతియోగినః
స్థాయిఫలపర్యంతస్థాయి- అన్వయప్రకారందర్శయతి - కార్యంకృతిసా
ధ్యమితి- యాగేకృతిసాధ్యత్వం సాక్షాదపూర్వేతు యాగద్వారేతిబో
ధ్యం- కార్యబోధేతి- మత్కృతిసాధ్యమితిజ్ఞానవానిత్యర్థః - విధ్యర్థ
ముఖ్యవిశేష్యకబోధందర్శయతి -శతేనేతి - స్వర్గకామస్యలిఙర్థకా
ర్యేతదేకతేశయాగస్యాన్వయేనేత్యర్థః - న్యాయమతేత్రకృతిసా
ఇలవదనిష్టాజనకేష్టసాధనయాగానుకూలకృతిమాన్ స్వర్గకామఇతి

క్యార్థబోధః- నన్వపూర్వస్యపూర్వమనుపస్థితత్వాత్కథం తత్రశక్తి
గ్రహఇతిచేద ప్రవదంత్యభిజ్ఞాఃతన్మతేద్ధర్మావచ్ఛిన్న విషయక శాబ్ద
బోధంప్రతితద్ధర్మావచ్ఛిన్న విషయకశక్తిగ్రహస్యతాదృశోప స్థితేశ్చ
హేతుతానతు సమానవిషయకత్వేన హేతుహేతుమద్భావః యేవంచకా
ర్యత్వావచ్ఛిన్నేయత్రకుత్రచిచ్ఛక్తిగ్రహాత్ యోగ్యతాబలాచ్చా పూర్వ
రూపకార్యస్యశాబ్దబోధభానంనహి యాగ విషయక మన్య త్కార్యం
సంభవతీతి- నను నిత్యేఫలాభావాత్కథంతత్రాపూర్వబోధకతేత్యత ఆ
హ- యావజ్జీవమితి _ అపూర్వమేవేతి - కార్యత్వే నేత్యాదిః - పండా
పూర్వమిత్యర్థః- లౌకికస్థలే పూర్వభానాసంభవాదాహ - ఆరో

> మితినియోజ్యాకాంక్షాయాంస్వర్గకామపదంనియోజ్య పత్వే
> యాన్వేతి । కార్యబోధానియోజ్యస్తేనజ్యోతిష్టోమ నామకయా
> గవిషయకంస్వర్గకామస్య కార్యమితివాక్యార్థస్సంపద్యతే।
> వైదికలిఙో యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయా దితినిత్య వాక్యే
> ప్యపూర్వమేవవాచ్యం కల్ప్యతే ఆరోగ్యకామో భేషజపా
> నంకుర్యాదిత్యాదౌ క్రియాకార్యే లక్షణేతిచేన్న యాగస్యాస్య
> యోగ్యతానిశ్చయాభావేనసాధనతయా ప్రతీత్యనంతరం తన్ని
> ర్వాహార్థమవాంతరవ్యాపారతయాపూర్వకల్పనా క్షికర
> నాదినానాశశుశ్రతేనర్యాగధ్వంసోవ్యాపారః లోకవ్యుత్పత్తి

గ్యేతి- క్రియాకార్యఇతి- ధాత్వర్థనిష్ఠకార్యత్వ ఇత్యర్థః - లౌకికా
లౌకికసాధారణ్యేనకార్యత్వాదావేవలిఙాదేశ్శక్తిరంగీకార్యేత్యాశయే
నసమాధత్తే- యాగస్యేతి _ అయోగ్యత్వాద్యాగస్యసాధనత్వేనభానంన
సంభవతీత్యుక్తదోషంనిరాచష్టేఅయోగ్యేతి- అయోగ్యతా సంశయ స
త్వేపితస్యావిఘటకత్వాద్బోధోభనత్యేవేతిభావః - వాక్యాదిష్ట సాధన
త్వేనయావగేవగతేతస్యా శుతరవి నాశినో వ్యాపారం వినా ఫలజనక
త్వాసంభవాత్తన్నిర్వాహాయాపూర్వంకల్ప్యత ఇత్యాహ - తన్నిర్వా
హార్థమితి- ననుయాగధ్వంసస్యైవవ్యాపారత్వ మస్తుకిమపూర్వ కల్ప
నేనేత్యత అహ-క్షీరత్నాది ... అదినాకర్మనాశాజలస్పర్శాత్కర తో

యాతిలంఘనాత్ - గండకీబాహుశరణాద్ధర్మఃక్షరతి కీర్తనాదిత్యత్రో
త్తకర్మనాశాజలస్పర్శాదిపరిగ్రహః-ధ్వంసస్య వ్యాపారత్వే స్వర్గ
ధారాపత్తిరిత్యపిదూషణాంతరంవిభావనీయం- లోకవ్యుత్పత్తీతి - లౌ
కవ్యవహారేత్యర్థః- సచయోయత్ర ప్రవర్తతె సకృతిసాధ్యత్వే నేష్ట
సాధనత్వేనదతద్ జ్ఞానవానిత్యేవంరూపః - కేచిత్తుయదిచ్ఛయా యత్ర
ప్రవృత్తిస్సతత్సాధనమిత్యేవంరూపోలోకస్య వ్యవహార ఇత్యాహుః .
నవ్యాస్తునలోకపక్షేతత్యాదిలిఙాదిసమభివ్యాహారస్థలే. క్రియాయా
మేవకృతిసాధ్యత్వావిశిష్టేష్టసాధనత్వబోధయితనియమబలాదితితదర్థస్త
త్రైతి శేషయిత్వావ్యాచఖ్యుః-ఆఖ్యాత.త్వేనేతి - తచ్చసంకేత సంబంధేనా
ఖ్యాతపదవత్త్వంలిఙ్త్వాదికమేకశక్తతావచ్ఛేదకమితితు నవీనాఃయత్నా
ర్థకత్వంకృతిత్వావచ్ఛిన్నవాచకత్వం - కరోతీతి - కృతిత్వావచ్ఛిన్నే

బలాత్క్రియాయామేవకృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వం లిఙాబోధ్యత
ఇతిలిఙ్త్వ రూపేణ విధ్యర్థత్వ మాఖ్యాతత్వేన ప్రయత్నార్థ
కత్వం పచతీపాకంకరోతీతివివరణదర్శనాత్కింకరోతీతి ప్ర
శ్నేపచతీత్యుత్తరాచ్చాఖ్యాతస్యప్రయత్నార్థకత్వాత్ । రథో
గచ్ఛతీత్యాదావనుకూలవ్యాపారేలక్షణా దేవదత్తః పచతిదే
వ దత్తేన పచ్యతే తండుల ఇత్యాదౌకర్తృకర్మణోర్నాఖ్యా
తార్థకత్వంకింతుతజకర్త్వాదీనామేవ । తయోరాక్షేపాదేవ

జిజ్ఞాసితసంబంధ బోధకంతత్ప్రశ్నవాక్యంఉత్తరశాక్యస్యకృతిత్వావచ్ఛి
న్నేపాకసంబంధబోధకత్వ మేవతన్నివర్తకత్వంనాన్యథేతిభావః- నను
రథోగచ్ఛతీత్యాదావాఖ్యాతస్య కృతిబోధకత్వా సంభవాత్తదనురోధేన
వ్యాపారమేవశక్తిస్స్వీక్రియతామిత్యత ఆహ-రథోగచ్ఛతీత్యాదావితి - వ్యాపా
రేనుకూలత్వోక్తికీర్తనమేతేనసంబంధేనవ్యాపారేగమనస్యాన్వయలా
భాయ- నవ్యాస్తుసర్గచ్ఛతీత్యత్రాఖ్యాతస్యజానాతీత్యాదావివాశ్రయ
త్వేనిరూఢిలక్షణానచాశ్రయతాసంబంధేనైవప్రథమాంతార్థేగమనా
దేరన్వయేననిర్వాహఆశ్రయత్వేనిగూఢిలక్షణాకల్పనం నిరర్థక
వాచ్యంనామార్థయోరివధాత్వర్థనామార్థయోరభేదాతిరిక్తసంబ
ంధేనాన్వయస్యావ్యుత్పన్నత్వాత్తత్రతథాన్వయాస్వీకారాత్ ప్రోక్తం

తీత్యాదౌస్తోకాదేర్ధాత్వర్థేపాకేన్వ యాదభేదాతిరిక్త ఇతిధ్యేయం
వైయ్యాకరణమతన్నిరాచష్టే-దేవదత్త ఇతి-నాఖ్యాతార్థత్వమితి-అఖ్యా
తస్యకర్త్రాదౌశక్తిస్వీకారేణంతకృత్యాదేశ్శక్యతావచ్ఛేదకత్వ మంగీకా
ర్యం కృత్యాదౌశక్తిస్వీకారేతుకృతిత్వాదిజాతేశ్శక్యతావచ్ఛేద కత్వా
ల్లాఘవమితిభావః-తద్గతైకత్వాదీనామేవేతి- అఖ్యాతార్థత్వమితీ పూర్వే
ణాన్వయఃఅదినాకృత్యాదిపరిగ్రహః-ననుతర్హికర్తృకర్మణోః ;కథం
లాభఇత్యతఆహ-తయోరితి- అక్షేపాదేవేతి-స్వమతేతు ప్రథమాంతపదే
నైవతల్లాభః దేవదత్తస్తండులంపచతీత్యత్రతండులకర్మకపాకానుకూల
కృతిమాన్ దేవదత్త ఇత్యన్వయబోధః- దేవదత్తేనపచ్యతేతండుల ఇత్యత్ర
తుదేవదత్తసమవేతకృతిజన్యపాకకర్మీభూతస్తండులఇతిశాబ్దబోధః- నచ
దేవదత్తఃపచతీత్యత్రతృతీయాతండులఃపచ్యత ఇత్యత్రద్వితీయ్యా చస్యా

లాభః । ప్రజయతీత్యాదౌధాతోరేవ ప్రకర్షేశక్తిరుపస
ర్గాణాం ద్యోతకత్వమేవనతత్రశక్తిః। పదార్థతత్వజ్ఞానస్య
పరమప్రయోజనంమోక్షస్తథాహి । ఆత్మావారేద్రష్టవ్యశ్శ్రో
తవ్యోమంతవ్యోనిదధ్యాసితవ్య ఇతి శ్రుత్యాశ్రవణాదీనా
మాత్మసాక్షాత్కారహేతుత్వ బోధనాచ్ఛ్రుత్యా దేహాదివి

త్తత్రకర్తృకర్మణోరాఖ్యాతే నానభిధానాదితివాచ్యం అనభిహితేక
ర్తృత్వే తృతీయాయాస్తాదృశే కర్మత్వేచ ద్వితీయా యావిధానేనా
దోషాదితిధ్యేయం - ఉపసర్గాణాంవాచకత్వమతన్నిరస్యతి - ప్రజయ
తీత్యాదావితి-ననుధాతునైవప్రకర్షార్థబోధే ప్రశబ్దాద్వైయర్థ్య
మతఆహ-ఉపసర్గాణామితి- ద్యోతకత్వం తాత్పర్యగ్రాహకత్వం - తే
నేతరనిపాతానాంవాచకత్వమితిసూచితం- తథాహి ఎవకారస్యాయో
గవ్యవచ్ఛేదోర్థశ్శంఖః పాండర ఏవేత్యాదౌ - అన్యయోగవ్యవచ్ఛే
దశ్చ పార్థఏవధనుర్ధర ఇత్యాదావిత్యాదికం బహుతర మూహనీ
యం - ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తయేసకలకామనావిషయముక్తిప్రయోజనక
తాంగ్రంథస్యదర్శయతి- పదార్థజ్ఞానస్యేతి- పదార్థతత్వజ్ఞానస్యే
త్యర్థః - అస్యేషామవాంతరప్రయోజనానామపిసద్భావ ఏవాహ-పర

మేతి - శ్రుతేరయమర్థః అరేముముక్షుణా ఽ త్మా ద్రష్టవ్యః ముముక్షో రాత్మదర్శనమిష్టసాధన మితియావత్ - ఆత్మదర్శనోపాయం దర్శ యతి - శ్రోతవ్య ఇత్యాదినా - అర్థక్రమేణశాబ్దక్రమ స్త్యక్తోభవతి అ గ్నిహోత్రంజుహోతియ వాగూంపచతీత్యాదివత్ - అసంభావనాని వృ త్తేరితి- అప్రామాణ్యజ్ఞాననివృత్తేరిత్యర్థః - వాక్యార్థాను సంధానే తి - యుక్తిభిరనుచింతనం-మననం-తచ్చాత్మన ఇతరభిన్నత్వేనాను మా నంతచ్చభేదప్రతియోగితరజ్ఞానసాధ్యం- తదర్థసకలపదార్థ నిరూప ణమితి- మోక్షోపయోగిత్వం విశదయతి - తదనంతరమితి- మననానంత

లక్షణాతజ్ఞానేసత్యప్యసంభావనానివృత్తువాక్యార్థాను సం ధానరూపమననసాధ్య । త్వాన్మననోపయోగిపదార్థనిరూపణ ద్వారాశాస్త్రస్యాపి మోక్షోపయోగ స్తదనంతరం శ్రుత్యుపది ష్టయోగవిధినానదిధ్యాసనేకృతేతదనంతరం దేహాది విలక్షణా త్మసాక్షాత్కారేసతి దేహాదావహమిత్యభిమాన రూపమిథ్యా జ్ఞాననాశేదోషాభావాత్ప్రవృత్త్యభావేధర్మాధర్మ యోరభా వేజనాభావః పూర్వధర్మాధర్మయోరను భవానురోధేన నాశేచరమదుఃఖ ధ్వంసలక్షణ మోక్షోజాయతే । జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనం మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తేర్జ్ఞానమాత్రసాధ్యత్వాత్త మేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతినాన్యః పంథా విద్యతేయనా యేతి శ్రుత్యాసాధనాంతర నిషేధాచ్చ । ననుతత్ప్రాప్తి హేతుర్వి

రమిత్యర్థః - శ్రుతస్యార్థస్యవైరంతర్యేణానుసంధానరూప నిదిధ్యా సనేఉపాయమాహ- యోగవిధినేతి- ఇంద్రియాణివిషయేభ్యః ప్రత్యా హృత్య - ఇంద్రియేభ్యోమనఃప్రత్యాహృత్య - సాక్షాత్కర్తవ్యేవస్తుని మనఃప్రణిధానం - యోగః- తదనంతరంనిదిధ్యాసనానంతరం- మిథ్యా జ్ఞాననాశే-వాసనాసహితమిథ్యాజ్ఞాననాశే- దోషః-రాగాదిః- జ్ఞానమితి ఏవకారేణకర్మణోవ్యవచ్ఛేదః - మిథ్యాజ్ఞానేతి - శుక్త్యాదౌరజతభ్ర మోవిశేషజ్ఞానేనైవయథానివర్తతే తథాప్రకృతేపీతిభావః- కైవల్యం లభతేనర ఇత్యాదినేతి - ఆదినా పి.యంతేచాస్యకర్మాణితస్మి [illegible]

పరావర ఇతిశ్రుతేః-జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేఽర్జునే త్యాదిస్మృతేశ్చసంగ్రహః.జ్ఞానద్వారైవేతి. అత్రాయంక్రమః - నిష్కామనయాభగవత్ప్రీత్యర్థంకృతైఃకర్మభిర్దురితక్షయరూపాత్మశుద్ధిర్భవతితతోవిషయేష్వైరాగ్యంతతశ్శ్రవణాదౌప్రవృత్తిః-తతఃశ్రవణాది

జ్ఞానంకర్మ చోక్తంమహామునే । ఇతికర్మణో మోక్షసాధనత్వస్మరణాద్జ్ఞానకర్మణోస్సముచ్చయఇతిచేన్న । నిత్యనైమిత్తికైరేవకుర్వాణోదురితక్షయం । జ్ఞానంచవిమలీకుర్వ న్నభ్యాసేన చపాచయేత్ । అభ్యాసాచ్చక్వచిజ్జ్ఞానాత్కైవల్యంలభతే నర ఇత్యాదినాకర్మణోజ్ఞానసాధ్యత్వప్రతిపాదనాత్ । జ్ఞానద్వారైవకర్మణోమోక్షసాధనత్వంనసాక్షాత్తస్మాత్పదార్థతత్వజ్ఞానస్య మోక్షఃపరమప్రయోజనమితిసర్వంరమణీయ్యం । ఇత్యన్నంభట్టోపాధ్యాయకృతాతర్కసంగ్రహదీపికాసమాప్తా॥

క్రమేణతత్వజ్ఞానోత్పత్తౌ పూర్వోక్తమిథ్యాజ్ఞాననాశాది క్రమేణ మోక్షనిష్పత్తిరితి-అధికమస్మదీయ చింతామణివ్యాఖ్యాయామను సంధేయమ్.

కౌండిన్యగోత్రసంభూత నీలకంఠాఖ్యపండితః ।
కృతిమార్పపదేతస్మైచంద్రచూడాయమంగళమ్॥

ఇతి నీలకంఠవిరచితదీపికా
ప్రకాశస్స మాప్తః

శ్రీరస్తు,

పట్టాభిరామకృత తర్కసంగ్రహటిప్పణప్రారంభః,

నిధాయేతి- హృత్పదంమనఃపరం- జన్యత్వంసప్తమ్యర్థః- అస్వ
యశ్చాస్యనిధానే - నిధానంజ్ఞానవిశేషః- విశ్వేశమితిద్వితీయార్థోవిష
యత్వం. తథాచవిశ్వేశ విషయకమనోజన్యజ్ఞాన విశేషోత్తర కాలీనా
యాకృతిరితి కేచిత్-తన్న. జ్ఞానమాత్రస్య మనోజన్యత్వేనమనోజన్యత్వా
ర్థకస్య హదీత్యస్యావ్యావర్తకతాపత్తేః - కింతుహృత్పదంహృదయ
రూపశరీరావయవ పరంనిధానం ధాత్వర్థః-తచ్చావస్థాపనం అవస్థి
త్వారోపణం-తథాచావస్థితత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయా
కృతిరిత్యన్వయబోధః- హదీత్యతసప్తమ్యర్థోనిరూపితత్వం - తస్యావ
స్థితత్వేన్వయః-విశ్వేశమిత్యత్ర ద్వితీయార్థోవిశేష్యత్వం-తథాచ విశ్వేశ
విశేష్యకహృదయనిరూపితవృత్తిత్వ ప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనా
యాకృతిరిత్యన్వయః. ద్రవ్యేత్యాది-సప్తసప్తవిధాః- సప్తప్రకారవంతః
ఇతియావత్ ద్రవ్యాదిపదం ద్రవ్యత్వాదిపరం - తస్యాభేద సంబంధేన
ప్రకారేన్వయః-నచసప్తప్రకారవత్వం కుత్రేతి వాచ్యంసప్తపదేసప్తప్ర
కారాన్యతమవతిలక్షణాస్వీకారాత్ - ననుతథాపి ద్రవ్యత్వాద్యభేదక
స్మిన్ప్రకారే-నచద్రవ్యాదిపదేద్రవ్యత్వాద్యన్యతమేలక్షణా స్వీకారా
న్నానుపపత్తిరితివాచ్యంవినిగమనా విరహేణద్రవ్యాదిపదానాం లక్షణా
కల్పనాపత్త్యా ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమత్వావచ్ఛిన్నస్య సప్తవారం భానాప
త్తేరితిచేన్న- సమాసఘటకపూర్వపదార్థస్యసమాసాఘటకపదార్థే
నాన్వయాసంభవేనఅభావపదస్యైవద్రవ్యత్వాద్యన్యతమత్వావచ్ఛిన్నే
లక్షణాస్వీకారాత్.ఇత్థంచసప్తపదలక్ష్యార్థేనాన్యతమగర్భితాప్రవే
శాభావాత్ నచసప్తప్రకారవత్వం కుత్రేతివాచ్యం సప్తత్వపర్యాప్త్య
ధికరణప్రకారవత్వస్యావివక్షితత్వాత్ సప్తత్వాశ్రయప్రకారస్యైవ వివక్షి

జ్ఞాతసత్త్వంచ ప్రాతీతికస్వరూపసంబంధవిశేషాపేక్షా బుద్ధివిశేష విష
యత్వం వా అన్యత్సర్వం సాధ్వివిశేష్యత్ర వక్ష్యమాణరీత్యా వక్తవ్య మితి
సుందరకిస్సంథాః. అన్యేతు అభావపదం ద్రవ్యాద్యన్యతమపరం తస్యాభేదస
పదార్థేనాన్వయః ద్రవ్యాద్యన్యతమత్వంచ ద్రవ్యాద్యవృత్తిపదార్థవిభా
జ్యత్వం నాతో ప్రసిద్ధిః సత్త్వంచ పదార్థత్వవ్యాపకద్రవ్యాద్యన్యతమత్వ
కత్వం అత ఏవ తదుద్దేశ్యవిధేయభావమహిమ్నైవ లభ్యమితి సత్తపదం
వ్యర్థమిత్యాహునంతి గ్రంథకృతః-పరంతూద్దేశ్యవిధేయభావ మహిమ్నా
వ్యాపకత్వ భానస్యౌత్సర్గికతయా న పౌనరుక్త్యం - స్పష్టార్థ మేవత
స్యేతిచ బహవః-తథాచ ద్రవ్యాద్యన్యతమాభిన్నాః పదార్థాః యథోక్త
సత్త్వవంత ఇత్యన్వయబోధ ఇత్యాహుః-అపరేతు అభావపదం ద్రవ్య
త్వాద్యన్యతమవత్పరమన్యతమత్వావచ్ఛిన్నే సత్తపదార్థస్యాభేదసం
బంధేనాన్వయః వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాత్ తథాచ పదార్థాస్సత్త్వాశ్ర
యయథోక్తాన్యతమవంత ఇత్యన్వయః పదార్థేషు సత్త్వస్యాన్వయో న
సంభవతి-కోటికోటిపదార్థానాం సత్త్వాత్ నచ పర్యాప్తిసంబంధేన సత్త
త్వవిశిష్టం యన్యతమం తద్వత్త్వం కుత్రాపి పదార్థేన సంభవతీతి సత్త్వా
శ్రయస్యైవ సత్తపదార్థతయా వాచ్యతయా తస్య పదార్థేన్వయస్సంభ
వతీతి వాచ్యం. సత్త్వాశ్రయస్య పదార్థేన్వయే ఉద్దేశ్యాసిద్ధేరవ్యావర్త
కత్వాత్-నచాన్యతమే సత్త్వాశ్రయస్యాన్వయేపి తద్దోషతాదవస్థ్యమితి
వాచ్యం. అన్యతమత్వావచ్ఛిన్నే సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యైవాన్వ
యాత్-నచ సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణత్వవిశిష్టాన్యతధియాకరణత్వం నకు
త్రాపీత్యుక్తమితివాచ్యం. సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యాన్యతమే విశేషణ
త్వేనాన్వయాస్వీకారాత్ కింతూపలక్షణతయా- తథాచ వస్తుగత్యా సత్త
త్వపర్యాప్త్యధికరణం యదన్యతమం తద్వంత ఇత్యర్థః-విశేషణపుచ్ఛ
లగ్నస్యాప్యుపలక్షణత్వ స్వీకారాత్కింతూపలక్షణపుచ్ఛలగ్నస్య విశేష
ణత్వం నస్వీక్రియత ఇత్యాహుః- ॥ తత్రేతి ॥ యథోక్తవాక్య ప్రతిపా
ద్యానిత్యర్థః-తత్పదస్య యథోక్తవాక్యపరత్వాత్ప్రత్యయస్య ప్రతిపా
ద్యపరత్వాదితి కేచిత్-తదసత్ ॥ తత్పదస్య పూర్వోపస్థితార్థపరామర్శక
త్వేనానుపస్థిత యథోక్తవాక్యపరామర్శకత్వాయోగాత్ - నచా[illegible]

వాక్యస్య శ్రోత్రోపస్థితా వృత్తిపరామర్శకత్వం సంభవతీతి వాచ్యం. త
స్మిన్ రూపం జాతిమత్ - తద్వాక్యాశ్రయమితివాక్యస్య ప్రామాణ్యాప
త్తేః-తత్పదేన శ్రోత్రోపస్థితస్య రూపం జాతిమదితివాక్యస్య పరామర్శసం
భవాత్ తస్మాత్పదజన్యపదార్థోపస్థితిరేవ పూర్వమపేక్షితే-కింతు ద్రవ్యాది
సముదాయఘటకానీత్యర్థః-న చ ద్రవ్యాదిసముదాయఘటకత్వే నాపిప
దాత్పూర్వమనుపస్థితత్వాత్కథమేతద్వా సంభవతీతి వాచ్యం తత్పదేన ద్ర
వ్యాదీనామేవ పరామర్శాత్ సప్తమ్యర్థస్సముదాయఘటకత్వం తదేవ త్ర
లర్థః-అత ఏవ తత్ర ద్రవ్యాదీనాం మధ్య ఇతి గ్రంథకృతాం వివరణం సంగచ్ఛ
తే-తత్ర సముదాయఘటకత్వం మధ్యశబ్దార్థః-ద్రవ్యాదీనామిత్యత్ర షష్ఠ్య
ర్థో నిరూపితత్వం సముదాయే న్వేతి- ఆశ్రయత్వం సప్తమ్యర్థః॥ నవై
వేతి॥ పృథివీత్వావ్యాప్యతమాభిన్న నవత్వాశ్రయప్రకారవంతీత్యస్మదుక్త
పక్షే-నవత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వోపలక్షితపృథివీత్వాద్యన్యతమ
వంతీతి చరమపక్షే చ-ఉద్దేశ్యవిధేయభావమహిమలభ్యావ్యాప్యవ్యాపకభా
వస్ఫుటీకరణాయ ఏవకారః-ద్వితీయపక్షే తు తద్వైయర్థ్యం - నవపద
స్యైవ ద్రవ్యత్వవ్యాపకపృథివీత్వాద్యన్యతమత్వవదర్థకత్వాదిత్యవధేయం
ఏక ఏవేతి ॥ ఏకత్వం స్వరూపసంబంధవిశేషః - న తు సమవాయస్స్వవ్యాప్య
యత్కించిద్ధర్మవిరుద్ధధర్మావ్యాపక సమవాయత్వకత్వం . ఏవకార
వైయర్థ్యాపత్తేః-తుశబ్దః పూర్వస్మాద్వైషమ్యం ద్యోతయతి ॥ తత్ర గం
ధవతీతి ॥ పృథివ్యాదిసముదాయఘటకీభూతా పృథివీ గంధవతీత్యన్వయః॥
సేతి॥ పృథివీత్యర్థః॥ ద్వివిధేతి॥ ద్వే విధే యస్యాస్సా ద్వివిధా - విధీయతే
వ్యావర్త్యతే ఇతరభేదప్రకారకానుమితివిశేష క్రియతే అర్థోనయే
తి-విధా-వ్యావర్తకధర్మః-విభాజకోపాధిరితియావత్ - తథాచ విభాజ
కధర్మద్వయవతీత్యర్థః-బహువ్రీహావుత్తరపదలక్షణయా విధాశబ్దస్య
విభాజకధర్మద్వయవిశిష్టపరత్వాత్-ధర్మద్వయమాహ ॥ నిత్యానిత్యే
చేతి ॥ తత్ర భావప్రధానో నిర్దేశః - భావప్రధాననిర్దేశ ఇత్యుక్తో
ర్థ ఇతి చేత్ శ్రూయతామవధానేన - భావ్యతే ఽ వచ్ఛిద్యతే విశేష్య
తా అనేనేతి భావః- స్వాగసికతత్పదజన్య శాబ్దబోధవిశేష్యతావచ్ఛేదక
ధర్మ ఇత్యర్థః-స ప్రధానం స్వజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యభూతో యస్య స

భావప్రధానః-నిర్దిశ్యతేబోధ్యతేఅనేనేతినిర్దేశః॥పదం ప్రకృతేనిత్య
పదమనిత్యపదంచ-తద్భావప్రధానంస్వారసి॥తత్పదజన్యశాబ్దబోధవిశే
ష్యతావచ్ఛేదకీభూతనిత్యత్వానిత్యత్వరూపధర్మనిశేష్యకశాబ్దబోధజ
నకం- ఏవంచనిత్యపదస్యనిత్యత్వం అనిత్యపదస్యానిత్యత్వం లక్షణయా
అర్థఇతిఫలితం- ఇతిపదార్థస్తుభేదః-విభాజకధర్మస్తుమేస్వేతి - అ
థవాఇతిపదం తాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకం - అభేదసంబంధేన ని
త్యత్వాదేవిభాజకధర్మేణాన్వయః-తథాచనిత్యత్వానిత్యత్వాభిన్న విభాజ
కధర్మవద్ద్వయవతీపృథివీత్యన్వయబోధః-ననుయాదృశార్థస్య లక్షణయా
యత్కించిత్పదాద్బోధః-తాదృశార్థస్యశక్త్యాదపిపదాద్బోధోనుభవ
సిద్ధః-గంగాయాంఘోషఇత్యత్రగంగాపదబోధ్యస్యతీరేఘోషఇతిశక్తత్తీ
రాదపిబోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్- తథాచపృథివీద్వివిధా-నిత్యత్వమనిత్య
త్వం చేత్యస్యప్రామాణ్యాపత్తిః - శక్త్యైవేదానీంనిత్యత్వానిత్యత్వయో
ర్బోధసంభవాత్ । నచతదానీంనిత్యత్వాదేరేవబోధో లక్షణయావక్త
వ్య ఇతినాత్యంతథాబోధనియామకస్యానిరూపణాదితిచేత్ । అత్రకేచి
త్। విధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్మనిష్ఠనిశేష్యతానిరూపితా
భేదసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాసంబంధేనశాబ్దబోధం ప్రతి- విధాపద
సమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞాన
జన్యోపస్థితేర్విశేష్యతాసంబంధేనప్రతిబంధకత్వంస్వీకృత్యప్రకృతాను
పపత్తింవారయంతి-తత్రనిత్యత్వమనిత్యత్వమితిద్వేవిధేపృథివ్యా ఇత్యత్ర
వ్యభిచారవారణాయ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేవిధాపదార్థత్వ
ముపహాయవిధాపదార్థతావచ్ఛేదకత్వం నివిష్టంఇత్యాదిపదప్రయోజ
నంస్వయమూహ్యం. కేచిత్తువిధాపదార్థతావచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠనిశే
ష్యతానిరూపితాభేదసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాసంబంధేనశాబ్దబో
ధంప్రతివిధాపదసమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పద
నిరూపితశక్త్యవచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠలక్షణాజ్ఞానస్యహేతుతాంకల్పయి
త్వా ఉక్తానుపపత్తింపరిహరంతి నన్వత్రనిత్యపదస్యానిత్యపదస్యచ స్త్రీ
లింగత్వంకుతః-నచపృథివీపదస్యస్త్రీలింగత్వాత్తస్యాపిస్త్రీలింగత్వమితి
వాచ్యం పృష్ఠతాడనేనదంతభంగాపత్తేః-యత్పదార్థస్యయత్పదార్థ

అభేదసంబన్ధేనాన్వయః-తస్యైవ ఖలు విశేష్యనిఘ్నత్వే నవిశేష వాచ
కపదసమానలింగకత్వ మితినియమః - ప్రకృతే నిత్యపదార్థస్యానిత్యప
దార్థస్య చాభేదసంబన్ధేన పృథివ్యామన్వయాసంభవేన స్త్రీలింగత్వాను
పపత్తేర్దుర్వారత్వాత్ - నచ తర్హి కిం లింగమాపాద్యత ఇతి వాచ్యం -
సామాన్యతో నపుంసకమితి నపుంసకత్వస్యైవాపాదనీయత్వాత్ - ఏవ
మాపో ద్వివిధాః నిత్యా అనిత్యాశ్చేత్యత్ర నిత్యాదిపదోత్తరబహువచనా
నుపపత్తిః-తదర్థయోర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో బహుత్వాభావాత్ -
తర్హి కిమాపాద్యత ఇతి చేత్ - ప్రాథమికత్వాదేకవచనమేవేతి గృహాణ -
తస్మాదయం శాబ్దబోధోऽనుపపన్న ఇతి చేత్ - అత్ర కేచిత్ - విశేష్యనిఘ్నప
దార్థతావచ్ఛేదకనిష్ఠతన్నిరూపితలక్షణాజ్ఞానప్రయోజ్యప్రకారతాని
రూపితాభేదనిష్ఠవిషయతానిరూపితవిధాపదార్థతావచ్ఛేదక విభాజ
కధర్మనిష్ఠప్రకారతానిరూపితాశ్రయనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్య
తాసంబన్ధేన శాబ్దబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి తాదృశవిశేష్య వాచక పదస
మానలింగవచనకపదసమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతసంఖ్యావా
చకపదసమభివ్యాహృతవిధాపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపి
తశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితేర్విశేష్యతాసంబన్ధేన కారణతయా అనుభవాను
రోధాత్కల్పనీయతయా నోక్తానుపపత్తిరిత్యాహుః - అథాత్ర నిత్యత్వా
నిత్యత్వాత్మక విభాజకధర్మద్వయస్య క్వాపి పృథివ్యామసత్త్వాదయోగ్య
త్వం స్యాదస్య వాక్యస్య. నచ పృథివీత్వావచ్ఛిన్నే ద్వయమపి శంక్యం నహి
పృథివీత్వావచ్ఛిన్నం నామ పరమాణుద్వ్యణుకాదేర్వ్యతిరిక్తం కించిన్ని
త్యత్వానిత్యత్వోభయవదిదమితి నిరూపయితుం శక్యతే యేనైవముపపా
ద్యేత ఇతి చేన్న అన్యాయత్వాద్ద్విపదసమభివ్యాహృత విధాపదస్య విభాజ
కధర్మద్వయాన్యతరవల్లాక్షణికత్వస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ నన్వే
వం సతి పరమాణుర్ద్వివిధో నిత్యోऽనిత్యశ్చేతి ఘటో ద్వివిధో నిత్యోऽనిత్య శ్చేతి
త్యాదివాక్యానాం ప్రామాణ్యాపత్తిః - తత్రాప్యన్యతరస్య విద్యమాన
త్వాత్ - నచ పరమాణావనిత్యత్వస్య ఘటే నిత్యత్వస్య చాభావాన్న తథా ప్ర
యోగ ఇతి వాచ్యం మమ దారిద్ర్యాసహిష్ణుతయా రాజ్యేన భవితవ్యం ఇ
వ్యతే - పృథివీ ద్వివిధేతి వాక్యే తాదృశధర్మద్వయస్య తత్తత్త్వే పృథివీ

త్వావ్యాప్యత్వం భాసతే-తేననిత్యత్వా నిత్యత్వాన్య తరవత్త్వే పరమా
ణుత్వాదివ్యాప్యత్వాభావాన్నతథాప్రయోగః-నచాక్షిణీనిమీల్య భాసత
ఇత్యుక్తేకథంసంగచ్ఛతేనచవిధాపదస్య పథివీత్వాదివ్యాప్యతా దృశా
న్యతరవల్లాక్షణికత్వస్వీకారాత్ పృథివీవిశేషణతాపన్నస్యపృథివీత్వస్య
వ్యాప్యతాసంబంధేన తాదృశాన్యతరాంశేవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాదన్వయ
స్వీకారాద్వానానుపపత్తిరితివాచ్యం ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకతయా
ఏవవిధేయాంశభానస్యసిద్ధాంతితత్వేనతద్వ్యాప్యతాభానే ప్రమాణా
భావాత్. ఉచ్యతేనిత్యానిత్యాచేతిద్వివిధాపృథివీతి తాదృశాన్య తరవత్త్వ
స్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదత్వస్వీకారేణతద్వ్యాపకతయాఃపృథివీత్వరూపవిధే
యేభానసంభవాదనుపపత్త్యభావాత్-స్యాదేతత్-తాదృశాన్యతరవ్యా
పకత్వం పృథివీత్వస్యనసంభవతినిత్యత్వానిత్యత్వయోఃపృథివీత్వాదిభి
న్నజలాదిసాధారణ్యేనవ్యాప్యత్వాసంభవాత్- నైవదోషః-నిత్యపదస్య
నిత్యపృథివీత్వే అనిత్యపదస్యానిత్యపృథివీత్వేలక్షణాస్వీకారేణా నుపప
త్త్యభావాత్- అథయద్యేవముద్దేశ్యవిధేయభావవైపరీత్యస్వీకారః - త
థాద్రవ్యం ద్వివిధంపృథివీజలంచేతి వాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తిరితిచేన్న
విభాగవాక్యస్థలేపరస్పరోద్దేశ్య విధేయభావఃస్వీక్రియతే- తేనపరస్పర
వ్యాప్యవ్యాపకభావోబాధ్యతే- తేనద్రవ్యత్వస్యపృథివీత్వజలత్వాన్య తర
వ్యాప్యత్వాభావాన్నతథాప్రయోగః- అత్రోద్దేశ్యతాభేదేవిధేయతా
భేదేచవాక్యభేదనియమాత్పృథివీద్వివిధేత్యాదావాక్యభేదాపత్తిః - సచ
నానుభావిక ఇతిచేన్న ఇతరవిషయత్వానవచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా ద్వయంత
థావిధవిధేయతాద్వయంవాయత్రతత్రైవవాక్యభేదః- ప్రకృతేపృథివీ
త్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవిధేయత్వావచ్ఛిన్నా-యా-అన్యతరవన్ని
ష్ఠోద్దేశ్యతా- తన్నిరూపితవిధేయత్వావచ్ఛిన్నైవపృథివీత్వావచ్ఛిన్నో
ద్దేశ్యతేతినదోషః- అత్రైవమపినిత్యత్వస్యానిత్యత్వస్యచాభేద సంబంధేన
విభాజకధర్మేఽన్వయోనసంభవతి-నిత్యత్వాభిన్నస్యానిత్యత్వాభిన్నస్యచై
కస్య విభాజకధర్మస్యాప్రసిద్ధేరితిచేన్న విధాచవిధాచేతిద్వంద్వే. స
రూపైకశేషే- బహువ్రీహౌ-ద్వివిధశబ్దోజాతః-ద్వంద్వఘటకీభూతవి
ధాశబ్దద్వయేనవిభాజకధర్మస్యావచ్ఛేదకబోధస్స్వతస్సిద్ధః-తదనంత

రమేకవిధాశబ్దోలుప్యతే-అన్యశ్చిష్యతే-శిష్యమాణంలుప్యమానార్థబో
ధకమితిన్యాయేనాత్రత్యవిధాశబ్దేనాపివారద్వయంవిభాజకధర్మస్యానా
యత్యాభానంస్వీక్రియతే-నిత్యత్వవిశేష్యతయాసకృదనిత్యత్వవిశేష్యత
యాచసకృత్-తథాచనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మానిత్యత్వాభిన్నవిభా
జకధర్మాన్యతరవతీత్యర్థే-నానుపపత్తిః-అథకించిదిహకథంకితంనిత్యా
నిత్యాచేత్యత్రచకారఃకిమర్థోవాలభ్యేతిచేత్ ॥ అత్రవదంతిచకారోవిభ
జ్యమానయోఃప్రత్యేకంభేదమాహేతి ॥ నిత్యత్వేనవిభజ్యమానాయాః
నిత్యపృథివ్యాః- అనిత్యత్వేనవిభజ్యమానాయాఅనిత్యపృథివ్యాః- పరస్ప
రంభేదబోధకశ్చకార ఇత్యర్థః - అయమాశయః - విభాగవాక్యస్య
త్రయంఫలం-విశేషధర్మానవచ్ఛిన్నసామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నవ్యవచ్ఛే
దఃసామాన్యధర్మానవచ్ఛిన్నవిశేషధర్మావచ్ఛిన్న-వ్యవచ్ఛేదః-విశే
షధర్మాణాంపరస్పరసామానాధికరణ్యవ్యవచ్ఛేదశ్చేతి । అత్రాద్యద్వ
యం-సమవ్యాప్యవ్యాపకభావలాభార్థం-తృతీయంతుచకారాద్వోధనీ
యం-యత్రసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకయోస్సామానాధికర
ణ్యంనాస్తి-తత్రైవప్రాయశశ్చకారప్రయోగాదితి ॥ ప్రకృతేచకార
స్యనభేదోఽర్థః-అనన్వయాపత్తేః-కింతుసామానాధికరణ్యాభావ ఏవ-
తత్రనిత్యత్వానిత్యత్వయోఃపరస్పరం విశేషణవిశేష్యతయాన్వయః-త
థాచనిత్యత్వాసమానాధికరణమనిత్యత్వం-అనిత్యత్వాసమానాధికరణం
నిత్యత్వంచలభ్యత ఇతినానుపపత్తిరితికేచిదాహుః-తన్నచాదీనామవాచ
కత్వాత్-కింతునిత్యపదం- అనిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వలాక్షణికం - అనిత్యప
దం-నిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వలాక్షణికం-చకారస్తాత్పర్యగ్రాహకః । అత
ఏవచకారంవినాకృత్యైవ- యత్రనిత్యానిత్యేత్యేతావన్మాత్రం ప్రయు
జ్యతే-తత్రాపియావత్పదప్రయోజననిర్వాహః- పరంతుచకార సమభి
వ్యాహారేసతితాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రహాత్ స్పష్టతయార్థోఽభవతీత్యే
తావన్మాత్రమేవచకారప్రయోజనం-యత్రచ నిత్యాచానిత్యా చేత్యుభ
యత్రాపిచకారప్రయోగః-తత్రనిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః
ప్రథమచకారః-అనిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః ద్వితీయ చకార
ఇతివక్తవ్యం-తథాచస్వవ్యాప్యవ్యాపకపృథివీత్వవ్యాపకానిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వ

భిన్నవిభాజకధర్మానిత్యత్వ విరుద్ధానిత్యత్వాభిన్న విభాజకధర్మాన్యత
రవతీ-పృథివీత్యన్వయబోధః- పర్యవసన్నః-యథోక్తవిరోధభానాస్వీకా
రేపృథివీత్రివిధా- నిత్యా- నిత్యాఘటశ్చేత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యాప
త్తేరితిదిక్॥నిత్యేతి॥పృథివీత్యనుషజ్యతే-నిత్యపదంనిత్యపృథివీపరం- పరమా
ణురూపాపృథివీ- నిత్యేత్యస్యాయః -అతోనానుపపత్తిః-ఏవమగ్రేపి ॥ పున
రితి॥పృథివీత్యనుషజ్యతే। నతుకార్యరూపేతి॥పునఃపదాస్వారస్యాత్ - అ
న్యథా-సాచేత్యేతివదేత్ నచవిషయోద్వ్యణుకాది స్త్విత్యత్రద్వ్యణుకాదె
రేవవిషయత్వాభిధానాత్ కార్యరూపేత్యనువర్తన మావశ్యకమితివా
చ్యం-నిత్యస్యవిషయత్వ మేవేత్యేతద్గ్రంధ కారస్యాభిప్రాయాత్ - అతఏ
వశరీరేంద్రియభిన్నమాత్రస్యవిషయత్వముపపాదితందీపికాయాం- పునరి
త్యస్యపూర్వోక్తవిభాజకధర్మభేదోర్థః- తస్యత్రివిధేత్యత్రవిభాజకధ
ర్మేణాన్వయః- తథాచపూర్వోక్తవిభాజక ధర్మభిన్న విభాజకధర్మత్ర
యాన్యతమవతీపృథివీత్యన్వయబోధః-కేతఇత్యతహ అహ శరీరేతి-భేదః
పరస్పరభిన్నార్థకశబ్దసముదాయః-తాదృశశబ్దస్వరూపమాహ-శరీరేం
ద్రియవిషయేతి - అస్యానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టపదత్రయమర్థఃతస్యచా
భేదసంబంధేనభేదపదార్థేన్వయః-తాదృశాభేదద్యోతనాయైవశరీరేం
ద్రియవిషయాఇతిభేదఇతివిగ్రహే - ఇతిశబ్దః - అథవాత్రపరస్పరభిన్నా
ర్థకశబ్దసముదాయోనామ - ఇంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభి
న్నార్థకశరీరపద - శరీరపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకేంద్రి
యపద-శరీరపదార్థభిన్నేంద్రియ పదార్థభిన్నార్థకవిషయపదైతత్త్రి
యసముదాయః-తథాచశరీరేంద్రియవిషయపదం- తాత్పర్యగ్రాహకం-
జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచమ్యర్థః- తచ్చజ్ఞానజన్య శాబ్దబోధవిషయత్వం -
విభాజకధర్మేన్వేతి- తథాచపరస్పరభిన్నార్థక తాదృశపదత్రయజన్య
శాబ్దబోధ విషయవిభాజకధర్మత్రయాన్యతమవత్వంవిధేయం- తత్రపృ
థివీత్వాదివ్యాపకతాబోధస్తుపూర్వవత్-పృథివీచతుర్విధాశరీరేంద్రి
యవిషయఘటభేదాదితివాక్యస్యప్రామాణ్యాపత్తివారణాయపరస్పరభి
న్నార్థకత్వం పదవిశేషణం-నన్వేవమపిశరీరేంద్రియయోరపివిషయత్వే

నపరస్పరభిన్నార్థకత్వన్న సంభవతీతిచెన్న-అత్రత్యవిషయపదేనశరీరేం
ద్రియభిన్నవిషయస్యైవబోధనాత్ - అతఏవశరీరేంద్రియభిన్నోవిషయ
ఇతిదీపికాయాంస్థితం- తయోరపివిషయపదవాచ్యత్వ మితివదతాంకాగ
తిచేదధోగతిరేవ-యథాకథంచిత్సమర్థనేపృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రి
యవిషయఘటభేదాదితివాక్యేనకిమపరాద్ధం - తదేవవిశ్వనాథపంచానన
నాపిసూచితంశరీరేంద్రియయోర్విషయత్వేపిశిష్యబుద్ధివైశద్యాయభేదే
నోక్తిర్తనమితివదతా-తథాహి - శరీరేంద్రియయోః-ప్రాగుక్తోపభో
గసాధనత్వరూపలక్షణాక్రాంతత్వేపి-శరీరేంద్రియభిన్నవిషయత్వేనరూ
పేణతస్య విభాగః కిమర్థంకృతఇత్యాశంకాయా మేవ తాదృశగ్రంథా
వతరణేనోపభోగసాధనత్వరూపవిషయలక్షణంశరీరేంద్రియసాధారణ
మేవపరంతుసాచత్రిధాభవేద్దేహమింద్రియంవిషయ స్తథేత్యత్రవిషయప
దంశరీరేంద్రియభిన్నవిషయపరమిత్యర్థోపలభ్యత ఇతి- తథాచస్వవ్యా
పకపృథివీత్వవ్యాపకేంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకశ
రీరపద - శరీరపదార్థభిన్నేంద్రియపదార్థభిన్నార్థకవిషయపద - స
ముదాయజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయపృథ్వీవోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభా
జకధర్మత్రయాన్యతమవతీతిపరమార్థః పరంత్వత్రాత్వ శరీరాది పద
న్యశాబ్దబోధవిషయతావచ్ఛేదకంపార్థివశరీరత్వం - పార్థివేంద్రియ
త్వం - పార్థివవిషయత్వం చేత్యాశయ ఇతిసర్వంసమంజసం - అత్ర
బహవోబహుధావర్ణయంతి-తథాహి-శరీరేంద్రియవిషయాణాంభేదః
భిద్యతే-వ్యావర్త్యత ఇతివ్యుత్పత్త్యావ్యావర్తకః- శరీరేంద్రియవిషయవి
శేష్యకేతరభేదప్రకారకానుమితిజనక ఇతియావత్ - నచశరీరేంద్రియవి
షయవిశేష్యకానుమితిజనకత్వం శరీరత్వస్యేంద్రియత్వస్యవిషయత్వస్య
వాసంభవతీతి వాచ్యం శరీరేంద్రియవిషయ విశేష్యక సమూహాలంబ
నాత్మకానుమితిజనకత్వస్యాత్ర మేపిసంభవాత్- నచైవంభేదశబ్దోత్తరం
బహువచనాపత్తిరితి వాచ్యంవ్యుత్పత్తి వైచిత్ర్యాద్వ్యావర్తకత్వేనవ్యా
వర్తకస్యబోధనేబహుత్వస్యావివక్షితత్వాత్ - అభేదః- పంచమ్యర్థః
విభాజకధర్మేన్వేతి- శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యకేతరభేదప్రకారకా

మితి జనకత్వన్నామ - ఇంద్రియవిషయభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూపి
తశరీరనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శరీరవిషయభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూపి
తేంద్రియనిష్ఠవిశేష్యతాశాలిశరీరేంద్రియభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూ
పితవిషయనిష్ఠవిశేష్యతాశాల్యనుమితిజనకత్వం - అయమర్థోఽస్మాద్వా
క్యాత్కథముపపాదనీయ ఇతి చేత్ - భేదపదస్య తాదృశార్థే లక్షణయా శ
రీరేత్యాదికం తాత్పర్యగ్రాహకమితి - అథవా భేదపదస్య ప్రాతిస్వికరూ
పేణ త్రివిధప్రకారతాశాలిజ్ఞానమర్థః - శరీరేంద్రియవిషయేషు భేద ఇతి
వ్యుత్పత్త్యా - శరీరపదార్థనిష్ఠవిషయతానిరూపితస్య భేదసంబంధేనై
కప్రకారతాయామన్వయః - అన్యత్సర్వం పూర్వవదితి - అస్మదుక్తవాక్యా
ర్థేప్యేషా రీతిస్సంభవతీతి బోధ్యం - శరీరపదం శరీరత్వపరం - ఇంద్రియపదం
ఇంద్రియత్వపరం - విషయపదం విషయత్వపరం - భేదస్సముదాయః - అభే
దః పంచమ్యర్థః - యద్వా ఘటకత్వం పంచమ్యర్థః - శేషం పూర్వవదిత్య
ప్యాహుః । అపరే తు శరీరేంద్రియవిషయాణాం యో భేదః - పరస్పరవృత్తిభే
దప్రతియోగిత్వం తద్జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచమ్యర్థ ఇత్యాహుః - అత్రో
క్తపక్షే తు బహు విచారణీయమస్తి - తత్తు ముక్తావలీవాక్యార్థనిశ్చయే
విచారయిష్యతే - శరీరమితి - ఏతత్పదమావర్తతేఽనువర్తతే చ పృథివీతి - అ
వచ్ఛేదకత్వం షష్ఠ్యర్థః అస్మదాద్యవచ్ఛేదకం శరీరం పృథివీశరీరమిత్యన్వ
యః - ఇంద్రియం - పార్థివేంద్రియం - విషయః - పార్థివవిషయః - మృత్పాషా
ణేతి - మృచ్చ పాషాణశ్చ మృత్పాషాణౌ - తావాదీ యస్య - యన్నిరూపితాది
త్వాశ్రయౌ మృత్పాషాణౌ - మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకో య ఇతి
యావత్ - తథా చాత్రాదిపదస్య మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకే లక్షణే
తి ఫలితం - నను కిన్నామాదిత్వం - న తావత్ప్రథమోత్పన్నత్వం - అసంభవాత్ -
నాపి ప్రథమవేద్యత్వం - తస్య దుర్వచత్వాత్ - న చ పార్థివవిషయవిష
యకజ్ఞానధ్వంసాసమానకాలీనజ్ఞానవిషయత్వం తత్ - పార్థివవిషయక
జ్ఞానే ప్రథమతో మృత్పాషాణావేవ విషయావిత్య। తగుర్వాజ్ఞాదేరభావా
త్ - ఇతి చేత్ - అత్ర కేచిత్ - ఔత్సర్గికీం రీతిమనురుధ్యేదముక్తమిత్యా
హుః - వస్తుతస్తు స్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వం -

త్వం-స్వం- పార్థివవిషయః - తథాచమృత్పాషాణనిష్ఠస్వవిషయకజ్ఞా
నవిషయః పార్థివవిషయ ఇత్యర్థః- నన్వేవం- పార్థివవిషయోమృ
త్పాషాణజలాదిరితి వాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తిః-మృత్పాషాణజలఘటిత
సముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయత్వస్యాపి పార్థివవిషయేసత్త్వాత్-న
చోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాఘటితత్వంసముదాయవిశేషణంవక్తవ్యం.
తథాచమృత్పాషాణ జలఘటిత సముదాయ స్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకీభూ
తపార్థివవిషయత్వ శూన్య జలఘటితత్వాన్న తథాప్రయోగ ఇతివా
చ్యం।తథాసతిప్రమేయఃపృథివ్యాదిరితివాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తేః-ఉ
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాప్రసిద్ధేః- నచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకాశ్రయత్వస్య
సముదాయఘటకతయాప్రతిపాద్యమానపదార్థేషు విశేషణత్వాన్నా
యందోషః-నిరుక్తసముదాయ ఘటకతయా ప్రతిపాద్యమానస్యజలస్య
పృథివీత్వానాశ్రయత్వాదితి వాచ్యంతథాపి పృథివీద్రవ్యాదిరితివాక్యస్య
ప్రామాణ్యాపత్తేః।పృథివీత్వాశ్రయద్రవ్యఘటిత సముదాయ విషయక
జ్ఞానవిషయత్వస్య పృథివ్యాంసత్వాత్ - ఉచ్యతే - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదక
వ్యాప్యత్వంఘటకత్వావచ్ఛేదకతయాప్రతిపాద్యమానధర్మవిశేషణంక
ర్తవ్యం-తథాచజలత్వస్య ద్రవ్యత్వస్యచపృథివీత్వావ్యాప్యత్వాన్నోక్త
దోషః- ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వంచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకసమానాధి
కరణభేద ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే సత్యుద్దేశ్యతావచ్ఛేదసామానాధి
కరణ్యం-తేనపృథివీ-పృథివ్యాదిః- గంధవద్దాదిరిత్యాది వాక్యస్య నప్రా
మాణ్యాపత్తిరిత్యలంవిస్తరేణ ॥ అబింధనమితి ॥ అబింధనం- అబ్నిష్ఠేంధ
నతానిరూపకం- ఇంధనత్వంచ- ప్రదీపకత్వం। ప్రదీపకత్వంచ-దహనా
యవైమర్షః దహనోత్పాదనే సహకారిత్వం ॥ సర్వశరీరవృత్తిరితి॥
సర్వావయవావచ్ఛేదేన శరీరవృత్తిరిత్యర్థః - శరీరపదం
శరీరావయవపరం- వృత్తిత్వంచ- అవచ్ఛేద్యవృత్తికత్వం-॥శరీరాంత రి
తి । సంచారిత్వం సంయోగవత్త్వం ॥ సచైకోప్యితి ॥ సంజ్ఞామితిసామాన్య
తఏకవచనం-ప్రాణపదం-ప్రాణశబ్దపరం-అపానపదం- అపానశబ్దపరం
తదాదిత్వం-తద్ఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయత్వం-సంజ్ఞామిత్య

త్రద్వితీయార్థో౽నిరూపితత్వం - లాభస్సంబంధః- చ్ఛవాచ్యత్వం- ఆశ్ర
యత్వ మాఖ్యాతార్థః- ఏ- పదం - సంజ్ఞాభేద సమానాధికరణత్వేన -
సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేనవా- ప్రతిసంధీయమానైకత్వపరం- అవిరోధిత్వ
మపిశబ్దార్థః - అపి శబ్దస్తాత్పర్య గ్రాహకః - అన్వయశ్చాస్య సంజ్ఞా
యాం- లాభేవా- వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యా ద్భిన్న విశేష్యనిష్ఠత్వం - అథవాఅ
పిశబ్దసమభివ్యాహృతైకశబ్దః- సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేన ప్రతి సంధీయ
మానవస్తుతస్సంజ్ఞాభేదా ప్రయోజకైకత్వాశ్రయపరః - అన్వయశ్చా
స్యతచ్ఛబ్దార్థే౽ప్రాణవాయౌ- ఉపాధిపదం - ప్రాణనహేతుత్వాదిరూ
పప్రవృత్తినిమిత్తపరం- ప్రయోజ్యభేదాశ్రయత్వం పంచమ్యర్థః- అథ
వాప్రయోజ్యత్వంపంచమ్యర్థః-సంజ్ఞాపదం-భిన్నసంజ్ఞాపరం - భేదప్ర
యోజ్యత్వ మన్వేతి- చకారో౽వాక్యాలంకారాయ -॥తచ్చేతి॥చకారస్త్వ
ర్థః పూర్వోక్తవైలక్షణ్యం- తచ్చవిభాజకధర్మశూన్యత్వం- తచ్చాకా
శత్వవ్యాప్యధర్మవిరుద్ధ ధర్మావ్యాపకాకాశత్వకత్వం - నిత్యంచేత్య
త్రచకారో౽వాక్యభేదస్థిరీకరణాయ ॥ అతీతేతి ॥ అతీతిపదం-అతీత శబ్దప
రం- హేతుపదం- జనకజ్ఞానవిషయపరం-నతుజనకపరం-వ్యవహారేవ్యవ
హార్యస్యస్వరూపతో హేతుత్వేమానాభావాత్॥ప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి ॥
ననుప్రతిశరీరంభిన్నవాక్యాత్- ప్రతిద్రవ్యంసత్తేత్యత్రేవ - ప్రతిపదసమభి
వ్యాహృతశరీరపదస్యశరీరత్వవ్యాపకత్వార్థకతయా - శరీరత్వవ్యాపక
భేదప్రతియోగిత్యర్థో౽లభ్యతేతచ్చ నఘటతే జీవాత్మన ఏకత్వే పీదృశా
ర్థనిర్వాహాదాత్మభేదస్యశరీరత్వవ్యాపకతాయా అక్షతేః- అత్రాహుః
శరీరంస్వావచ్ఛేదకశరీరం-తథాచప్రతిపదసమభివ్యాహృత శరీరపదస్య
స్వావచ్ఛేదకయత్కించిచ్ఛరీర భేదవ్యాపకత్వ మర్థః- తస్య భేదేన్వయః
తథాచ స్వావచ్ఛేదకయత్కించిచ్ఛరీరభేదవ్యాపక భేదప్రతియోగీత్యర్థః -
అత్రస్వాశ్రయశరీరత్వంవ్యాప్య తావచ్ఛేదక సంబంధః- స్వాశ్రయావ
చ్ఛేదకత్వం-వ్యాపకతావచ్ఛేదసంబంధ ఇతి॥ ప్రత్యాత్మ నియతత్వాదితి
ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మ పదం- సకలాత్మపరం- నియతపదం-వ్యాప
కపరం - అవచ్ఛేదకత్వంవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధఃవ్యాపకతావచ్ఛే

ఉకసంబంధ స్సంయోగ ఇతి కేచిత్- తన్న- ప్రతిపదవైయర్థ్యాపత్తేః
అన్యేతుప్రతిపదసార్థక్యాయనియతపదంసంబద్ధపరమతివ్యాచక్షతే త
ః పినఆత్మనోవిభుత్వేనానస ఏకత్వేపి సకలాత్మసంబంధిత్వసంభవేనత
స్యఅనంతత్వాసాధకత్వాత్ - ఆత్మపదంశరీరపరంనియతపదం సంబం
ద్ధపరం-నచాకాశస్యాపిసర్వశరీరసంబంద్ధత్వాద్ధానంత్యవ్యభిచారఇతివా
చ్యం- శర్వశరీరానుయోగికసంయోగప్రతియోగిత్వస్యవివక్షితత్వాత్.
కథమితిచేత్ - నిపూర్వకయమిధాతోః సంయోగోర్థః-క్తప్రత్యయా
ర్థఃప్రతియోగిత్వం - ఆత్మపదార్థస్య శరీరస్యాస్వాను యోగిత్వసంబం
ధేనసంయోగే అన్వయఇత్యపరే తదపిసర్వశరీరానుయోగిక సంయోగ
స్యాక్తేరప్రసిద్ధేశ్చి త్యం అన్యేతుప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మ పదంశరీర
త్వపరం-నియతత్వ-వ్యాపకత్వం-తథాచ-శరీరత్వవ్యాపకత్వమిత్యా
హుః-తదప్యసత్-కస్యాపిమనసశ్శరీరత్వవ్యాపకత్వాభావాదప్రసిద్ధేః తే
నచిద్రూపేణవ్యాపకత్వోక్తావతిప్రసక్తేఃఇతరేతుప్రతిపదసమభివ్యాహృ
తాత్మపదంశరీరత్వపరం-నియతపదంవ్యాపకతావచ్ఛేదకమనస్త్వాశ్రయ
పరమిత్యాహుః-తదసత్-ప్రతిపదానర్థక్యాపత్తేః- ఆత్మపదస్యశరీరత్వే
లక్షణా తాత్పర్యగ్రాహకతాయాఃప్రతిపదేఅసిద్ధేః - వయంతుబ్రూ
మః-యావంత ఆత్మానస్తావతాంమనసాంవాచ్యత్వాదనంతత్వమితివిశిష్ట
ర్థః-తల్లాభఃకథమితి చేదిత్థంప్రతిపద సమభివ్యాహృతాత్మ పదం-ప్రాతి
స్వికతత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నాత్మవ్యక్తిపరం-తన్నియతత్వంతదన్యాసం
బంధిత్వం-తచ్చతదన్యసమవేతజ్ఞానాజనకత్వం- తథాచ- స్వజన్యజ్ఞానా
శ్రయయత్కించిదాత్మభిన్నసమవేతజ్ఞాపకత్వాదిత్యర్థః- ఏకైకస్య మన
సఇతి శేషః-జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వంపంచమ్యర్థః- అనంతత్వేనేతి యద్వా
ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదస్య స్వజన్య జ్ఞానసమవాయియత్కించి
దాత్మ భేదవ్యాపకత్వమర్థః-నియతత్వంభిన్నత్వం- భేదప్రతియోగిత్వం
అత్రవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధస్స్వాశ్రయాత్మత్వం- వ్యాపకతావచ్ఛే
దకసంబంధస్స్వాశ్రయజన్యజ్ఞానసమవాయిత్వం- తథాచ-స్వజన్యజ్ఞాన
సమవాయియత్కించిదాత్మ భేదవ్యాపక భేదప్రతియోగిత్వాదితిపర్యవసి

త్తోర్థ ఇతి - కేచిత్తుప్రతిపద సమభివ్యాహృతాత్మపదస్య-ఆత్మవృత్తిసం
ఖ్యానజాతీయమర్థః-నియతత్వంసంఖ్యావత్వం-తథాచాత్మవృత్తిసంఖ్యా
సజాతీయసంఖ్యావత్వాదిత్యర్థః - ననుమనసోనంతత్వాభావేపిసంఖ్యా
త్వేనరూపేణాత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయ సంఖ్యావత్వం మనస్యక్షతంన
చసంఖ్యాత్వవ్యాప్యజాత్యాసాజాత్యంవివక్షిత మితివాచ్యం ఆత్మన్యేక
త్వస్యాపిసత్వేనమనస ఏకత్వేపిసంఖ్యాత్వవ్యాప్య జాత్యా ఏకత్వత్వేనా
త్మనిష్ఠసంఖ్యానజాతీయసంఖ్యావత్వస్య సంభవాత్ అథ బహుత్వ త్వేన
రూపేణసాజాత్యంవివక్షితం-నచమనస్త్రిచతుష్టైః ప్యాత్మనిష్ఠ సంఖ్యా
సాజాత్యంసంభవతి-త్రిత్వాదిసకలసంఖ్యాసాధారణబహుత్వత్వస్యైక
త్వాదితిసాస్యా సంఖ్య సాధకత్వమితివాచ్యంబహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యా
సాజాత్యస్యవివక్షితత్వాదితిచేత్- ఆత్మని త్రిత్వస్యాపిసత్వేనబహుత్వత్వ
వ్యాప్యజాత్యాత్రిత్వత్వేనాత్మవృత్తిసంఖ్యాసాజాత్యసంభవేనతస్యమనో
నంతత్వాసాధకత్వాత్ -ఉచ్యతే-ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదస్యాత్మ
త్వవ్యాపకసంఖ్యాసజాతీయమర్థః- సాజాత్యంచబహుత్వత్వవ్యాప్యజా
త్యేతినానుపపత్తిః-నచమనసనేకత్వే ప్యాత్మమనస్సాధారణసంఖ్యామా
దాయానిరుక్తహేతోస్సంభవ ఇతివాచ్యం తాదృశసంఖ్యాసజాతీయ సం
ఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వస్య వివక్షితత్వాదితివదంతి॥అనంతమితి ॥ పదా
ర్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణమితిచేత్-అక్షిణీపక్ష్మల్యాశ్రోత్రేణమధ్యవా
చంయచ్ఛంతి-నవిద్యతేఽంతో యస్యేతిబహువ్రీహివిరోధాత్- నచబహు
వ్రీహావుత్తరపదలక్షణాయాస్త్వయాపివాచ్యతయానుమాపిలక్షణాస్తీ
తివాచ్యంవిగ్రహవాక్యాద్యాదృశార్థస్యయాదృశవిశేషణ విశేష్యభావా
పన్నస్యబోధః- బహువ్రీహ్యుత్తరపదాత్తాదృశవిశేషణవిశేష్యభావవిప
రీతవిశేషణ విశేష్యభావాపన్నస్యతాదృశార్థస్యైవలక్షణయాబోధస్య
వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్- అత్ర కేచిత్-అంతః- పరార్థత్వమ్యా నసంఖ్యా -
తచ్ఛూన్యత్వ మనంతత్వం-ననుకిమిదం పరార్థత్వసంఖ్యా న్యూనత్వంన
తావత్పరార్థత్వ సమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేసతి ప
రార్థత్వసంఖ్యాసమానాధికరణత్వం- పరార్థత్వసంఖ్యాయా అపిప

రార్ధత్వసమానాధికరణప్రత్యేకవృత్తిభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేన
బాధాపత్తేః-నచపరార్ధత్వసంఖ్యా పర్యాప్త్యధికరణవృత్తిభేద ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వంవివక్షితం- పరార్ధత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికర
ణేపరార్ధత్వసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాసత్వాన్నదోష ఇతివాచ్యం - తథాపి
తాదృశసంఖ్యాయా అప్రసిద్ధ్యాపత్తేః ద్విత్వాదిసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాపిప
రార్ధత్వపర్యాప్త్యధికరణే సత్వాత్ - ఏకదేశవృత్తేర్వ్యాసజ్యవృ
త్తిధర్మావచ్ఛేదేనవర్తమానభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాభట్టా
చార్యస్యాసమ్మతత్వాత్-యదిచోభయనైకమితి-ప్రతీతేస్సర్వజన సిద్ధ
త్వాదితిమతమాశ్రిత్యసమర్థ్యతేతథాపీదృశదిత్వాది సంఖ్యాశూన్యత్వ
స్వమనస్యభావేనబాధోదుర్వారఏవేతిచేన్న- తాదృశసంఖ్యాపర్యాప్త్య
నధికరణత్వస్యవివక్షితత్వాత్ - ఆత్మమనస్సు - పరార్ధన్యూనసంఖ్యా
యాఃకస్యా అపిపర్యాప్త్యధికరణత్వాభావేన బాధాభావాదితివదంతి
అన్యేతుఅంత స్సంఖ్యాత్వవ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితా
స్మదాదినిశ్చయవిశేష్యత్వంతచ్ఛూన్యత్వమానంత్యమితి ప్రాహుః ॥ అ
భాస్వరేతి॥రూపమిత్యనుషజ్యతే-వృత్తిస్సప్తమ్యర్థః- జలవృత్తిరూపం
అభాస్వరశుక్లమిత్యన్వయః-ననుగుణేశుక్లాదయః పుంసీతిగుణవాచకశుక్ల
శబ్దస్యపుల్లింగత్వాచ్ఛుక్లమితినపుంసకనిర్దేశోనుచితఇతిచేన్న - తాదృశ
నియమస్యనియతస్త్రీలింగభిన్నలింగకవిశేష్యవాచకపదాసమభివ్యాహార
విషయత్వాత్-నన్వత్రకింపిత్రాదీనామాజ్ఞానియామికా- నకించిత్ప్రమాణ
మితిచేన్న-ఆరోపితనీలరూపస్యకంబలీకారమతేతమస్త్వా పాదికాయాః
లంతమశ్చలతీతిప్రతీతేః కాగతిరిత్యాశంక్యతమశ్శబ్దస్యనపుంసకత్వాదితి శ
శధరసమాధానస్యైవప్రమాణత్వాత్ నన్వేవంతుల్యయుక్త్యా శీతంగుణ
ఇతిగుణవాచకశీతశబ్దస్యనపుంసకలింగస్యాపినియతస్త్రీలింగభిన్నలింగక
విశేష్యవాచకపదాసమభివ్యాహారవిషయతయా శీతంజలం ఇత్యప్రాప్త్యు
క్తిరిత్యాశాబ్దబోధాపత్తేరస్పర్శశబ్దస్యానువర్తనీయతయాశీతోజల
ఇత్యేవప్రయోగస్స్యాదితిచేన్న,తత్రాస్పర్శశబ్దోనువర్తనీయ ఏవేత్యత్ర
ప్రమాణనియమాభావాత్ - రూపాదిచతుష్టయమితి॥ ననుకథమత్రార్థ

అత్ర కేచిత్- రూపమాదిర్యస్యతత్- ఆదిత్వంచఘటకత్వం-తథాచరూప
పదసమభివ్యాహృతాదిపదస్య రూపఘటితేతిలక్షణా-చతుఃపదం-చతుష్ట్వ
వత్పరం-తయపస్సముదాయోఽర్థః ఆదిపదార్థస్యసముదాయే- అభేదే
నాన్వయః-చతుష్ట్వముపేక్ష్యబుద్ధివిశేషవిషయత్వం-తథాచరూపఘటితం
చతుష్టయమిత్యాహుః-తన్నరూపమాదిర్యేషాం తే- రూపాదయః - రూ
పాదీనాంచతుష్టయమితివిగ్రహవిరోధాత్- వ్యస్తేన సతాయత్పదేనయా
దృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేనయాదృశవిశిష్టార్థస్య బోధః-తత్పురుషఘ
టకప్రాగస్పదేనసతాతత్పదేనతాదృశానుపూర్వీవిశేష విశిష్టేనలక్షణయ
తాదృశవిశిష్టసంబంధిబోధస్యైవప్రామాణికత్వాత్- పరంతురూపపద
సమభివ్యాహృతాదిపదస్యరూపఘటితి సముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయే
లక్షణా- ప్రకృతేచతత్సంబంధినిలక్షణా - తస్యాభేదేనచతుష్టయేన్వయ
ఇతియుక్తం-పృథివ్యామితి-వృత్తిత్వం-సప్తమ్యర్థః-పృథివీవృత్తిరూపాది
చతుష్టయంపాకజమిత్యన్వయః-పాకపదం-పాకావయవగుణాన్యతరప
రం- అనిత్యమిత్యతఃప్రాక్ అత ఇత్యధ్యాహారః-పాకజత్వాదిత్యర్థః- ప్ర
యోజ్యత్వంపంచమ్యర్థః- నిత్యత్వాభావేస్త్వితి - అన్యత్రేతి-పృథివీభిన్న
ఇత్యర్థః-వృత్తిత్వం-త్రలర్థః అనువృత్తరూపాదిచతుష్టయపదార్థేన్వే
తి-నచరూపాదిచతుష్ట్వవత్సముదాయస్యపృథివీభిన్నవృత్తిత్వాభావాద
సంగతిరితివాచ్యం-అనువృత్తచతుష్టయపదస్యచతుష్టయఘటకపరత్వాత్
తథాచరూపాదిచతుష్టయఘటకంపాకజభిన్నమిత్యర్థః - నిత్యమనిత్యం
చేత్యతఃప్రాక్ - అత ఇత్యధ్యాహారః- అపాకజత్వాదిత్యర్థః-నను నిత్య
స్యానిత్యస్యచాభేదేనైకత్రద్వయమితిరీత్యారూపాది చతుష్టయేన్వయోన
సంభవతి- ఉభయాభిన్నస్యాప్రసిద్ధేః- నిత్యపదస్యానిత్యపదస్యవాన్యతర
త్వావచ్ఛిన్నేలక్షణాయామన్వయస్యసిద్ధః వినిగమనావిరహేణనిత్యపదస్యా
నిత్యపదస్యచలక్షణాకల్పనాపత్త్యానిత్యానిత్యాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నస్యవా
రద్వయంభానాపత్తిశ్చేతిచేత్- అత్ర కేచిత్-చకారో వాక్యభేదద్యోతకః-
తథాచపృథివీభిన్నవృత్తిరూపాదికన్నిత్యమిత్యేకంవాక్యం- పృథివీభిన్న
వృత్తిరూపాదికమనిత్యమిత్యేకంవాక్యం - అత ఇత్యస్యవాక్యద్వయేస్య

ధ్యాహారః- ప్రయోజ్యత్వం-తసేరర్థః-తచ్చ-అవిరోధిత్వం. జ్ఞాప్యత్వం వా - యత్కించిదితివాక్యస్యశేషాధ్యాహార్యం - తచ్చ - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వస్య విధేయేభానాభావసూచనాయ- నాతోబాధః- యత్కించిత్వవిశేషితమేవవోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకం-యత్కించిత్వం-ప్రాతీతికస్వరూపసంబంధవిశేషఇత్యాహుః-వయంతునిత్యమనిత్యంచేత్యనంతరంద్వివిధమితివాక్యంపూరయిత్వా- పాద్వివిధానిత్యానిత్యాచేత్యత్రేవోపపాదయామః ॥ఏకత్వాదిపరార్థపర్యంతేతి॥ఏకత్వమాదిర్యస్యాస్సా - పరార్థంపర్యంతోయస్యాస్సా-తథా-అత్రాదిత్వం-నస్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వవిశిష్టసంఖ్యాత్వాశ్రయత్వమాత్రం-పరార్థాదిరితి ప్రయోగాపత్తేః- నచప్రథమోపస్థితత్వవిశేషితంతదేవాదిత్వం-ఏవంచరమోపస్థితత్వవిశేషితం-తదేవపర్యంతత్వమితివాచ్యం- ప్రథమమేకత్వమేవజ్ఞాయతే - చరమం - పరార్థత్వమేవేత్యత్ర శ్రాద్ధనియమాభావాత్- నచప్రథమత్వేమోపస్థితత్వం - చరమత్వేనోపస్థితత్వమేవ-విశేషణమితివాచ్యంతాదృశప్రథమత్వచరమత్వయోర్దుర్జ్ఞేయత్వాత్ - సుజ్ఞేయత్వేతయోరేవాదిత్వపర్యంతత్వరూపతాసంభవేనోపస్థితత్వరూపవిశేషణవైయర్థ్యాదితిచేదత్రకేచిత్- ప్రథమోపస్థితత్వమేవాదిత్వం-చరమోపస్థితత్వమేవపర్యంతత్వం - ఇదంచౌత్సర్గికీం రీతిమనుసృత్యేత్యాహుః- అన్యేతుస్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకసంఖ్యాత్వాశ్రయవ్యాపకత్వాభావవిశిష్టస్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వవిశిష్టసంఖ్యాత్వాశ్రయత్వమాదిత్వం - వ్యాపకత్వాభావేత్యత్రాభావవిహాయైతదేవపర్యంతత్వంన-చాత్రవ్యాపకత్వం- యదితాదృశసముదాయఘటకయత్కించిన్నిరూపితంవివక్షితం - తదైకత్వస్యాపిపర్యంతత్వాపత్తిః-తస్యాపిస్వాత్మకయత్కించిద్వ్యాపకత్వాత్ - స్వభిన్నత్వస్యవ్యాపకతానిరూపకవిశేషణత్వేనతద్వారణేపి - ద్విత్వాదేరేకత్వాదిరూపయత్కించిత్తాదృశవ్యాపకత్వాత్ -యదిచతాదృశసముదాయఘటకయావన్నిరూపితంవివక్షితం - తదాపరార్థస్యాపితదనుపపత్తిః - అపేక్షాబుద్ధిజన్యస్యపరార్థస్య తదసమానకాలీనయత్కించిద్ఘటాద్యుత్పన్నద్వి

త్వాన్య వ్యాపకత్వాదితివాచ్యమేకత్వ మేకత్వత్వంతత్రాదిత్వమాదితా
వచ్ఛేదకత్వం- తచ్చ- నిరుక్తవ్యాపకతానవచ్ఛేదకత్వేసతి-తాదృశసము
దాయఘటకతావచ్ఛేదకత్వేసతి - సంఖ్యావృత్తిత్వం - ఏవం పరార్ధం
పరార్ధత్వం-తత్ర-పర్యంతత్వం - పర్యంతతావచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ -
వ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వఘటితముక్తమేవ- వ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధః-
పర్యాప్తిః- వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధస్సమవాయః - ద్విత్వాదిపర్యా
ప్త్యధికరణేసమవాయేనైకత్వాభావాదేకత్వత్వస్యాదితావచ్ఛేదకత్వం.
ఈశ్వరాపేక్షాబుద్ధివశాద్ధారావాహిపరార్ధస్య జగత్యుత్పత్త్యా పరా
ర్ధత్వస్యసకలసంఖ్యావ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం-సకలానాంసంఖ్యానాం
ప్రత్యేకాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదకత్వాభావః- వ్యాపకతానవచ్ఛేదకత్వ
స్థానేనివేశ్యః- తాదృశవృత్తితావచ్ఛేదకత్వం- వ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వ
స్థానేనివేశ్యమితితున - అనంతానాం తాసాంతత్తద్వ్యక్తిత్వేనదుర్జ్ఞేయ
త్వాదిత్యాహుః- తాదృశసముదాయఘటకతావచ్ఛేదకానియావంతిద్వి
త్వత్వాదీని- ప్రత్యేకంతదవచ్ఛిన్నాధికరణ వృత్తితావచ్ఛేదకత్వం నివే
శ్యాత్యంతందుర్జ్ఞేయతాంనిరస్యంతి కేచిత్ -ద్విత్వాదికంతుసర్వత్రానిత్య
మితి॥సర్వత్ర-సర్వవృత్తి-ద్విత్వాదికమిత్యన్వయః-సర్వపదం-సర్వద్రవ్య
పరం- నాతోద్విత్వాదేర్గుణావృత్తిత్వాభావాద్బాధఇత్యాహుః- కస్యా
పిద్విత్వాదేస్సర్వద్రవ్యవృత్తిత్వాభావాత్ ॥ ద్విత్వాదిపదాన్నిత్యగతద్వి
త్వాదిత్వేనానిత్యగతద్విత్వాదిత్వేనచవారద్వయంభానం - సర్వత్రపదం
తాత్పర్యగ్రాహకమిత్యపరేతన్న - ఉభయత్వావచ్ఛిన్నే- సకృదనిత్యత్వా
న్వయేబాధాత్-అసకృదన్వయేవాక్యభేదాపత్తేః॥అనిత్యపదం-ద్విత్వాది
త్వవ్యాపకానిత్యత్వావచ్ఛిన్నపరం- సర్వత్రపదం - తాత్పర్యగ్రాహకమి
త్యస్యా-తన్న-ఏవకారవైయర్థ్యాపత్తేః-తస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపక
త్వార్థకత్వాత్- వయంతుబ్రూమః-సర్వపదం-నిత్యానిత్యాన్యతరపరం-
వృత్తిత్వంత్రలర్థః - తథాచనిత్యానిత్యాన్యతరవృత్తిద్విత్వాదిత్వవ్యాప
కానిత్యత్వ వదభిన్నం నిత్యానిత్యాన్యతరవృత్తిద్విత్వాదికమిత్యన్వయ
బోధ ఇతి ॥ ధ్వస్యాత్మనోభేర్యాదావితి ॥ అవచ్ఛేద కత్వం - స్వప్రస్య

ర్థః శబ్ద ఇత్యనుషజ్యతే ॥ సైవప్రమేత్యుచ్యత ఇతి ॥ అనుపూర్వ్యేణ
చ్ఛిన్నం - ప్రమాపదస్యార్థః - ఇతరభేదః - వచేద్వాక్యంబోధ్యత్వ
మాఖ్యాతార్థః ॥ యత్సమవేతమితి ॥ ననుసమవేతత్వం - సమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం- తథాచకార్యం - యన్నిరూపితసమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తితాశ్రయీభూతంసదుత్పద్యత ఇతిలభ్యతే- తచ్చనోప
పద్యతే- యతస్స్వంకార్యముత్పన్నంసదేవసమవైతి- నతుసమవేతంస
దేవోత్పద్యతే-నచాత్రకోపివిశేష ఇతివాచ్యం- సమవేతం సముత్పద్యత ఇ
త్యుక్తౌ- సమవేతత్వస్యోత్పత్తిప్రయోజకత్వాలాభాత్ -తత్కథమితిచేత్
సత్పదసమభివ్యాహృతసమవేతపదార్థస్యసమవేతత్వప్రయోజ్యత్వస్యో
త్పత్తావన్వయాత్ -సమవేతత్వేకాలీనత్వమేవసత్పదసమభివ్యాహృతసమ
వేతపదార్థః కిన్నస్యాదితిచేన్న ఘటోరూపవాన్సన్నవలోక్యతే - స్త్రైత
స్వర్గమిచ్ఛన్ జ్యోతిష్టోమంకరోతి-హస్తినంపశ్యన్ స్త్రీపంకస్మరతి- ధూ
మంపరామృశన్నగ్నిమున్నయతి-పదంగృహ్ణన్ ఘటంబుధ్యతీత్యాదౌసర్వ
త్రతత్సమానకాలీనత్వమాత్రబోధోపగమే-ఘటోవలోక్యమానస్సన్ రూ
పవాన్ చైత్రః-జ్యోతిష్టోమంకుర్వన్ స్వర్గమిచ్ఛతి-హస్తీపంకంస్మరన్ స్త్రీ
సంపశ్యతి-వహ్నిమున్నయన్ ధూమంపరామృశతి- ఘటంగృహ్ణన్ పదంబో
ధతీత్యాది వాక్యానాం ప్రామాణ్యాపత్తేః - అతః ప్రయోజ్యత్వమేవా
ర్థః - ప్రయోజ్యత్వంచోత్తరకాలీనత్వమేవ - తేన-ఆశీనశ్శృణోతి-శ
యనోవ క్తీత్యాదౌశ్రవణవచనాదౌ - ఆసనశయనాది ప్రయోజ్యత్వాభా
వేపినక్షతిః-తథాచాద్యక్షణసంబంధం రూపాయాముత్పత్తౌసమవేతత్వోత్త
రకాలీనత్వాభావాదిదంవాక్యంప్రమాణం-న చోత్తరకాలీనత్వంచార్థః-తదా- ఉత్పన్నం - సమవైతీతినోపపద్యతే - రూపాదీనాముత్ప
త్తిక్షణ ఏవఘటాదౌసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాంగీకారాత్ -
అన్యథాతృతీయక్షణే ఘటాదీనాం చాక్షుషానుపపత్తిరితివాచ్యం ఉత్తర
కాలీనత్వ ముత్తరక్షణవృత్తిత్వం - తచ్చ- తత్సమానక్షణే ఉత్తరక్షణే
చవర్తమానస్యసమవేతత్వస్యాక్షతం- అతఏవపముఖంవ్యాదాయనిద్రా
తీత్యాదౌముఖవ్యాదానోత్తరకాలీనత్వం నిద్రాయామక్షతమిత్తి- వస్తుతస్తు

ప్రయోజ్యత్వేనిరూఢిలక్షణా- ఉత్తర కాలీనత్వేస్వారసికలక్షణా ఉత్తర
కాలీనత్వే యదినిరూఢిలక్షణా స్యాత్ - తదా- అసీనస్సన్-స్వర్గమిచ్ఛ
తీత్యాది ప్రయోగాపత్తేః - స్వారసికలక్షణాయాః ప్రయోగబలకల్ప్య
త్వాన్నానుపపత్తిః- యదితు తేషామిష్యతే ప్రామాణ్యన్న వైశ్యః-తదాత
త్రైవనిరూఢిలక్షణా స్యాత్ -తథాచేదమప్రమాణమితి-అత్ర కేచిత్ - య
త్సమవేతమితి - అత్రయస్మిన్-సమవైష్యదిత్యర్థః- తథాచభవిష్యదర్థ
కప్రత్యయసమభివ్యాహృతసప్తదస్య - పూర్వకాలీనత్వం - ప్రయోజక
త్వంవార్థః-యథాస్వర్గంప్రాప్స్యన్ జ్యోతిష్టోమంకరోతి - వహ్నిము
న్నయిష్యన్లింగంపరామృశతీత్యాదౌ-స్వర్గంప్రతి ప్రయోజకత్వంజ్యో
తిష్టోమకృతౌ-వహ్న్యనుమితిప్రయోజకత్వంధూమ పరామర్శేచ - బో
ధ్యతే- తథాత్రాపి సమవేతత్వప్రయోజకత్వం - తత్పూర్వకాలీనత్వం
వా - ఉత్పత్త్యాబోధ్యత ఇత్యాహుః - తన్నఉత్పత్తికాల ఏవసమవేతత్వ
సంభవేన-తత్ప్రయోజకత్వస్య-తత్పూర్వకాలీనత్వస్యవా- ఉత్పత్త్యావసం
భవాత్ - అన్యథా - అసీనోవక్తీత్యాదావాసిష్యమాణోవక్తీత్యాద్యాప
త్తేః - అత్రోచ్యతే-కార్యపదం-వస్తుపరం-యత్సమవేతత్వంచోద్దేశ్యతా
వచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టం-యత్సమవేతత్వంచప్రకృతే నయన్నిరూపితసమవా
యసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం- కింతుయదనుయోగికసమవాయత్వం -
తద్వత్త్వంచ ప్రతియోగితాసంబంధేన- తథాచప్రతియోగితా సంబంధేన
యదనుయోగికసమవాయవదితిపర్యవసితం- ఉత్పద్యతే ఇతివిధేయం - ఉ
తూ వర్తతపదల్ధాతోరుత్పత్తిరర్థః- ఉత్పత్తిశ్చ ప్రకృతేకార్యత్వం .
ఆఖ్యాతార్థ ఆశ్రయత్వం-తచ్చైహసంబంధతయావివక్షితం- తథాచా
శ్రయతయాకార్యత్వం విధేయమితిఫలితం - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవిధేయ
యోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావస్యవ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్కార్యత్వేయదనుయో
గిక సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నత్వంలభ్యతే- కార్యమిత్యస్య యదిత్యా
దిః-సమవాయికారణమిత్యస్యతత్కార్యంప్రతీత్యాదిః - తథాచయదను
యోగికసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నకార్యతాశ్రయీభూతంయత్కార్యం
తత్కార్యంప్రతి-తత్ -సమవాయికారణమిత్యర్థః ఫలిత ఇతినకాచిదనుప

వృత్తిః - అసమవాయికారణంలక్షయతి ॥ కార్యేణేతి ॥ కార్యకారణప
దే-స్వకార్యస్వకార్యసమవాయికారణపరే - ననుకథమత్ర విశిష్టవాక్యా
ర్థః- అత్ర కేచిత్-వాకారార్థోఽన్యతరత్-తత్త్వంచ - అన్యోన్యాభావద్వ
యావచ్ఛిన్నాన్యోన్యాభావవత్త్వం-అన్యోన్యాభావద్వయే కార్యస్యకారణ
స్యచ- అనుయోగితాసంబంధేనాన్వయః-యదిచ- అన్యోన్యాభావద్వయే
ఽనుయోగితాసంబంధేన-స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్య స్వకార్య
సమవాయికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్యచాన్వయోపగమే స్వకార్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావే స్వకార్యసమవా
యికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్య స్వకార్యసమవా
యికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావేచస్వకా
ర్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్యాభావేన-పృథివీజలోభ
యంగంధస్నేహవదితివాక్య వదుక్తవాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తిః - కిం
చయద్యత్రవపదార్థతావచ్ఛేదకం - అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగికాన్యోన్యాభావవత్త్వం-తదాఽప్రసిద్ధిః-జగత ఏవయత్కించిద
న్యోన్యాభావద్వయవత్త్వేనతదవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావా
ప్రసిద్ధేరితివిభావ్యతే-తదావాకారస్యఖడ్గశక్తిరన్యోన్యాభావేఽవచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకత్వే- అత్రశమేచ॥తతః-అన్యోన్యాభావస్య యత్రప్రతియో
గివృత్తిస్వయినోర్ద్విత్వం- తత్రవావర్ణయుమవచ్ఛిన్నవిశేషణతయాభానం
ప్రతియోగిత్వాదౌవారత్రయాదికం బోధ్యం - సర్వత్రతావచ్ఛిన్నప్రతియో
గితాకత్వవిశేష్యతయాసకృద్భానం-తథాచ కార్యప్రతియోగికాన్యో
న్యాభావకారణప్రతియోగికాన్యోన్యాభావైతద్వయావచ్ఛిన్న ప్రతియో
గితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయస్యలాభాన్నానుపపత్తిః - అథాత్ర కార్య
కారణవాచకపదోత్తరతృతీయావైయర్థ్యం- తదర్థాభావాత్- నచతే
స్యాపినప్రతియోగిత్వమనుయోగిత్వంవార్థః తస్యైవాన్యోన్యాభావేన్వ
యఇతివాచ్యం ఘటఃపటోవావర్తత ఇత్యాదౌయథా ఘటపటాద్యోర్వి
భక్త్యర్థమద్వారీకృత్యైవసాక్షాద్వాకారార్థేఽన్యోన్యాభావేన్వయః
తథాత్రాప్యన్వయసంభవేన-తద్వైయర్థ్యస్య దుర్వారత్వాదితిచేన్న.

స్యాశ్శబ్దసాధుత్వార్థకత్వాత్ నచతథాసతిఘటఃపటోవావర్తేత ఇత్య
త్రాపితృతీయాపత్తిరితివాచ్యం భ్రాంతోసి-వాకారసమభివ్యాహార విరహ
దశాయాంయాదృశ ప్రకృత్యర్థాన్వితయాదృశవిభక్త్యర్థస్య యాదృ
శార్థేన్వయః-వాకారసమభివ్యాహారదశాయాం తాదృశప్రకృత్యర్థా
న్వితావాకారార్థస్య తాదృశవిభక్త్యర్థత్వోపలక్షితసంబంధేన తాదృశ
పదార్థేన్వయే- తాదృశప్రకృతిపదసమభివ్యాహృతతాదృశవిభక్తిసమభి
వ్యాహృతవాకారసమభివ్యాహృతతాదృశపదజ్ఞానస్య కారణత్వోపగమే
నప్రకృతేవాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయాంకార్యకారణవాచకప
దోత్తరతృతీయార్థనిరూపితత్వస్యసహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదా
ర్థైకదేశేసమవేతత్వే- సామానాధికరణ్యే - అన్వయేన వాకార సమభి
వ్యాహారదశాయాం-కార్యకారణాన్వితాన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయరూపవాకారార్థస్య నిరూపితత్వ
సంబంధేనసహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదార్థైకదేశేసామానాధి
కరణ్యేన్వయస్యవక్తవ్యతయాతాదృశతృతీయాయాఆవశ్యకత్వాత్ ఘటః
పటోవావర్తతఇత్యత్రతువాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయామపితృతీ
యాద్యనపేక్షణేనానుపపత్త్యభావాదితివదంతితన్మందంచాదీనాంవాచ్యతా
యాస్సిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాత్- అథతర్హికార్యపదస్యకారణపదస్యవాకా
ర్యకారణాన్యతరలక్షణాసు- ఇతరపదంతాత్పర్యగ్రాహకం-వాకారోపి
ద్యోతకః - లక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకతాయా ఏవద్యోతకత్వ పదార్థ
త్వాదితిచేత్తథాసతికార్యపదస్యలక్షణాస్వీకారే కారణపదస్యవేత్యత్ర
వినిగమనావిరహేణోభయోరపిలక్షణా స్వీకారాపత్త్యాకార్య కారణా
న్యతరత్వావచ్ఛిన్నస్యవారద్వయం భానాపత్తిరితిపాస్తే - బ్రూమఃనా-
కారస్యస్వాస్య వహితపూర్వవృత్తిపద ఏవలక్షణా తాత్పర్యగ్రాహక
త్వం-నతువ్యవహితేకార్యేణవాకారణేనవేత్యుభయత్రాపివాకారసమభి
వ్యాహార స్తత్రప్రామాణికః-తథాచప్రకృతేకార్యపదంతాత్పర్యగ్రా
హకం-కారణపదంకార్యకారణాన్యతరలాక్షణికం-వాకారోద్యోతకః -
తృతీయార్థోనిరూపితత్వం-ఏకపదం-యత్కించిత్పరం- యత్కించిత్త్వం

స్వరూపసంబంధవిశేషద్వ్యక్తిత్వంవా- అథ-పదోత్తరసప్తమ్యాః - ఘ
టితత్వమవచ్ఛేదకత్వంవార్థః-సహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదంస
మవాయద్వయఘటిత సామానాధికరణ్య విశిష్టపరం-తస్యచ కారణపదా
ర్థైకకారణత్వేన్వయః-ఆసమవాయికారణమితిభావ ప్రధానోనిర్దేశః-
తథాచ కార్యకారణాన్యతరనిరూపితయత్కించిదర్థఘటిత।సామానాధి
కరణ్యవిశిష్టకారణత్వమసమవాయికారణత్వమిత్యర్థః- స్వాధికరణవృ
త్తిత్వరూపసామానాధికరణ్యే స్వాధికరణ విధయాయత్కించిదర్థస్య
ఘటకత్వాత్తస్యతద్ఘటితత్వమితిబోధ్యం ॥ అత్ర కేచిత్ కారణపదంకా
ర్యకారణాన్యతరలక్షకంతృతీయార్థోనిరూపితత్వం- సహపదార్థోధి
కరణం-తదేకదేశేధికరణత్వేవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాత్తృతీయార్థ నిరూపి
తత్వాన్వయః - అధికరణస్యాధేయసంబంధేనయత్కించిదర్థేన్వయః-
అథపదోత్తరసప్తమ్యాః-నిరూపితత్వమర్థః-సమవేతం-సమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తిమత్-తదేకదేశసమవేతత్వేనిరూపితత్వాన్వయః-
తథాచ కార్యకారణాన్యతర నిరూపితాధికరణతావచ్ఛిన్న యత్కించిద
ర్థనిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వవిశిష్టకారణత్వమ సమ
వాయికారణత్వమిత్యర్థ ఇత్యాహుః - తత్తుసమీచీనమేవప్రతిభాతి - అ
న్వయనిపాతాతిరిక్తనామార్థస్యైవ నామార్థే అభేదసంబంధే నాన్వ
యస్యవ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్- నచాధికరణత్వమేవసహపదార్థః - తస్యా
శ్రయతాసంబంధేనాథపదార్థేన్వయ ఇతివాచ్యం - ఏకస్మిన్నర్థ ఇ
తిపదద్వయంవినాకృత్య-యదాకార్యేణ కారణేన వా సహసమవేతత్వేసతి
త్యేతావన్మాత్రంప్రయుజ్యతేతదాతాదృశవాక్యస్యాపి యోగ్యతాయా
స్సర్వమతసిద్ధత్వేన-తత్రసహ పదార్థాధికరణతాయాః - ఆశ్రయత
యాన్వయయోగ్యపదార్థానుపస్థిత్యా - అప్రామాణ్యాపత్తేః - అథత
త్రసహపదార్థోధికరణమేవతస్యనిరూపితత్వసంబంధేన సమవేతత్వేన్వ
యః అథవాధికరణత్వమేవార్థః-తస్యచస్వాశ్రయనిరూపితత్వ సంబం
ధేనసమవేతత్వేన్వయః-పరంపరాయాఅపిసంబంధత్వస్వీకారాదితిచేన్న
ఉభయత్రాపిసంభవత్యర్థేలక్షణాతదవచ్ఛేదకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్-

కించైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదసమభివ్యాహారేపి - ఏకస్మిన్నర్థేకార్యేణకా
రణేన సహసమవేతత్వే సతీతిసహపదస్యసమవేతత్వపదేనైవసహయో
జనా - అనుభావికీ - యుక్తిసిద్ధాచ - ఏకపదసమభివ్యాహృతసప్తమ్యం
తార్థ పదసమవేత పదయోస్సమభివ్యాహారజ్ఞానస్యైకస్మిన్నర్థేసమ
వేతౌరూపరసావిత్యత్ర- సహపదసమవేతపదయోస్సమభివ్యాహారజ్ఞాన
స్యైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదాఘటితనిరుక్తవాక్యస్థలేకారణ తాయాస్త్వయా
వివాచ్యతయా - తతఏవైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదఘటితనిరుక్తవాక్యాదపిశా
బ్దబోధోపపత్తౌ సహపదార్థ పదయోస్సమభివ్యాహార జ్ఞానస్యశాబ్ద
బోధే ప్రాతిస్విక కారణతాయాః కల్పనీయతయాగౌరవం - తస్మాదస్మ
దుక్తవాక్యార్థఏవసమీచీనఇత్యలంపల్లవితేన॥ యథావహ్నివ్యాప్యధూ
మవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానంపరామర్శఇతి ॥ వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత
ఇతిజ్ఞానరూపం యత్పరామర్శపదవాచ్యంతద్యథా - యథోక్తలక్షణా
క్రాంతమిత్యర్థః - వహ్నిపదసమభివ్యాహృతవ్యాప్య పదసమభివ్యా
హృతధూమపదసమభివ్యాహృతమతుప్ప్రత్యయస్య వహ్నివ్యాప్యధూమ
త్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపకమర్థః - పర్వతపదస్య పర్వతత్వావ
చ్ఛిన్నవిశేష్య తానిరూపకమర్థః - ఇతిపదస్యాభేదోర్థః - తథాచ
పర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నే పర్వతపదార్థే -
అభేదసంబంధేనమతుబంతార్థస్యప్రకారతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నస్యా
న్వయాన్మతుబంతపదస్య- పర్వతపదసమానలింగకత్వనియమఉపపద్యతే
అన్యార్థకస్యాపిపర్వతపదస్యపుల్లింగత్వాత్ - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమ
హిమ్నాపర్వతవిశేష్యకత్వతాదృశప్రకారకత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేద
కభావలాభాన్నధూమోవహ్నివ్యాప్యఃధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానానంత
రంవహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వతఇతిజ్ఞానమిదమితిప్రయోగఃఇత్యాకార
కంజ్ఞానమితిపాఠేతు - ఇతిపదంపూర్వపదలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకం -
ఆకారశ్చాభేదః - కప్రత్యయస్యాత్రయోర్థఇత్యాహుః.అన్యేతువహ్ని
వ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇత్యేకంపదమవ్యయం - తస్యపర్వతత్వావచ్ఛి
న్న విశేష్యతానిరూపితవహ్నివ్యాప్యధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారత్వము

ర్థః-ఇతిశబ్దస్తాత్పర్యగ్రాహకః తస్యనిరూపకతాసంబంధేన జ్ఞానేన్వయః-ఇత్యాకారకమితిపాఠేతు - ఆకారోవిషయత్వం - తస్మిన్నభేదసంబంధే నప్రకారత్వాన్వయః- నిరూపకంకప్రత్యయార్థః - తస్యాభేదేన జ్ఞానే న్వయఇత్యాహుః - యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితీతి-సాహచర్యం - సామానాధికరణ్యం- నియమో -!నియమవాన్- కృదభిహితోభావోద్రవ్యవత్ప్రకాశత ఇతిన్యాయాత్ । తదర్థశ్చకృతాబోధ్యమానోభావః - ధాత్వర్థః ద్రవ్యవత్- స్వాశ్రయవత్,ప్రకాశతేభావార్థకః-భావాశ్రయవాచకో భవతీతిఫలితమితి కేచిత్- తన్న-భావస్యస్వాశ్రయవద్బోధాసంభవాత్। కింతుద్రవ్యవదిత్యత్రసప్తమ్యంతాద్వతిః-స్వాశ్రయఇవబోధ్యమానఇవేతి యావత్ తథాచకృద్బోధ్యమానోభావస్స్వాశ్రయవిశేషణతయాపిప్రకాశత ఇతిఫలితం ॥ అన్యేతుద్రవ్యవద్విశేష్యవత్తథావతిప్రత్యయసామర్థ్యాత్క్వచిద్విశేషణతయాపీత్యర్థమాహుః-తథాచనియతంసాహచర్యమితిఫలితం-నియతత్వం-వ్యాపకనిరూపితత్వం-యత్రధూమస్తత్రేతిపదత్రయం తాత్పర్యగ్రాహకం-వహ్నిపదంధూమవ్యాపకవహ్నిసామానాధికరణ్య లక్షకం-ఇతిపదార్థశ్చాభేదః- సాహచర్యేన్వయః ధూమవ్యాపకవహ్నిసామానాధికరణ్యాభిన్నంనియతంసామానాధికరణ్యంవ్యాప్తిరిత్యన్వయః సాత్ర కేచిత్ -యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరిత్యేకంపదం-అవ్యయంతస్యతాదృశవాక్యమర్థః-ప్రతిపాద్యత్వమితిపదార్థః- అన్వయశ్చాస్యనియతసాహచర్యే- యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితిపదేధూమపదంధూమవ్యాపకలాక్షణికం తస్యవహ్నావభేదేనాన్వయః- యత్రతత్రేతితాత్పర్యగ్రాహకం - అథవా యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితివాక్యాత్ప్రథమతో ధూమవహ్నిసామానాధికరణ్యబోధః - తదనంతరంవ్యాపకత్వస్యమానసబోధః - తావతానియతసాహచర్యస్యతాదృశవాక్యప్రతిపాద్యత్వమిత్యాహుః॥*॥

ఇతి పట్టాభిరామకృతాతర్కసంగ్రహటిప్పణీ

సమాప్తా-

శ్రీరస్తు,

—*—

శ్రీమహాగణపతయేనమః,

భా షా ప రి చ్ఛే ద ః,

నూతనజలధరరుచయే గోపవధూటీదుకూలచోరాయ । తస్మైకృష్ణాయనమస్సంసారమహీరుహస్యబీజాయ ॥ ౧ ॥ ద్రవ్యంగుణస్తథాకర్మసామాన్యంసవిశేషకమ్। సమవాయస్తథాఽభావః పదార్థాస్సప్తకీర్తితాః ॥ ౨ ॥ క్షిత్యప్తేజోమరుద్వ్యోమకాలాదిగ్దేహినామనః। ద్రవ్యాణ్యథగుణారూపంరసోగన్ధస్తథాపరమ్ ॥౩॥ స్పర్శస్సంఖ్యాపరిమితిఃపృథక్త్వఞ్చతతఃపరమ్। సంయోగశ్చవిభాగశ్చపరత్వఞ్చాపరత్వకమ్ ॥౪॥ బుద్ధిస్సుఖందుఃఖమిచ్ఛాద్వేషోయత్నోగురుత్వకమ్। ద్రవత్వంస్నేహసంస్కారావదృష్టంశబ్దఏవచ ॥ ౫ ॥ ఉత్క్షేపణంతతోఽవక్షేపణమాకుఞ్చనంతథా । ప్రసారణంచగమనం కర్మాణ్యేతానిపఞ్చచ ॥ ౬ ॥ భ్రమణంరేచనంస్పన్దనోర్ధ్వజ్వలనమేవచ । తిర్యగ్గమనమప్యత్రగమనాదేవలభ్యతే ॥ ౭ ॥ సామాన్యంద్వివిధంప్రోక్తంపరంచాపరమేవచ । ద్రవ్యాదిత్రికవృత్తిస్తుసత్తాపరతయోచ్యతే ॥౮ ॥ పరభిన్నాచయాజాతిస్సైవాఽపరతయోచ్యతే। ద్రవ్యత్వాదికజాతిస్తుపరాపరతయోచ్యతే ॥౯॥ వ్యాపకత్వాత్పరాపిస్యాద్వ్యాప్యత్వాదపరాపిచ। అన్త్యోనిత్యద్రవ్యవృత్తిర్విశేషఃపరికీర్తితః ॥ ౧౦ ॥ ఘటాదీనాంకపాలాదౌద్రవ్యేషుగుణకర్మణోః తేషుజాతేశ్చసంబంధస్సమవాయఃప్రకీర్తితః ॥ ౧౧ ॥ అభావస్తుద్విధా సంసర్గాన్యోన్యాభావభేదతః । ప్రాగభావస్తథాధ్వంసోఽప్యత్యన్తాభావఏవచ ॥౧౨॥ ఏవంత్రైవిధ్యమాపన్నస్సంసర్గాభావ ఇష్యతే। సప్తానామపిసాధర్మ్యంజ్ఞేయత్వాదికముచ్యతే ॥౧౩॥ ద్రవ్యాదయఃపఞ్చభావాఅనేకేసమవాయినః। సత్తావన్తస్త్రయస్త్వాద్యాగుణా

ర్నిర్గుణక్రియః ॥ ౧౪ ॥ సామాన్యపరిహీనాస్తు సర్వే జాత్యాదయో మతాః । పారిమాండల్యభిన్నానాం కారణత్వముదాహృతం ॥౧౫॥ అన్యథాసిద్ధిశూన్యస్య నియతా పూర్వవర్తితా । కారణత్వం భవేత్తస్య త్రైవిధ్యం పరికీర్తితమ్ ॥౧౬॥ సమవాయికారణత్వం జ్ఞేయమథాప్యసమవాయిహేతుత్వం । ఏవం న్యాయనయజ్ఞైస్తృతీయముక్తం నిమిత్తహేతుత్వం ॥ ౧౭ ॥ యత్సమవేతం కార్యం భవతి జ్ఞేయం తు సమవాయి । తత్రాసన్నం జనకం ద్వితీయమాభ్యాం పరం తృతీయం స్యాత్ ॥ ౧౮ ॥ యేన సహ పూర్వభావః కారణమాదాయ వా యస్య । అన్యం ప్రతి పూర్వభావే జ్ఞాతే యత్పూర్వభావివిజ్ఞానం ॥ ౧౯ ॥ జనకం ప్రతి పూర్వవర్తితామపరిజ్ఞాయ న యస్య గృహ్యతే । అతిరిక్తమథాపి యద్భవేన్నియతావశ్యకపూర్వభావినః ॥౨౦॥ ఏతే పంచాన్యథాసిద్ధా దండత్వాదికమాదిమం । ఘటాదౌ దండరూపాది ద్వితీయమపి దర్శితం ॥ ౨౧ ॥ తృతీయం తు భవేద్వ్యోమ కులాలజనకోఽపరః । పంచమో రాసభాదిః స్యాదేతేష్వావశ్యకస్త్వసౌ ॥ ౨౨॥ సమవాయికారణత్వం ద్రవ్యస్యైవేతి విజ్ఞేయం । గుణకర్మమాత్రవృత్తి జ్ఞేయమథాప్యసమవాయిహేతుత్వం ॥ ౨౩॥ అన్యత్ర నిత్యద్రవ్యేభ్య ఆశ్రితత్వమిహోచ్యతే । క్షిత్యాదీనాం నవానాం తు ద్రవ్యత్వం గుణయోగితా ॥ క్షితిర్జలం తథా తేజః పవనో మన ఏవ చ పరాపరత్వమూర్తత్వక్రియావేగాశ్రయా అమీ ॥ ౨౪ ॥ కాలఖాత్మదిశాం సర్వగతత్వం పరమం మహత్ । క్షిత్యాది పంచ భూతాని చత్వారి స్పర్శవంతి హి ॥ ౨౫ ॥ ద్రవ్యారంభశ్చతుర్షు స్యాదథాకాశశరీరిణాం । అవ్యాప్యవృత్తిః క్షణికో విశేషగుణ ఇష్యతే ॥౨౬॥ రూపద్రవత్వప్రత్యక్షయోగి స్యాత్ప్రథమత్రికం । గురుణీ ద్వే రసవతీ ద్వయోర్నైమిత్తికో ద్రవః ॥౨౭ ॥ ఆత్మానో భూతవర్గాశ్చ విశేషగుణయోగినః । యదుక్తం యస్య సాధర్మ్యం వైధర్మ్యమితరస్య తత్ ॥ ౨౮ ॥ స్పర్శాదయోఽష్టౌ వేగాఖ్యసంస్కారో మరుతో గుణాః । అష్టౌ స్పర్శాదయో రూపం ద్రవో వేగశ్చ తేజసి ॥ ౩౦ ॥ స్పర్శాదయోఽష్టౌ వేగశ్చ గురుత్వం చ ద్రవత్వకం । రూపం రసస్తథా స్నేహో వారిణ్యేతే చతుర్దశ ॥౩౧॥

స్నేహహీనాగంధయుతాః క్షితావేతేచతుర్దశ బుద్ధ్యాదిషట్కంసంఖ్యా
దిపంచకం భావనా తథా ॥ ౩౨ ॥ ధర్మాధర్మౌగుణా ఏతేఆత్మనస్స్యు
శ్చతుర్దశ । సంఖ్యాదిపంచకం కాలదిశోః శబ్దశ్చ తేచఖే॥
౩౩ ॥ సంఖ్యాదయఃపంచబుద్ధిరిచ్ఛాయత్నోఽపిచేశ్వరే। పరాపరత్వం
సంఖ్యాద్యాఃపంచవేగశ్చమానసే ॥౩౪॥ తత్రక్షితిర్గంధహేతుర్నానా
రూపవతీమతా । షడ్విధస్తు రసస్తత్రగంధస్తుద్వివిధోమతః ॥౩౫॥ స్పర్శ
స్తస్యాస్తువిజ్ఞేయో హ్యనుష్ణాశీతపాకజః । నిత్యానిత్యాచసాద్వేధా నిత్యా
స్యాదణులక్షణా ॥ ౩౬ ॥ అనిత్యాతుతదన్యాస్యాత్ సైవావయవయో
గినీ । సాచత్రిధాభవేద్దేహమింద్రియంవిషయాస్తథా ॥ ౩౭॥ యోనిజా
దిర్భవేద్దేహ ఇన్ద్రియంఘ్రాణలక్షణం। విషయోద్వ్యణుకాదిశ్చబ్రహ్మా
ణ్డాంతఉదాహృతః ॥ ౩౮ ॥ వర్ణశ్శుక్లోరసస్పర్శౌజలేమధురశీతలౌ ।
స్నేహస్తత్రద్రవత్వంతుసాంసిద్ధికముదాహృతం ॥౩౯॥ నిత్యతాదిప్రథమ
వత్ కింతు దేహమయోనిజం। ఇన్ద్రియంరసనంసింధుహిమాదిర్విషయోమ
తః ॥ ౪౦ ॥ స్పర్శఉష్ణస్తేజసస్తుస్యాద్రూపం శుక్లభాస్వరం । నైమిత్తి
కంద్రవత్వంతునిత్యతాదిచపూర్వవత్ ॥౪౧॥ ఇన్ద్రియంనయనంవహ్ని
స్స్వర్ణాదిర్విషయోమతః । అపాకజోఽనుష్ణాశీతఃస్పర్శస్తుపవనేమతః ॥
౪౨ ॥ తిర్యగ్గమనవానేష జ్ఞేయఃస్పర్శాదిలింగకః । పూర్వవన్నిత్యతా
ద్యుక్తం దేహవ్యాపిత్వగింద్రియం ॥ ౪౩ ॥ ప్రాణాదిస్తుమహావాయుప
ర్యంతోవిషయోమతః । ఆకాశస్యతువిజ్ఞేయఃశబ్దో వైశేషికోగుణః ॥౪౪॥
ఇన్ద్రియంతుభవేచ్ఛ్రోత్రమేకఃసన్నప్యుపాధితః । జన్యానాంజనకఃకా
లోజగతామాశ్రయోమతః ॥౪౫॥ పరాపరత్వధీహేతుఃక్షణాదిఃస్యాదు
పాధితః । దూరాంతికాదిధీహేతురేకానిత్యాదిగుచ్యతే ॥౪౬॥ ఉపాధి
భేదాదేకాపిప్రాచ్యాదివ్యపదేశభాక్॥ ఆత్మేంద్రియాద్యధిష్ఠాతాకరణం
వాసకర్తృకం ॥ ౪౭ ॥ శరీరస్యనచైతన్యంమృతేషువ్యభిచారతః । తథా
త్వంచేదింద్రియాణాముపఘాతేకథంస్మృతిః ॥ ౪౮ ॥ మనోఽపినతథా
జ్ఞానాద్యనధ్యక్షంతదాభవేత్ । ధర్మాధర్మాశ్రయోఽధ్యక్షో విశేష

గుణయోగతః ॥ ౪౯ ॥ ప్రవృత్త్యాద్యనుమేయోఽయం రథగత్యేవసా
రథిః । అహంకారస్యాశ్రయోఽయంమనోమాత్రస్యగోచరః ॥ ౫౦ ॥
విభుర్బుద్ధ్యాదిగుణవాన్బుద్ధిస్తుద్వివిధామతా । అనుభూతిఃస్మృతిశ్చస్యా
దనుభూతిశ్చతుర్విధా ॥ ౫౧ ॥ ప్రత్యక్షమప్యనుమితిస్తథోపమితిశబ్దజే ।
ఘ్రాణజాదిప్రభేదేనప్రత్యక్షంషడ్విధంమతమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఘ్రాణస్యగోచరో
గంధోగంధత్వాదిరపిస్మృతః । తథారసోరసజ్ఞాయాస్తథాశబ్దోఽపిచశ్రు
తేః ॥౫౩॥ ఉద్భూతరూపంనయనస్యగోచరోద్రవ్యాణితద్వన్తిపృథక్త్వ
సంఖ్యే । విభాగసంయోగపరాపరత్వస్నేహద్రవత్వంపరిమాణయుక్తమ్॥
౫౪॥ క్రియాంజాతింయోగ్యవృత్తింసమవాయంచతాదృశమ్ । గృహ్ణాతిచక్షు
స్సంయోగాదాలోకోద్భూతరూపయోః ॥౫౫॥ ఉద్భూతస్పర్శవద్ద్రవ్యం
గోచరస్సోఽపిచత్వచః । రూపాన్యచ్చక్షుషోఽయోగ్యం రూపమత్రాపి
కారణం ॥౫౬॥ ద్రవ్యాధ్యక్షేత్వచోయోగోమనసాజ్ఞానకారణమ్ మనో
గ్రాహ్యంసుఖందుఃఖమిచ్ఛాద్వేషోమతిఃకృతిః ॥ ౫౭ ॥ జ్ఞానంయన్నిర్వికల్పాఖ్యంతదతీంద్రియమిష్యతే । మహత్త్వంషడ్విధేహేతు రింద్రియంకర
ణంమతమ్ ॥ ౫౮ ॥ విషయేంద్రియసంబంధోవ్యాపారస్సోఽపిషడ్విధః । ద్ర
వ్యగ్రహస్తుసంయోగాత్సంయుక్తసమవాయతః ॥ ౫౯ ॥ ద్రవ్యేషు సమ
వేతానాంతథాతత్సమవాయతః । తత్రాపిసమవేతానాంశబ్దస్యసమవాయ
తః ॥ ౬౦ ॥ తద్వృత్తీనాంసమవేతసమవాయేనతుగ్రహః । విశేషణతయా
తద్వదభావానాంగ్రహోభవేత్ ॥ ౬౧ ॥ యదిస్యాదుపలభ్యేతేత్యేవం
యత్రప్రసజ్యతే । ప్రత్యక్షంసమవాయస్యవిశేషణతయాభవేత్ ॥౬౨॥
అలౌకికస్సన్నికర్షస్త్రివిధఃపరికీర్తితః । సామాన్యలక్షణోజ్ఞానలక్షణో
యోగజస్తథా ॥ ౬౩ ॥ ఆసత్తిరాశ్రయాణాంతు సామాన్యజ్ఞానమిష్య
తే । తదింద్రియజతద్ధర్మబోధసామగ్ర్యపేక్ష్యతే ॥౬౪॥ విషయీ యస్య
తస్యైవవ్యాపారోజ్ఞానలక్షణః । యోగజోద్వివిధఃప్రోక్తోయుక్తయుంజా
నభేదతః ॥ ౬౫ ॥ యుక్తస్యసర్వదాభానం చింతాసహకృతోఽపరః ।
వ్యాపారస్తుపరామర్శఃకరణంవ్యాప్తిధీర్భవేత్ ॥౬౬॥ అనుమాయాం

జ్ఞాయమానంలింగంతుకరణంనహి। అనాగతాదిలింగేననస్యాదనుమితిస్త
దా ॥ ౬౭ ॥ వ్యాప్తస్యపక్షవృత్తిత్వధీఃపరామర్శఉచ్యతే। వ్యాప్తిస్తుసా
ధ్యాభావవదవృత్తిత్వంప్రకీర్తితం ॥౬౮॥ యద్వాసాధ్యవదన్యస్మిన్నసం
బంధఉదాహృతః। అథవాహేతుమన్నిష్ఠవిరహాప్రతియోగినా ॥ ౬౯ ॥
సాధ్యేనహేతోరైకాధికరణ్యంవ్యాప్తిరుచ్యతే। సిసాధయిషయాశూ
న్యాసిద్ధిర్యత్రనవిద్యతే॥౭౦॥ సపక్షస్తత్రవృత్తిత్వజ్ఞానాదనుమితిర్భవేత్।
అనైకాంతోవిరుద్ధశ్చాప్యసిద్ధస్సత్ప్రతిపక్షితః॥౭౧॥ కాలాత్యయాపదిష్టశ్చ
హేత్వాభాసాస్తుపంచధా। ఆద్యస్సాధారణస్తుస్యాత్ స్యాదసాధార
ణోమతః॥౭౨॥ తథైవానుపసంహారీత్రిధానైకాంతికోభవేత్। యస్సపక్షేవి
పక్షేచభవేత్సాధారణస్తుసః ॥౭౩॥ యస్తూభయస్మాద్వ్యావృత్తస్సచాసా
ధారణోమతః। తథైవానుపసంహారీకేవలాన్వయిపక్షకః॥౭౪॥ యస్సాధ్య
వతినైవాస్తిసవిరుద్ధఉదాహృతః। ఆశ్రయాసిద్ధిరాద్యాస్యాత్ స్వరూపాసి
ద్ధిరప్యథ ॥౭౫॥ వ్యాప్యత్వాసిద్ధిరపరాస్యాదసిద్ధిరతస్త్రిధా। పక్షాసిద్ధిర్య
త్రపక్షోభవేన్మణిమయోగిరిః ॥ ౭౬ ॥ హ్రదోద్రవ్యంధూమవత్వాదత్రా
సిద్ధిరథాపరా। వ్యాప్యత్వాసిద్ధిరపరానీలధూమాదికేభవేత్॥౭౭॥విరు
ద్ధయోఃపరామర్శేహేత్వోస్సత్ప్రతిపక్షతా। సాధ్యశూన్యోయత్రపక్ష
స్త్వసౌబాధఉదాహృతః ॥ ౭౮ ॥ ఉత్పత్తికాలీనఘటేగంధాదిర్యత్రసా
ధ్యతే। గ్రామీణస్యప్రథమతఃపశ్యతోగవయాదికం ॥౭౯॥ సాదృశ్య
ధీర్గవాదీనాంయాస్యాత్ సాకరణంమతం। వాక్యార్థస్యాతిదేశస్యస్మృతిః
వ్యాపారఉచ్యతే ॥౮౦॥ గవయాదిపదానాంతుశక్తిధీరుపమాఫలం। పద
జ్ఞానంతుకరణంద్వారంతత్రపదార్థధీః ॥౮౧॥ శాబ్దబోధఃఫలంతత్రశ
క్తిధీఃసహకారిణీ। లక్షణాశక్యసంబంధస్తాత్పర్యానుపపత్తితః॥౮౨॥ ఆసత్తి
యోగ్యతాకాంక్షాతాత్పర్యజ్ఞానమిష్యతే। కారణంసన్నిధానంతుపద
స్యాసత్తిరుచ్యతే॥౮౩॥ పదార్థేతత్రతద్వత్తాయోగ్యతాపరికీర్తితా।
యత్పదేనవినాయస్యాననుభావకతాభవేత్ ॥ ౮౪ ॥ ఆకాంక్షావక్తురిచ్ఛా

తుతాత్పర్యంపరికీర్తితం। సాక్షాత్కారేసుఖాదీనాంకరణంమనఉచ్యతే॥ ౮౫ ॥ అయాగపద్యాజ్జ్ఞానానాంతస్యాణుత్వమిహేష్యతే।

అథద్రవ్యాశ్రితాజ్ఞేయానిర్గుణానిష్క్రియాగుణా ॥౮౬॥ రూపంరసః స్పర్శగంధాపరత్వమపరత్వకం। ద్రవోగురుత్వంస్నేహశ్చ వేగోమూర్త గుణాఅమీ ॥౮౭॥ ధర్మాధర్మా భావనాచశబ్దోబుద్ధ్యాదయోపిచ ।ఏతేఽ మూర్తగుణాస్సర్వేవిద్వద్భిఃపరికీర్తితాః॥౮౮॥సంఖ్యాదిశ్చవిభాగాన్త ఉభయేషాంగుణోమతః । సంయోగశ్చవిభాగశ్చసంఖ్యాద్విత్వాదికాస్త థా॥౮౯॥ద్విపృథక్త్వాదయస్తద్వదేతేఽనేకాశ్రితాగుణాః। అతశ్శేషా గుణాస్సర్వేమతాఏకైకవృత్తయః ॥ ౯౦ ॥ బుద్ధ్యాదిషట్కంస్పర్శాంతాః స్నేహస్సాంసిద్ధికోద్రవః। అదృష్టభావనాశబ్దా అమీవైశేషికాగుణాః॥ ౯౧ ॥ సంఖ్యాదిరపరత్వాన్తోద్రవోసాంసిద్ధికస్తథా । గురుత్వవేగౌసా మాన్య గుణాఏతేప్రకీర్తితాః॥ ౯౨ ॥ సంఖ్యాదిరపరత్వాంతోద్రవత్వం స్నేహఏవచ । ఏతేష్వతీంద్రియగ్రాహ్యాఅథస్పర్శాంతశబ్దకాః ॥ ౯౩ ॥ బాహ్యైకైకేంద్రియగ్రాహ్యాగురుత్వాదృష్టభావనాః। అతీంద్రియావిభూ నాంతుయేస్యుర్వైశేషికాగుణాః ॥౯౪॥ అకారణగుణోత్పన్నాఏతేతుపరి కీర్తితాః। అపాకజాస్తుస్పర్శాన్తాద్రవత్వంచతథావిధం ॥౯౫॥ స్నేహ వేగగురుత్వైకపృథక్త్వపరిమాణకం। స్థితస్థాపకఇత్యేతేస్యుఃకారణగు ణోద్భవాః ॥ ౯౬ ॥ సంయోగశ్చవిభాగశ్చవేగశ్చైతేతుకర్మజా। స్ప ర్శాంతపరిమాణైకపృథక్త్వస్నేహశబ్దకే॥౯౭॥భవేదసమవాయిత్వమథ వైశేషికేగుణే। ఆత్మనస్స్యాన్నిమిత్తత్వముష్ణస్పర్శగురుత్వయోః॥౯౮॥ వేగేఽపిచద్రవత్వేచసంయోగాదిద్వయేతథా। * ద్విధైవకారణత్వంస్యా దథప్రాదేశికోభవేత్॥ ॥౯౯॥
వైశేషికోవిభుగుణః సంయోగాదిద్వయంతథా । చక్షుర్గ్రాహ్యం భవే ద్రూపంద్రవ్యాదేరుపలమ్భకమ్ ॥౧౦౦॥ చక్షుషస్సహకారిస్యాత్ శుక్ల

---

* పరాపరత్వద్విత్వాదిద్విపృథక్త్వాదికేషునః॥ఇత్యనాకరోఽయంపాఠః

దికమనేకధా।జలాదిపరిమాణౌ తన్నిత్యమన్యత్ సహేతుకం ॥ ౧౦౧ ॥
రసస్తురసనాగ్రాహ్యోమధురాదిరనేకధా।సహకారీరసజ్ఞాయానిత్యతా
దిచపూర్వవత్॥౧౦౨॥ ఘ్రాణగ్రాహ్యోభవేద్గంధోఘ్రాణస్యైవోపకార
కః । సౌరభశ్చాసౌరభశ్చసద్వేధాపరికీర్తితః ॥౧౦౩ ॥ స్పర్శస్త్వగిం
ద్రియగ్రాహ్యస్త్వచఃస్యాదుపకారకః। అనుష్ణాశీతశీతోష్ణభేదాత్ సత్రి
విధోమతః ॥ ౧౦౪ ॥ కాఠిన్యాదిఃక్షితావేవనిత్యతాదిచపూర్వవత్ । ఏ
తేషాంపాకజత్వంతుక్షితౌనాన్యత్రకుత్రచిత్ ॥౧౦౫ ॥ తత్రాపిపరమాణౌ
స్యాత్ పాకోవైశేషికేనయే । నైయాయికానాంతునయేద్వ్యణుకాదావ
పీష్యతే॥౧౦౬ ॥ గణనవ్యవహారేతుహేతుస్సంఖ్యాభిధీయతే।నిత్యేమనిత్యే
మేకత్వమనిత్యేఽనిత్యమిష్యతే ॥౧౦౭ ॥ ద్విత్వాదయః పరార్ధాన్తాఅ
పేక్షాబుద్ధిజామతాః।అనేకాశ్రయపర్యాప్తాఏతేతుపరికీర్తితాః ॥౧౦౮॥
అపేక్షాబుద్ధినాశాచ్చనాశస్తేషాంనిరూపితః । అనేకైకత్వబుద్ధిర్యాసాపే
క్షాబుద్ధిరుచ్యతే ॥౧౦౯॥ పరిమాణంభవేన్మానవ్యవహారస్యకారణం । అ
ణుదీర్ఘంమహద్ధ్రస్వమితితద్భేదఈరితః॥౧౧౦ ॥ అనిత్యేతదనిత్యంస్యా
న్నిత్యేనిత్యముదాహృతం। సంఖ్యాతఃపరిమాణాచ్చప్రచయాదపిజాయ
తే॥౧౧౧॥ అనిత్యంద్వ్యణుకాదౌతుసంఖ్యాజన్యముదాహృతం । పరిమా
ణంఘటాదౌతుపరిమాణజముచ్యతే ॥ ౧౧౨ ॥ ప్రచయ శ్శిథిలాఖ్యోయః
సంయోగస్తేనజన్యతే । పరిమాణంతూలకాదౌనాశస్త్వాశ్రయనాశతః॥
౧౧౩ ॥ సంఖ్యావత్తుపృథక్త్వంస్యాత్ పృథక్ప్రత్యయకారణం । అన్యో
న్యాభావతోనాస్యచరితార్థత్వముచ్యతే ॥౧౧౪ ॥ అస్మాత్పృథగిదంనేతి
ప్రతీతిర్హివిలక్షణా । అప్రాప్తయోస్తుయాప్రాప్తిఃసైవసంయోగ ఈ
రితః ॥ ౧౧౫ ॥ కీర్తితాస్త్రివిధస్త్వేష ఆద్యోఽన్యతరకర్మజః । తదో
భయక్రియాజన్యోభవేత్సంయోగజోఽపరః ॥ ౧౧౬ ॥ఆదిమఃశ్యేనశైలా
దిసంయోగఃపరికీర్తితః।మేషయోస్సన్నిపాతోయస్సద్వితీయఉదాహృతః

౧౧౭॥ కపాలతరుసంయోగాత్ సంయోగస్తరుకుంభయోః। తృతీయాప్స్యా
త్కర్మజోఽపిద్విధైవపరికీర్తితః ॥౧౧౮॥ అభిఘాతోనోదనంచశబ్దహే
తురిహాదిమః। శబ్దాహేతుద్వితీయఃస్యాద్విభాగోపిత్రిధాభవేత్ ॥౧౧౯॥
ఏకకర్మోద్భవస్త్వాద్యోద్వయకర్మోద్భవోఽపరః । విభాగజస్తృతీ
యఃస్యాత్ తృతీయోపిద్విధాభవేత్ ॥ ౧౨౦ ॥ హేతుమాత్రవిభాగోత్థో
హేత్వహేతువిభాగజః।పరత్వంచాపరత్వంచద్వివిధంపరికీర్తితం॥౧౨౧॥
దైశికంకాలికంచాపి మూర్తఏవతుదైశికం । పరత్వంసూర్యసంయోగ
భూయస్త్వజ్ఞానతోభవేత్ ॥౧౨౨॥ అపరత్వంతదల్పత్వ బుద్ధితఃస్యాదీ
రితం।తయోరసమవాయీతుదిక్సంయోగస్తదాశ్రయే॥ ౧౨౩॥ దివాకరప
రిస్పన్దపూర్వోత్పన్నత్వబుద్ధితః।పరత్వమపరత్వన్తుతదనరబుద్ధితః॥౧౨౪॥
అత్రత్వసమవాయీస్యాత్ సంయోగః కాలపిండయోః। అపేక్షాబుద్ధినాశే
ననాశస్త్వేషాముదాహృతః ॥ ౧౨౫ ॥ బుద్ధేః ప్రకారః ప్రాగేవప్రాయ
శోపినిరూపితః । అథావశిష్టోఽప్యపరః ప్రాకారః పరిదృశ్యతే॥౧౨౬॥
అప్రమాచప్రమాచేతిజ్ఞానంద్వివిధముచ్యతే । తచ్ఛూన్యేతన్మతిర్యాస్యా
దప్రమాసానిరూపితా ॥౧౨౭ ॥ తత్ప్రపంచోవిపర్యాసఃసంశయోపిప్ర
కీర్తితః । ఆద్యోదేహేయాత్మబుద్ధిశ్శంఖాదౌపీతతామతిః॥౧౨౮॥భవేన్ని
శ్చయరూపాయంసంశయోఽథప్రదర్శ్యతే కింస్విన్నరోవాస్థాణుర్వే
త్యాదిబుద్ధిస్తుసంశయః ॥ ౧౨౯ ॥ తదభావాప్రకారాధీస్తత్ప్రకారాతు
నిశ్చయః।ససంశయోమతిర్యాస్యాదేకత్రాభావభావయోః ॥ ౧౩౦॥ సా
ధారణాదిధర్మస్యజ్ఞానంసంశయకారణం । దోషోఽప్రమాయాజనకః
ప్రమాయాస్తుగుణోభవేత్ ॥ ౧౩౧ ॥ పిత్తదూరత్వాదిరూపోదోషోనా
నావిధఃస్మృతః । ప్రత్యక్షేతువిశేష్యేణవిశేషణవతామతం॥౧౩౨॥సన్ని
కర్షోగుణస్తుస్యాదథత్వనుమితౌగుణః।పక్షేసాధ్యవిశిష్టేచపరామర్శో
గుణోభవేత్ ॥ ॥౧౩౩॥

శక్యేసాదృశ్యబుద్ధిస్తుభవేదుపమితౌగుణః । శాబ్దబోధేయోగ్యతా
యాస్తాత్పర్యస్యాథవాప్రమా ॥ ౧౩౪ ॥ గుణస్స్యాద్భ్రమభిన్నంతుజ్ఞాన
మత్రోచ్యతేప్రమా । అథవాతత్ప్రకారంయత్ జ్ఞానంతద్వద్విశేష్యకం ॥
౧౩౫ ॥ తత్ప్రమానప్రమానాపి భ్రమఃస్యాన్నిర్వికల్పకం । ప్రకారతా
దిశూన్యంహిసంబంధానవగాహితత్ ॥ ౧౩౬॥ ప్రమాత్వంనస్వతోగ్రా
హ్యంసంశయానుపపత్తితః । వ్యభిచారస్యాగ్రహోపిసహచారగ్రహస్త
థా॥౧౩౭॥ హేతుర్వ్యాప్తిగ్రహేతర్కఃక్వచిత్ శంకానివర్తకః॥ సా
ధ్యస్యవ్యాపకోయస్తుహేతోరవ్యాపకస్తథా॥౧౩౮॥సఉపాధిర్భవేత్తస్య
నిష్కర్షోయంప్రదర్శ్యతే। సర్వేసాధ్యసమానాధికరణాస్స్యురుపాధయః॥
౧౩౯॥ హేతోరేకాశ్రయేయేషాంస్వసాధ్యవ్యభిచారితా । వ్యభిచార
స్యానుమానముపాధేస్తుప్రయోజనం ॥ ౧౪౦ ॥ శబ్దోపమానయోర్నైవ
పృథక్ప్రామాణ్యమిష్యతే । అనుమానగతార్థత్వాదితివైశేషికంమతం॥
౧౪౧॥ తన్నసమ్యగ్వినావ్యాప్తిబోధంశాబ్దాదిబోధతః । ద్వైవిధ్యంతుభవే
ద్వ్యాప్తేరన్వయవ్యతిరేకతః॥ ౧౪౨ ॥ అన్వయవ్యాప్తిరుక్తైవవ్యతిరేకా
దథోచ్యతే। సాధ్యాభావవ్యాపకత్వంహేత్వభావస్యయద్భవేత్॥౧౪౩॥
అర్థాపత్తిస్తునైవేహప్రమాణాంతరమిష్యతే । వ్యతిరేకవ్యాప్తిబుద్ధ్యా
చరితార్థాహిసాయతః ॥ ౧౪౪ ॥ సుఖంతుజగతామేవకామ్యంధర్మేణ
జన్యతే।అధర్మజన్యందుఃఖంస్యాత్ప్రతికూలంసచేతసామ్॥౧౪౫॥ నిర్దుఃఖ
త్వేసుఖేచేచ్ఛాతజ్జ్ఞానాదేవజాయతే ఇచ్ఛాతుతదుపాయేస్యాదిష్టోపాయ
త్వధీర్యది॥౧౪౬॥ చికీర్షాకృతిసాధ్యత్వప్రకారేచ్ఛాచయాభవేత్ । తద్ధే
తుఃకృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వమతిర్భవేత్॥౧౪౭॥బలవద్ద్విష్టహేతుత్వమతి
స్స్యాత్ప్రతిబంధికా । తదహేతుత్వబుద్ధేస్తు హేతుత్వంకస్యచిన్మతే ।
౧౪౮ ॥ ద్విష్టసాధనతాబుద్ధిర్భవేద్ద్వేషస్యకారణం । ప్రవృత్తిశ్చనివృత్తి

స్మృతం తథా జీవనకారణం॥౧౪౯॥ఏవం ప్రయత్న త్రైవిధ్యం తాంత్రికైః పరికీర్తితం। చికీర్షా కృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వమతి స్తథా ॥౧౫౦॥ ఉపాదానస్య చాధ్యక్షం ప్రవృత్తౌ జనకం భవేత్ । నివృత్తిస్తు భవేద్ద్వేషాద్ద్విష్టసాధనతాధియః॥౧౫౧॥యత్నో జీవనయోనిస్తు సర్వదాతీంద్రియో భవేత్। శరీరే ప్రాణసంచారకారణం పరికీర్తితం ॥౧౫౨॥ అతీంద్రియం గురుత్వం స్యాత్ పృథివ్యాదిద్వయే తు తత్।అనిత్యే తదనిత్యం స్యాన్నిత్యే నిత్యముదాహృతం॥౧౫౩॥తదేవాసమవాయి స్యాత్ పతనాఖ్యే తు కర్మణి।సాంసిద్ధిక ద్రవత్వం స్యాన్నైమిత్తికమథాపరం ॥౧౫౪॥ సాంసిద్ధికం తు సలిలే ద్వితీయం క్షితితేజసోః। పరమాణౌ జలే నిత్యమన్యత్రానిత్యముచ్యతే ॥ ౧౫౫ ॥ నైమిత్తికం వహ్నియోగాత్తపనీయఘృతాదిషు। ద్రవత్వం స్యందనే హేతుర్నిమిత్తం సంగ్రహే తు తత్॥౧౫౬॥స్నేహో జలే స నిత్యోఽణావనిత్యోఽవయవిన్యసౌ తైలాంతరే తత్ప్రకర్షాద్దహనస్యానుకూలతా ॥౧౫౭॥ సంస్కారభేదో వేగోఽథ స్థితస్థాపకభావనే । మూర్తమాత్రే తు వేగః స్యాత్ కర్మజో వేగజః క్వచిత్ ॥ ॥౧౫౮॥

స్థితిస్థాపకసంస్కారః క్షితౌ కేచిచ్చతుర్ష్వపి। అతీంద్రియోఽసౌ విజ్ఞేయః క్వచిత్ స్పందేఽపి కారణం ॥ ౧౫౯॥ భావనాఖ్యస్తు సంస్కారో జీవవృత్తిరతీంద్రియః । ఉపేక్షానాత్మక స్తస్య నిశ్చయః కారణం భవేత్ ॥ ౧౬౦ స్మరణే ప్రత్యభిజ్ఞాయామప్యసౌ హేతురుచ్యతే। ధర్మాధర్మావదృష్టం స్యాద్ధర్మః స్వర్గాదిసాధనం ॥౧౬౧ ॥ గంగాస్నానాదియాగాదివ్యాపారః పరికీర్తితః। కర్మనాశాజలస్పర్శాదినాశ్య స్త్వసౌ మతః॥౧౬౨ అధర్మో నరకాదీనాం హేతుర్నిందితకర్మజః । ప్రాయశ్చిత్తాదినాశ్యోఽసౌ జీవవృత్తిస్త్విమౌ గుణౌ ॥ ౧౬౩ ॥ ఇమౌ తు వాసనాజన్యౌ జ్ఞానాదపి వినశ్యతః। శబ్దో ధ్వనిశ్చ వర్ణశ్చ మృదంగాదిభవో ధ్వనిః ॥ ౧౬౪॥ కంఠసం

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

